

ELS PROPIETARIS I L'ASSOCIACIONISME AGRARI A CATALUNYA (1890-1936)

JORDI PLANAS I MARESMÀ

C O L · L E C C I Ó E S T U D I S 9

ELS PROPIETARIS I
L'ASSOCIACIONISME AGRARI
A CATALUNYA (1890-1936)

Jordi Planas i Maresma

Dades CIP recomanades per la Biblioteca de la Universitat de Girona

Planas i Maresma, Jordi
Els Propietaris i l'associacionisme agrari a Catalunya (1890-1936) / Jordi Planas i Maresma. – Girona : Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines : Centre de Recerca d'Història Rural : Documenta Universitaria, 2006. – 326 p.; 13 x 20cm. -- (Biblioteca d'història rural) Obra publicada amb el suport del Centre d'Història Contemporània de Catalunya
ISBN 84-935231-1-9
I. Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines II. Universitat de Girona. Centre de Recerca d'Història Rural III. Centre d'Història Contemporània de Catalunya
1. Cooperatives
agrícoles -- Catalunya -- Història -- 1890-1936 2. Sindicalisme -- Catalunya -- Història -- 1890-1936 3. Sindicats -- Treballadors agrícoles -- Catalunya -- Història -- 1890-1936
CIP 631(467.1) PLA

Aquesta obra ha estat publicada amb el suport del **Centre d'Història Contemporània de Catalunya**

Reservats tots els drets. El contingut d'aquesta obra està protegit per la Llei, que estableix penes de presó i/o multes, a més de les corresponents indemnitzacions per danys i perjudicis per a aquells que reproduïssin, plaguessin, distribuïssin o comunicuessin públicament, en la seva totalitat o en part, una obra literària, artística o científica, o la seva transformació, interpretació o execució artística fixada en qualsevol mena de suport o comunicada a través de qualsevol mitjà, sense la preceptiva autorització.

Edita: Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines, Centre de Recerca d'Història Rural (ILCC-Secció Vicens Vives) de la Universitat de Girona i Documenta Universitaria

Setembre de 2006

Disseny de coberta: Quim Español

Correcció lingüística: David Prats

ISBN: 84-935231-1-9

ISBN 13: 978-84-935231-1-4

DL:

© *del text:* Jordi Planas i Maresma

© *de la Biblioteca d'Història Rural:* Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines

© Documenta Universitaria

Imprès a Divermat

La **Biblioteca d'Història Rural** s'autofinança, en part, amb les quotes aportades pels socis de l'*Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines*. Els socis reben puntualment els llibres editats, així com informació periòdica de les activitats de l'Associació (a través del seu butlletí *Mestall*, de periodicitat semestral). Poden obtenir la butlleta d'inscripció a www.udg.edu/ilcc/ahr.html o a l'Arxiu Històric de Girona (plaça de Sant Josep, 1, 17004 Girona)

ÍNDIX

INTRODUCCIÓ	9
ELS PROPIETARIS I L'ASSOCIACIONISME AGRARI	17
La debilitat de l'associacionisme agrari durant el segle XIX.....	17
Agrarisme i catalanisme al final del segle XIX	26
La resposta dels propietaris a la mobilització pagesa	34
L'adopció d'un model associatiu interclassista	40
L'IACSI DAVANT DE LA CRISI AGRÀRIA FINISECULAR	51
La reorganització de l'IACSI a la fi del segle XIX.....	51
La Unió Agrícola i la Cambra Agrícola de Catalunya	63
El fracàs de la Federació de Gremis Agrícoles.....	76
L'IACSI i la Lliga de Productors del Principat de Catalunya	85

“L'APÈNDIX SOCIAL” DE L'IACSI: LA FEDERACIÓ AGRÍCOLA CATALANO-BALEAR	107
La creació de la Federació Agrícola Catalano-Balear	107
L'experiència fallida de la Unión Agraria Española.....	117
L'impuls de l'associacionisme: la Llei de sindicats agrícoles ...	131
Altres iniciatives destacables.....	138
Els congressos agrícoles	146
LA REORGANITZACIÓ DE L'IACSI AL PRIMER TERÇ DEL SEGLE XX	157
Qui eren els dirigents?.....	157
L'intent de modernitzar l'Institut.....	167
La implantació social: de l'estancament a l'auge dels anys trenta	188
Defensa patronal i deriva política abans de la guerra.....	211
CONCLUSIONS	221
APÈNDIX 1. Llamamiento á los agricultores de las cuatro provincias catalanas	227
APÈNDIX 2. La Junta Superior de la Unió Agrícola de Catalunya á la classe pagesa del Principat	229
APÈNDIX 3 . Subdelegacions de L'IACSI (1852-1911)	233
APÈNDIX 4. Juntas directives de l'IACSI (1890-1936)	237
APÈNDIX 5. Participació de dirigents de l'IACSI en les associacions agràries catalanes (1890-1936)	253

APÈNDIX 6. Associacions inscrites a l'IACSI (1905-1933)	263
APÈNDIX 7. Associacions adherides a la Federació Agrícola Catalano-Balear (1899-1921)	271
APÈNDIX 8. Congressos de la Federació Agrícola Catalano-Balear (1898-1923)	283
ÍNDIX DE NOMS DE PERSONA I ASSOCIACIONS	291

INTRODUCCIÓ

Al llarg del segle XIX, l'agricultura catalana va viure una conjuntura expansiva que es manifestà tant en l'augment de la superfície conreada com en la intensificació de l'ús del sòl i l'especialització en conreus molt remuneradors orientats a l'exportació, singularment la vinya. Aquesta ona expansiva s'acabà bruscament cap al final del segle: la integració del mercat mundial de productes agraris, que es produí com a conseqüència de la mateixa dinàmica del capitalisme, va donar lloc a una conjuntura depressiva dels preus d'aquests productes que va afectar, en major o menor mesura, al conjunt d'Europa. L'enorme creixement de les exportacions de cereals i altres productes agraris des d'Ultramar cap a Europa a uns preus altament competitius, facilitada per la revolució dels transports, juntament amb l'augment experimentat per l'oferta europea, va començar a saturar els mercats a partir de la dècada de 1870.

A Catalunya els efectes de la crisi es deixaren sentir més tard per l'expansió de la viticultura, que s'accelerà com a conseqüència de la destrucció de la vinya francesa per la fil·loxera. Però en els anys 1880 la plaga de la fil·loxera començà a envair també la vinya catalana i al començament de la dècada de 1890 la crisi s'agreujà en coincidir la pèrdua definitiva del mercat francès i la davallada general dels preus agraris.

Des del sector agrari, la primera reacció fou sobretot defensiva, tot reclamant barreres aranzelàries per limitar l'impacte de la competència estrangera. A Espanya, quan el partit Conservador va arribar al poder l'any 1890, una de les primeres mesures que va aplicar fou una reforma aranzelària de signe proteccionista. Però les mesures proteccionistes només podien alleugerir momentàniament els problemes. Com a resposta a la crisi, calia

realitzar canvis profunds en l'estructura econòmica del sector. Per adaptar-se a la nova situació dels mercats de productes agropecuaris, era necessari especialitzar-se en els productes més remuneradors, menys afectats per la competència internacional, i augmentar la productivitat, amb la incorporació de les innovacions tècniques que s'estaven difonent en les agricultures més desenvolupades i que permetien produir més i més barat.

Aquests canvis eren summament difícils en un context de depreciació dels productes agraris; és per això que les reivindicacions no es limitaren a demanar que l'Estat eliminés la competència estrangera en el mercat interior, sinó que afavorís les transformacions amb mesures de foment agrícola (estacions agronòmiques, granges escoles i ensenyament agrícola), disminució de la tributació i promoció del cooperativisme i del crèdit agrícola.

El sindicalisme i el cooperativisme agraris eren elements fonamentals en l'adopció de les noves tècniques, en la mesura que afavorien la difusió de coneixements, disminuïen els costos dels ínuts agrícoles, en garantien la qualitat i facilitaven el crèdit rural. Les compres col·lectives de llavors, bestiar, maquinària agrícola i, sobretot, d'adobs químics, permetien aprofitar les economies d'escala, de manera que els pagesos guanyessin posicions en aquests mercats i no quedessin en mans dels comerciants i industrials. En paraules del president de la poderosa *Federconsorzi* italiana, Emilio Morandi, enfront del monopoli industrial, es tractava de "*crear el monopoli dels consumidors*".¹ En el sector vitivinícola, els cellers cooperatius tenien l'objectiu de millorar el procés d'elaboració del vi i alliberar els viticultors de les activitats oligopolistes de les grans cases comercials. El canvi econòmic que s'inicià al final del segle XIX va ser, doncs, un estímul poderós per al desenvolupament de l'acció cooperativa, que des d'aleshores va convertir-se en un element central de la nova dinàmica associativa.

¹ Citat per Angelo Ventura, "La Federconsorzi dall'età liberale al fascismo: ascesa e capitolazione della borghesia agraria, 1892-1932", *Quaderni Storici*, 36, 1977, pàg. 692.

Per als propietaris agraris la crisi finisecular va significar un declivi econòmic i social que ja seria definitiu. Tot i l'expansió que va viure el sector agrari durant la segona meitat del segle XIX, en el conjunt de l'economia l'agricultura havia anat perdent pes i, amb ella, també la classe dirigent agrària. La crisi, a més, va afectar molt especialment la gran explotació agrícola, la qual va tenir més dificultats per adaptar-se a les noves condicions dels mercats agraris. Al mateix temps, es produïen canvis transcendents en la pràctica social i política: l'agitació social amb motiu del conflicte rabassaire, el desenvolupament del societarisme pagès de classe, el sufragi universal i l'emergència de la societat de masses, la difusió de les ideologies revolucionàries... Tot això va laminar la posició social dels propietaris i va qüestionar-ne l'autoritat tradicional.

Quina fou la resposta dels propietaris enfront d'aquesta situació? Aquest llibre intenta contestar la pregunta analitzant l'organització dels interessos agraris de la Catalunya del primer terç del segle XX i, més específicament, la mobilització social i la dinàmica associativa dels propietaris rurals. Parteix de la hipòtesi que aquests van tenir una posició central en la mobilització agrarista de finals del segle XIX i en l'articulació del moviment associatiu agrari. La raó que explica la seva participació en aquest moviment és la necessitat de recuperar la posició social i econòmica preeminent que la crisi finisecular havia fet trontollar. L'estratègia per aconseguir aquest objectiu fonamental implicava tres actuacions, que podien assolir-se per mitjà d'un associacionisme de caràcter corporatiu: 1) liderar la modernització tècnica de l'agricultura; 2) trencar les solidaritats de classe i reforçar les solidaritats verticals, i 3) erigir-se, davant dels poders públics, en els intèrprets dels "interessos agraris".

Això explica que, tot i que la conflictivitat social portés els propietaris rurals a organitzar puntualment associacions de caràcter patronal, la via que va acabar per imposar-se fou la d'un associacionisme interclassista. No fou pas un fenomen específic de Catalunya, sinó força general en el context europeu. Naturalment, els efectes de la crisi agrària no foren els mateixos a tot arreu i, per tant, les construccions socials a les quals va donar

lloc també foren diverses. Però la pèrdua de la centralitat del món rural en la vida de les nacions europees i l'intent més o menys desesperat dels propietaris rurals de recuperar la preeminència per mitjà de l'acció col·lectiva fou, com veurem, un fenomen comú a les diferents experiències.

L'organització dels interessos agraris va adoptar formes noves, molt més dinàmiques, a partir de final del segle XIX.² Els propietaris rurals van impulsar un nou associacionisme agrari, basat amb la identitat dels seus membres com a grup professional i amb l'objectiu col·lectiu de la modernització de l'agricultura. Aquest associacionisme s'ha d'entendre, doncs, com una de les formes de reorganització de les elits agràries enfront del canvi econòmic i social que s'estava produint arreu d'Europa. No era només una forma d'adaptació a aquest procés de canvi, sinó com un instrument per garantir-se la continuïtat com a classe dirigent. El manteniment de l'"hegemonia" d'aquest grup social –en el sentit que donava Gramsci a aquesta categoria–³ exigia no només el poder econòmic, sinó també una capacitat de penetració i d'impregnació en altres grups socials en el terreny cultural. L'associacionisme podia convertir-se en un vehicle d'aquesta penetració i podia facilitar l'adhesió d'altres sectors del món rural, o almenys d'aquells que eren més propers (petits propietaris, masovers o arrendataris) al projecte social dels propietaris.

A les pàgines que segueixen observarem com els propietaris van intentar assolir aquest objectiu per mitjà de diverses iniciatives d'organització dels interessos agraris que es van portar a terme a Catalunya. Aquestes iniciatives van tenir un protagonista

² Vegeu Maria Malatesta, *Le aristocrazie terriere nell'Europa contemporanea*, Roma-Bari, Editori Laterza, 1999, pàg. 151 i ss.; de la mateixa autora, "La deruralizzazione delle élites. Il caso italiano nel contesto europeo 1800-1914", P.P. D'Attorre, A. De Bernardi (a cura di), *Studi sull'agricoltura italiana*, Annali della Fondazione Giangiacomo Feltrinelli, XXIX/1993, Milano, 1994 i "Une nouvelle stratégie de reproduction: les organisations patronales agraires européennes (1868-1914)", *Histoire, Économie et Société*, 1997 (16e année, 2), pàg. 203-219.

³ El concepte d'"hegemonia" fou desenvolupat per Antonio Gramsci sobretot als seus *Quaderni del carcere*, Edizione critica dell'Istituto Gramsci, a cura di Valentino Gerratama, Torino, G. Einaudi, 1975.

principal: l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre (IACSI). Fundat a Barcelona l'any 1851, fou sens dubte l'associació de propietaris agraris més sobresortint en el panorama espanyol del segle XIX. Una de les primeres a crear-se, va convertir-se en un referent per a moltes altres que es van crear en altres punts de la geografia espanyola, sobre les quals va mantenir una gran influència. A Catalunya també va mantenir una clara preeminència i va reforçar-la durant la crisi agrària finisecular. No va aconseguir la capacitat d'organització i la influència política del *Boerebond* o del *Bund der Landwirte*, autèntiques organitzacions de masses.⁴ Però va saber situar-se en una posició central en la mobilització agrarista dels darrers anys del segle XIX i adaptar-se al nou context sorgit de la crisi, en què l'activitat agrària i el conjunt de relacions socials que se'n derivaven van canviar profundament. La intervenció de l'Estat fou cada vegada més necessària, però no només amb polítiques comercials o fiscals favorables als interessos agraris, sinó també amb unes noves polítiques sectorials ben definides, per a una agricultura cada vegada més "assistida". D'altra banda, el moviment associatiu entrà en un nou dinamisme i en l'àmbit agrari es vinculà estretament amb el cooperativisme, que ajudava a introduir les pràctiques agrícoles modernes (adobs químics, anticriptogàmics, maquinària, etc.) i a mantenir l'equilibri precari de les petites explotacions agràries familiars.

Tot i que era una associació privativa dels propietaris agraris, l'IACSI va exercir –directament o indirecta– una labor de patronatge envers moltes associacions cooperatives que integraven la petita pagesia en el moviment associatiu. D'aquesta manera, s'evità durant molts anys la polarització que va caracteritzar el moviment associatiu d'altres regions europees, com per exemple la Vall del Po, i també que altres grups socials es dotessin d'organitzacions més sòlides, com van

⁴ Vegeu Hans-Jürgen Puhle, "Agrarian movements in German Politics (19th and 20th c.)", a: Pasquale Villani (a cura di), *Transformazioni delle società rurali nei paesi dell'Europa occidentale e mediterranea (secolo XIX-XX)*, Napoli, Guida, 1986, pàg. 159-188; Leen van Molle, *Chacun pour tous. Le Boerebond belge, 1890-1990*, Louvaine, Presses Universitaires de Louvaine, 1990.

aconseguir els arrendataris (*farmers*) a Anglaterra.⁵ En relació amb la capacitat per integrar la petita pagesia en associacions interclassistes, l'associacionisme agrari català té segurament més paral·lelisme amb el que es produí a Bèlgica, Alemanya o, sobretot, França.⁶

L'IACSI ha rebut l'atenció de la historiografia en múltiples ocasions, però gairebé sempre de forma col·lateral. Emili Giralt i Albert Balcells, quan en els anys seixanta estudiaven el problema rabassaire, ja van explorar la posició de l'IACSI en tot el procés,⁷ i anys més tard, Ramon Garrabou i altres historiadors que centraren la seva recerca en la crisi agrària finisecular i les seves conseqüències també es fixaren en l'actitud dels propietaris

⁵ Sobre l'organització dels arrendataris britànics, vegeu Alistair Mutch "Farmer's Organisations and Agricultural Depression in Lancashire, 1890-1900", *Agricultural History Review*, 31, 1983, pàg. 26-36; Jonathan Brown, "Agricultural Policy and the National Farmer's Union, 1908-1939", a: J. R. Wordie (ed.), *Agriculture and Politics in England, 1815-1939*, London, MacMillan Press Ltd 2000, pàg. 178-198; Nicholas Goddard, "Agricultural Institutions: Societies, Associations and the Press", a: E. J. T. Collins (ed.), *The Agrarian History of England and Wales, 1850-1914*, Cambridge & New York, Cambridge University Press, 2000. Sobre la lluita social agrària a la Vall del Po, vegeu Maria Malatesta, *I signori della terra. L'organizzazione degli interessi agrari padani (1860-1914)*, Milano, Franco Angeli, 1989, i també Franco Cazzola i Manuela Martini, "Il movimento bracciantile nell'area padana" i també Guido Crainz i Giacomina Nenci, "Il movimento contadino", a: P. Bevilacqua (a cura di), *Storia dell'agricoltura italiana in età contemporanea*, Venezia, Marsilio Editori, 1991, vol. III pàg. 733-798 i 597-668, respectivament.

⁶ Sobre l'associacionisme agrari a França, vegeu especialment Pierre Barral, "L'agrarisme francès: associacions et polítiques" P. Villani, *Transformazioni...*, pàg. 105-125, Suzane Berger, *Les paysans contre la politique. L'organisation rurale en Bretagne, 1911-1974*, Paris, Ed. du Seuil, 1975, Michael Tracy, *Farmers and politics in France*, The Arkleton Trust, Enston, 1991 i Geneviève Gavignaud-Fontaine, *La révolution rurale dans la France contemporaine XVIIIe - XXe siècle*, Paris, L'Harmattan, 1996. També és útil la síntesi d'Eduardo Moyano, *Sindicalismo y política agraria en Europa. Las organizaciones profesionales agrarias en Francia, Italia y Portugal*, Madrid, Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, 1988.

⁷ Emili Giralt, "El conflicto rabassaire y la cuestión agraria en Cataluña hasta 1936", *Revista de Trabajo*, 7, 1965, i Albert Balcells, *El problema agrari a Catalunya (1890-1936): la qüestió rabassaire*, Barcelona, Nova Terra, 1968.

catalans a través de la seva institució més representativa.⁸ La posició de l'IACSI enfront de la crisi del sector vitivinícola de les primeres dècades del segle XX també ha estat objecte de l'atenció de Klaus-Jürgen Nagel.⁹ Tanmateix, un estudi de conjunt sobre la institució només la tenim per a la segona meitat del segle XIX.¹⁰ Aquest llibre centra l'atenció en el període següent, el que s'obre amb la crisi agrària de finals del segle XIX i acaba dramàticament amb la Guerra Civil, i pretén explicar la participació de l'IACSI en el moviment associatiu agrari d'aquest període.

El primer capítol presenta el marc en què va desenvolupar-se l'associacionisme agrari a Espanya; la debilitat del moviment associatiu durant el segle XIX, del qual en sobresurt l'IACSI, i com a partir de la crisi finisecular els propietaris van impulsar l'associacionisme de caràcter interclassista amb l'objectiu de reforçar les solidaritats verticals en el si del món agrari.

El segon capítol destaca el protagonisme de l'IACSI en la mobilització agrarista de finals del segle XIX i el seu canvi d'estratègia per situar-se en una posició central en el moviment associatiu, que va concretar-se durant els anys noranta en diverses iniciatives, que van tenir major o menor èxit.

⁸ Ramon Garrabou, Josep Pujol, Josep Colomé i Enric Sagner, "La crisi finisecular i la recomposició del món rural a Catalunya", *Recerques*, 26, 1992, pàg. 107-132.

⁹ Klaus-Jürgen Nagel, "L'Institut Agrícola Català de Sant Isidre i la política vinícola espanyola fins al 1930", *Finestrelles*, 7, Centre d'Estudis Ignasi Iglésias, Sant Andreu de Palomar – Barcelona, 1995, pàg. 191-204; Klaus-Jürgen Nagel, "¿Tiene sentido hablar de una vitivinicultura catalana? Aspectos económicos, sociales y políticos, 1870-1940", a: Javier Maldonado i Alberto Ramos (eds.), *Actas del I Encuentro de Historiadores de la Vitivinicultura Española*, El Puerto de Santa María, Ayuntamiento de El Puerto de Santa María, 2000, pàg. 365-381. Recentment s'ha publicat una part dels resultats de la seva recerca en el llibre de Ludger Mees, Klaus-Jürgen Nagel i Hans-Jürgen Puhle, *Kampf um den Wein. Modernisierung und Interessenpolitik im spanischen Weinbau. Rioja, Navarra und Katalonien, 1860-1940*, Viena – Munich, Verlag für Geschichte und Politik – R. Oldenbourg Verlag, 2005.

¹⁰ Montserrat Caminal, *L'Institut Agrícola Català de Sant Isidre (1851-1901)*, tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona, 1979. Aquest estudi es donà a conèixer principalment amb l'article publicat deu anys més tard: "La fundació de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre: els seus homes i les seves activitats (1851-1901)", *Recerques*, 22, 1989, pàg. 117-135.

Un dels instruments per mantenir el control del moviment associatiu fou la Federació Agrícola Catalano-Balear, que durant el primer quart del segle XX va englobar més d'un centenar d'entitats agrícoles d'àmbit local i comarcal de tot Catalunya i també de les Illes Balears, i que era considerada com "l'apèndix social" de l'IACSI, atès que moltes d'aquestes associacions comptaven amb l'adhesió de la petita pagesia. El tercer capítol n'explica la creació, després d'algunes iniciatives fracassades durant els anys noranta del segle XIX, l'intent de crear una confederació d'àmbit espanyol, la seva organització interna i les seves actuacions principals, entre les quals destaca la iniciativa per a la promulgació de la Llei de sindicats agrícoles (1906).

El darrer capítol centra l'atenció en l'organització interna de l'IACSI durant el primer terç del segle XX, assenyalant els intents de modernitzar una institució que, en molts aspectes, continuava ancorada en el segle XIX, els canvis i continuïtats del grup dirigent, la seva implantació en el territori i acaba amb la seva deriva cap a la posició de resistència patronal en els anys trenta, preludi de la Guerra Civil.

Aquest llibre recull una part substancial de la meua tesi doctoral presentada l'any 2003 amb el títol «Cooperativisme i associacionisme agrari a Catalunya. Els propietaris rurals i l'organització dels interessos agraris al primer terç del segle XX», sota la direcció de Ramon Garrabou. A ell haig d'agrair-li el seu suport i estímulo constants, a més de tots els seus consells, durant un procés de recerca que s'allargà molt més del que era prudent i aconsellable. Agraixo també els comentaris i suggeriments que em varen fer en el seu moment els membres del tribunal que jutjà la tesi: Josep Fontana, Borja de Riquer, Samuel Garrido, Lourenzo Fernández Prieto i Enric Tello. Amb alguns d'ells hem continuat debatent alguns dels temes que apareixen en el llibre i, d'aquesta manera, l'han pogut millorar i enriquir. La versió final del manuscrit s'ha beneficiat de les observacions de Samuel Garrido i Joaquim M. Puigvert, que han actuat d'avaluadors, i també d'Enric Sagner, que ha tingut la paciència de llegir els esborranys i també m'ha fet nombroses indicacions. Naturalment, però, la responsabilitat del resultat assolit i dels seus possibles dèficits és exclusivament meua.

ELS PROPIETARIS I L'ASSOCIACIONISME AGRARI

LA DEBILITAT DE L'ASSOCIACIONISME AGRARI DURANT EL SEGLE XIX

El desenvolupament de l'associacionisme agrari a Espanya fou molt feble fins ben bé al final del segle XIX. A mitjan del segle l'Estat liberal va establir un sistema de representació de les oligarquies agràries a nivell provincial (l'administració consultiva del Ministeri de Foment) que frenà la creació d'associacions privades.¹ En aquest context, la creació de l'IACSI fou un fet molt excepcional. Fundat l'any 1851 per un centenar de grans propietaris rurals residents a Barcelona (molts d'ells amb títols nobiliaris), al cap de pocs anys tenia inscrits més de dos mil socis i havia establert més de cinquanta subdelegacions a les diferents comarques catalanes i algunes també a fora del Principat (Alacant, Ciutadella, Maó, Múrcia).

El seu objectiu principal era la defensa dels interessos dels propietaris agraris, en uns moments en què, a causa del procés d'implantació del liberalisme a Espanya, s'estava definint un nou marc jurídic i polític que afectava directament el dret de propietat. Al mateix temps, va desenvolupar una tasca agronòmica i científica molt notable per tal d'impulsar la renovació tècnica de l'agricultura, quan l'administració pública

¹ Juan Pan-Montojo, "La naissance des associations agraires en Espagne, 1833-1898", *Histoire, Économie et Société*, 16e année, núm. 2, 1997, pàg. 167-188.

encara hi destinava molt pocs esforços.² Des d'un primer moment comptà amb una comissió científica, que realitzava informes i dictàmens sobre consultes dels socis o altres institucions, i organitzava concursos i exposicions. L'any 1861 es crearen les càtedres d'agronomia, química aplicada a l'agricultura i zootècnia, a càrrec de socis de mèrit de l'Institut; l'any 1865 la d'indústries agrícoles, màquines i eines del camp, i el 1885 la de viticultura americana, que fou la primera d'Espanya. També disposava d'una biblioteca especialitzada, un museu de productes agrícoles i instruments de conreu i, des del 1868, també un laboratori químic que feia anàlisi de mostres de terres, aigües i tota mena de productes agrícoles enviats pels socis. Amb assiduïtat s'organitzaven conferències, exposicions i concursos, i en la *Revista de l'IACSI* es recollien les principals innovacions agrícoles del moment. Aquest doble vessant de la seva activitat va donar-li una gran influència com a grup de pressió en totes les qüestions que afectaven els interessos agraris.

Seguint el seu exemple, en els anys següents es feren intents de crear associacions similars en altres punts de la geografia espanyola. L'any 1859 es fundaren la *Sociedad Valenciana de Agricultura*, el *Círculo de Labradores de Sevilla* i la *Asociación de Agricultura de Zaragoza*, i hi havia en projecte la creació d'una associació anàloga a Granada.³ Alguns anys després, a Andalusia també es fundaren algunes societats de foment

² Jaume Vicens comparava la tasca de modernització agrícola dels fundadors de l'IACSI amb la que havia portat a terme la *gentry* anglesa en el segle XVIII (Jaume Vicens Vives, *Industrials i polítics del segle XIX*, Biografies Catalanes vol. XI, Barcelona, Ed. Vicens-Vives, 1972 (2^a ed.), pàg. 39 i 114. Sobre l'organització i les activitats de l'IACSI durant el segle XIX, vegeu Montserrat Caminal, *L'Institut Agrícola Català de Sant Isidre (1851-1901)*, tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona, 1979 i "La fundació de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre: els seus homes i les seves activitats (1851-1901)", *Recerques*, 22, 1989, pàg. 117-135. Específicament sobre l'activitat agronòmica de l'IACSI, vegeu, de la mateixa autora, "Activitats agronòmiques de l'IACSI per a la regeneració de l'agricultura catalana del vuitcents", *Rev. IACSI*, any CXL, Monografia històrica del 140 aniversari de l'IACSI, 1992, pàg. 17-28.

³ *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 1.11.1859.

agrícola com ara la *Sociedad de Reforma Agrícola* o la *Sociedad Fomento Agrícola de Jerez* (1863),⁴ i per les seves vinculacions amb la patronal agrària, caldria afegir-hi la *Sociedad Económica de Amigos del País* de Sevilla, que a través de la seva Secció d'Agricultura “*va a canalizar hasta finales del siglo XIX las principales reivindicaciones de los agricultores sevillanos*”.⁵ L'any 1863 es creà a Madrid la societat *La España Agrícola. Asociación General de Labradores*, que estava dirigida pel catedràtic d'agricultura i propietari José de Hidalgo Tablada, amb un periòdic que portava el mateix nom. Aquest mateix any es creà la revista *La Agricultura Valenciana*, com a òrgan de la *Sociedad de Agricultura de Valencia* i el *Círculo de Labradores de Sevilla* ultimava la creació d'un banc agrícola.⁶

Durant el Sexenni Democràtic (1868-1874), el reconeixement legal del dret d'associació (1869) va afavorir la proliferació d'associacions, tant de la petita pagesia, com de grups de pressió, com ara la *Liga de Propietarios de Valencia y su provincia*, o les lligues de contribuents que, amb una presència destacada dels grans propietaris rurals, van proliferar a diferents punts d'Espanya i van passar a un primer pla de la vida política i social del país.⁷ En alguns casos foren experiències efímeres, que no es van prolongar més enllà de 1874, com en el cas de la *Liga de Propietarios de Valencia* o també de l'*Asociación*

⁴ François Héran, *Tierra y parentesco en el campo sevillano. La revolución agrícola del siglo XIX*, Ministerio de Agricultura, Madrid, 1980, pàg. 190.

⁵ Antonio Florencio Puntas, *Empresariado agrícola y cambio económico, 1880-1936 (Organización y estrategia de la patronal sevillana en los inicios de la modernización)*, Sevilla, 1994, pàg. 89-90.

⁶ *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 3.1863.

⁷ Rafael Vallejo Pousada, *Reforma tributaria y fiscalidad sobre la agricultura en la España liberal, 1845-1900*, Zaragoza, Prensas Universitarias de Zaragoza, 2001, pàg. 286 i ss.; José Antonio Piqueras Arenas, *La revolución democrática (1868-1874). Cuestión social, colonialismo y grupos de presión*, Madrid, Ministerio de Trabajo y Seguridad Social, 1992, pàg. 519 i ss.; Miquel Izard, *Manufactureros, industriales y revolucionarios*, Barcelona, Ed. Crítica, 1979, pàg. 245 i ss.

Agrícola por la Iniciativa Privada de Valladolid.⁸ Altres, però, van tenir més transcendència: l'*Asociación Vinícola de Navarra*, fundada a Pamplona l'any 1878 per vertebrar els interessos de la burgesia vitivinícola i millorar el conreu de la vinya i l'elaboració del vi de la regió, fou molt activa durant els primers anys (concursos de pràctiques agrícoles, difusió d'adobs artificials i varietats de ceps, divulgació de mètodes de vinificació, organització d'exposicions vinícoles provincials i participació en les exposicions internacionals, i va publicar durant més de deu anys ininterromputs *La Revista Agrícola*, que rebien gratuïtament tots els socis).⁹ L'any 1881 es va fundar a la seva imatge l'*Asociación Pecuaria y Forestal de Navarra* i, poc després, la fusió d'ambdues entitats donaria lloc a la creació de l'*Asociación General de Agricultores de Navarra*, la qual es convertí en un grup de pressió molt actiu durant la crisi agrària de finals del segle XIX.

La Restauració de la monarquia borbònica va suposar el retorn d'un sistema polític que es fonamentava en el caciquisme i en la desmobilització i la repressió de qualsevol acció autònoma de la pagesia. També va suposar el restabliment de l'administració del Ministeri de Foment i el retorn dels grans contribuents rústics en les seccions agrícoles; però aquests òrgans consultius van anar perdent competències enfront dels organismes més tècnics controlats per funcionaris, sobretot pels enginyers agrònoms.¹⁰ Fou precisament l'*Asociación de Ingenieros Agrónomos* que, l'any 1881, va promoure la creació de la principal representant

⁸ Rafael Serrano García, *Revolución liberal y asociación agraria en Castilla (1869-1874)*, Universidad de Valladolid, 1997. Segons l'autor, aquesta associació, que va arribar a comptar amb més de cinc-cents adheritats, va actuar amb un notable seguidisme respecte l'IACSI (pàg. 31 i 112-114)

⁹ José Miguel Lana Berasain, "Progresos y regresos de la vitivinicultura navarra: la acción pública y sus contextos sociales (1850-1936)", dins J. Carmona, J. Colomé, J. Pan-Montojo, J. Simpson (eds.), *Viñas, bodegas y mercados. El cambio técnico en la vitivinicultura española, 1850-1936*, Zaragoza, Prensas Universitarias de Zaragoza, 2001, pàg. 278.

¹⁰ Juan Pan-Montojo, "La administración agraria en España, 1847-1907", *Noticario de Historia Agraria*, 10, 1995 pàg. 67-88.

de la patronal agrària espanyola, l'*Asociación de Agricultores de España*.¹¹

Paral·lelament es començaren a crear institucions fora de l'àmbit administratiu que assumiren bona part d'aquelles funcions consultives: primer foren les cambres de comerç i després les cambres agrícoles. Com als països del seu entorn, la crisi agrària de finals del segle XIX va marcar un abans i un després en l'acció de l'Estat, amb polítiques molt més actives i intervencionistes en l'agricultura, sobretot en la promoció del canvi tècnic. Entre les iniciatives que va emprendre l'Estat en aquest context, trobem la regulació de l'associacionisme agrari, que s'havia de convertir en un dels canals per difondre el canvi tècnic en l'agricultura i, al mateix temps, organitzar la representació dels interessos agraris.

La Llei d'associacions de 30 de juny de 1887 va ser aprofitada per constituir associacions agràries, especialment de caire reivindicatiu i també cooperatives, atès que la classe propietària ja havia creat algunes associacions per defensar els seus interessos des de mitjan segle XIX. Però no va ser un estímul prou important per al desvetllament del cooperativisme agrari. En realitat, la primera disposició legal que regulà a Espanya la creació d'associacions agràries de manera específica fou el Reial decret per a la creació de Cambres Agrícoles de 14 de novembre de 1890, una de les primeres iniciatives del govern presidit per Antonio Cánovas del Castillo, que s'havia constituït el 5 de juliol d'aquell mateix any. Era una resposta del nou Govern conservador a la crisi agrària, la qual es volia combatre no solament per mitjà de l'aranzel protector, sinó també canalitzant el foment de l'agricultura a través d'aquestes noves associacions. Fou promulgat mentre exercia com a Director General d'Agricultura,

¹¹ Fernando del Rey Reguillo, *Propietarios y patronos. La política de las organizaciones económicas en la España de la Restauración (1914-1923)*, Ministerio de Trabajo y Seguridad Social, Madrid, 1992. Sobre l'Asociación de Agricultores de España, vegeu Juan Pan-Montojo, "La Asociación General de Agricultores de España y el asociacionismo agrario en la primera Restauración, 1881-1899", *XI Congreso de Historia Agraria. Preactas*, SEHA, Aguilar de Campoo, 2005.

Indústria i Comerç el marquès de Monistrol, Joaquim d'Escrivà de Romaní i Fernández de Córdoba, que fou secretari de la Comissió Permanent de l'IACSI a Madrid i després president de l'IACSI (1893-1897).

El Reial decret de Cambres Agrícoles va seguir el model de les cambres de comerç i d'indústria (Reial decret de 9 d'abril de 1886) i de la Llei d'associacions de 1887. Segons explicava el mateix ministre de Foment, Santos de Isasa, les principals diferències respecte a les cambres de comerç i d'indústria feien referència al seu reconeixement oficial i a la formació de les assemblees generals, aspectes en els quals s'atorgava a les cambres agrícoles més "*libertad y soltura*". Mentre que el Reial decret de cambres de comerç i d'indústria reservava al Ministeri de Foment la facultat de designar les localitats on es podrien constituir aquestes entitats, les cambres agrícoles es crearien "*allí donde encuentren favorables elementos de vida*" i també se'ls deixava llibertat per regular en els seus estatuts la formació d'assemblees generals, sense necessitat que tots els membres de la cambra agrícola formessin la seva assemblea general. Com que es preveia que els grans propietaris serien els impulsors de les cambres agrícoles, ja de bon principi es donaven facilitats per a la participació dels membres fundadors en el govern de les associacions.

Les cambres agrícoles es convertiren en organismes consultius de l'Estat, amb la possibilitat de proposar reformes en benefici de la propietat rústica, sol·licitar del Govern resolucions que contribuïssin al desenvolupament i millora de l'agricultura, ramaderia i indústries derivades, així com proposar obres i serveis públics que es consideressin indispensables per a aquest desenvolupament. Al mateix temps, se les facultava per promoure i organitzar exposicions, conferències, premis, publicació de memòries i altres iniciatives que fomentessin directament o indirecta l'ensenyament agrícola i contribuïssin a difondre la nova oferta tecnològica. També es contemplava la possibilitat de dirigir camps d'experimentació agrícola, granges model o establiments d'ensenyament agrícola i fins i tot que les mateixes cambres agrícoles les fundessin amb recursos propis. El Reial decret també facultava les cambres agrícoles per perseguir la falsificació

o l'adulteració de productes agrícoles (com ara el vi amb alcohols industrials), i per establir serveis de crèdit o d'assegurances, compravenda d'adobs, llavors, bestiar i maquinària agrícola. Les cambres agrícoles, per tant, podrien desenvolupar funcions consultives, de foment i també cooperatives.

Com veurem, foren les funcions cooperatives les que van tenir un menor desenvolupament, i això era transcendental per a les possibilitats de consolidació d'aquestes noves entitats. L'activitat cooperativa era essencial per adaptar les explotacions agràries a les noves condicions dels mercats, tot afavorint l'especialització en aquelles produccions més remuneradores (menys afectades per la competència) o bé l'aplicació d'innovacions que reduïssin els costos d'explotació o n'augmentessin la productivitat. Aquests canvis sovint requerien inversions o bé augments de la despesa que no eren fàcils en una conjuntura depressiva dels preus agrícoles. A més, comportaven un grau d'incertesa que podia desincentivar-los. El cooperativisme agrari podia minimitzar els riscos i reduir les despeses en ínuts agraris, tot centralitzant-ne les compres i reduint els intermediaris, és a dir, situant els pagesos en una posició més avantatjosa en aquest mercat. També eren més necessaris que mai els serveis de crèdit rural, encara molt poc institucionalitzats, i el lloguer de maquinària, sobretot per a la petita pagesia que d'altra forma difícilment podia accedir a les noves tecnologies. El cooperativisme també podia organitzar la venda cooperativa d'algunes produccions per reduir els intermediaris i remunerar-les millor, i algunes elaboracions industrials eren susceptibles d'organització cooperativa pels mateixos agricultors, com en el cas de la producció de vi o de farines. De l'èxit del funcionament cooperatiu també depenia la capacitat d'integració en aquestes associacions de la petita pagesia, que era el segment de la població rural més necessitada dels avantatges que oferia el cooperativisme.

La direcció de les cambres agrícoles, en canvi, va estar sempre sota el control dels grans propietaris. Ho afavoria el mateix Reial decret de 1890, tot reservant per als càrrecs de la junta directiva "*los miembros de la Cámara que en nombre propio ó*

en representación de una sociedad ó empresa figuren en la mitad superior de la escala que se formará con todos los miembros de la Cámara” (art. 3, 3^a). Algunes cambres agrícoles van afegir en el seu reglament l'obligació que aquests membres formessin part de l'estament propietari.

Aquest control per part dels propietaris era una condició fonamental. La creació d'aquestes associacions també tenia com a objectiu regular la participació de les associacions en la vida política i delimitar-ne l'esfera d'influència. Tot i que l'any 1890 s'havia introduït el sufragi universal masculí, la pervivència del règim polític de la Restauració depenia, en bona part, d'assegurar la desmobilització de la pagesia. En conseqüència, l'acció de l'Estat en el terreny del cooperativisme agrari fou ambigua, per les prevencions a facilitar qualsevol espai de sociabilitat que trenqués el seu aïllament i tingués repercussions polítiques.¹² Les cambres agrícoles, que van aparèixer poc després de la llei de sufragi universal, foren també el fruit d'aquesta contradicció fonamental que, com veurem, va determinar-ne la falta de dinamisme.

La regulació de les cambres agrícoles es produí en plena crisi agrària finisecular i amb un cert retard respecte els països europeus de l'entorn. A França, a començaments del segle XIX, Napoleó ja va constituir unes societats agràries departamentals que, sota el control del Govern, s'ocupaven del foment i la modernització de l'agricultura. Més tard van néixer els *comices*, associacions d'àmbit local formades per propietaris, cultivadors i ciutadans preocupats pel progrés agrícola, que inspiraren els *comizi agrari* creats a Itàlia ja en el període preunitari. La regulació definitiva dels *comizi* italians es produí amb un decret de l'any 1866 que pretenia la creació d'una xarxa d'entitats de representació dels interessos agraris connectada amb el nou Estat. El seu objectiu era doble: d'una banda la racionalització

¹² Samuel Garrido, "Alentar y obstruir. Las vacilaciones de la política estatal sobre cooperativismo en los inicios del siglo XX", *Noticario de Historia Agraria*, núm. 7, 1994, pàg. 131-154 i *Treballar en comú. El cooperativisme agrari a Espanya (1900-1936)*, València, Edicions Alfons el Magnànim, 1996, pàg. 66-80

productiva, i de l'altra la coordinació de la representació d'interessos de la burgesia agrària.¹³ Eren en alguns aspectes comparables a les cambres agrícoles espanyoles, tant en les seves funcions, com en el component propietari dominant. Realitzaven funcions consultives davant del Govern en qüestions relatives a la legislació econòmica i particularment aranzelària, i tenien com a objectiu preferent la promoció del desenvolupament econòmic i tècnic local. Molts *comizi* realitzaven funcions cooperatives (compra col·lectiva d'adobs, llavors i altres productes necessaris per a l'agricultura). Un any després del decret, se n'havien constituït més de dos-cents, alguns dels quals amb centenars de socis; però amb la creació dels sindicats agrícoles i càtedres ambulants, les funcions representatives dels *comizi* s'afebliren i el seu nombre disminuï.

A Alemanya, des del començament del segle XIX, l'Estat va encoratjar la formació d'associacions agràries, que a mitjans de segle ja van començar a organitzar-se, tot i que la cooperació agrària no va comptar amb una llei especial fins al 1867, i no fou fins al 1894 que van néixer les *Landwirtschaftskammern*.¹⁴ Aleshores, però, ja s'havia creat el poderós *Bund der Landwirte*, que va organitzar una vasta xarxa d'entitats cooperatives. Paral·lelament, des de mitjan segle XIX s'organitzà un sistema de cooperatives de crèdit d'àmbit local amb una extraordinària vitalitat. De fet, es pot afirmar que el cooperativisme de crèdit va néixer a Alemanya, on gairebé simultàniament es van gestar tres grans moviments: els "bancs populars" impulsats pel polític liberal Hermann Schulze-Delitzsch, dirigits a l'artesanat urbà i també a la pagesia; les cooperatives rurals creades pel reformista social Wilhelm Haas, i les caixes rurals promogudes per Friedrich-Wilhelm Raiffeisen.¹⁵

¹³ Paola Corti, "Fortuna e decadenza dei Comizi Agrari", *Quaderni Storici*, 36, 1977, pàg. 738.

¹⁴ Hans-Jürgen Puhle, "Lords and Peasants in the Kaiserreich", R. G. Moeller (ed), *Peasants and Lords in Modern Germany*, Allen & Unwin, Boston, 1986, pàg. 88.

¹⁵ Vegeu Timothy W. Guinnane, "El 'amigo y consejero': gestión, auditoría y confianza en las cooperativas de crédito alemanas (1889-1914)", *Áreas*, 21, 2001, pàg. 39-61.

A mitjan segle XIX, a Anglaterra i Gales les associacions agràries d'àmbit local o comarcal ja eren unes set-centes, entre *agricultural societies*, dominades pels grans propietaris i *farmers' clubs*, que agrupaven els arrendataris, i en els anys seixanta i començaments dels setanta s'hi afegiren les *chambers of agriculture* (la *Central Chamber of Agriculture* data de 1866), controlades pels grans propietaris. Aquestes s'ocupaven de les polítiques governamentals per combatre la crisi i també de les contribucions o de l'adulteració dels productes agrícoles. Cap al final del segle n'hi havia prop d'una quarantena funcionant de manera autònoma, tot i que ja hi va haver algun intent de crear federacions, com ara el *Yorkshire Union of Agricultural Clubs and Chambers of Agriculture* (1890). Però foren els arrendataris els que van portar la iniciativa en l'organització dels interessos agraris i van dotar-se de les associacions més sòlides.¹⁶

AGRARISME I CATALANISME AL FINAL DEL SEGLE XIX

Arreu d'Europa el moviment associatiu agrari es va desenvolupar en un àmbit fonamentalment regional. A Espanya l'àmbit regional de l'organització dels interessos agraris fou encara més marcat, com a conseqüència de les limitacions del procés d'articulació de la societat burgesa i de l'existència d'uns interessos econòmics molt regionalitzats i sectorialitzats, fet que donà lloc a l'aparició dels moviments nacionalistes del final del segle XIX. És patent el fracàs de les organitzacions que volien coordinar i representar el conjunt de burgesies espanyoles. En tenim un exemple en l'Institut Industrial de Catalunya, que fou creat l'any 1848 com a resultat del fracàs de l'Institut Industrial

¹⁶ Alun Howkins, *Reshaping Rural England: A Social History 1850-1925*, London, HarperCollinsAcademic 1991; Nicholas Goddard, "Agricultural Institutions: Societies, Associations and the Press", a E. J. T. Collins (ed.), *The Agrarian History of England and Wales, 1850-1914*, Cambridge and New York, Cambridge University Press, 2000, pàg. 650-690.

d'Espanya, un projecte impulsat des de Catalunya amb l'objectiu de difondre a tota Espanya la ideologia industrialitzadora.¹⁷

L'IACSI, que va tenir l'origen precisament en aquest Institut Industrial de Catalunya, va experimentar un fracàs semblant. Els seus fundadors van intentar convertir-lo en una associació d'àmbit espanyol, i no sols van constituir una Comissió Permanent a Madrid, per tal d'actuar com a grup de pressió prop del Govern espanyol, sinó que es van adreçar "*A los Agricultores Españoles*" perquè s'inscrivissin com a socis:

*Nacido el Instituto en territorio catalán, hubo de adoptar un título que señalara su origen, pero de ningún modo significa que los beneficios de la asociación que representa hayan de limitarse á los pueblos del antiguo Principado. [...] Tiempo es ya de que desaparezcan las distinciones de individuo á individuo, de vecindad á vecindad, de provincia á provincia: tiempo es ya, en una palabra, de que nos unamos y trabajemos de consuno para establecer por medio de la perfección de nuestras producciones la única rivalidad de que podamos vanagloriarnos; la rivalidad de nación á nación.*¹⁸

L'IACSI també advertí de la inconveniència de crear institucions anàlogues a l'IACSI en altres punts d'Espanya, "*lo que en concepto nuestro, aun cuando fuese un bien, retardaría por mucho tiempo el resultado á que desde luego deben aspirar los propietarios y agricultores españoles*".¹⁹ Tot i que no van tenir èxit en aquesta iniciativa i van aconseguir pocs socis fora del Principat, l'IACSI va mantenir viva aquesta aspiració i, com veurem més endavant, cap al final del segle ho tornà a intentar amb la creació de la Unión Agraria Española.

Els propietaris rurals van tenir una participació destacable en la vertebració del regionalisme polític català del final del segle XIX. Segons Josep M. Gasol, la primera assemblea de la Unió

¹⁷ Roser Solà Montserrat, *L'Institut Industrial de Catalunya i l'associacionisme industrial des de 1820 a 1854*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, pàg. 311.

¹⁸ *Á los Agricultores Españoles*, 20.12.1853.

¹⁹ *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 1853, pàg. 281.

Catalanista celebrada a Manresa l'any 1892 “*devia resultar semblant a una gran concentració de pagesos importants del país: hereus i cabalers de les masies de més anomenada*”.²⁰ L'estudi de Jordi Llorens sobre la base social de la Unió Catalanista també permet concloure que el grup de propietaris rurals va ocupar un lloc destacat entre els catalanistes de finals de segle XIX. Excepte en l'assemblea de Barcelona de 1904, els propietaris rurals sempre constituïren prop d'una tercera part dels delegats: Manresa (32,09%), Reus (29,54%), Olot (33,21%), Girona (32,05%), Terrassa (30,32%) i Barcelona (18,14%).²¹

No és difícil posar en relació aquest fet amb el malestar social provocat per la crisi agrària: els propietaris catalans foren especialment sensibles a la denúncia contra el centralisme i la ineficiència de l'Estat que feien els cercles catalanistes, quan estaven experimentant els efectes de la crisi de sobreproducció sense que el Govern espanyol demostrés prou capacitat de resposta. Tal com ha advertit Borja de Riquer, la burgesia rural fou “*un sector extremament permeable i influenciable pel catalanisme conservador, cosa que no succeïa, en la mateixa mesura, als ambients urbans*”.²² El conservadorisme rural

²⁰ Josep M. Gasol, *Les 'Bases de Manresa'. 1ª Assemblea de la Unió Catalanista (Manresa, 25-27 de març de 1892)*, Episodis de la Història, 268, Barcelona, Rafael Dalmau, 1987, pàg. 40. Una relació dels delegats de la Unió Catalanista a l'Assemblea de Manresa, a *Deliberacions de la Primera Assemblea General de delegats de la Unió Catalanista tinguda a Manresa en lo mes de mars de 1892*, edició facsímil, Vic, Eumo, 1991. A nivell socioprofessional, en aquesta relació figuraven en primer lloc els propietaris (64), un fet que també han destacat Josep Termes i Agustí Colomines, *Les Bases de Manresa de 1892 i els orígens del catalanisme*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1992, pàg. 140-141.

²¹ Jordi Llorens, *La Unió Catalanista i els orígens del catalanisme polític: dels orígens a la presidència del Dr. Martí i Julià (1891-1903)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1992. Joan Lluís Marfany també ha destacat el predomini dels propietaris en les assemblees catalanistes, per concloure que els catalanistes dels anys del canvi de segle eren de tendència conservadora (J. L. Marfany, *La cultura del catalanisme. El nacionalisme català en els seus inicis*, Barcelona, Ed. Empúries, 1995, pàg. 47 i ss.).

²² Borja de Riquer, “Els corrents conservadors catalans i la seva evolució cap al catalanisme polític”, *L'Avenç*, 100, Barcelona, 1987, pàg. 78-84. La cita és de la pàg. 83.

català de finals del segle XIX mantenia els plantejaments de l'antiliberalisme tradicional que acusaven l'Estat centralista d'agredir constantment la societat agrària, marginant-la políticament i subordinant-la als interessos urbans. La crisi agrària i la conflictivitat que va portar associada va fer adonar als propietaris de la necessitat de trobar aliats per tal de mantenir el control social del camp: *"la burguesia rural, si volia sortir del seu aïllament polític i evitar la seva definitiva marginació, havia de sumar-se a la via empresa per la burguesia urbana més dinàmica"*.²³ La Lliga Regionalista no fou, per tant, el partit dels industrials catalans, sinó el partit de les classes conservadores de Catalunya, de les ciutats i del camp.

La coincidència, en els darrers anys del segle XIX, de la crisi econòmica i social del món rural amb la crisi política del sistema de la Restauració, va propiciar que s'establissin llaços molt forts entre el regionalisme polític i el moviment agrarista promogut pels propietaris. La identificació d'ambdós moviments va portar, fins i tot, a formular l'existència d'un *"regionalisme agrícola"*,²⁴

²³ *Ibidem*, pàg. 84.

²⁴ Aquesta confluència entre el fenomen regionalista i l'agrarisme no és en absolut exclusiu del cas català. En els primers intents de bastir un regionalisme aragonès participen activament les cambres agrícoles i de comerç, molt significativament la Cámara Agrícola del Alto Aragón. També són ben conegudes les relacions entre el moviment agrarista i el regionalisme gallec: vegeu especialment Lourenzo Fernández Prieto, Miguel Cabo Villaverde, "Agrarismo y regeneracionismo en la Galicia de comienzos del siglo XX. El discurso del regionalismo agrícola", *Agricultura y Sociedad*, 86, 1998, pàg. 133-162, i també J. A. Durán, *Agrarismo y movilización campesina en el país gallego (1875-1912)*, Madrid, Akal, 1977; Raúl Soutelo Vázquez, *Os intelectuais do agrarismo. Protesta social e reformismo na Galicia rural: Ourense, 1880-1936*, Universidade de Vigo, 1999; Xulio Prada i Raúl Soutelo, "Los guías conscientes de una Arcadia perdida: la representación nacionalista de la Galicia campesina, 1908-1931", a: J. Barrull, J. J. Busqueta i E. Vicedo (eds.), *Solidaritats pageses, sindicalisme i cooperativisme*, Lleida, IEL, 1998, pàg. 657-679; Miguel Cabo Villaverde, *O agrarismo*, Vigo, 1998, i, d'aquest mateix autor, *A integración política do pequeno campesiñado: o caso galego no marco europeo, 1890-1939*, tesi doctoral inèdita, Universitat de Santiago de Compostela, 1999. Sobre la relació entre el nacionalisme basc i la qüestió agrària, tot i que es refereix a un període posterior, es pot veure: Jesús María Garayo Urruela, "Ramon de Belausteguigoitia y la cuestión de la tierra en el

un concepte que ja trobem formulat l'any 1887 pel director de la *Revista de l'IACSI*, Rafael Roig i Torres:

*Una fuerza potente y vigorosa, encarnada en una idea, en el más puro patriotismo, se manifiesta por fortuna en todos los ámbitos de España: el Regionalismo, el Regionalismo aplicado á la defensa de los intereses de la propiedad rural y al fomento de la Agricultura. Y no se crea que sea el egoísmo por Cataluña el que mueva nuestra pluma, ni las necesidades que su agricultura experimenta, de todos bien sabidas, sino las lamentaciones de nuestras provincias hermanas que guiadas todas por el instinto de conservación acuden al Gobierno central, y sellan tácita y espontáneamente entre sí el Regionalismo agrícola, que ha de fomentar la producción agraria de España y sostener quizá algún día la integridad de nuestra patria. Merced á la influencia que puede ejercer el regionalismo, que se siente hasta en la atmósfera de todas las provincias, se podrán reparar los desastrosos efectos de las leyes arancelarias y cambiar el régimen administrativo cuyas fatales consecuencias para la propiedad hemos indicado [...]*²⁵

El discurs catalanista i l'agrariisme participaven de l'esperit regeneracionista de l'època; però també convergien en l'orientació interclassista i en el reforçament de la identitat col·lectiva. Cap al final del segle XIX les tradicionals formes de control social sobre les classes subalternes donaven símptomes d'esgotament tant al camp com a la ciutat, i el projecte regionalista buscava restablir, d'una forma diferent, les velles solidaritats verticals.²⁶ Això

País Vasco durante los años 1914 a 1920", *Pensamiento agrario vasco: mitos y realidades (1766-1980)*, Bilbao, Instituto Vasco de Estudios Rurales, Universidad del País Vasco, 1994, pàg. 193-225. Sobre la relació entre el tímid regionalisme extremeny i la qüestió agrària, vegeu Juan García Pérez, *Entre la frustración y la esperanza. Una historia del movimiento regionalista en Extremadura (1830-1983)*, Mérida, 1990, especialment pàg. 82 i ss. Sobre el regionalisme andalús, vegeu Antonio-Miguel Bernal, "El subdesenrotllament agrari i el problema regional a Andalusia", *Recerques*, 5, 1975, pàg. 275-299.

²⁵ R. Roig i Torres, "Regionalismo agrícola", *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 1.1.1887.

²⁶ Borja de Riquer, "Les burgesies i el poder a l'Espanya de la Restauració (1875-1900)", *Recerques*, 28, 1994, pàg. 43-58. Vegeu també, del mateix autor: *Lliga Regionalista: la burgesia catalana i el nacionalisme (1898-1904)*, Edicions 62, Barcelona, 1977.

comportava necessàriament una mobilització social que podia ser perillosa per a les classes dominants; però en la mesura que els propietaris controlessin la mobilització es podria contrarestar aquest perill. Naturalment, la confluència d'interessos del catalanisme i l'agrarisme també tenia una traducció en l'àmbit de la política. Manuel Raventós fou un dels que, des del moviment agrarista, aviat es va mostrar un ferm partidari de la intervenció política:

*En nuestras reuniones hemos de fijar los diputados que nos convienen, y que ante todo hemos de procurar sean personas honradas en su conducta privada, y que representen nuestras creencias y nuestros intereses, y conozcan nuestras necesidades. [...] ¿Por qué no han de ir de acuerdo con el Instituto [Agrícola de San Isidro] y los centros agrícolas locales, para negociar con los centros políticos, cuáles hayan de ser los candidatos?*²⁷

Tot i que es produïren alguns intents de crear partits agraris, en la majoria dels països europeus les associacions agràries van actuar com a grups de pressió, oferint suport a les formacions polítiques o als candidats individuals que es comprometessin a favor de les seves reivindicacions. L'any 1898, el president de l'IACSI manifestava que, de la mateixa manera que s'havia reconegut la importància de l'associacionisme, també s'havia de considerar la intervenció política i, des de la *Revista de l'IACSI*, recomanava obertament el vot per a diputats a Corts catalans:

*desde esta Revista y como agricultor y hombre de campo catalán, me creo en el deber de levantar la voz y señalar el camino que sinceramente deben seguir las masas agrícolas [...] hoy que [...] no es para ningún agricultor desconocida la importancia de la asociación [...] urge nos convenzamos de que, si en los intereses locales y provinciales es práctica y necesaria su realización, mucho más lo ha de ser en el terreno político.*²⁸

²⁷ Manuel Raventós, "De la unión nace la fuerza", *Resumen de Agricultura*, 2.1896.

²⁸ "Agricultores y políticos", *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 2.1898.

El catalanisme, en la mesura que era un moviment polític nou, que trencava el sistema en crisi de partits tornants de la Restauració i que volia ser representatiu dels interessos econòmics i socials de Catalunya, podia ser considerat fàcilment un aliat per a l'associacionisme agrari català. De fet, quan la Lliga Regionalista encara no estava ben implantada fora de Barcelona, moltes associacions agràries van actuar com a centres polítics regionalistes i van assumir un rol important en "*un altre aspecte del catalanisme en la pràctica: escombrar els cacichs de totes les encontrades*".²⁹ Entre altres entitats que van jugar un paper fonamental en el transvasament de la pagesia vers l'hegemonia política de la Lliga, podem citar la Cambra Agrícola del Vallès, la Cambra Agrícola del Baix Llobregat, el Gremi d'Agricultors de Manresa o la Cambra Agrícola del Pla de Bages.³⁰

L'associacionisme agrari havia de lluitar contra el caciquisme si volia augmentar la seva representació política en el Parlament i per tant hi havia coincidència d'objectius amb el regionalisme de la Lliga, encara que el moviment agrarista es disfressés d'apoliticisme. De la mateixa manera, les agrupacions catalanistes molt sovint actuaven conjuntament amb les entitats de foment econòmic, fins i tot fent candidatures conjuntes a les eleccions locals, com en el cas del Centre Industrial del Vendrell i l'Agrupació Catalanista local.³¹ La preocupació dels catalanistes

²⁹ "Conferencia den Maspons y Camarasa a Sabadell", *La Veu de Catalunya*, 20.1.1907. Jaume Maspons i Camarasa és un exponent clar de la confluència del moviment catalanista i l'agrarisme, tal com he argumentat a *Catalanisme i agrarisme. Jaume Maspons i Camarasa (1872-1934): escrits polítics*, Vic, Eumo, 1994. Sobre la implantació electoral de la Lliga Regionalista, vegeu: Isidre Molas, *Lliga Catalana. Un estudi d'Estasiologia*, 2 vols., Barcelona, Edicions 62, 1972.

³⁰ Vegeu Jordi Planas, *Propietaris organitzats. Estudi de la Cambra Agrícola del Vallès (1901-1935)*, Granollers, Ajuntament de Granollers, 1991; Joan Tardà, *Republicans i catalanistes al Baix Llobregat a principi del segle XX*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991, i Pilar Martínez-Carner, *Els inicis del catalanisme polític i Leonci Soler i March (1858-1932)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999.

³¹ Antoni Saumell, *Crisi vinícola, renovació tecnològica i cooperativisme. El Sindicat Agrícola del Vendrell i el cellers cooperatius del Penedès del primer terç del segle XX (1900-1936)*, tesi doctoral, Universitat Pompeu Fabra, 1998,

pel seu arrelament social va portar a alguns centres no només a defensar els interessos agraris, sinó també a portar a terme actuacions de caire agronòmic, com en el cas del Centre Català de Sant Sadurní d'Anoia,³² i és un fet anecdòtic però significatiu que Manuel Raventós pronunciés un míting polític tot donant una classe pràctica d'agronomia en una vinya.³³

Fins i tot l'IACSI, tan reticent a qualsevol canvi del *status quo*, va acabar identificant-se amb el regionalisme, no sense algunes vacil·lacions manifestes. Per exemple, en la campanya contra el Codi Civil que organitzà la Lliga de Catalunya l'any 1889, el representant de l'IACSI va tenir cura a precisar que se sumava a la campanya "*porque s'entenga que los propietarios están en tot temps á la brexa pera defender la familia y la propiedad tal com nostre dret ha enmotlladas [però] que al venir aquí no protestém contra nostres germans de Castella*".³⁴ Dos anys després, en l'assemblea agrícola de Terrassa, el Secretari General de l'IACSI va utilitzar intencionadament el castellà ("*lenguaje de la patria común, que a todos alcanza y a todos nos justifica*") per tal de diferenciar-se de les naixents associacions catalanistes: "*nunca hemos llegado a comprender que en España pudiera haber españoles, ni en Castilla castellanistas, ni catalanistas en Cataluña, sino hijos de una misma tierra*".³⁵ I encara l'any 1898, quan va promoure la demanda d'un concert econòmic per a Catalunya, l'IACSI es desmarcava clarament del regionalisme:

pàg. 243-244. (La major part dels continguts d'aquest treball foren publicats a *Viticultura i associacionisme a Catalunya. Els cellers cooperatius del Penedès (1900-1936)*, Tarragona, Diputació de Tarragona, 2002).

³² Antoni Romeu, *Sant Sadurní, entre el Sexenni i la Restauració (1867-1904)*, Ajuntament de Sant Sadurní – Institut d'Estudis Penedesencs, 1996, pàg. 114 i ss.

³³ Jaume Raventós, "Notes biogràfiques d'En Manuel Raventós i Domènech", dins Manuel Raventós *Flors i Violes, 1908*, pàg. 20-21. També cita l'anècdota Cristóbal Mestre, *Manuel Raventós Domenech considerado como modelo de hombre de empresas*, Vilafranca del Penedès, Artes Gráficas Vilafranca, 1961, pàg. 27.

³⁴ *La Pagesia*, 10.4.1889.

³⁵ *La Pagesia*, 20.8.1891.

*Al invitar hoy este Instituto a las Diputaciones de Barcelona, Gerona, Tarragona y Lérida, y que juntas apoyen las peticiones de los propietarios de las cuatro provincias catalanas, no le mueve idea alguna política ni mucho menos el espíritu de regionalismo con que se pretende hoy combatir toda idea de descentralización bien entendida, antes al contrario, entiende esta Corporación que tanto más ha de retrasarse el desarrollo de aquella aspiración cuanto menos sientan los pueblos la opresión del poder central y tanto será más enérgica y poderosa la convicción de que las provincias de España deben caminar siempre unidas constituyendo una sola nación cuanto menos motivos de roce existan de que las cualidades y riqueza de unas provincias sean explotados por las otras.*³⁶

Des de l'IACSI s'acostumava a remarcar la diversitat de tendències polítiques que eren presents entre els seus socis com un testimoni d'apoliticisme, i en efecte, entre els seus dirigents trobem tendències polítiques diverses, des de carlins com el baró d'Albí (membre de la junta directiva de l'IACSI, 1894-1898) fins a republicans moderats com Josep Zulueta (membre de la junta, 1899-1902), que fou diputat a Corts per Vilafranca del Penedès durant vint anys seguits (1903-1923). Tanmateix, aquesta diversitat no pot amagar un corrent majoritari afí al partit Conservador, que donà pas al predomini de la Lliga Regionalista durant tot el primer terç del segle XX, com veurem més endavant.

LA RESPOSTA DELS PROPIETARIS A LA MOBILITZACIÓ PAGESA

L'objectiu fonamental dels propietaris que van promoure l'associacionisme interclassista era neutralitzar la confrontació social. El *pairalisme*, un discurs ideològic que trobem inextricablement unit a l'agrarisme i també al catalanisme al començament del segle XX, no pot entendre's sinó com una resposta de la classe propietària a la creixent tensió social que

³⁶ *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 3.1898.

vivia aleshores el món rural.³⁷ S'idealitzava i es mitificava el món rural català precisament perquè la seva organització social començava a donar símptomes de crisi. Si el discurs *pairalista* insistia en la bondat de les institucions jurídiques i socials amb què tradicionalment s'havia organitzat la producció al camp català, era precisament perquè aquestes s'estaven posant en qüestió. La propietat de la terra era qüestionada i la seva defensa passava, cada cop més, per la seva suposada funció social. La rabassa morta, una de les institucions més característiques del camp català, havia entrat en una crisi definitiva amb l'arribada de la fil·loxera, i la masoveria, considerada "*la institució fonamental de l'organització agrícola catalana*",³⁸ al començament del segle XX també començà a ser objecte de discussió en l'àmbit jurídic arrel d'una sentència que entenia la parceria com un contracte de societat, fet que dificultava els desnonaments.³⁹

Des del Sexenni Democràtic (1868-1874), les reivindicacions pageses s'havien polititzat i una bona part dels rabassaires i de la petita pagesia s'havia adherit als republicans federals, que professaven un reformisme social dirigit especialment al món agrari i que van portar a terme una tasca important en l'organització d'un moviment pagès autònom i no subaltern de l'associacionisme agrari vinculat als propietaris. Durant el Sexenni, es van constituir un gran nombre d'organitzacions de treballadors agrícoles, sobretot a les comarques litorals i

³⁷ Vegeu el dossier d'articles sobre el pairalisme publicat a *Estudis d'Història Agrària*, 12, 1998.

³⁸ Jaume Maspons, *Notes enviades a Andalusia per conducta de la Lliga Regionalista de Madrid per si poden servir d'orientació en els seus conflictes*, 1919 (Citat a J. Planas, *Catalanisme i agrarisme...*, pàg. 216-220).

³⁹ Enric Saguer, "Masos i masoveries en el primer terç del segle XX: crisi i transformació", R. Congost i LL. To (a cura de), *Homes, masos, història. La Catalunya del nord-est (segles XI-XX)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, pàg. 451-482, i també Rosa Congost, Llorenç Ferrer, Enric Saguer, "Transformacions en el sistema de mas i en el paisatge agrari contemporani (1800-1950)", R. Congost, G. Jover, G. Biagioli (a cura de), *L'organització de l'espai rural a l'Europa mediterrània. Masos, possessions, poderi*, Girona, CCG Edicions, 2003, pàg. 97-123.

prelitorals, on les pràctiques agrícoles estaven més avançades i existia una especialització notable en la vinya. Ja aleshores es constituí una federació sindical rabassaire, la Unió de Treballadors del Camp (1872-1874); a l'inici dels anys vuitanta es creà a Rubí la Lliga de Viticultors Rabassaires de Catalunya (1882-1883), i l'augment de la conflictivitat derivada de la fil·loxera va donar lloc, en la dècada següent, a la creació de la Federació de Treballadors Agrícoles de la Regió Espanyola (1893-1896). Els republicans federals, que ja s'havien mostrat favorables a les reivindicacions rabassaires amb la promulgació de la llei del 20 d'agost de 1873 que declarava redimible la rabassa morta, van ser els principals impulsors de l'organització del moviment pagès en els primers anys 1890 i aconseguiren frenar un procés paral·lel desenvolupat pels medis llibertaris. Molts nuclis federals constituïren seccions de treballadors del camp (rabassaires, parcers, jornalers) que actuaven com a societats de socors mutus i de resistència, al mateix temps que els dirigents federals donaven cobertura política i jurídica a la lluita rabassaire, tot limitant l'acció repressiva de les autoritats i defensant-los davant dels tribunals.⁴⁰

La Llei d'associacions de 1887 fou un estímul per fundar multitud d'entitats de diferents tipus, però especialment va donar cobertura a les societats pageses de resistència o de caràcter reivindicatiu. Molts anys després, un propietari català encara considerava que *“las sociedades de carácter agrícola que, con el título de labradores, jornaleros y braceros del campo, se fundaron por la expresada ley, no han podido sustraerse al ambiente de reivindicaciones en que nacieron y se desarrollaron las Sociedades obreras de diversos oficios primeramente fundadas”*.⁴¹

⁴⁰ Jordi Pomés, *La Unió de Rabassaires*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000; Àngel Duarte, *El republicanisme català a la fi del segle XIX*, Vic, Editorial Eumo, 1987; Antonio López Estudillo, “Federalismo y mundo rural en Cataluña (1890-1905)”, *Historia Social*, 3, Valencia, 1989, pàg. 17-32 i també “Federalismo, campesinado y métodos de restablecer el control político en la Restauración”, a: Conxita Mir (a cura de), *Actituds polítiques i control social a la Catalunya de la Restauració (1895-1923)*, Lleida, Estudi General, IEL, Virgili & Pagès, 1989, pàg. 191-207.

⁴¹ Pablo Rovira, “Los Sindicatos Agrícolas en España”, *El Progreso Agrícola y Pecuário*, 31.3.1909.

Aprofitant el restabliment del sufragi universal masculí (1890), coincidint amb el moment culminant de l'agitació social al món rural, els republicans van estendre la propaganda política a moltes poblacions rurals on durant molt temps havia dominat el caciquisme. Fou aleshores quan republicans i rabassaires van conquerir molts ajuntaments, sobretot en petits municipis rurals de les zones més conflictives del Penedès i del Camp de Tarragona, on desplaçaren les oligarquies locals i donaren suport als sindicats i cellers cooperatius que es començaven a constituir a moltes localitats. En alguns casos, la constitució d'una societat de pagesos va servir de plataforma perquè els republicans federals assolissin el poder municipal; però independentment de la seva transcendència electoral, la creació d'aquestes societats suposava un trencament radical en el si de les comunitats rurals, perquè facilitaven que la pagesia es desvinculés de les formulacions paternalistes i jeràrquiques dels grans propietaris i substituïen la Parròquia com a centre de vertebració social.⁴²

La capacitat d'organització autònoma de la pagesia, molt sovint confrontada amb la classe propietària, unit als episodis de violència que es produïen en moltes localitats, van atemorir els propietaris, que des de la caiguda de la Primera República no havien viscut una conflictivitat oberta amb la pagesia com la que s'estava produint:

*No se conocía en el campo la amenaza ni la coacción, y hoy, gracias á tanto discurso, está ya á la órden del día; no se conocía un acto de fuerza, y hoy se ha necesitado ya de la intervención de la Guardia civil para proteger el trabajo; no se conocía el hecho de tener que abandonar una cosecha, y hoy se ha visto; no se conocía un campo devastado y hoy ha tendio que intervenir un juez. Por ese camino es imposible seguir.*⁴³

Els propietaris penedesencs que feien aquestes consideracions, reclamaven que l'IACSI prengués la iniciativa per contrarestar

⁴² Andreu Mayayo, *De pagesos a ciutadans. Cent anys de sindicalisme i cooperativisme agraris a Catalunya, 1893-1994*, Catarroja Barcelona, Ed. Afers, 1995, pàg. 31 i ss.

⁴³ *El Labriego*, 1893 (Del *Diario Mercantil*, 7.1893)

“la influencia de esa guerra demoleadora [...] ya que al fin, de la defensa de la clase que representa se trata” i proposava que les cambres agrícoles unissin les seves forces a les de l'IACSI *“para salvar juntas á la agricultura catalana de la más terrible de las plagas”*.⁴⁴ Des de les mateixes pàgines s'al·ludia al perill que suposava deixar la solució del conflicte a les associacions de propietaris de caràcter patronal. Calia evitar la polarització social amb la creació d'associacions mixtes, de propietaris i pagesos, com eren les cambres agrícoles, que permetien als propietaris detentar-ne el control.

Les organitzacions de rabassaires eren conscients del paper que jugaven les cambres agràries en la contraofensiva dels propietaris. És per això que en la conferència celebrada al Vendrell el 21 de juliol de 1895, la Federació de Treballadors Agrícoles (FTARE) va acordar l'expulsió de les seccions i dels federats que s'adherissin *“a las Cámaras Agrícolas o a sus tendencias”* i decidí combatre les federacions mixtes que la burgesia agrària estava constituint *“para romper la disciplina social de los trabajadores”* i *“reducir nuestras fuerzas a auxiliares de sus intenciones”*.⁴⁵ No va ser una simple amenaça: en el tercer Congrés de la FTARE que es celebrà al Vendrell els dies 5 i 6 de gener de 1896, una delegació de Vila-rodonà fou expulsada de la Federació perquè estava adherida a la *“Cámara agrícola burguesa de Tarragona”*.⁴⁶

⁴⁴ *Ibidem*. Segons el vicepresident de l'IACSI, Felip Bertran i d'Amat, *“la primera y principal idea que presidió a la formación del Instituto Agrícola fue la defensa de la propiedad combatida por utopías socialistas [...] los fundadores del Instituto en su ilustración, no pudieron limitarse a este cometido, extendiendo sus miradas al desarrollo de la agricultura científica y prácticamente considerada y al bienestar de los agricultores”* (IACSI: Mem. 1877).

⁴⁵ Citat per Antonio López Estudillo, *La Federación de Trabajadores Agrícolas de la Región Española, un episodio de organización y conciencia del campesinado catalán: 1893-1897*, Barcelona, 1986 (inèdit).

⁴⁶ Citat per Josep Santesmases a *El cooperativisme agrari a Vila-rodonà (1893-1993). Un exemple d'estructuració econòmica, social i política en la Catalunya vitivinícola*, Vila-rodonà, Centre d'Estudis del Gaià, 1996, pàg. 21-22. Aquest fet ja fou destacat per Albert Balcells, *El problema agrari a Catalunya (1890-1936): la qüestió rabassaire*, Barcelona, Nova Terra, 1968, pàg. 43.

La mobilització dels propietaris en contra de la política agrària del Govern responia a uns mateixos objectius: d'una banda, prendre la iniciativa en la defensa dels "interessos agraris" amenaçats davant de la inoperància de l'Estat; de l'altra, frenar l'incipient sindicalisme pagès de classe, promovent la creació d'associacions interclassistes. Ambdós objectius contribuirien a reforçar el lideratge de la classe propietària en el món rural, que era imprescindible per garantir la seva supremacia, de manera que no fos tan sols el grup social "dominant", sinó també "dirigent".⁴⁷

El republicanisme només va aconseguir articular el moviment pagès momentàniament. Que no fos possible anar més enllà s'ha d'atribuir a diverses causes: en primer lloc, les mateixes dissensions internes del republicanisme; però també a la intervenció governamental, amb el frau electoral, les suspensions continuades de les garanties constitucionals i la repressió directa del moviment rabassaire. També fou determinant la reacció dels propietaris, amb la creació d'associacions interclassistes que trencaven les solidaritats de classe, i la irrupció del catalanisme en l'escena política, que contribuï a debilitar el republicanisme entre les classes mitjanes i sectors populars. Aquesta irrupció es produí en un moment en què els federals estaven desunits i desorganitzats, com es demostrà a Vilafranca del Penedès amb el suport dels federals a la candidatura de Joan Josep Permanyer en les eleccions generals de març de 1898, fent campanya conjuntament amb Cambó, Sunyol i Carner, quan només un any abans acusaven el catalanisme de ser un moviment "*catòlic i tradicionalista*".⁴⁸

Malgrat la vitalitat de les associacions pageses creades a finals del segle XIX (algunes de considerable solidesa i duració, com en el cas de la Societat Agrícola de Valls),⁴⁹ després de la breu experiència de la Federació de Treballadors Agrícoles (1893-1896)

⁴⁷ Antonio Gramsci, *Quaderni del carcere*, Edizione critica dell'Istituto Gramsci, a cura di Valentino Gerratama, Torino, G. Einaudi, 1975, pàg. 2.010-2.011.

⁴⁸ Raimon Soler, *Eleccions i política a Vilafranca del Penedès, 1891-1903*, Vilafranca del Penedès, Museu de Vilafranca del Penedès, 1991, pàg. 43.

⁴⁹ Vegeu Antoni Gavalrà, *L'associacionisme agrari a Catalunya. (El model de la Societat Agrícola de Valls: 1888-1988)*, 2 vols., Valls, Institut d'Estudis Vallencs, 1989.

el moviment societari pagès restà atomitzat, sense capacitat per articular-se de forma estable, i s'orientà fonamentalment al mutualisme i al desenvolupament de la sociabilitat estrictament local. El sindicalisme rural republicà va ser incapaç de vertebrar federacions sindicals i, a partir de la Llei de sindicats de 1906, moltes associacions van ser arrossegades pel moviment agrarista liderat pels propietaris. Fins als anys trenta, la majoria de pagesos van integrar-se en sindicats mixtos, de pagesos i propietaris, en els quals aquests últims acostumaven a ocupar els llocs dirigents. A aquests sindicats mixts es referia l'any 1937 el director general d'Agricultura de la Generalitat quan, dirigint-se als pagesos de Tortosa, deia que *“aquells sindicats no eren altra cosa que una manifestació més de l'acció d'expoliació i domini que la classe propietària exercia damunt vostre. [...] en realitat eren una argolla més de les que us tenien fermats en la vostra esclavitud”*.⁵⁰

L'ADOPCIÓ D'UN MODEL ASSOCIATIU INTERCLASSISTA

Fins aquí m'he estat referint a propietaris i pagesos, sense més precisions; però sóc conscient que l'estructura social del camp català d'aquesta època era extraordinàriament complexa i, podem afegir-hi, encara avui no és prou coneguda. Sembla indiscutible el predomini de la petita explotació familiar; però fins i tot dins d'aquesta categoria trobem una gran varietat de situacions: des del petit propietari que en té prou amb el treball familiar per explotar la seva finca, fins aquell micropropietari, que es veu obligat a participar en algun dels diversos mercats de treball per complementar el seu ingrés, passant per aquells masovers (grans i petits), arrendataris, parcers o rabassaires, que tenen poca (o cap) terra en propietat. A tots els podem anomenar genèricament pagesos, atès que la seva subsistència depèn fonamentalment del seu treball agrícola, així com també als mossos i altres assalariats estables existents al món rural, per bé que menys nombrosos.

⁵⁰ Lluís Ardiaca, *Els sindicats agrícoles i la revolució al camp*, discurs del 25 d'abril de 1937 al cinema Coliseum de Tortosa, durant l'acte amb motiu de la constitució de la Federació de Sindicats Agrícoles del Baix Ebre i Montsià.

Entre els que anomenem propietaris (o fins i tot grans propietaris) trobem, és clar, un ampli ventall de situacions patrimonials. Per diferenciar-los dels anteriors, entendrem que són aquells que obtenen tot o bona part del seu ingrés de la renda de la terra que tenen en propietat, sense treballar-la directament.⁵¹ En alguns casos aquest propietari viu a la mateixa explotació agrícola i pot exercir funcions de direcció i supervisió dels treballs; però la situació més característica és la del propietari rendista que viu la major part del temps allunyat de les seves finques, moltes vegades disperses geogràficament. Aquestes poden ser de mida poc excepcional, atès que, a diferència d'altres regions europees, a Catalunya la gran propietat compacta ha estat força excepcional; però en canvi l'acumulació de finques d'extensions mitjanes ha donat lloc a la constitució de grans patrimonis.⁵² No és cap casualitat que l'IACSI, la institució més representativa dels propietaris catalans, fos fundada i dirigida durant molt temps pels propietaris residents a Barcelona.

Les afinitats entre els diferents grups socials i l'articulació de grups de defensa d'interessos, com la que es vertebrava en el moviment associatiu, és un fenomen complex. En aquest apartat s'intentarà explicar l'adopció d'un model associatiu que comptava amb la participació de propietaris a més de pagesos i que, per tant, integrava interessos molt diversos i a vegades contraposats.

Per explicar que s'imposés un associacionisme mixt i no de classe, cal tenir en compte dos factors essencials. En primer lloc, que la crisi agrària finisecular va crear un clima molt favorable per veure el sector agrari com un tot i perquè la pagesia fes front comú amb els propietaris davant de les dificultats del sector.⁵³ En segon lloc, que la necessitat d'accedir als serveis cooperatius per

⁵¹ Una argumentació més àmplia a Ramon Garrabou, Jordi Planas i Enric Saguer, *Un capitalisme impossible? La gestió de la gran propietat agrària a la Catalunya contemporània*, Vic, Ed. Eumo, 2001, pàg. 16 i ss.

⁵² Vegeu Helena Estalella, *La propietat de la terra a les comarques gironines*, Girona, 1984.

⁵³ Ramon Garrabou, "La conflictivitat pagesa a Catalunya i al País Valencià a l'època contemporània", dins *Miscel·lània d'homenatge a Josep Benet*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991, pàg. 108.

tal d'adaptar-se a la nova situació dels mercats agraris posava en un lloc preeminent la funció econòmica d'aquestes associacions. En la mesura que aquestes entitats fossin prou eficients en aquestes funcions econòmiques, no es qüestionava el model d'organització, tot i el control que n'exercien els propietaris.

Això, però, no sempre fou possible, com es veu en el fracàs del model associatiu de les cambres agrícoles. En efecte, la resposta al Reial decret de cambres agrícoles fou molt minsina: l'any 1898 n'hi havia registrades al conjunt d'Espanya un total de 27.⁵⁴ Fins a l'any 1902 se'n van crear una vintena més,⁵⁵ i es continuaren produint fundacions en els anys següents. Però cal tenir en compte que les cambres agrícoles no eren sempre associacions creades *ex profeso*, sinó que moltes vegades constituïen simples reconversions d'associacions preexistents que aprofitaven els avantatges del Reial decret de 1890. El balanç, per tant, fou molt pobre: les cambres agrícoles eren poc nombroses, amb pocs socis i amb recursos totalment insuficients per emprendre cap activitat remarcable. En aquest sentit, l'observació que feia el mateix Elías de Molins l'any 1912 és reveladora:

*Meritísima es la labor que han realizado y realizan algunas de las noventa cámaras existentes, pero tan vasto, tan intenso, es el campo de su desenvolvimiento, que forzoso es reconocer que reflejan las más, el estado de pobreza y anemia de varias regiones españolas.*⁵⁶

⁵⁴ J. Pan-Montojo, "La naissance des associations...", pàg. 185.

⁵⁵ A Andalusia: Arcos de la Frontera (Cádiz), Baza (Granada), Córdoba, Granada, Huelva, Jaén, Montilla (Córdoba) i Sevilla. A l'Aragó: Tarazona (Zaragoza). A les Canàries: Orotava (Tenerife). A Castella la Nova: Cuenca, Tobarra (Albacete) i Valdepeñas (Ciudad Real). A Castella la Vella: Carrión de los Condes (Palencia). A Catalunya: L'Arbóç (Tarragona), Figueres (Girona) i Granollers (Barcelona). A Extremadura: Villafranca de los Barros (Badajoz). A Múrcia: Mula.

⁵⁶ José Elías de Molins, *La asociación y cooperación agrícolas. Estudio social agrario*, Barcelona, Imprenta Barcelonesa, 1912, pàg. 67. El reconeixement explícit del fracàs de les cambres agrícoles fou expressat pel mateix ministre de Foment, Abilio Calderón, en el preàmbul del Reial decret de 2 de setembre de 1919 que reorganitzava les cambres agrícoles provincials: "[...] *transcurridos cerca de treinta años desde la existencia legal de*

Tot i que Catalunya fou la regió on se'n fundaren un major nombre, on tenien més socis i més activitat, tampoc van respondre a les expectatives creades. L'any 1898 n'hi constaven només vuit en funcionament: a més de la de Catalunya, a Barcelona (1891), les que s'havien fundat a Maldà (1891), Vilafranca del Penedès (1891), Tarragona (1891), Puigcerdà (1891), Tortosa (1892), el Vendrell (1894) i la Cellera de Ter (1895). En els anys següents es produïren noves fundacions de cambres agrícoles a altres localitats, moltes d'elles capitals de comarca: Lleida (1899), Figueres (1900), Reus (1900), Granollers (1901), Vic (1903), Sant Joan Despí (1904), Montblanc (1905), Falset (1905), Cervera (1905), Manresa (1905), Valls (1905), Sabadell (1906) i Rubí (1906)... I posteriorment a la Llei de sindicats de 1906 encara se'n van crear algunes més; però moltes van quedar inactives al cap de pocs anys.

Una de les raons principals del seu fracàs fou l'escàs desenvolupament de l'acció cooperativa, que era essencial per integrar-hi la petita pagesia, és a dir per aconseguir que fossin associacions veritablement interclassistes. Els serveis cooperatius es van reduir bàsicament al subministrament d'adobs químics i aquesta activitat cooperativa va tendir a reduir-se fins a interrompre's o convertir-se en testimonial, el crèdit agrícola pràcticament no va desenvolupar-se i l'elaboració industrial de productes agrícoles no va traspasar l'estadi de projecte.⁵⁷

Els propietaris que van promoure les cambres donaven prioritat a la mobilització social abans que a l'acció cooperativa. La seva iniciativa estava més orientada a cohesionar la societat rural i a legitimar el seu lideratge amb un discurs de modernització

dichas Cámaras Agrícolas, es forzoso reconocer que las aspiraciones concebidas no han tenido en la práctica la efectividad deseada, pudiendo afirmarse que hasta la fecha, salvo contadas excepciones, no lograron cumplir el fin inspirador de su creación, resultando que puede atribuirse principalmente al alejamiento de dichos organismos de los verdaderos agricultores y a carecer de medios materiales para una labor de eficacia en fomento de la agricultura nacional".

⁵⁷ Vegeu Jordi Planas, "Cooperativismo y difusión del cambio técnico en la agricultura. La contribución de las cámaras agrícolas (Cataluña 1890-1930)", *Historia Agraria*, 30, 2003, pàg. 87-117.

agrícola, que no pas a una acció veritablement eficaç enfront dels problemes de l'agricultura. La mateixa estructura organitzativa de les cambres era poc adequada per a l'acció cooperativa: eren associacions d'àmbit comarcal (o fins i tot provincial), amb un radi d'acció que abastava localitats distants entre sí. Encara que algunes cambres van establir delegacions en les localitats més apartades de la seu central (normalment la capital de la comarca), la gestió econòmica es complicava i els problemes de relació entre les delegacions i la cambra central no eren infreqüents. L'estructura organitzativa responia, naturalment, a unes altres funcions considerades més "elevades", com ara l'articulació de grups de pressió prou amplis i forts, o la legitimació de la posició social dels grans propietaris. Però en la mesura que l'acció cooperativa de les cambres agrícoles tenia poc dinamisme, la seva influència real en el medi rural va quedar limitada, i fins i tot va posar en qüestió la seva pròpia existència. Les cambres agrícoles que no van arribar a establir serveis cooperatius van desaparèixer al cap de pocs anys de ser fundades, i les que van fer-ho amb poca eficiència aviat van entrar en decadència, sobretot per la desafecció de la petita pagesia, la qual deixava de trobar-hi utilitat.

Però molts sindicats i cooperatives dirigits per propietaris benestants van funcionar raonablement bé, tot i la diversitat d'interessos dels seus membres. Els pagesos i propietaris que participaven en aquestes associacions perseguïen objectius diferents, però no sempre antagonics. Els primers buscaven fonamentalment mantenir l'equilibri econòmic de les seves explotacions i subordinaven altres objectius socials a aquesta necessitat prioritària. Els propietaris benestants, per la seva banda, també tenien molt interès en la modernització tècnica i productiva per tal de millorar les rendes que obtenien de les seves explotacions i, al mateix temps, per reforçar el lideratge social dels propietaris i apaivagar el problema social al camp. Tal com deia Isidre Campllonch, tot posant com a exemple els cellers cooperatius d'Alella, Alió, Marçà, el Pla de Cabra, Sarral i el Vendrell, *"en l'ordre moral les cooperatives tenien la virtut de*

mantenir asserenats els ànims i d'acostar les classes més distants de la societat".⁵⁸

Trobem exemples d'un model cooperativista amb molt més protagonisme de la petita pagesia, com en el cas de Valls, o de Barberà de la Conca.⁵⁹ Tanmateix, fins i tot en aquest darrer cas, que ha estat presentat com el model de la "via revolucionària" del cooperativisme, la participació d'alguns propietaris va resultar transcendental.⁶⁰ Segons Joan Fuguet, a la comarca de la Conca de Barberà, tant la via "revolucionària" com la via "reformista" endegada per la burgesia agrària "*varen tenir ressonància en quasi tots els pobles, encara que la via revolucionària només reeixí amb plenitud a Barberà; en els altres pobles va subsistir amb més o menys presència al costat dels sindicats de propietaris, que van créixer en importància a partir del projecte polític reformista de la Mancomunitat*". I també afegeix que en algunes localitats, com ara Montblanc o l'Espluga de Francolí, "*malgrat haver tingut associacions pageses amb propi pes i haver començat a fer vi en comú, la presència de joves propietaris progressistes (Rendé, Poblet) aglutinà l'esforç col·lectiu i el decantà, amb el seu prestigi, a la banda reformista. En aquests pobles es construí un únic celler*". El celler de la Societat Agrícola Cooperativa de Rocafort de Queralt fou una iniciativa dels pagesos de la localitat que, no obstant, van necessitar de la col·laboració dels propietaris per fer front a les dificultats de finançament de la construcció. El resultat fou la creació d'un "celler dels rics", per seguir la terminologia de

⁵⁸ "Fem cellers cooperatius", *Penedès*, 1. 1919. (Citat per A. Saumell, *Crisi vinícola...*, pàg. 158).

⁵⁹ Antoni Gavaldà, *L'associacionisme agrari...*; Joan Fuguet i Andreu Mayayo (ed.), *El primer celler cooperatiu de Catalunya. Centenari de la Societat de Barberà de la Conca (1894-1994)*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1994.

⁶⁰ Andreu Mayayo, "Un exemple de la burgesia agrària republicana al Camp de Tarragona i a la Conca de Barberà: Joan Esplugas i Moncusí (1857-1927)", *Aplec de Treballs*, 6, Montblanc, 1984, pàg. 133-197, i "La via revolucionària del cooperativisme: La Societat de Barberà", *El primer celler cooperatiu...*, pàg. 133-172.

l'autor, i un exponent més del “*fracàs de la via revolucionària en tots els pobles excepte a Barberà*”.⁶¹

Antoni Saumell, que ha estudiat el cooperativisme vitivinícola de l'àrea del Penedès, també conclou que la via que hi arrelà fou el model interclassista liderat pels grans propietaris, el que ell denomina “*el model associatiu de l'agricultura d'ordre*”,⁶² una constatació que ja havia estat apuntada per Joan Reventós, segons el qual els primers sindicats agrícoles que es fundaren a les àrees vitícoles catalanes foren una iniciativa promoguda per “*grupos de propietarios acomodados que juzgan útil la elaboración de sus productos en común*”.⁶³ La mateixa Unió de Rabassaires denuncià que gairebé tots els cellers cooperatius eren regentats per propietaris rurals, i –tal com explica Jordi Pomés– la Unió de Rabassaires no va comptar amb l'adhesió de cap celler cooperatiu fins als anys trenta.⁶⁴ No només això; la Secció cooperativa de la Unió de Rabassaires va tenir problemes per consolidar-se perquè no podia comptar com a clients amb els seus propis sindicats adherits, alguns dels quals preferien gestionar la seva activitat comercial amb altres organitzacions cooperatives.⁶⁵

⁶¹ Joan Fuguet Sans, “El celler del Sindicat Agrícola de Rocafort de Queralt (Conca de Barberà): primera obra agrària de l'arquitecte Cèsar Martinell, 1918”, *Aplec de Treballs*, núm. 8, Montblanc, Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, 1988, pàg. 39-57. Les cites corresponen a les pàgines 42, 44 i 46, respectivament. Sobre Josep M. Rendé, recentment ha aparegut la monografia d'Antoni Gavalrà, *Josep M. Rendé i Ventosa*, Col·lecció Cooperativistes Catalans, núm. 1, Valls, Fundació Roca i Galés – Cossetània Edicions, 2005.

⁶² A diferència de que altres autors han explicat de les comarques del Camp de Tarragona o de la Conca de Barberà, on es crearen “*cellers cooperatius dels rics i cellers cooperatius dels pobres*”, segons A. Saumell al Penedès el dualisme sindical no va afectar els cellers cooperatius (Antoni Saumell, *Viticultura i associacionisme a Catalunya. Els cellers cooperatius del Penedès (1900-1936)*, Tarragona, Diputació de Tarragona, 2002, pàg. 380).

⁶³ Joan Reventós Carner, *El movimiento cooperativo en España*, Barcelona, Ariel, 1960, pàg. 139.

⁶⁴ Jordi Pomés, *La Unió de Rabassaires...*, pàg. 382-383.

⁶⁵ *Ibidem*, pàg. 393-394.

Les dificultats que podia trobar-se la petita pagesia per desenvolupar un cooperativisme agrari autònom respecte dels sectors més benestants són fàcils d'endevinar.⁶⁶ L'esmentada Secció cooperativa de la Unió de Rabassaires es veia en la tessitura d'haver de recomanar que les comandes que li cursaven les societats locals de rabassaires les tramitessin a nom d'aquell pagès que *"comercialment sigui més conegut o solvent, a fi que el crèdit sigui donat per les cases productores sense cap mena de prevenció"*.⁶⁷ Quan era necessària la construcció d'infraestructures complexes, com en el cas dels cellers cooperatius, la falta de capitals podia molt fàcilment abocar-los al fracàs.

Per a les associacions pageses, quan l'objectiu fonamental era l'acció cooperativa, les consideracions de caràcter polític i social podien quedar en segon terme. En tenim un exemple en el Sindicat Agrícola "El Progrés" de Malgrat de Mar, que estava adherit a la Unió de Rabassaires, però es vinculà a la Federació de Sindicats Agrícoles del Litoral i a la Unió de Sindicats Agrícoles de Catalunya, *"a pesar que la major part dels seus associats es poguessin sentir més identificats amb la línia polític Sindical de la central rabassaire que amb la Unió de Sindicats Agrícoles de Catalunya"*.⁶⁸ Un altre exemple el trobem en el Sindicat Agrícola de Caldes de Montbui, que en els anys vint es convertí, pel nombre de socis i l'acció cooperativa que portava a terme, en un dels més importants de Catalunya. Dirigit per propietaris que eren membres de l'IACSI, va integrar la petita pagesia local i entre els seus socis hi trobem els fundadors de la delegació

⁶⁶ Kautsky ja apuntava que les cooperatives eren més fàcils de crear per als grans propietaris que no pas per als pagesos, atès que aquells eren menys nombrosos, disposaven de recursos, de relacions i de coneixements comercials propis, o bé de gent al seu servei (Karl Kautsky, *La cuestión agraria*, Barcelona, Ed. Laia, 1974, pàg. 127). Tanmateix, no es coneixen cooperatives formades exclusivament per propietaris, atès que un dels objectius era precisament atraure la petita pagesia.

⁶⁷ *La Terra*, 9.5.1925 (Citat per J. Pomés, *La Unió de Rabassaires...*, pàg. 383).

⁶⁸ Jordi Pomés, *Associacionisme popular a Catalunya (1850-1950). Una població paradigmàtica: Malgrat de Mar*, Malgrat de Mar, Ajuntament de Malgrat de Mar, 2002, pàg. 154.

local de la Unió de Rabassaires (1931). En els anys trenta, aquests socis van promoure la revisió de contractes i s'enfrontaren en el terreny polític i sindical amb alguns dels propietaris adscrits al mateix sindicat; però no van qüestionar-ne l'estructura ni el funcionament perquè l'acció cooperativa tenia uns beneficis per als petits pagesos i ramaders que eren incontestables.⁶⁹

En altres contextos molt més polaritzats i, per tant, més propensos a l'esclat del conflicte, com en el cas d'Andalusia, l'associacionisme mixt, de propietaris i pagesos, va ser més difícil de consolidar; però no va deixar de ser un recurs que també va fer servir l'oligarquia agrària per mantenir el control social del camp, al costat de la repressió i la violència.⁷⁰ A França, el sindicalisme obrer agrícola es va concentrar sobretot al Midi i especialment a les àrees vitícoles del Llenguadoc, on va tenir lloc un moviment vaguístic important als anys 1905-1907; però després d'aquests anys de mobilitzacions pageses, la lluita de classes va donar pas a un moviment de protesta generalitzat dels productors de vi, i petits i grans viticultors es van unir per lluitar contra el frau i atacar la política governamental, tot creant sindicats mixtos.⁷¹ El setembre de 1907 es constituïa a Narbonne la *Confédération générale des vigneronns du Midi*, que reagrupava els comitès locals de defensa vitícola i que tenia l'objectiu d'unir tots els treballadors de la vinya, des del jornalier fins al gran propietari. Fins i tot a

⁶⁹ Vegeu Jordi Planas, "Dos models de cooperativisme agrari al primer terç del segle XX", *Recerques*, 49, 2005, pàg. 73-96.

⁷⁰ Salvador Cruz Artacho, *Caciques y campesinos. Poder político, modernización económica y conflictividad rural en Granada, 1890-1923*, Córdoba, Ediciones Libertarias / Ayuntamiento de Córdoba, 1994. Francisco Cobo també ha insistit en la segmentació interna dels camperols andalusos i la gradual vinculació de petits i mitjans propietaris a la patronal agrària. Vegeu Francisco Cobo Romero, *Revolución campesina y contrarrevolución franquista en Andalucía. Conflictividad social, violencia política y represión franquista en el mundo rural andaluz, 1931-1950*, Granada, Universidad de Granada / Universidad de Córdoba, 2004.

⁷¹ Geneviève Gavignaud, "Propietaris-viticultors al Rosselló", *Estudis d'Història Agrària*, 6, Barcelona, 1983, pàg. 7-55; Marcel Lachiver, *Vins, vignes et vigneronns. Histoire du vignoble français*, Paris, Fayard, 1988.

la vall del Po, on al començament del segle XX la lluita social fou molt intensa, també hi trobem algunes iniciatives per bastir un associacionisme interclassista orientat a la modernització agrícola.⁷²

El desenvolupament de l'associacionisme i del cooperativisme agrari a Catalunya s'inscriu, doncs, en aquest marc europeu caracteritzat pel predomini de les entitats més o menys interclassistes i amb un paper gens negligible dels grans propietaris en moltes de les iniciatives.

⁷² Francesca Socrate, "L'organizzazione padronale agraria nel periodo giolittiano", *Quaderni Storici*, 36, 1977, pàg. 661-682; M. Malatesta, *I signori della terra...*, pàg. 365 i ss. Una visió de conjunt sobre la crisi agrària finisecular a Itàlia i les seves conseqüències, a Franco Cazzola, "Aspectos y problemas de la crisis agraria en Italia", R. Garrabou (ed.), *La crisis agraria de fines del siglo XIX*, Barcelona, Crítica, 1988, pàg. 269-305 (esp. pàg. 299 i ss.).

L'IACSI DAVANT DE LA CRISI AGRÀRIA FINISECULAR

LA REORGANITZACIÓ DE L'IACSI A LA FI DEL SEGLE XIX

Des de la seva fundació, el 1851, l'IACSI va intentar vertebrar la seva implantació territorial per mitjà de subdelegacions a les principals localitats de Catalunya. Era una manera d'evitar l'aïllament i la dispersió dels socis corresponsals, donar-los una articulació més sòlida amb la direcció de l'Institut i, al mateix temps, afavorir la difusió entre ells de coneixements i de noves tècniques agrícoles. Un dels fundadors deia que *“en todos los pueblos debieran estar asociados los propietarios para reunirse cuando fuera conveniente al objeto de tratar de los intereses de los mismos y de proporcionar el bien á la clase cultivadora, formándose pequeñas pero escogidas bibliotecas como medio de instrucción y como punto donde reunirse”*.¹ S'havien de crear a les capitals de província (es preveia inicialment de tot Espanya) o a les localitats més importants de cada comarca i reunir els socis corresponsals d'aquesta vila i dels pobles del seu voltant, així com també de les ciutats veïnes que no haguessin constituït subdelegació.

Abans de la fundació de l'IACSI, es coneix l'existència de la Societat d'Agricultura de l'Empordà, creada el 1845 per iniciativa del jurisconsult i agrònom Narcís Fages de Romà (1813-1884), i d'algunes associacions comarcals que es crearen l'any 1850

¹ Manuel E. de Casanova, “Algunas consideraciones sobre el estado moral y material de nuestra clase agricultora (II)”, *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 1857, pàg. 38.

seguint el seu exemple a la província de Girona i que van tenir una existència efímera.² Però a moltes comarques catalanes les subdelegacions de l'IACSI foren les primeres associacions que es crearen específicament de caràcter agrícola. La primera subdelegació de l'IACSI va crear-se a Terrassa i va ser presidida pel baró de Corbera, un dels primers propietaris que introduí maquinària moderna a les seves explotacions del Vallès. Se sap que ja existia el maig de 1852, el mateix any que es van constituir subdelegacions a les poblacions d'Avinyó, Vilafranca del Penedès, Vic, Palafrugell, Igualada, “no tardant a constituir-se'n moltes més, fins i tot fora de Catalunya, i haven-n'hi algunes que arribaren a comptar ab centenars de socis”.³ Es creaven a les capitals de comarca o de subcomarca, quan reunien un nombre suficient de socis (inicialment era un mínim de vint). Per aquelles localitats on no hi hagués una subdelegació es creà la figura del soci gerent: l'any 1856 n'hi havia més d'una trentena, alguns de localitats de fora de Catalunya. Algunes d'aquestes localitats amb soci gerent van arribar a constituir una subdelegació uns anys més tard, com ara Berga, Cervera, Olot o Vilanova i la Geltrú; altres, com ara Agramunt o Castelló d'Empúries, no la constituïren mai.

Durant els anys cinquanta es crearen una quarantena de subdelegacions a Catalunya i també en algunes localitats de fora del Principat (Alacant, Ciutadella, Maó, Múrcia), i es reunien totes un cop l'any, algunes vegades amb èxit d'assistència. Però després dels primers anys d'eufòria, les subdelegacions van decaure.⁴ L'any 1858, el Secretari General de l'IACSI ja es queixava que no totes les subdelegacions havien respost com s'esperava. En un intent de revitalitzar-les, el 1860 s'introduïren uns canvis en el reglament que donaven més autonomia a les subdelegacions, se'ls cedia una

² Rosa Congost, *Els propietaris i els altres*, Vic, Eumo, 1990, pàg. 238 i ss.; Ramon Garrabou, “La burgesia agrària gironina durant el segle XIX”, *Revista de Girona*, 112, 1985, pàg. 9-14.

³ Jaume Maspons i Camarasa, “Agricultura” dins la *Geografia General de Catalunya* dirigida per F. Carreras i Candi, vol. I: Catalunya, Barcelona, 1913-1918, pàg. 553. Vegeu, a l'apèndix 3, la relació i situació en el mapa de les subdelegacions de l'IACSI.

⁴ Montserrat Caminal, *L'Institut Agrícola Català de Sant Isidre (1851-1901)*, tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona, 1979, pàg. 96 i ss.

part de la recaptació de les quotes per poder mantenir un local de reunió, subscripcions a revistes agrícoles, etc. Això possibilità que algunes subdelegacions obrissin locals propis, com ara la de Manresa, que comptava amb més d'una cinquantena de socis i que el primer de juliol de 1860 va inaugurar un local sota el nom de *Círculo Agrícola*. A Reus, Vic i Tarragona també hi havia subdelegacions “*con gabinetes de lectura y pequeños museos que pudieran atraer a los socios de su demarcación*”.⁵

L'any 1871 es reorganitzaren les subdelegacions de Figueres, Manresa, Tàrrrega, Cervera, Tarragona i Vilanova i la Geltrú, “*aumentando de esta manera el número de socios, constituyéndose sobre sólidos fundamentos, promoviendo reuniones periódicas, discutiendo puntos de gran interés y desplegando la bandera que en mejores tiempos había sostenido otra Subdelegación, cuyo recuerdo nos es todavía grato, para dar el buen ejemplo y marchar con paso decidido al frente de sus hermanas*”.⁶ Però l'any següent s'hagueren de reformar de nou les bases que regien les subdelegacions: rebaixaren de vint a quinze el mínim de socis corresponsals per constituir-les, donaren veu i vot en la junta directiva als dirigents de les subdelegacions que es trobessin a Barcelona... I el 1888 el nombre mínim de socis encara fou rebaixat a set i els presidents de les subdelegacions foren convertits en vocals nats de la junta directiva (si bé els seus vots no tindrien el mateix valor), i se'ls augmentà l'autonomia respecte a la junta central.

Al llarg d'aquests anys, els dirigents de l'IACSI feren repetides exhortacions als propietaris perquè abandonessin l'aïllament i s'associessin. L'any 1873, per exemple, tot aprofitant que la situació de guerra civil havia portat els propietaris a traslladar-se a les ciutats, Ignasi M. de Ferran els aconsellava que s'organitzessin “*por medio de una asociación de propietarios rurales [...] echen los fundamentos de una Institución o Servicio de carácter privado, que, dentro de las leyes, les permita resguardar sus bienes y sus personas, y les consienta dormir tranquilos [...]*”.⁷

⁵ *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 1.6.1861.

⁶ IACSI: Mem. 1871.

⁷ Ignasi M. de Ferran, “Un paréntesis”, *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 1.1873.

Narcís Fages de Romà es queixava en 1877 perquè una associació tan important com era l'IACSI no assolía la influència i el poder “*que alcanzaría si cuantos hacendados tienen el interés y el deber de unirse á ella así lo verificasen, viniendo con ello á constituir en cada comarca Subdelegaciones de la propia sociedad, que por lo numeroso y respetable de los individuos que las compusiesen, se conquistasen la consideración y el respeto de todas las demás clases y corporaciones del Estado*”.⁸ I l'any següent, en l'assemblea general de l'Institut, el vicepresident reconeixia els problemes que trobava l'IACSI per millorar la seva implantació social:

*si al Instituto le falta algo a donde en lo sucesivo pueda dirigir sus esfuerzos, era lo que llamaría popularizarse; esto es, hacerse la institución de toda la clase propietaria y labriega, procurándose [...] que constituyera su centro en Barcelona, su punto de cita de siempre, su casa de todos, la institución de que todos se valieran y a que todos diesen vida, al propio tiempo que su organización se extendiera como una malla por las cuatro provincias catalanas.*⁹

Aquesta havia estat la idea que havia presidit la fundació de l'IACSI i que s'havia intentat portar a terme per mitjà de les subdelegacions comarcals, però que –com posava de manifest el mateix vicepresident, Felip Bertran– no havia reeixit. En iniciar-se el darrer quart del segle, es fundaren algunes associacions de propietaris més o menys vinculades a l'IACSI, com ara el Centre Agrícola del Penedès o l'Associació de Propietaris Rurals del Vallès, ambdues creades l'any 1876,¹⁰ però foren iniciatives bastant excepcionals i que no van tenir el ressò que s'esperava. Uns anys després, se seguia posant de manifest l'apatia dels propietaris, fins i tot dels mateixos membres de l'IACSI. A

⁸ “La Paz y la Agricultura” VIII, *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 1.7.1877.

⁹ IACSI: Mem. 1877.

¹⁰ Jordi Planas, “La crisi del sector vitivinícola i el moviment associatiu agrari (1876-1912)”, a: Josep Colomé (coord.), *De l'aiguardent al cava. El procés d'especialització vitivinícola a les comarques del Penedès-Garraf*, Vilafranca del Penedès Ramon Nadal Editor, 2003, pàg. 239-256, i *Propietaris organitzats. Estudi de la Cambra Agrícola del Vallès (1901-1935)*, Estudis de Granollers i del Vallès Oriental, núm. 4, Ajuntament de Granollers, 1991, pàg. 64-75.

propòsit del progressiu augment dels impostos que, directament i indirectament, gravaven la propietat rural, un propietari feia una crida a seguir l'exemple del comerç i de la indústria (i fins i tot de la classe obrera) a l'hora de defensar els seus interessos:

*Si el propietario no sabe aprovechar tan elocuente ejemplo y sucumbe oprimido por la miseria, ¿tendrá derecho a la compasión de las demás clases? Creemos que no [...] Creemos que con lo indicado basta a nuestro objeto, que es llamar la atención de los propietarios ilustrados y en particular del Instituto, sobre el terrible marasmo que consume a la clase, para que en su vista inicien con valentía una época de reconstitución, confiando ante todo en sus propios esfuerzos a imitación de las demás clases, sin olvidar ni por un momento que si continúa por más tiempo oponiendo la apatía en lugar de una actividad inteligente a los continuos desaciertos del Gobierno, el remedio si es que viene, vendrá tarde.*¹¹

La crisi agrària va acabar per posar fi a aquesta passivitat. En un primer moment, la fil-loxera va estimular la creació dels primers sindicats, com ja s'havia produït a França, i l'IACSI va implicar-se en l'organització dels viticultors per tal de lluitar contra la plaga. El Sindicat de propietaris de Vilanova i la Geltrú encapçalat per Teodor Creus i Corominas fou el principal resultat d'aquesta iniciativa: fundat el 1883 des de la Subdelegació de l'IACSI a Vilanova, durant quinze anys va concentrar els esforços en combatre la fil-loxera en aquesta comarca i va aconseguir que al final del segle encara subsistís una extensió considerable de vinya vella. Però, com hem vist, la crisi de la fil-loxera i la conflictivitat que portà associada també va donar lloc a un nou sindicalisme de classe, amb unes societats pageses de resistència més relacionades amb el sindicalisme obrerista i urbà que amb les velles germanats de socors mutus, i dotades d'un nivell d'organització molt notable. Aquest fet era observat amb clarividència per un propietari del Penedès que, tot remembrant les antigues lligues de rabassaires, afirmava:

Hoy la cosa ha cambiado de aspecto. Constituidas en la mayoría de pueblos del Panadés asociaciones de trabajadores con perfecta

¹¹ "Nuestra clase propietaria está agonizando", *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 11.1882.

*organización á lo que parece, han empezado ya algunas de estas á dirigir á los propietarios sus pretensiones. Y si al principio la cosa se tomó á broma, no haciendo caso algunos de los propietarios de la organización de los trabajadores, hoy reviste ya la cosa un carácter grave que es preciso á toda costa remediar.*¹²

El perill que suposaven aquestes iniciatives portà l'IACSI a adoptar una nova estratègia de caràcter interclassista. L'any 1887 va realitzar una crida "*á los agricultores de las cuatro provincias catalanas*",¹³ que fou l'inici d'una campanya amb l'objectiu d'aconseguir "*l'organización de toda la clase agrícola de Catalunya*".¹⁴ Poc temps després, en les reformes del reglament de 1888, es creava una nova categoria de socis adherits per obrir l'Institut als pagesos no propietaris: podien ser-ho tot els propietaris o cultivadors de la terra que tinguessin interès directe o indirecte per a les coses del camp. Pagaven només quatre pessetes de quota anual (els socis residents pagaven aleshores una quota de 20 pessetes d'entrada i 60 pessetes de quota anual) i, a canvi, rebien el suplement de la Revista de l'Institut redactat en català, *La Pagesia*.

Amb anterioritat, des de 1856, l'IACSI ja havia llançat la publicació del *Calendari del Pagès* i després, amb un intent poc reeixit de treure una publicació de major periodicitat, va publicar *La Quinsena del Pagès* (1878-1887), sempre en català i amb l'objectiu d'adoctrinar la pagesia, tal com reconeixien els seus promotors. *La Pagesia* es començà a publicar l'abril de 1888 i pretenia –segons manifestava el seu director, Rafael Roig i Torres, en el primer número de la revista– constituir "*un poderós element de propaganda agrícola que será l'eco, lo tornaveu de la Pagesia Catalana [...]. Lo suplement á la Revista que l'Institut ofereix avuy á las classes agricultoras, será lo llás perenne de unió entre nostra pagesia*".

La Pagesia també era distribuïda gratuïtament entre els socis residents i corresponsals, i els seus subscriptors eren considerats automàticament agricultors adherits a l'IACSI. Concebut com "*el periódico de batalla y de propaganda*", tenia inicialment una

¹² "Un mal grave", *El Labriego*, 31.1.1893.

¹³ Reproduïda a l'apèndix 1.

¹⁴ *La Pagesia*, 31.5.1889.

periodicitat quinzenal, però l'any 1893, en el moment àlgid de la crisi econòmica i social, es va decidir publicar-lo cada setmana per tal que “*suministre las noticias del momento, las primeras impresiones de los acontecimientos*”, a diferència de la *Revista de l'IACSI*, que havia de ser un periòdic de caire més científic.¹⁵ Un any després va tornar a ser quinzenal i després de 1895, quan l'agitació social va amainar, va deixar de publicar-se i, en contrapartida, s'augmentà el nombre de pàgines de la *Revista de l'IACSI*, tot donant-li “*el tono y condiciones que la crisis agrícola hace necesarios*”.¹⁶ En desaparèixer *La Pagesia*, va tornar a publicar-se *L'Art del Pagès*, revista fundada per Francesc Xavier Tobella l'any 1877 i que l'any 1893, continuant-ne ell mateix la direcció, s'havia fusionat amb *La Pagesia*.

Des d'un inici, *La Pagesia* va fer crides constants a la unió de tots els pagesos al voltant de l'IACSI. Un dels principals propagandistes, Ramon M. Catà de la Torre, era ben eloqüent en el primer número de l'any 1889:

*Avuy, donchs, es hora de lluytar per l'existencia; avuy es hora de defensar pam à pam los drets de la propietat y de l'agricultura per tots los medis que las lleys ·ns donan. Per aixó l'Institut agrícola Catalá de Sant Isidro vos diu avuy avant y fora, pagesos de Catalunya [...] Sols vos demana que vos aplegueu al seu entorn à fi y efecte de portar la veu de tots vosaltres, porque avuy dia sols ab l'unió més estreta se logran las victorias fortas. Vosaltres disgregats y anant cada hú solo per sa vía, res podriau fer ni lograr en l'empresa. Mes lo Institut, per sa part, sense vosaltres tampoch representaría, com desitja pel major be de l'agricultura, la massa compacta de tota la pagesia de la terra. En una paraula, lo Institut necessita de vosaltres y vosaltres sense l'Institut, res podeu fer en la lluyta present.*¹⁷

La creació del Consultori-Mostrari Agrícola de l'IACSI, aprovada per la junta directiva el 4 de novembre de 1893 amb l'objectiu d’“*aleccionar en todos aquellos puntos o cuestiones sobre*

¹⁵ “A los lectores”, *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 1.1893.

¹⁶ *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 1.1896.

¹⁷ Ramon M. Catà de la Torre, “Avant y fora”, *La Pagesia*, 1.1889.

los cuales puedan tener ciertas dudas nuestros cultivadores”,¹⁸ era una iniciativa orientada en el mateix sentit. S'encomanà la direcció també a Francesc X. Tobella, que havia estat professor d'agricultura i director de la Granja Experimental de la província de Barcelona, el qual respondria a les consultes amb l'ajuda d'alguns “*aparatos e instrumentos en el día aún poco conocidos en el país*” exposats al local de l'IACSI.¹⁹ Al mateix temps, s'encarregà al doctor Casimir Brugués i Escuder, que era un dels redactors de la revista *Resumen de Agricultura*, de donar un nou impuls al laboratori químic de l'IACSI (després de la dimissió de Rafael Roig i Torres a finals de 1891) i també una orientació més pràctica a la revista de l'Institut. Aquesta orientació més pràctica de l'IACSI era un altre element fonamental per tal d'impulsar l'agrupació dels agricultors entorn de l'IACSI, com s'intentà des de 1888 amb la creació de la categoria dels “socs adherits”.

L'IACSI també va promoure la creació d'associacions agràries que se sumessin a la seva campanya de defensa dels interessos agraris. D'una banda intentà reactivar o crear de nou subdelegacions a diferents comarques; per altra, l'IACSI estimulà el desenvolupament d'un associacionisme mixt, de propietaris i pagesos, que evités la polarització social i tallés, al mateix temps, les iniciatives dels pagesos que s'havien començat a organitzar de forma autònoma.

Segons la memòria de l'IACSI de 1888, s'havien reconstituït les subdelegacions de Tortosa, Montblanc i Sitges, i s'havien creat “*á impulsos de las corrientes en que hoy viene envuelto el porvenir de la propiedad rural*” les de Rubí, Alforja i les Borges Blanques.²⁰ L'any 1891 es reconstituïren les subdelegacions de Figueres i de

¹⁸ IACSI: Mem. 1893.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Aleshores hi havia subdelegacions de l'IACSI a Tarragona (president: Marquès de Montoliu), Girona (pres.: Narcís Heras de Puig), Figueres (pres.: Domènec d'Albert i Terrades), Terrassa (pres.: Antoni Ubach i Soler), Tortosa (pres.: Joaquim Piñol), Vilanova i la Geltrú (pres.: Teodor Creus), la Bisbal (pres.: Ramon Vancells), Vic (pres.: Josep de Tortadés), Balaguer (Francesc Alòs de Berenguer), Tàrrrega (Antoni Roca), Molins de Rei (Antoni Roca), Olot (pres.: Pau Soler), Artés (pres.: Joan Homs), Sant Pere de Ribes (pres.: Pere Cuadras i Feixes), Puigcerdà (pres.: Josep Esteve de Pastors), Montblanc (pres.: Josep Sabaté Civit), Sitges (pres.: Miquel Riera), Rubí (pres.: Sebastià Ferrer), les Borges Blanques (pres.: Pau Ricart), l'Arboç (pres.: Ramon Mari) i Alforja (pres.: Anton Mariné Basora). Vegeu l'apèndix 3.

Sabadell, en les quals ja hi trobem una preocupació per atraure alguns sectors pagesos. Carles Fages de Perramon, que reconstituí la Subdelegació de Figueres després de la mort del seu pare, Narcís Fages de Romà, volia evitar que un excés de confort del local fos una barrera per a la participació dels pagesos en l'entitat:

[...] *d'aixó últim n'hem de fugirne los rurals per molts conceptes, conservant tot lo possible la sobrietat de costums de nostres pares, que si montém las salas de las Subdelegacions ab sillons y otomanas, y cubrim los rejols ab alfombra o estoras finas, nosaltres nos hi trobarém bé, mes los pagesos no gosarán entrar-hi per por d'embrutir-ho ab sas botas rossas y calsas empolsadas: y es de desitjar que lo pagés que-s dedica al seu art y no vol ser rutinari pugua concorrer lo dia de mercat á la Subdelegació á demanar parer en sas dificultats.*²¹

La Subdelegació de Sabadell, que havia estat creada per primera vegada el 1856, es reconstituí també l'any 1891 a partir del Gremi de Pagesos de Sabadell i sa comarca. Aquesta entitat s'havia constituït l'agost de 1890 i “*un dels treballs principals que foren la tasca dels individus de la Junta Directiva, fou buscar la unió ab lo Institut Agrícola Catalá de Sant Isidro*”.²² Tot aprofitant que el districte judicial reunia un nombre suficient de socis de l'IACSI, el Gremi de Pagesos es va constituir en subdelegació, essent presidida pel mateix president del Gremi, Josep Vilarrúbias. El Gremi de Pagesos de Sabadell havia pogut atraure aquest sector social perquè s'organitzà amb un funcionament pràctic, basat en la solidaritat i l'ajuda mútua entre els associats: a canvi d'una mòdica quota (50 cèntims al mes) rebien prestacions de treball en cas de malaltia, préstecs amb penyora dels fruits, inputs agrícoles amb preus i qualitats garantides, i es podien beneficiar també d'un camp experimental per tal de reconstituir les vinyes fil-loxerades.

Però si la reorganització d'aquestes subdelegacions havia fet concebre esperances, aviat es veuria que l'esperada reactivació no

²¹ “La Subdelegació retornada”, *La Pagesia*, 13.7.1891. Aquest intent d'aproximar els pagesos a l'entitat no va tenir una traducció pràctica fins a la creació de la Cambra Agrícola de l'Empordà (1900), que fou una iniciativa sorgida del mateix sector de propietaris, tot i que la Subdelegació de Figueres continuà existint fins al 1911.

²² *La Pagesia*, 25.2.1892.

avançava. El balanç de la situació el 1892 era ben migrat: “*tiene la Directiva la satisfacción de ver que se conservan en pié todas las Subdelegaciones con que el Instituto contaba en el precedente anual período, menos una*” deia el Secretari de l'IACSI, que proposava que s'estudiés la conveniència de reformar de nou el reglament “*tanto por lo lejano de la fecha en que se formuló, como por las variaciones parciales que ha debido sufrir, y muy especialmente para vigorizar las fuerzas algún tanto decaídas de nuestras Subdelegaciones*”.²³ Aleshores els dirigents de l'IACSI ja s'estaven plantejant “*la conveniencia de aumentar nuestras filas por medio de la agrupación de grandes masas en el campo, atraídas por el incentivo de un bello ideal por ellos acariciado, consistente en el establecimiento de numerosos gremios o sindicatos agrícolas, cuya misión tendiera a vivificar el espíritu de las clases labriegas para proveer mutuamente, bajo el amparo del Instituto, a la satisfacción de sus necesidades*”.²⁴ Aquest replantejament de l'estratègia associacionista de l'IACSI donarà lloc, l'any següent a la creació de la Federació de Gremis Agrícoles de Catalunya, una iniciativa que pretenia reproduir l'exemple del Gremi de Pagesos de Sabadell, però que, com veurem, no va tenir el resultat esperat.

L'any 1893 es van crear les subdelegacions de Torroella de Montgrí i Sant Sadurní d'Anoia, aquesta última integrada pel grup de propietaris que redactaven la revista *Resumen de Agricultura*; però no se'n constituí cap més fins al 1899, en què es reconstituí la de Maó (Menorca), i mentrestant moltes van deixar de funcionar. L'any 1900 ja només existien les subdelegacions de Girona, Terrassa, Vilanova i la Geltrú, la Bisbal, Figueres, Tarragona, Valls, Balaguer, Tàrraga i Maó.

D'altra banda, amb independència de l'IACSI, alguns dels seus dirigents havien començat a promoure la creació d'associacions mixtes, amb participació de propietaris i pagesos. En tenim alguns exemples ja abans de crear-se les primeres cambres agrícoles. L'any 1890, poc abans de ser nomenat Director General d'Agricultura, el Marquès de Monistrol i d'Aguilar va fundar un sindicat d'agricultors

²³ IACSI: Mem. 1892.

²⁴ *Ibidem*.

a Sant Just Desvern.²⁵ L'objectiu d'aquest sindicat era la compra col·lectiva de llavors, adobs i eines agrícoles, per distribuir-los entre els seus associats a preu de cost, a més d'organitzar conferències per tal de "*facilitar la instrucció pràctica de los labradores para obtener de la tierra el mayor rendimiento posible*".²⁶ El primer acte del fundador i president del sindicat, que pocs anys després presidiria l'IACSI, fou adquirir pel seu compte 7.500 kg de sulfat de coure per cedir-lo als socis, cobrant l'import després de la collita. Els reunia a la seva finca de Sant Just Desvern (Torre Blanca), on analitzaven les mostres del sulfat de coure. Formaven part del sindicat un centenar d'agricultors, entre els quals hi havia, com a membres de la junta directiva, l'alcalde de Sant Just, el jutge municipal i altres propietaris.

Poc temps després es constituí una Mútua Agrícola d'assegurances contra la pedregada "*fundada por propietarios pertenecientes en su mayor parte al Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*".²⁷ És un altre exemple d'aquesta inquietud per fomentar associacions mixtes, de propietaris i pagesos, que oferissin alguns serveis de caire cooperatiu i, sobretot, que evitessin els antagonismes que els dirigents de l'IACSI jutjaven tan perjudicials:

*¡Alerta! donchs, agricultors de Catalunya; cesse de un cop aqueixa malehida divisió que minva nostras forsas, y unimnos, constituhim associacions rurals, en defensa de nostres interessos, baix la protecció de la gloriosa bandera del Institut de S. Isidro.*²⁸

L'estratègia interclassista de l'IACSI responia a un objectiu

²⁵ Joaquim Escrivà de Romaní i Fernández de Córdoba (Madrid, 1858-1897), marquès de Monistrol d'Anoia i d'Aguilar, fou Director General d'Agricultura, Indústria i Comerç entre 1890 i 1892. En aquesta etapa es legislà la creació de les cambres agrícoles, granges agrícoles, estacions enològiques i sericícoles, i es reorganitzà el Cos d'Enginyers Agrònoms, entre altres mesures destacables de la política agrària espanyola. Advocat i enginyer agrònom, va ser president de l'IACSI entre 1893 i 1896, essent elegit dues vegades consecutives. També fou diputat a Corts per Llot (1883-1895) i vicepresident de la *Liga Nacional de Productores* (1894).

²⁶ R. Roig i Torres, "Sindicato de Agricultores de San Justo Desvern", *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 1.6.1890.

²⁷ *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 1.2.1891.

²⁸ Ferran de Sagarra, "¡Agricultors, alerta!", *La Pagesia*, 31.1.1889.

doble. En primer lloc, si es volia constituir una força social capaç de pressionar els governs perquè actuessin en la direcció dels seus interessos, calia ampliar la implantació de l'IACSI, que des de mitjan segle XIX havia disminuït progressivament i, per tant, havia limitat la seva representativitat. La creació de la categoria de socis adherits, la propaganda des de *La Pagesia*, la refundació de subdelegacions a diferents comarques i la creació d'associacions rurals amb vincles més o menys formals amb l'IACSI, eren iniciatives que responien a aquest objectiu. En segon lloc, la proliferació de societats de pagesos amb plantejaments diferenciats o bé directament enfrontats amb els de l'IACSI debilitava el seu discurs, que es pretenia defensor dels interessos agraris en el seu conjunt.

Durant els anys noranta, els esforços de l'IACSI es van dirigir a aconseguir aquest doble objectiu, que a partir dels inicis del nou segle desembocaria en la creació de sindicats agrícoles. Algunes de les iniciatives van fracassar; però la crisi agrària generalitzada afavoria la identificació de problemes comuns a tot el sector i, passats els anys de més convulsió social, l'estratègia de l'IACSI es va saldar amb un èxit força notable. Uns anys més tard, en el congrés de la Federació Agrícola Catalano-Balear que va tenir lloc a Igualada l'any 1913, un dels ponents feia balanç de l'associacionisme agrari català i en destacava "la influència patronal" de l'IACSI:

[...] *aquesta relació o compenetració íntima i constant entre'l propietari rural i els que d'ell en depenen directa o indirectament, es una mena d'associació rudimentaria, pero tan feconda, que jo no dubto en calificar-la de pedra fonamental del actual reviscolament agrari. I si no, digueu-me, ¿com ho hauriem fet per vencer la rutina secular dels nostres pagesos? ¿Com hauriem pogut montar aquestes associacions poderoses i legalment constituïdes, sense por de provocar una guerra social? La resposta no haig de donar-la jo; els conflictes que a diari esclaten entre les classes industrials, aont no hi ha aquell contacte a que'm referia, aquella relació que indicava, entre l'amo i l'obrer, parlen prou clar. D'aquesta manera, mitjansant l'influencia que podriem dir-ne patronal, ha minvat la por i la desconfiansa mutues entre la nostra gent rural, i la seva tendencia fortament individualista ha pogut moderar-se bon xic, fins al estrem de que,*

*sense contrariar-la, se l'ha dirigida a montar aquí i allà societats locals d'agricultors, cada una d'elles organitzada al seu albir i amb un fi especial propi, característic i casi sempre quelcom diferent del que persegueixen les seves similars, societats particularistes dintre del conjunt agrari que son avui els nervis més vius d'aquesta Federació Catalano-Balear.*²⁹

LA UNIÓ AGRÍCOLA I LA CAMBRA AGRÍCOLA DE CATALUNYA

L'any 1887 l'IACSI va iniciar una campanya per exigir del Govern la protecció dels interessos agraris davant de la situació de crisi: amb aquest objectiu els seus dirigents van recórrer diferents comarques catalanes, tot celebrant multitudinàries "reunions d'agricultors" per demanar el seu suport a les peticions de l'IACSI, que es concretaven en la denúncia dels tractats de comerç i la reforma dels aranzels de duanes en una orientació més proteccionista, la rebaixa de la contribució territorial i de les tarifes de transports, l'organització del crèdit agrícola i d'institucions d'ensenyança agrícola i la construcció de canals de rec, entre altres demandes. En aquella "peregrinació per Catalunya" els dirigents de l'IACSI van recollir unes 22.000 signatures per a una exposició que, per mitjà de la comissió permanent de l'IACSI a Madrid, fou presentada al president del Consell de Ministres el març de 1888.

Aquesta mobilització dels propietaris catalans coincidia amb altres iniciatives. A Madrid el mes de desembre s'havia creat la *Liga Agraria*, una entitat a mig camí entre un grup de pressió i un partit polític, que en els mesos següents va organitzar mítings i manifestacions per tota la geografia espanyola en protesta per la crítica situació de l'agricultura.³⁰ La seva implantació es concentrà

²⁹ Josep Morera i Mestre, "Associació Agrícola en general", a: Federació Agrícola Catalano-Balear, *XVI Congrés celebrat a la ciutat de Igualada els dies 11 i 12 de Maig del any 1913*, Barcelona, Impremta de Jaume Riera, 1913.

³⁰ Mercedes Cabrera i Fernando del Rey Reguillo, *El poder de los empresarios. Política y economía en la España contemporánea (1875-2000)*, Madrid, Taurus, 2002, pàg. 113 i ss.

principalment a Castella, però també va crear sucursals a altres regions espanyoles, i a Catalunya hi ha notícia de les de Sabadell, les Borges Blanques, l'Albí, Lleida, Olot i Berga.

A Sabadell, el novembre de 1887 va haver-hi una reunió dels principals propietaris agrícoles de la comarca per informar de la *Liga Agraria* i poc després es constituí la *Liga Agraria de Sabadell*, que es mostrava especialment sensible a la qüestió dels alcohols i que reivindicava l'establiment d'un laboratori municipal d'anàlisi dels vins i, sobretot, la persecució dels vins artificials a Catalunya.³¹ Però un dels actes de major ressò de la *Liga Agraria* a Catalunya va tenir lloc a Les Borges Blanques el 2 de setembre de 1888, on es congregaren unes quatre mil persones procedents de diferents indrets de Catalunya. Va assistir-hi el president de la *Liga Agraria*, el banquer i propietari Adolfo Bayo, així com també una nombrosa delegació de l'IACSI, encapçalada pel seu vicepresident, Josep M. Rius i Badia. També hi van intervenir el marquès d'Olivart, president de la secció provincial de la *Liga Agraria*, Magí Sandiumenge, Ramon M. Catà de la Torre, el marquès d'Aguilar, diputat a Corts pel districte d'Olot i el senador Josep Maluquer de Tirrell, entre altres. En l'acte es posaren de manifest les coincidències entre ambdues organitzacions en la demanda de proteccionisme aranzelari per afrontar la crisi, una qüestió a la qual l'IACSI donava absoluta preferència, i també el suport de l'IACSI a l'estratègia de recolzament a candidatures electorals de la *Liga Agraria*. Els dirigents de l'IACSI recordaren l'escàs efecte que havia produït l'exposició adreçada al Govern amb el suport de 22.000 signatures i arribaren a la conclusió que "*éstos debían usar de los derechos que la ley les concede para nombrar los representantes en Cortes que se hallen identificados con las ideas económicas salvadoras de la propiedad rural*". El senador Josep Maluquer, que formava part de la comissió permanent de l'IACSI a Madrid, va dir que sempre estaria al costat de la *Liga Agraria* i que, davant de la precària situació de l'agricultura, "*se debía hacer algo práctico, y que, sin entrar en el terreno político, y ya desde las próximas elecciones, no debía darse ni*

³¹ *Revista de Sabadell*, 27.11.1887.

un solo voto á cualquier candidato que no fuese amigo de la Liga Agraria".³² Immediatament després del míting es va reunir la Junta Provincial de la *Liga Agraria* que acordà donar suport al candidat oficial que es presentava en les eleccions pel districte de Balaguer, el qual s'havia ofert a cooperar amb la *Liga Agraria*, i es començaren a organitzar els comitès locals per preparar la contesa electoral.

L'any següent l'IACSI va renovar el compromís amb la *Liga Agraria* i va estar representat en la seva segona assemblea general pels membres de la comissió permanent a Madrid. El secretari general de l'IACSI recordava l'acte de Les Borges Blanques per afirmar que "*allí nos dimos la mano con promesa de marchar unidos por la misma senda [...] Y la promesa se ha cumplido y el pacto habrá de prevalecer*".³³ La *Liga Agraria* havia nascut com una opció regeneracionista, amb l'objectiu d'influir en la política agrària del Govern; però aquesta voluntat d'intervenció, que es traduí en la demanda de recolzament de les candidatures electorals dels seus membres, l'acabà abocant a una crisi definitiva. L'any 1889 una facció del partit Liberal va fer-se amb el control de la *Liga Agraria*, i després d'això l'IACSI va marcar distàncies i va contraposar-hi una trajectòria pròpia,

puig que lo Institut en 40 anys no s'es contaminat jamay ab las impuresas de la política de partit [...] La Junta directiva de la Lliga Agraria deixá cáurer de llurs mans la bandera en que hi habian escritas las paraulas 'enrera la política de partit' y lo Institut pot presentarla á la pagesia catalana ab més fe y decisió que may [...] La bandera es avuy tota nostra.³⁴

³² R. y T., "El Instituto Agrícola en las Borjas de Urgel", *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 15.9.1888. Magí Sandiumenge, en nom de l'IACSI, va fer notar "*que las mismas clases agricultoras de Castilla que en época no lejana acusaban de egoistas á los catalanes por sus ideas proteccionistas, reconociendo su error, se asocian hoy para pedir á su vez la protección y brindan á las de Cataluña con su alianza para la consecución del fin común*". Adolfo Bayo, per la seva banda, va recordar la història de l'IACSI i va dir que "*hoy contribuye á la realización de los ideales de la Liga*".

³³ IACSI: Mem. 1888.

³⁴ Ramon M. Catà de la Torre, "La bandera es nostra", *La Pagesia*, 15.7.1890.

Un any després d'haver presentat l'exposició al Govern espanyol i no haver rebut una contesta satisfactòria (l'única resposta per part del Govern a aquella exposició fou que “*no se ha tomado una resolución por no pedirse en ella nada concreto*”),³⁵ l'IACSI va reunir tots aquells que s'havien adherit a les peticions, per reforçar-ne l'adhesió i acordar les mesures a prendre. En la convocatòria, l'IACSI ja es manifestava confiat que d'aquell acte en sorgiria “*la unió complerta de tots los qui de la terra vihen y que per ella sofréixen*” i que, per tal de ser una demostració de força dirigida al Govern espanyol, seria multitudinària:

*Lo Institut espera que no quedarà cap poble de Catalunya, per apartat que sia, sense qu' estiga representat en l'acte solemne que devant de tota Espanya aném á fer [...] Que vingan donchs numerosas representacions de la classe agricultora y propietaria ab l'adhesió de milers dels que no pugan sortir de casa y portant á més previnguda la llista de personas qu' en cada poble han de constituhir una Junta que convé que s formi pera que estiga en tot temps en relació ab lo Institut al objecte de defensar l'agricultura y la propietat de Catalunya.*³⁶

L'assemblea va tenir lloc el 12 de maig de 1889 al Teatre Principal de Barcelona, que es va omplir completament amb representants d'un gran nombre d'associacions de les diferents comarques catalanes.³⁷ L'objectiu primordial de la reunió

³⁵ *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 15.5.1889.

³⁶ “Lo Institut Agrícola Catalá de Sant Isidro als propietaris y pagesos de Catalunya”, *La Poesia*, 29.4.1889. Signaven la convocatòria, el 20.4.1889, els membres de la Junta Directiva de l'IACSI, el president de la comissió permanent a Madrid (Marquès de Monistrol), el president de la comissió científica i de foment (Ramon de Manjarrés), i els presidents de la vintena de subdelegacions de l'IACSI existents aleshores.

³⁷ Segons els organitzadors, s'hi trobaven representats un total de 24.000 agricultors. Les associacions adherides eren les següents: Liga Agraria (junta central), subdelegacions de l'IACSI a Tàrrega, Figueres, Molins de Rei, Montblanc, Balaguer, Alforja, Terrassa, Les Borges Blanques, Rubí, Sitges, Vic, Berga, l'Arboç, Tarragona, Vilanova i la Geltrú i Sant Pere de Ribes, Centre Agrícola d'Igualada, periòdic *El Labriego* (Vilafraça del Penedès), Centre Agronòmic de Barcelona, Foment Mercantil i Industrial de Sabadell, Fomento Vendrellense, Sindicat de Viticultors del Pla del Penedès, Gremi de Colliters de Terrassa, Agricultors de Vilamallà, Liga Agraria (Olot), Cercle Vilanoví, Associació de Propietaris de la Vall d'Aro, Ateneu de Vilanova i la Geltrú, Cercle Catòlic Agrícola de Sanauja,

era, segons Magí Sandiumenge, “*el de dejar bien sentada la mancomunidad de ideas que existe entre los agricultores de Cataluña y el Instituto, en cuanto al modo de apreciar las cuestiones económicas relacionadas con el trabajo y la producción agrícolas*”.³⁸ L'acte va estar presidit pel vicepresident de l'IACSI, Josep Maria Rius i Badia (a causa de la malaltia del president, Pelagi de Camps i de Matas, marquès de Camps), juntament amb els altres membres de la junta directiva, i va comptar amb la presència del fundador i president de la *Liga Agraria*, Adolfo Bayo, que va venir expressament de Madrid i que va explicar “*los motivos que le impulsaron a constituir dicha Asociación cuando pudo convencerse de que en las esferas del Poder no se trataba de dar cumplida satisfacción á las quejas de la agricultura*”.³⁹ L'IACSI es trobava en aquestes mateixes circumstàncies, i la seva resposta fou també una campanya de mobilització social:

Organizar la clase agrícola catalana bajo la base del Instituto y el concurso de representantes de todas las Asociaciones agrícolas del Principado, con el objeto de que 'inspirándose única y exclusivamente' en el amor del país y posponiendo todo interés o mira políticos, procure 'hacer frente a los males que nos aquejan y a los mayores que nos amenazan, con el vigor, la resolución y la rapidez que las circunstancias aconsejen'. Al expresado objeto y con el fin de imprimir a los antedichos trabajos de organización la unidad indispensable

Associació de Catòlics de Barcelona, Associació Catalana d'Excursions Científiques, Foment de l'Agricultura de Badalona, Unió de la Propietat Rústica i Urbana de Tordera, Liga Agraria (Les Borges Blanques), Unió Agrícola Vilanovina, periòdics *El Eco de Tarrasa* i *El Tarrasense* (Terrassa), Foment del Treball Nacional, Lliga de Catalunya, Liga Agraria (l'Albi), Gremi d'Agricultors de Sabadell, Cercle de la Unió Mercantil, Liga Agraria (Berga), Centre Català de Sabadell, Joventut Catòlica de Barcelona, Centre de la Unió Agrícola de Maldà, Centre Agrícola de Tivissa, Liga Agraria (junta provincial de Lleida), Unió Mercantil de Barcelona, *Revista Mercantil* (Valladolid), revista *L'Art del Pagès* i Societat d'Agricultors de Valls “La Sexantena”. També s'hi adherí la Diputació de Lleida i els ajuntaments de Sant Genís de Vilassar, Castellar del Vallès, Solsona, Vilamallà, Batea, Llers, Esterri d'Àneu i Cardona (*Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 15.5.1889).

³⁸ IACSI: Mem. 1889.

³⁹ *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 15.5.1889.

para su buen éxito, se agregarán a la Junta directiva del Instituto los presidentes de todas las Asociaciones agrícolas de Cataluña.

Aquesta fou la conclusió més important aprovada en l'assemblea. Aquella mateixa tarda es reuní la junta directiva de l'IACSI juntament amb alguns representants d'associacions i localitats representades en l'assemblea i Ferran de Sagarra va exposar “*la idea de que prenia peu l'Institut al intentar l'organització de tota la classe agrícola de Catalunya, idea que fou unànimament acceptada per tots los concurrents*”.⁴⁰ L'objectiu era aconseguir “*que n cada poble han de constituir una Junta que convé que s formi pera que estiga en tot temps en relació ab lo Institut, a l'objecte de defensar l'agricultura y la propietat de Catalunya*”.⁴¹ Els presidents de totes les associacions agràries de Catalunya s'agregarien a la junta directiva de l'IACSI i es constituiria un organisme superior, la Unió Agrícola de Catalunya, que orientaria les accions que calia emprendre per afrontar els grans problemes agraris.

Formaven part de la Unió Agrícola tots els socis de l'IACSI i de les associacions agrícoles del Principat adherides a la Unió, així com tots els propietaris, masovers, parcers, arrendataris i jornalers del camp que individualment s'hi adherissin i també tots aquells que, sense formar part d'aquestes categories, simpatitzessin amb els seus objectius i volguessin donar-hi suport.⁴² La junta superior que havia de governar la Unió estava formada per la junta directiva de l'IACSI (el president i secretari de la Unió eren els mateixos que exercien aquests càrrecs en l'IACSI) i els presidents de les subdelegacions de l'IACSI i de les associacions adherides. S'havien de reunir ordinàriament cada tres mesos i una comissió permanent formada per tres membres es reuniria quinzenalment.

Es preveia la creació de juntes regionals (5 membres) als caps de partit judicial i juntes locals (de 5 a 9 membres) en els pobles on hi hagués agricultors adherits, sempre que comptessin

⁴⁰ *La PAGESIA*, 31.5.1889.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Reglamento de la Unión Agrícola de Cataluña bajo la base del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, Barcelona, 1889, art. 3 i 4.

amb l'aprovació de la Junta Superior. Als pobles on s'haguessin creat juntes d'agricultors com a conseqüència de la crida de l'IACSI del 20 d'abril de 1889, aquestes quedarien confirmades automàticament. La Unió Agrícola adoptà com a òrgan d'expressió el periòdic *La Pagesia* i, uns mesos més tard, en virtut del Reial decret de 14 de novembre de 1890, es convertí en la Cambra Agrícola de Catalunya.

Amb aquest Reial decret el Govern pretenia canalitzar la mobilització agrària que s'havia produït al final dels anys vuitanta i que, a Catalunya, havia tingut la seva manifestació més visible en l'assemblea de 1889. Després d'aquell acte el Govern espanyol va mostrar-se més receptiu a les peticions de l'IACSI, que –després de reformular-les– va rebre una atenta comunicació en què el president del Consell de Ministres l'informava de "*haber dado traslado de la mencionada instancia á los Ministerios á que corresponde, de las diferentes peticiones que la misma abraza, a fin de que se sirvieran examinarlas con detenimiento é interés y las tomaran en cuenta en todo aquello que era posible atenderlas*".⁴³ Aquesta resposta més satisfactòria va venir seguida d'una reforma aranzelària "*en el sentido igual al que dejamos indicado respecto a los principales artículos marcados en nuestra exposición*",⁴⁴ i de la promulgació del Reial decret de Cambres Agrícoles –així com també la Reial ordre sobre l'establiment i organització dels col·legis electorals especials d'11 de novembre de 1890, d'acord amb la llei electoral vigent–, que fou celebrada com una mesura que responia favorablement a les peticions de l'IACSI. L'Institut va voler acollir-se a aquestes disposicions i convertí en cambra la Unió Agrícola de Catalunya, la qual va celebrar l'acte de constitució el 5 de febrer i fou aprovada pel Ministeri de Foment el 20 de març de 1891.

⁴³ IACSI: Mem. 1890.

⁴⁴ *Ibidem*.

Junta directiva de la Cambra Agrícola de Catalunya (1891)⁴⁵*Marquès de Sentmenat i de Ciutadilla (president)**Josep M. Rius i Badia (vicepresident)**Antoni Rovira i Borrell (tresorer)**Ramon M. Catà de la Torre (comptador)**Andreu de Ferran (secretari general)****Vocals:****Trinitat de Fontcuberta**Fèlix Vives**Ricard Balcells**Teodor Creus (pres. Subdelegació Vilanova i la Geltrú)**Lluís Corbella (pres. Subdelegació Lleida)**Antoni Roca (pres. Subdelegació Molins de Rei)**Josep M. Raurés (pres. Centre Agrícola Igualada)**Guillem de Boladeres (pres. Cambra Agrícola Maldà)**Joan Aymerich (pres. Centre Agrícola Sant Cugat del Vallès)**Antoni Senpau (pres. Centre Agrícola de la Vall d'Àneu)*

Com es veu, la junta de la Cambra Agrícola de Catalunya era una mera ampliació de la de l'IACSI: tal com preveia el reglament (pràcticament idèntic al de la Unió Agrícola) el president i el secretari de la Cambra eren els que exercien els mateixos càrrecs en l'Institut, i la majoria dels altres membres eren dirigents de l'IACSI o bé d'alguna subdelegació o centre agrícola afí. De fet, l'objectiu de la nova entitat era, precisament, ampliar la implantació territorial de l'Institut: el fet que es donés prioritat als socis de l'IACSI en la inscripció (automàtica si no manifestaven disconformitat, sense l'exigència de cap quota) garantia que la junta directiva de la Cambra, que es reunia en el mateix local de l'Institut, no escaparia mai del seu control.⁴⁶

La creació de la Cambra Agrícola de Catalunya també responia a una voluntat d'augmentar la capacitat d'intervenció política.

⁴⁵ Junta nomenada en l'acte de constitució (5.2.1891).

⁴⁶ D'acord amb el Reial decret de 14.11.1890, "sólo serán elegibles para los cargos de la Junta Directiva los miembros de la Cámara que en nombre propio ó en representación de una sociedad ó empresa figuren en la mitad superior de la escala que se formará con todos los miembros de la Cámara" (art.3,3ª).

Tot i que l'acte del 12 de maig de 1889 s'havia convocat amb el lema prou significatiu de "Visca la pagesia i enrere la política", el que es pretenia era precisament el contrari, és a dir, l'organització dels agricultors per tal de tenir veu pròpia en els òrgans de poder, tal com de fet s'aprovà en una de les conclusions de l'acte:

Se acuerda, igualmente, que, vistos los fatales resultados que siempre han producido el anteponer la política y la pasión de partido a los verdaderos intereses del país, los agricultores catalanes deben prescindir en absoluto de aquellos móviles para dedicarse exclusivamente en la defensa del trabajo y de la producción agrícola, negándose a ser instrumento de los partidos en toda clase de elecciones y comprometiéndose a dar en ellas sus votos a candidatos propios, hijos del país, conocedores de sus necesidades e interesados en satisfacerlas.

Entre els drets i deures dels adherits a la Unió Agrícola de Catalunya figurava "dar sus sufragios, en cualquiera clase de elecciones, á personas conocidas y de arraigo en la localidad respectiva, bien probadas por su amor á la clase agrícola, interesadas en la satisfacción de sus necesidades, sin consideración alguna al partido político en el que tal vez militen" i les juntes locals tenien, entre altres objectius, "vigilar las listas electorales" per tal d'evitar irregularitats.⁴⁷

Uns mesos després de la seva creació, en un manifest dirigit "a la classe pagesa del Principat", la junta superior de la Unió Agrícola de Catalunya era encara més explícita i es mostrava obertament favorable a la participació electoral per tal de defensar els interessos agraris:

[...] allí hont pogue presentar vostras forsas dispostas y organizadas procureu pendrer part en las elecciones d'Ajuntaments que dintre breus días han de ferse en toda Espanya. No volgau ésser instruments dels partits en esta lluyta vinenta ni en qualsevulla altre que-n l'esdevenidor previnga. Comprometemnos tots á donar nostres sufragis als homens coneixedors de las necessitats de l'agricultura y dispostos

⁴⁷ Reglamento de la Unión Agrícola de Cataluña..., art. 31, 4rt.

*á defenderla siempre y á tot hora resistint com cal las imposicions que contra lley se moguen.*⁴⁸

En la primera reunió de la Cambra Agrícola de Catalunya, l'11 d'abril de 1891, un dels temes de deliberació fou precisament entorn als “*medios encaminados á conseguir en su día el establecimiento del mayor número posible de colegios especiales*”.⁴⁹ Per aquesta raó, es donaven les màximes facilitats per ingressar com a soci de l'entitat, sense fer efectiva cap quota i s'inscrivien automàticament tots els membres de les subdelegacions o centres adherits que no manifestessin el contrari.

La llei electoral preveia la possibilitat que algunes corporacions oficials poguessin constituir col·legis electorals especials: entre aquestes corporacions hi havia les Societats Econòmiques d'Amics del País, les cambres de comerç, les Universitats, les cambres industrials i –tot i que encara no s'havia promulgat el Reial decret de 14 de novembre de 1890 que les organitzaria a nivell oficial– la llei també esmentava les cambres agrícoles (art. 24). És per això que el diputat Germán Gamazo, en una sessió de les Corts del mes de juny de 1890, va interpel·lar el Govern per tal d'urgir-lo a l'organització de les cambres agrícoles:

Como esta organización [de les cambres agrícoles] requiere tiempo, como no pueden cortarse por el mismo patrón que sirvió para

⁴⁸ “La Junta Superior de la Unió Agrícola de Catalunya a la classe pagesa del Principat”, *La Pagesia*, 25.11.1889. A més de la junta directiva de l'IACSI i dels representants de les subdelegacions que signaven la convocatòria de l'assemblea del 12 de maig de 1889, signaven també Josep de Bertran (Vic), Josep Blanxart (Berga), Pere Batlle Rosich (Pla de Cabra) i, com a representants d'associacions adherides, Josep Àlvarez (president del Centre Agrícola del Penedès), Joan Almirall (president del Sindicat de Viticultors del Penedès), Josep Mas (president de l'Associació de Propietaris del Vallès), Josep M. Raurés (Centre Agrícola d'Igualada), Joaquim Soler (Associació de Propietaris de Manresa), Josep Ventura i Gausachs (president del Foment de l'Agricultura de Badalona), Marquès d'Olivart (president de la Junta provincial de la Liga Agraria a Lleida), Josep Cunillera (president de la Liga Agraria de l'Albí), Joan Vicens (president de la Liga Agraria de Santa Cristina d'Aro), Antoni Senpau (delegat de l'Associació de Propietaris de la Vall d'Àneu) i Miquel Madorell (president de la Junta de Propietaris de Sant Just Desvern). Vegeu el missatge complet reproduït a l'apèndix 2.

⁴⁹ *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 15.4.1891.

*las Cámaras de comercio, yo quería dirigir un ruego al Gobierno y hacerle una pregunta. ¿Cree el Gobierno de S.M., como yo, que es preciso organizar oficialmente las Cámaras agrícolas para que puedan constituir colegios especiales? Si lo cree, mi ruego se dirigirá á que se apresurara á dar organización á estas Cámaras, á fin de que puedan proceder á las operaciones electorales que preceden á la emisión del voto [...], y no resulte que, estando declarado este derecho por igual á la industria agrícola y otras, sólo los comerciantes y fabricantes puedan ejercer el derecho en la forma especialísima que la ley moderna ha establecido.*⁵⁰

Els propagandistes del moviment agrarista tenien molt presents aquestes prerrogatives de les cambres agrícoles en l'àmbit electoral. Ramon M. Catà de la Torre, un dels membres de l'IACSI que després protagonitzaria el fracassat intent de crear una Federació de Gremis Agrícoles de Catalunya, advertia el 1891 que les cambres agrícoles podien ser de gran importància “no tant per los drets que s donan á la classe agrícola, molts dels quals ja d'antich los tenia, sino porque las Cámaras agrícolas y los col-legis especiales poden esser un medi y dels mes poderosos per agrupar y reunir los elements dispersos de la propietat y de la agricultura”.⁵¹ Però aquestes expectatives no es van complir. La Cambra Agrícola de Catalunya no es traduí en l'instrument electoral que pretenien els dirigents de l'IACSI, ni tampoc en l'aglutinant de les forces agrícoles que s'esperava. Pocs dies

⁵⁰ *Diario de Sesiones de Cortes*, 7 de juny de 1890. Germán Gamazo (1840-1901) milità en l'ala dreta del partit liberal i fou ministre de Foment (1883) i d'Ultramar (1886) amb Sagasta, ministre d'Hisenda (1892-1894) amb el seu cunyat Antonio Maura i de nou ocupà el Ministeri de Foment, des del qual va promulgar la Llei de Comunitats Agrícoles (1898); però poc després es separà del partit Liberal i encapçalà un grup que, més tard, acabaria integrant-se en el partit Conservador. Fou un dels màxims dirigents de la *Liga Agraria* i, segons Rivas Moreno, en aquestes campanyes “él informó á los agricultores de lo mucho que se podían hacer valer acudiendo á la asociación y á los esfuerzos que entonces se realizaron se debió más tarde la creación de las Cámaras Agrícolas y el que las cuestiones económicas se miren con alguna más atención. Si los resultados no fueron de mayor alcance, culpa es de todos, que no supimos aprovechar aquel hermoso movimiento de opinión” (“La obra del Sr. Gamazo”, *El Progreso Agrícola y Pecuario*, 15.10.1898).

⁵¹ Ramon M. Catà de la Torre, “Las Cámaras Agrícolas”, *Calendari del Pagès per a l'any 1892*.

després de la seva fundació, el mateix Ramon M. Catà ja insinuava l'existència d'alguna defecció, quan advertia que *“alguns que repetint la tàctica de sempre procuren distraurer las forsas que la nova Cambra ha de amparar y proteger á fi de que tota la pagesia catalana no-s pugua presentar compacte y unida con un sol home devant dels Alts Poders de l'Estat”*.⁵²

L'article 24 de la Llei electoral establia un mínim de 5.000 electors per tal de constituir un col·legi especial i escollir un diputat; això requeria que les associacions que no reunissin aquest nombre de socis concertessin un pla d'associació amb altres corporacions. A més, els electors havien d'inscriure's en el cens especial de la cambra agrícola un cop donats de baixa del cens general.⁵³ Una de les primeres exposicions que la Cambra Agrícola de Catalunya va dirigir al Govern fou precisament per reclamar facilitats per tal d'exercir el dret electoral atorgat a les cambres agrícoles, de manera que, a diferència de les altres societats econòmiques, *“permita á las Cámaras Agrícolas constituidas oficialmente, elegir con sus sufragios los diputados que las representen, sin que tengan sus asociados que darse de baja en el censo general, ni renunciar por tanto al derecho de votar al candidato político de su respectiva circunscripción que estimen oportuno”*.⁵⁴

Però el Govern no va atendre aquestes peticions i, en definitiva, les expectatives per a la participació electoral de les cambres agrícoles no van tenir transcendència. L'any 1898, Manuel Raventós feia el següent balanç:

Se crearon las Cámaras agrícolas, con facultad de mandar cada una un diputado á las Cortes; se fundaron multitud de ellas, que para nada han servido, y con muy acertado criterio no se ha mandado diputado alguno á representarnos, ni siquiera creo que se haya intentado. Dije con acertado criterio, porque su elección

⁵² *La Pagesia*, 28.2.1891.

⁵³ Ministerio de la Gobernación, R.O. de 15.11.1890.

⁵⁴ Exposició al ministre de Foment signada a Barcelona el 20.5.1891 pel Marquès de Sentmenat i Andreu de Ferran, president i secretari de la Cambra Agrícola de Catalunya, respectivament (*Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 1.6.1891).

*habría sido causa de luchas y disgustos; los descontentos ó sea la minoría se habría dado de baja en la Cámara, ó ido á elegir en el distrito otro diputado en competencia. Además, los pocos diputados que hubiésemos podido elegir poco habrían podido influir en el Parlamento, y el día que hubiesen sido bastantes para ello, el mismo Gobierno habría anulado las Cámaras agrícolas.*⁵⁵

Entrat el segle XX, algunes cambres agrícoles que van modificar els seus estatuts van eliminar l'article que es referia a aquesta disposició de la Llei electoral. En l'assemblea de cambres agrícoles que va tenir lloc a Tarragona l'any 1914, encara es va sol·licitar "*que se equiparen las Cámaras agrícolas a las Sociedades Económicas de Amigos del País a los efectos de designar representantes en Cortes*" i que "*las Cámaras agrícolas que les interese, obtengan o se las dote de ingresos, bien análogos a los que fueron concedidos a las Cámaras de Comercio e Industriales o bien por subvenciones del Estado o por otros medios que aseguren la vida económica de dichas entidades*".⁵⁶

D'altra banda, el Projecte d'administració local de 1908 també retallava la representació de les associacions en els ajuntaments, en negar el vot corporatiu a les sucursals o filials d'associacions d'àmbit comarcal, com acostumaven a ser les cambres agrícoles.⁵⁷ En algun moment s'havia parlat que aquesta llei donaria als presidents de les cambres agrícoles i de comerç la investidura de regidors nats dels ajuntaments i vocals d'altres corporacions. Sembla que fins i tot això va donar lloc a un cert ressorgiment de les cambres agrícoles, que fou, però, totalment passatger.⁵⁸

A banda de la formació de col·legis electorals especials, la Cambra Agrícola de Catalunya també es va preocupar de l'establiment del crèdit agrícola, la persecució de l'adulteració de productes agrícoles, la reforma de l'impost de consums i la reducció de la contribució territorial. Però aquestes demandes es

⁵⁵ Manuel Raventós, "El Estado y la agricultura", *Resumen de Agricultura*, 6.1898.

⁵⁶ *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 5.12.1914.

⁵⁷ *Revista de la Cambra Agrícola Ausetana*, 5.1908.

⁵⁸ Guillermo Creus, "Las Cámaras Agrícolas", *Boletín Revista de la Cámara Agrícola Balear*, 25.9.1913.

traduïen simplement en exposicions dirigides al Govern o a les Corts, tal com ja feia l'IACSI. També s'intentaven actuacions coordinades amb altres cambres agrícoles, "*particularmente con la de la capital de la Monarquía y la de Maldá, una de las enclavadas en nuestro territorio, [que] es quizás la que ha podido atraer a su seno mayor contingente de socios*".⁵⁹ Aquestes relacions amb les cambres agrícoles que s'anaren creant durant els anys noranta i altres entitats agràries, acabarien propiciant la creació de la Federació Agrícola Catalana, l'any 1899.

La Cambra Agrícola de Catalunya va continuar funcionant durant el primer terç del segle XX, però l'existència de la Federació Agrícola Catalano-Balear en bona part la buidà de contingut. Va seguir actuant com un apèndix de l'IACSI, dirigint-se a les administracions per fer sentir la seva opinió davant de problemes puntuals; però la seva activitat fou minsa i la implantació social no va superar pràcticament la del mateix Institut.

EL FRACÀS DE LA FEDERACIÓ DE GREMIS AGRÍCOLES

Dos anys després de la constitució de la Cambra Agrícola de Catalunya, un grup de socis de l'IACSI va impulsar la creació d'una Federació de Gremis Agrícoles de Catalunya, una iniciativa que posava de relleu la falta de resultats de la Cambra i que, com veurem, tampoc no va respondre a les expectatives. Eren uns moments de gran conflictivitat al camp català, fet pel qual es pronosticava que "*l'Institut Agrícola Català de Sant Isidro està resolt á emprendre una marxa potser més pràctica de la que fins ara ha seguit*".⁶⁰

Entre aquestes iniciatives de caràcter més pràctic hi havia la fundació de monts de pietat i caixes d'estalvis rurals, que

⁵⁹ IACSI: Mem. 1891. Sobre la Cambra Agrícola de Maldà, vegeu Jordi Planas i Joaquim Capdevila, "La Cambra Agrícola de Maldà (1891-1900): primeres aportacions", a: J. Barrull, J. J. Busqueta, E. Vicedo (eds.), *Solidaritats pageses, sindicalisme i cooperativisme. Segones jornades sobre sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1998, pàg. 451-474.

⁶⁰ *La Pagesia*, 4.3.1893.

havien de ser el germen de futurs sindicats agrícoles.⁶¹ El març de 1893, per exemple, l'IACSI celebrà una reunió amb la junta de l'Associació de Propietaris Rurals de Vilafranca del Penedès per estudiar la creació d'institucions de previsió i auxili i "*tractar dels medis de mantenir las bonas relacions que deu sempre haber-hi entre propietaris y parcers*".⁶² Tres membres de l'Associació de Propietaris de Vilafranca s'afegiren a la comissió de l'IACSI encarregada d'estudiar l'establiment d'aquelles institucions. Durant aquell any, l'IACSI va celebrar reunions a diverses localitats catalanes, va formular un projecte de Germandat de Monts de Pietat i Caixes d'estalvi i va presentar una exposició al president del Consell de Ministres en aquest sentit.⁶³ I en la junta general de gener de 1894 va aprovar unes bases "*para la creación de centros adheridos al Instituto que se dediquen á la defensa de los intereses rurales del país*". De nou l'associacionisme interclassista era la fórmula per millorar la cohesió social i, al mateix temps, enfortir la implantació de l'IACSI, una orientació iniciada un temps abans, però que en el context de conflictivitat agrària esdevenia més urgent.

La iniciativa de crear una Federació de Gremis Agrícoles de Catalunya sorgí en aquest context. El 8 d'abril de 1893 un grup de propietaris vinculats a l'IACSI s'adreçà als bisbes de les diferents diòcesis catalanes per demanar-los l'aprovació i la benedicció del projecte, que, segons afirmaven ells mateixos, havia de "*contribuir á la armonia de les classes socials y especialment á sa conservació en les regions agrícoles, en les quals si bé combatuda subsisteix encare*".⁶⁴ Com era d'esperar, la iniciativa va rebre el beneplàcit de

⁶¹ *Resumen de Agricultura*, 3.1893.

⁶² *La PAGESIA*, 18.3.1893.

⁶³ IACSI: Mem. 1893.

⁶⁴ Signaven la carta Felip Bertran i d'Amat, Joaquim M. de Paz, Francesc Romaní i Puigdengolas, Guillem de Boladeres, Baldri Carreras i Xuriach, Crescenci Arqué, Ferran Alsina, Enric Vidal i Valenciano, Ramon M. Catà de la Torre, el baró de Ribelles, Ramon M. de Sagarra i de Siscar, Manel Mir i Navarro, Francesc de S. Maspons i Labrós, Ramon de Valls i de Barnola i Ferran de Sagarra i de Siscar (Arxiu Diocesà de Barcelona, Entitats). S'afegí als organitzadors Josep Vilarrúbias, president del Gremi de Pagesos de Sabadell, el qual ja figurava entre els signants del estatuts de la Federació.

les autoritats eclesiàstiques, en considerar-la d'acord amb la nova orientació social de l'Església:

[...] viene á poner en práctica los saludables consejos de nuestro sapientísimo Padre el Papa León XIII en su admirable encíclica Rerum Novarum, sentando las bases de unión entre ricos y proletarios, por medio de los vínculos de la caridad, el mútuo auxilio y la defensa de sus comunes intereses, para que cese la lucha constante alentada y sostenida por los enemigos del orden social, empeñados en propagar el error de que se lamenta nuestro gran Pontífice, señalándolo como su *mal capital* en la moderna cuestión social, y consiste en 'figurarse y pensar que son unas clases de la sociedad por naturaleza enemigas de otras'.⁶⁵

Tot i això, el bisbe d'Urgell va voler reforçar el control de la Federació per part de l'Església i va suggerir que s'afegís un article addicional als estatuts que exigís als gremis l'aprovació dels seus reglaments al respectiu prelat, de manera "que impededesca en la práctica, sobre tot en lo sucesú, s'aparten los Gremis de son verdadero camí", suggeriment que fou immediatament atès pel Sindicat regional de la Federació. Amb interès per demostrar el caràcter catòlic de la Federació, que fou constituïda sota la invocació de la Verge de Montserrat, els organitzadors van reproduir en els estatuts les respostes dels bisbes a la iniciativa, els quals aplaudien que les "classes directoras" s'ocupessin de la qüestió social i treballessin per l'harmonia entre classes per fer front al malestar que s'estava manifestant a les zones rurals:

*la falta d'intervenció de las classes directoras, la falta d'hàbit y d'educació, predicacions perversas, desenfrenadas concupiscencias y un estat de cosas realment deplorable tant pe'ls propietaris com pe'ls brassers, han portat á tal punt la qüestió (bon testimoni n'es per desgracia mon estimat Panadés), que ompla l'esperit de pena y espant y amenaza arruinar moral y materialment al país.*⁶⁶

⁶⁵ Informe del fiscal eclesiàstic datat a Barcelona el 16.5.1893 (Arxiu Diocesà de Barcelona, Entitats).

⁶⁶ Carta del bisbe de Vic a Felip Bertran i d'Amat i altres signants dels estatuts de la Federació de Gremis Agrícoles de Catalunya, datada el 23.4.1893.

L'objectiu fonamental dels gremis havia de ser contribuir a millorar les relacions entre propietaris i pagesos (tot i que podien formar-ne part altres professionals relacionats amb l'agricultura), “y que la unió dels matexos en cada localitat ó comarca sia tal, que vingan á formar una sola classe”.⁶⁷ Al mateix temps, però, establien una categoria de *prohoms del Gremi* per als associats que paguessin una quota superior a la general (0,25 pessetes mensuals). En els gremis on aquests fossin nombrosos, els reservaven els principals càrrecs de la junta (art. 16, C) i només podrien formar part del Sindicat regional de la Federació els prohoms majors de vint-i-cinc anys (art. 49). La subordinació de la pagesia en l'organització de la Federació era, doncs, ben manifesta.

La Federació s'organitzaria jerarquizada a tres nivells: en primer lloc els *gremis agrícoles municipals*, posats sota la invocació d'un sant, els quals s'havien dotar d'un reglament propi i, per tant, gaudirien d'una certa autonomia organitzativa a l'hora de desenvolupar les seves activitats. Entre aquestes hi havia la intervenció, a petició dels interessats, en qüestions sobre condicions de treball, arrendaments i contractes de conreu, amb el benentès que les resolucions del gremi mai no tindrien el caràcter de sentències executòries. També es pretenia establir tots els serveis recíprocs possibles: préstecs, compres cooperatives, assaigs agrícoles, conferències, guardes rurals..., i naturalment l'ajuda mútua en cas de malaltia.

Els gremis municipals s'havien d'agrupar de manera obligatòria en federacions comarcals, representades per unes juntes formades pels presidents de cada gremi i que organitzarien cada any un aplec, de concurrència obligatòria per a tots els gremis de la comarca, que tindria el caràcter de festa religiosa, agrícola i d'esbargiment: “se consideraran molt propis pels Aplechs, los experiments, ensaigs agrícoles, conferencies y lliçons de igual índole, y les fires, mercats, balls populars y diversions honestes y segóns les costums del pays” (art. 39).

⁶⁷ *Estatuts de la Federació de Gremis Agrícoles de Catalunya constituída baix la invocació de la Stma. Verge de Montserrat*, Barcelona, Imp. de F. Plana, 1893, art. 6, A.

Les juntes comarcals havien d'eleger un síndic com a vocal del Sindicat regional, que constituïa el tercer nivell. El Sindicat regional era el representant de la Federació de Gremis Agrícoles de Catalunya i havia d'acceptar els gremis municipals en la Federació i aprovar-ne els reglaments, així com els de les juntes comarcals. També s'havia d'encarregar de donar curs a les exposicions que els gremis o les federacions de comarques volguessin dirigir a les autoritats públiques, en el cas que no les estimés inoportunes o inconvenients. El Sindicat regional també aconsellaria als gremis o a les juntes comarcals en l'exercici dels seus drets polítics com a corporació en el cas que –previ coneixement del Sindicat regional– volgués fer ús d'aquests drets.⁶⁸

Com es veu, es dissenyava tot un entramat organitzatiu de dalt a baix, amb la voluntat d'impulsar la creació de gremis que agrupessin propietaris i pagesos, i sobretot de controlar-ne l'articulació amb el Sindicat regional. Es preveia la possibilitat que aquest tingués una seu social amb un laboratori per atendre les necessitats dels agremiats, una biblioteca agrícola i altres dependències, així com també la publicació d'un periòdic com a portaveu de la Federació, així com l'organització de concursos, exposicions, reunions, en diferents punts de Catalunya, i la creació de camps d'experimentació agrícola.

Era tot un disseny molt ben elaborat sobre el no res, perquè aleshores el neogremialisme no havia passat d'ésser un plantejament teòric. L'any 1887, en l'Assemblea d'associacions catòliques celebrada a Tortosa, el jesuïta Antoni Vicent ja havia presentat un model de reglaments de gremis agrícoles i industrials, concebuts com a seccions dels cercles catòlics; però no fou fins al 1896 quan va començar a promoure la fundació de gremis de forma directa, prescindint dels cercles catòlics existents, i deu anys després ell mateix reconeixia el fracàs amb què s'havia saldat aquesta iniciativa de recuperar el model associatiu gremial.⁶⁹

No deixa de sorprendre que la iniciativa dels propietaris s'anticipés a l'acció de l'Església. En el Congrés Catòlic de

⁶⁸ Es preveia la possibilitat d'establir col·legis especials que permetia la vigent llei electoral.

⁶⁹ Samuel Garrido, *Los trabajadores de las derechas*, Castelló, Diputació de Castelló, 1986, pàg. 134-137.

Tarragona de 1894 la Federació de Gremis Agrícoles de Catalunya va presentar el seu model d'estatuts i la seva iniciativa fou molt ben acollida;⁷⁰ però tot i així, la iniciativa va tenir poc ressò. Jaume Maspons i Camarasa s'hi referia dient que fou “*un poderós mohiment per tota la terra catalana fomentant la creació de Gremis agrícoles municipals; pero los resultats de la campanya no tingueren consistencia*”.⁷¹ En realitat no hi ha constància de la creació de gremis agrícoles a redós d'aquesta iniciativa. La primera resposta a la campanya va haver d'esperar al començament del 1894, en què es produí l'adhesió del Gremi de Pagesos de Sabadell; però aquest gremi ja existia des de feia alguns anys.

L'origen d'aquest Gremi de Pagesos es troba en el *Fomento Mercantil e Industrial de Sabadell*, “*que tenia per objecte protegerse los gremis industrials y fer renaiixer l'esperit dels primitius gremis*”,⁷² i en el qual l'ingrés d'un grup d'agricultors va donar lloc a una ampliació de l'entitat que, des de 1887, passà a denominar-se *Fomento Mercantil, Industrial y Agrícola*. Sota l'aixopluc d'aquesta associació, aquest grup d'agricultors va establir una secció de socors mutus en cas de malaltia (“*ja sia ab jornal, ja ab metálich, se conreuavan las vinyas dels malalts*”),⁷³ compra de sulfats i sofres, i servei de préstecs amb penyora dels fruits (tenia com a símbol la guardiola). Cada primer diumenge de mes es reunien al local, on podien prendre cafè i refrescs, i parlar de temes relacionats amb l'agricultura. També organitzaven conferències i establiren un camp experimental per tal de fomentar i difondre el conreu del cep americà. Entre les conferències, cal destacar la que hi pronuncià el Dr. Francesc de P. Benessat sobre l'associacionisme com un instrument per lluitar contra la crisi agrària i la de Francesc X. Tobella, que donà lloc a la fundació d'una de les primeres institucions de crèdit rural a Catalunya, que adoptà el nom ben significatiu de *La Guardiola*:

⁷⁰ José Andrés-Gallego, *Pensamiento y acción social de la Iglesia en España*, Madrid, Espasa-Calpe S.A., 1984, pàg. 241; Jordi Pomés, *La Unió de Rabassaires...*, pàg. 181.

⁷¹ J. Maspons i Camarasa, “Agricultura”, pàg. 567.

⁷² *La Pagesia*, 25.2.1892.

⁷³ *Ibidem*.

*pagavan los associats una quota mensual d'una pesseta, obrint-los-hi un crèdit que representava lo 30 per 100 del valor de les finques rústegues y urbanes que tinguessen; los prestataris tenian un any de temps pera reintegrar a la Caja lo capital prestat, y si no-s feya lo reintegro en metàlich, se podia fer en especies que fàcilment se poguessen vendre.*⁷⁴

Amb l'increment del nombre de socis es va decidir estendre la seva activitat a tota la comarca, tot establint juntes locals als pobles del districte (i fins i tot a fora del districte), fet que donà lloc a la creació del Gremi de Pagesos de Sabadell i sa comarca com a entitat independent del *Fomento*, que tenia un àmbit d'actuació estrictament local. La inauguració de la nova entitat i de la societat de crèdit agrícola La Guardiola va tenir lloc a Sabadell el 3 d'agost de 1890, amb un acte en què hi va intervenir també Joan Sellarès i Pla, en representació del Gremi de Fabricants i de la Cambra de Comerç de Sabadell.⁷⁵

Un any després, el 14 de juny de 1891, el Gremi de Pagesos de Sabadell es vinculava a l'IACSI com a subdelegació, un fet que el seu president, el marquès de Sentmenat, presentava com a prova de la seva nova orientació interclassista: *“lo mateix s'encaixa allí la ma del pagés mes pobre que la del primer aristócrata, ja que tots llurs socis se consideran com amichs, com germans, sens distinció de classes y de partits polítichs”*.⁷⁶ El Gremi de Pagesos assenyalava, doncs, la via per recuperar la cohesió social i l'esperit religiós dels antics gremis:

Avuy, quan l'esfereidora qüestió social, com negra y tempestuosa gropada, aménassa engolir-ho tot, los qui creyém que la solució de tant embrollat problema se troba en las saludables máximas del Evangeli y de la religió catòlica y en la práctica de la caritat cristiana,

⁷⁴ J. Maspons i Camarasa, “Agricultura”, pàg. 604.

⁷⁵ *L'Art del Pagès*, 9.8.1890.

⁷⁶ “Solemnitat agrícola a Sabadell”, *La Pagesia*, 30.6.1891. Tanmateix, la majoria dels socis del Gremi de Pagesos eren de la “classe proletaria” i no formaven part de la Subdelegació perquè “no podan gastar ni las quatre pessetas de socis adherits”, un problema que el president de la Subdelegació, Josep Vilarrúbias, es va comprometre a tractar de subsanar per tal d'unir tots els socis del Gremi i la Subdelegació i així enfortir l'entitat (*La Pagesia*, 25.2.1892).

*no podia dexar de complaure'ns molt y molt, lo pensament de restablir nostres antichs gremis, com á medi poderós d'agermanar á tots los que viuen de l'art de la terra; y l'Institut, que de molt temps enllá trevalla per eixa profitosa y anyorada unió, acullí ab ver entussiasme tant falaguer projecte.*⁷⁷

Al començament de 1894, una comissió nomenada pels representants del Gremi de Pagesos, de l'Associació de Pagesos de Sabadell i alguns particulars, va llençar un manifest adreçat a tots els pagesos de la localitat en què s'adheria a la iniciativa de la Federació de Gremis Agrícoles de Catalunya.⁷⁸ Aquesta comissió convocava tots els pagesos de Sabadell a una reunió general per constituir una nova entitat que portaria el nom de Gremi Agrícola Municipal de Sabadell i que, confederat amb els altres que s'anessin creant, havia de ser “*la escola ahont poguém trobar lo remey als mals que-ns afligeixen, lo mur ahont s'hi estrellin las embestidas del Fisch, quels impostos com exércit d'invasors la saquejan; sia la abrassada germanívola del propietari y'l brasser, la caixa de socors del desvalgut, y, sobretot, la llum que aclareixi aquesta foscor d'ideas*”.⁷⁹

Aquesta reunió general va tenir lloc el 14 de gener de 1894 al Centre Català, que es convertí en la seu del Gremi, fet que constitueix un altre exemple de l'esmentada confluència del moviment catalanista i l'agrarisme. De fet, el restabliment dels antics gremis sintonitzava perfectament amb la recuperació d'una època que els catalanistes exaltaven com uns temps de glòria i d'esplendor, i també cal destacar que els organitzadors de la Federació de Gremis van tenir cura d'establir en els seus estatuts que la catalana seria la llengua oficial.⁸⁰

Una setmana més tard, un cop ja constituït el nou gremi, es va celebrar una gran reunió al saló de l'ajuntament de Sabadell on van intervenir els màxims dirigents del Sindicat regional de la

⁷⁷ Ferran de Sagarra, “Un bon exemple”, *La PAGESIA*, 10.3.1892.

⁷⁸ *La Renaixensa*, 17.1.1894 (De *Lo Catalanista*).

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ *Estatuts de la Federació...*, art. 5. Des d'algunes revistes nacionalistes, com ara *La Costa de Llevant* i *La Barretina*, s'elogia l'esperit catalanista de la Federació (Jordi Pomés, *La Unió de Rabassaires*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2000, pàg. 182).

Federació de Gremis Agrícoles: Felip Bertran i d'Amat, Francesc de S. Maspons, Ramon M. Catà de la Torre, Ferran de Sagarra i Enric Vidal i Valenciano. Va obrir l'acte Joan Turull, president del Gremi Agrícola Municipal de Sabadell, dient que es felicitava "que la ciutat de Sabadell hagués respost la primera a la crida del Sindicat":

[...] estava tan identificat ab ell que creya-s lograria, de portarse á cap lo pensament, lo verdader renaixement de la agricultura catalana, organisant primer lo treball agrícola baix la base d'intima y cristiana unió entre propietaris y treballadors agrícolas, é influhint més tart, quan la agremiació fos general, en la promulgació de las lleys que á la agricultura ·s refereixen [...].⁸¹

Felip Bertran i d'Amat, president i principal fundador de la Federació de Gremis Agrícoles, va explicar que s'havia pres el reglament del Gremi de Sabadell com a pauta per a la redacció d'un reglament model per als gremis agrícoles que aviat s'imprimiria i va explicar que la idea de la Federació no era altra cosa que complir els desitjos de Lleó XIII en la seva encíclica *Rerum Novarum*, "creyent que sols aixís podia combatre's al anarquisme de dalt ó burocrátich y al de baix ó sia al socialisme en acció".⁸² També van intervenir en l'acte Ramon M. Catà de la Torre, secretari del Sindicat (que va advertir contra "la funesta separació que regna entre·ls propietaris y·ls cultivadors de la terra"⁸³), Francesc Maspons, Ferran Alsina, Ferran de Sagarra i Francesc de P. Benessat, amb discursos que foren glossats en la premsa també d'altres comarques, tot destacant la importància de l'acte.

Però no hi ha més notícies d'actes semblants a altres comarques ni tampoc de la fundació de nous gremis agrícoles. Alguns anys després d'aquella experiència fracassada es fundaren algunes associacions que portaven el nom de gremis agrícoles, en algun cas amb un caràcter catòlic més o menys marcat;⁸⁴ però

⁸¹ *La Renaixensa*, 23.1.1894.

⁸² *Ibidem*.

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ Per exemple el Gremi d'Agricultors de Manresa (1900), el Gremi de Pagesos de Salt (1903), El Gremi d'Agricultors de Sant Fruitós del Bages

difícilment es pot establir cap vinculació amb aquella iniciativa de 1893. De fet, a Catalunya el moviment catòlicoagrícola no començà a difondre's fins després de la promulgació de la Llei de sindicats agrícoles de 1906, i encara de manera molt feble; excepte en algunes diòcesis, va tenir una presència molt minsa fins al trienni bolxevic, en què la conflictivitat social i l'organització d'un sindicalisme pagès de resistència van posar en crisi les associacions interclassistes.⁸⁵

En canvi, tot i que amb un disseny diferent i molt més flexible, la Federació Agrícola Catalana (1899) va sorgir amb uns objectius semblants als de la Federació de Gremis Agrícoles, però va tenir uns resultats molt més duradors. La fundació d'aquesta Federació Agrícola Catalana (aviat Catalano-Balear) va ser, com veurem a continuació, un resultat de la intensa mobilització agrària que van promoure els propietaris durant els anys noranta.

L'IACSI I LA LLIGA DE PRODUCTORS DEL PRINCIPAT DE CATALUNYA

Tot i que la política comercial va tenir un punt d'inflexió a partir de 1890, amb l'arribada al Govern del partit Conservador, els tractats comercials van continuar essent un motiu de preocupació per als propietaris rurals, sobretot a partir de la pèrdua del mercat vinícola francès l'any 1892. En les demandes de proteccionisme

(1904), el Gremi d'Agricultors de Súria (1905), el Gremi de Colliters, Agricultors i Jornalers de Sabadell (1905), el Gremi d'Agricultors de Sant Quirze de Terrassa (1905), el Gremi d'Agricultors de Rubí (1906), el Gremi d'Agricultors de Sentmenat (1906), el Gremi d'Agricultors de Castelló d'Empúries (1907) o el Gremi d'Agricultors de Navarces (1908).

⁸⁵ Josefina Cuesta, *Sindicalismo católico agrario en España (1917-1919)*, Narcea S.A. de ediciones, Madrid, 1978, pàg. 218-240; Juan José Castillo, *Propietarios muy pobres*, Madrid, MAPA, 1979, pàg. 107 i ss.; José Andrés-Gallego, *Pensamiento y acción social...*; Samuel Garrido, "El cooperativisme segons l'Església. Els inicis del sindicalisme catòlico-agrari a Espanya", *Recerques*, 30, 1994 i *Treballar en comú*, València, Edicions Alfons el Magnànim, 1996, pàg. 60 i ss.; Andreu Mayayo, *De pagesos a ciutadans*, Catarroja, Afers, 1995, pàg. 104 i ss., i Jordi Pomés, *La Unió de Rabassaires*, pàg. 181 i ss.

els propietaris rurals van actuar d'acord amb els industrials, que des de feia dècades pressionaven el Govern per reservar-se el mercat intern espanyol. Fruit d'aquesta col·laboració va ser la creació, l'any 1894, de la *Liga Nacional de Productores*, que va néixer amb la voluntat de coordinar les reivindicacions dels grups industrials i agraris en defensa del proteccionisme, i de la Lliga de Productors del Principat de Catalunya, que pretenia convertir-se en la seva representació genuïna a Catalunya.⁸⁶

La creació de la *Liga de Nacional de Productores* s'acordà en el míting celebrat a Bilbao el 9 de desembre de 1893 per protestar contra la política comercial del Govern de Sagasta. Significativament, al costat dels industrials va assistir-hi una representació dels propietaris agraris catalans encapçalada per Guillem de Boladeres, president de la recent fundada Cambra Agrícola de Maldà,⁸⁷ i per Josep Zulueta, que en un dels discursos més eloqüents fou l'encarregat de "*defender los intereses de la agricultura*":⁸⁸

Os han dicho que los antiguos tratados de comercio y la escuela librecambista habian sacrificado los intereses de la industria en provecho de la agricultura, porque era una cosa que se tenía por inconcusa, que la agricultura constituía la única riqueza de España. Pues bien, señores; no porque lo diga yo, sino porque en este momento hablo autorizado por todos los agricultores catalanes, vengo á decirlos

⁸⁶ Una descripció més detallada de l'activitat d'aquesta entitat es pot trobar a Jordi Planas, "La Lliga de Productors del Principat de Catalunya i els interessos agraris (1894-1898)", *Recerques*, núm. 47-48, 2003-2004, pàg. 155-186.

⁸⁷ Fundada el 6 de gener de 1891 pel propietari i advocat Guillem de Boladeres i Romà (Maldà, 1853 – Sitges, 1928), la Cambra Agrícola de Maldà va pretendre convertir-se en portaveu de la mobilització agrarista de la província de Lleida i fins i tot d'altres províncies: segons la relació de concurrents al míting de Bilbao, la Cambra de Maldà "*se compone de más de 50.000 agricultores de las cuatro provincias catalanas, parte de las del reino de Aragón, de Valencia, Castilla y Andalucía, dando ocupación por término medio cada uno de ellos á 6 jornaleros, ó sean unos 300.000 braceros agrícolas*" (*Meeting-Protesta contra los tratados de comercio celebrado en Bilbao el día 9 de diciembre de 1893*, Bilbao, Imp. de la Casa de Misericordia, 1894, pàg. 133). Fou, però, una experiència efímera, que va desaparèixer pocs anys després sense pràcticament deixar rastre. Vegeu Jordi Planas i Joaquim Capdevila, "La Cambra Agrícola de Maldà...".

⁸⁸ *Meeting-Protesta...*, pàg. 71.

*que la agricultura catalana ha de oponerse con todas sus fuerzas á la aprobación de los tratados proyectados; ¡y cómo no se ha de oponer, si precisamente á los tratados fenecidos debe la ruina en que se encuentra actualmente!*⁸⁹

Josep Zulueta, que després es convertiria en el president de la Lliga de Productors del Principat de Catalunya, assistia al míting en representació de l'IACSI, que des dels anys vuitanta tenia la defensa del proteccionisme com una prioritat absoluta de la seva actuació com a grup de pressió.⁹⁰ Van enviar-hi adhesions les subdelegacions de l'IACSI a Tarragona, Figueres, Vilanova i la Geltrú, Rubí, Molins de Rei, la Bisbal, Sabadell i Terrassa; les cambres agrícoles del Penedès i de Tortosa; el Centre Agrícola i l'Associació de Propietaris del Penedès; el Centre Agrícola d'Igualada; el Centre Industrial i Agrícola d'Olot; l'Associació Agrícola, Comercial i Industrial de la Conca de Tremp; el Foment de Manresa; el Gremi d'Agricultors, el Cercle i el Foment Mercantil, Industrial i Agrícola de Sabadell; el Centre Català de Castelló d'Empúries i Girona, i vuit-cents productors de cànem de Balaguer, entre altres adhesions individuals i de comarques agrícoles de Catalunya.⁹¹

La *Liga Nacional de Productores* es constituí a Madrid el 7 de febrer de 1894, sota l'impuls dels industrials bascos, que acabaven de fundar la *Liga Vizcaína de Productores*, i dels fabricants catalans agrupats al Foment del Treball Nacional.⁹² També hi participaren

⁸⁹ *Ibidem*, pàg. 72-73.

⁹⁰ Més tard, un cop organitzada la *Liga Nacional de Productores*, el president de l'IACSI, el marquès de Monistrol i d'Aguilar, va ocupar-hi el càrrec de vicepresident.

⁹¹ Es comptaven en total 24 centres agrícoles adherits al míting. A més dels esmentats més amunt, s'hi adherí la *Asociación protectora de intereses agrícolas, comerciales e industriales de Aranjuez*. Els assistents al míting foren 272, dels quals 117 eren fabricants o representants de corporacions i societats catalanes, 86 procedents de Biscaia i 69 de Guipúscoa, Astúries, Madrid i altres províncies. Entre concurrents i adherits sumaven 718, entre els quals hi havia 32 senadors i diputats a Corts, 46 corporacions administratives i associacions industrials, científiques, econòmiques i comercials, i les esmentades 24 associacions agrícoles (*Meeting-Protesta...*, pàg. 260-262).

⁹² Ignacio Arana Pérez, *La Liga Vizcaína de Productores y la política económica de la Restauración: relaciones entre el empresariado y el*

els industrials guipuscoans i asturians, així com també alguns representants andalusos i de Madrid, però aquests amb un pes lògicament molt menor. Tot i que el Foment del Treball Nacional era l'associació patronal més important d'Espanya i estava cridat a encapçalar la nova organització, el lideratge i la iniciativa sempre va ser dels industrials de Biscaia. Un sector del Foment recelava que la *Liga Nacional de Productores* limités la seva autonomia de decisió i el seu lideratge dintre del moviment patronal; això motivà que el maig de 1894 alguns dels seus membres fundessin la Lliga de Productors del Principat, en oberta competència amb el Foment del Treball. Aquesta nova entitat volia integrar les reivindicacions d'agricultors i d'industrials en un sol moviment, i va establir una relació privilegiada amb l'IACSI. De fet, en la seva junta hi trobem, a més dels homes del Foment (Ferran Alsina, Claudi Arañó, Francesc Rivière), una bona representació d'elements vinculats a l'IACSI i als interessos agraris:

***Junta directiva de la Lliga de Productors
del Principat de Catalunya (1894)***

Josep Zulueta (president)

Ferran Alsina (vicepresident)

Ramon M. Catà de la Torre (vicepresident)

Josep Almasqué (vocal secretari)

Ignasi Ferrer (vocal secretari)

Claudi Arañó (tresorer)

Jaume Pujol (comptador)

Manuel Bertrand (vocal)

Rosend Puig Marquès (vocal)

Tomàs Recolons (vocal)

Miquel Escuder (vocal)

Francesc Rivière (vocal)

Joaquim Alorda (vocal)

Joaquim Tomasino (vocal)

Joan Costa (vocal)

Josep Coroleu (secretari)

poder político, Bilbao, Caja de Ahorros Vizcaína, 1988; Guillermo Graell, *Historia del Fomento del Trabajo Nacional*, Barcelona, Imprenta de la Viuda de Luis Tasso, 1911 i Magda Sellés, *El Foment del Treball Nacional 1914-1923*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000.

Eren membres de l'IACSI tant Josep Zulueta, que va presidir en tot moment la Lliga de Productors del Principat, com el propietari i advocat Ramon M. Catà de la Torre. També en foren socis Manuel Bertrand, el qual unia interessos industrials i agraris, i Tomàs Recolons, i al començament de l'any 1895 va incorporar-se a la junta un altre dirigent de l'IACSI, Ignasi Girona, en substitució de Ramon M. Catà com a vicepresident segon. A més, com veurem, tot i que les primeres reunions de la Lliga de Productors es van celebrar al local del Foment, va acabar establint la seva seu al local de l'IACSI. I és molt significatiu que per organitzar la seva actuació constituís, a més d'una comissió de propaganda i una comissió aranzelària (aquesta la més nombrosa), també una comissió agrícola, que fou dirigida per l'advocat i polític Jaume Carner.

La vinculació de la Lliga de Productors amb els interessos agraris té una altra manifestació en les associacions que s'hi adheriren. De la mateixa manera que la *Liga Nacional* constituïa la representació de les diferents associacions regionals de productors, la Lliga de Productors del Principat havia de promoure “*la creación de Ligas comarcales, a fin de poder dar cohesión y unidad a los importantísimos elementos rurales y a sus derivados, que existen en Cataluña*”.⁹³ Aquesta estratègia responia a la constatació que la campanya de protesta iniciada l'any 1893 estava lluny d'aconseguir els seus objectius i que calia “*prepararse para la lluyta llarga y fatigosa que-s veu venir ab los enemichs de la riqueza nacional*”.⁹⁴ Es volia que les lligues comarcals fossin associacions estables, amb una organització autònoma i independent, tot i que estarien “*ab relació constant ab la del Principat y ab la Nacional, a l'objecte de mútuament ajudarse y protegerse en tot lo que-ls hi convinga*”.⁹⁵ Fins i tot edità un reglament per al règim intern d'aquestes lligues comarcals, que havia de servir de model per facilitar-ne la creació. Segons aquest reglament, les lligues comarcals “*gozarán de plena autonomía*

⁹³ “Asamblea General de Agricultores”, *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 1895, pàg. 54.

⁹⁴ *Lo Geronès*, 18.8.1894.

⁹⁵ *Ibidem*.

en todo lo relativo á su organizaci3n y r3gimen interior. Estarán en constante relaci3n con la Liga de Productores del Principado de Cataluña, la cual secundará todas sus gestiones y esfuerzos ayudándolas eficazmente para el logro de cuanto tienda a favorecer los intereses de su producci3n."⁹⁶ Les lligues comarcals enviaven dos delegats a l'assemblea general de la Lliga de Productors del Principat, que es convertia en una associació intermèdia entre elles i la *Liga Nacional de Productores*. De totes maneres, la Lliga de Productors del Principat no pretenia formalitzar gaire la seva organització interna i les relacions amb les lligues comarcals. Si va decidir redactar un projecte de reglament per al règim de les lligues fou a petició d'algunes comarques que volien organitzar-les (amb el benentès que podien "*abreviarlo y modificarlo como les plazca y convenga*");⁹⁷ la prioritat era activar i estendre la mobilització el màxim possible.

Amb aquest objectiu, s'organitzaren mítings a diferents localitats catalanes, sovint molt improvisats, com el que va celebrar-se a Olot l'abril de 1894, en què "*posats d'acort los elements actius de la poblaci3n, N'Esquena, los Vayreda, los Solers, En Plana, En Masllorens, y altres y altres, ab la Lliga nacional de productors*" organitzaren un míting per protestar contra els tractats de comerç pendants d'aprovació a les Corts, que va omplir la plaça d'Alfons XII "*de gom á gom d'olotins y de trevalladors de las poblacions industrials vehines; S. Joan les Fonts, Castellfullit, Montagut, Begudá, Argelaguer, Ridaura, etc. etc.*"⁹⁸

Al mateix temps es celebraven actes semblants a Manresa, Molins de Rei, Sant Feliu de Guíxols, Balaguer, aquest amb una concurrència de més de tres mil persones, segons les cròniques.⁹⁹ Josep Zulueta va presidir quinze mítings consecutius en les principals poblacions de Catalunya, i en alguns casos, aquests mítings van anar seguits de la creació de lligues comarcals. Fins al 1897, consten adherides les lligues de productors de Calaf, Calella, Igualada, Manresa, Molins de Rei, Olot, Sabadell, Sant

⁹⁶ Liga de Productores, *Reglamento*, Barcelona, Imp. Rovira, 1894.

⁹⁷ J. Zulueta (pres.) i J. Coroleu (secr.), *A los Productores Catalanes*, Barcelona, 23.7.1894, a: *Ibidem*.

⁹⁸ *Lo Geronès*, 28.4.1894.

⁹⁹ *Lo Geronès*, 7.7.1894.

Sadurní d'Anoia, Terrassa, Vilafranca del Penedès i Vilanova i la Geltrú.

També se'n van organitzar d'àmbit provincial a Girona i a Tarragona, amb un funcionament més independent. A Girona es constituí el juliol de 1894 i estava reservada als propietaris de finques rústiques, que s'havien d'inscriure en una de les seves tres seccions (1^a: vitícola i olivarera; 2^a: ramadera, conreus i arbrat; 3^a: surera) segons el tipus d'explotació més característic de les finques.¹⁰⁰ Una de les seccions més importants era la surera, atès que els organitzadors de la Lliga havien promogut inicialment la creació d'una Junta de productors de suro. El president de la comissió organitzadora, el propietari i advocat Marcial de la Trinxeria i de Bolòs, fins i tot havia adreçat un full volant als propietaris de suredes de la província de Barcelona *"excitantlos á constituir una Junta ó Lliga per l'estil de la que s'ha creat en la nostra provincia, en la que s'indica l'idea de que lligues consemblants podrian formar los propietarios d'altres cultius igualmente interesados en no pagar más de lo que les correspon"*¹⁰¹ i en l'edició del reglament de la Lliga Agrícola de Productors adjuntà un missatge dirigit *"á los señores propietarios agrícolas de la provincia de Gerona y en especial á los poseedores de alcornocales"*. Acabada de crear, la Lliga de Girona va posar-se en relació amb l'IACSI en l'organització de la campanya de protesta, *"hasta tal punto de declararse hija fiel y sumisa de nuestro Instituto"*.¹⁰²

La Lliga d'Agricultors de la província de Tarragona fou creada l'any 1895 per iniciativa de la Cambra Agrícola de Tarragona i l'Associació Agrícola de Reus. En fou nomenat president Ferran de Querol, el qual va dimitir del càrrec de president de la Cambra per assumir la nova comesa. En la creació d'aquesta Lliga també va participar la Cambra Agrícola del Vendrell, que havia estat fundada un any abans.

Ahora, la Lliga de Productors del Principat va comptar amb la col·laboració d'entitats locals, com ara com el Centre Agrícola del

¹⁰⁰ *Reglamento de la Liga Agrícola de Productores de la provincia de Gerona*, Girona, Imp. de Pablo Puigblanquer, 1894 (art. 2, 3, 4).

¹⁰¹ *Lo Geronès*, 9.6.1894.

¹⁰² IACSI: Mem. 1894.

Penedès, la Cambra Agrícola del Vendrell o l'Associació Agrícola de Reus, i va intentar implicar els ajuntaments i les diputacions provincials en el recolzament de les demandes. La Lliga de Productors de Vilafranca del Penedès, per exemple, s'adreçava a l'ajuntament de la localitat per tal d'actuar coordinadament en les gestions en defensa de la producció agrícola i industrial: "*Bastará que se lo comuniqué oficialmente para que esta Liga lo transmita á la Liga del Principado de Cataluña, que á su vez lo hará á la Liga Nacional. [...] En tal sentido, esta Liga espera verse secundada por todos los Ayuntamientos de la Comarca*".¹⁰³

Els objectius de la Lliga de Productors no es circumscrivien a combatre els tractats de comerç que desprotegien la producció agrària autòctona respecte de la competència estrangera; també reivindicaven "*la seguretat del mercat Ultramarí pera la indústria farinera, la rebaixa de las tarifas de transport, la exempció de tributs pera las industrias rurales, l'impost de consums en la carn sobre-l pes viu, la revisió de las cartillas evaluatorias, la seguretat d'una llar pera l'agricultor*".¹⁰⁴ La darrera de les reivindicacions esmentades suposava una reforma de la legislació tributària de manera que les finques no fossin embargables per deutes de contribució, sinó tant sols les seves rendes.

A les darreries del segle XIX, com a conseqüència de la crisi agrària, hi ha notícies recurrents de l'embargament i subhasta de finques com a conseqüència de l'impagament de la contribució: segons afirmava Pere Bosch i Labrús, l'any 1888 aquest fenomen ja afectava unes 600.000 finques.¹⁰⁵ Es fa difícil comptabilitzar realment el nombre de propietaris afectats; però s'ha pogut constatar que a Catalunya el procés d'embargaments de finques per deutes de contribució va assolir a finals del segle XIX unes proporcions considerables, especialment en algunes zones com

¹⁰³ *El Labriego. Eco del Centro Agrícola del Panadés*, 14.4.1895.

¹⁰⁴ Circular de la Lliga de Productors del Principat de Catalunya signada per J. Zulueta (president) i J. Coroleu (secretari general) el 29.9.1894 (*La Pagesia*, primera quinzena de novembre de 1894).

¹⁰⁵ *Sobre la ruina de la industria en relación con la agricultura*, discurs pronunciat per Pere Bosch i Labrús al Congreso Económico Nacional celebrat a Barcelona el 12 de desembre de 1888.

ara el Camp de Tarragona, i que per tant va poder causar una forta alarma en el sector afectat.¹⁰⁶

Durant els anys noranta, els propietaris van reivindicar reiteradament la modificació del sistema tributari que consideraven perjudicial per a la propietat rústica. Francesc Cambó considerava que aquestes protestes tenien fonament i que la propietat rústica s'havia gravat en excés. Segons ell, en bona part això s'havia produït per la falta d'organització dels propietaris, perquè no hi havien oposat prou resistència:

*No es sols degut á la facilitat en la recaudació que la contribució territorial sigui tant enormement excessiva, sino que hi ha contribuït moltíssim l'aislament en que han viscut els agricultors. Quan, per anar augmentant las necessitats de l'Hisenda, han hagut de creixer els Pressupostos d'ingressos, s'ha gravat ab preferencia la propietat rústica per la seguretat de no trobar cap resistencia seria que sols pot ferse ab l'associació [...] Solsament per la falta d'esperit d'associació s'esplica el que la classe més numerosa, que més interessos representa, que per si sola tributa més que todas las otras juntas, no sols no ha obtingut may del poder central disposicions que protegissin els seus interessos, sino que ni ha lograt siquiera que-s complissin las escassas lleys que son favorables als agricultors. Lo que ha passat y està passant ab els terrenos assolats per la filloxera, tributant com si estessin en plena producció, es una prova irrefutable de que sols ab la forsa que dona l'associació poden evitar-se iniquitats tan monstruosas.*¹⁰⁷

La rebaixa de la contribució de les vinyes fil-loxerades fou també un tema recurrent en les reunions que organitzava la Lliga de Productors. La llei aprovada el 18 de juny de 1885 (que substituïa la criticada llei de 1878) facilitava la importació de sarments resistent a la fil-loxera i establia l'exempció d'impostos per a les vinyes fil-loxerades i replantades amb ceps americans.

¹⁰⁶ Ricard García Orallo, "Els embargaments de finques a Catalunya. Un aspecte de la crisi agrària de finals del s. XIX", *Estudis d'Història Agrària*, 15, 2002, pàg. 189-210, i "La recaudación fiscal en el mundo rural de la Restauración: obstáculos y resistencias", *Revista de Historia Económica*, XXI (3), 2003, pàg. 501-523.

¹⁰⁷ Francesc Cambó, "Als Agricultors", *La Veu de Catalunya*, 4.12.1900 i 18.12.1900.

Però les exempcions no es portaven a terme a causa de les traves administratives i això va desencadenar una nova onada de protestes, atès que la caiguda de la producció per la fil·loxera no va anar acompanyada d'una rebaixa sensible de la contribució territorial.

L'any 1893 les protestes van pujar de to a conseqüència d'uns decrets (Reial decret de 4 de febrer de 1893 i Reial decret de 28 de febrer de 1893) que exigien als propietaris declarar la riquesa rústica que tinguessin amagada. Immediatament va tenir lloc una primera reunió a Granollers, promoguda per l'Associació de Propietaris Rurals del Vallès i que comptà amb representació de l'IACSI i del Centre Agrícola del Penedès, a la qual van succeir altres reunions a la seu de l'IACSI a Barcelona, amb la participació de les subdelegacions i altres associacions agràries de les comarques barcelonines. També es feren gestions prop de l'Ajuntament de Barcelona i la Diputació provincial perquè s'aturessin els propòsits del Govern, tot al·legant que, com a conseqüència de la fil·loxera, "*els que res tingan amagat, se trovan encara gravats per un tip de contribució major que-ls hi correspon*".¹⁰⁸

A Terrassa la protesta va donar lloc a la creació d'un Sindicat de Contribuents Agrícoles amb l'objectiu d'ajudar als associats a tramitar els expedients de rebaixa de contribució dels terrenys afectats per la fil·loxera.¹⁰⁹ La comissió organitzadora estava encapçalada per Antoni Ubach, que era el president de la Subdelegació de l'IACSI a Terrassa i director, juntament amb Rafael Roig i Torres, de l'Estació Ampelogràfica fundada l'any 1884 a Terrassa des de l'IACSI per tal de fer front a la plaga de la fil·loxera.¹¹⁰ L'advocat de Terrassa Miquel Vila havia aconseguit obtenir la rebaixa en la contribució rústica per causa de la fil·loxera i va rebre l'encàrrec de la Lliga de Productors

¹⁰⁸ *La Pagesia*, 1.4.1893.

¹⁰⁹ *La Pagesia*, primera quinzena de gener de 1894.

¹¹⁰ Al redós d'aquesta col·lecció de més de 120 varietats de ceps americans i més de 150 d'uropeus, se celebraven conferències, concursos i actes diversos. L'any 1891, per exemple, l'IACSI organitzà a Terrassa una "Reunió d'Agricultors" amb una exposició de productes agrícoles, maquinària, adobs i un concurs especial de vins i olis, emplaçada al costat de l'Estació Ampelogràfica.

del Principat de redactar una instrucció precisa per tal que els propietaris de vinyes poguessin tramitar la rebaixa contributiva, amb l'objectiu que aquesta instrucció fos repartida a totes les lligues i associacions agrícoles. El juliol de 1895, en un míting organitzat pel Sindicat de Contribuents de Terrassa i per la Lliga de Productors del Principat s'acordà la creació de Lliga de Productors de Terrassa.

Naturalment, al Penedès la mobilització dels propietaris per a l'exempció de les vinyes fil-loxerades fou important. Tot i que la campanya va organitzar-se des del Centre Agrícola de Vilafranca (i a partir de 1891, també des de la Cambra Agrícola del Penedès), a la comarca també es constituí una Lliga de Productors que va intervenir-hi. El 2 de febrer de 1895 va tenir lloc a Vilafranca una reunió de contribuents, convocada pel Centre Agrícola del Penedès i per la Lliga de Productors de la comarca, per discutir sobre la tramitació dels expedients per a la rebaixa de la contribució de les vinyes fil-loxerades. La reunió va estar presidida per Lluís Àlvarez, president del Centre Agrícola i de la Cambra Agrícola del Penedès, Josep Roig, president de la Lliga de Productors del Penedès, i Josep Zulueta, president de la Lliga de Productors del Principat, i van intervenir-hi els diputats provincials del districte Eduard Vidal i Valenciano i Marc Mir, els quals "*recomendaron la unión de los productores al objeto de poder alcanzar satisfacción a sus justas quejas, aunando los esfuerzos de todos en una acción común*".¹¹¹ Quatre mesos més tard, la Lliga de Productors de Vilafranca convocava els propietaris i treballadors de la comarca a un gran míting al Teatre Tívoli vilafranquí per analitzar la situació de decaïment de l'agricultura i de l'economia comarcal:

*veyém morirse las nostras vinyas, tancar-se los nostres cellers, emigrar els nostres treballadors y arruinar-se ls nostres propietaris [...] Semblant estat no pot durar. Si esperém la salvació de la gent que no pensa sino en la política, no confiém pas salvar-nos, nosaltres és qui debém treballar ab afany per la nostra salvació.*¹¹²

¹¹¹ *El Labriego. Eco del Centro Agrícola del Panadés*, 15.2.1895.

¹¹² *El Labriego. Eco del Centro Agrícola del Panadés*, 16.6.1895.

En el míting de Vilafranca, que va estar presidit per Josep Roig, van intervenir-hi el diputat provincial Marc Mir, el propietari de Sant Sadurní Manuel Raventós, el vicepresident de la Lliga de Productors del Principat, Ferran Alsina, i, en representació del diputat provincial Ròmul Bosch, va parlar també Rafael Roig i Torres. Entre les conclusions de l'acte, figurava en primer lloc la condonació de tributs dels terrenys fil-loxerats i l'exempció de contribució, durant cinc anys, per aquells terrenys replantats amb vinya americana. També s'aprovaren la rectificació de les cartilles avaluatòries, la prohibició i persecució dels vins artificials, la lliure destil·lació dels vins pels viticultors, la supressió de les patents per a la indústria alcoholera i l'abolició de l'impost de consums sobre el vi.

Aquest era un altre dels punts més conflictius. La protesta contra les contribucions i especialment contra l'impost de consums, es convertí en la causa principal dels motins populars que es produïren a l'Espanya del final del segle XIX.¹¹³ Aquest impost gravava específicament el vi, un producte que es trobava en una situació molt delicada en els mercats, amb preus poc

¹¹³ Demetrio Castro Alfín, "Agitación y orden en la Restauración. ¿Fin del ciclo revolucionario?", *Historia Social*, núm. 5, 1989. Entre 1875 i 1911, data de la desaparició d'aquest impost, aquest autor comptabilitza més de 130 d'aquest motins populars. Sobre l'impost de consums i el seu procés de supressió, vegeu Miguel Ángel Martorell Linares, "La reforma pendiente. La hacienda municipal en la crisis de la Restauración: el fracaso de la Ley de Supresión del Impuesto de Consumos", *Hacienda Pública Española*, núm. 132, 1995, pàg. 143-152. Sobre els motins dels consums, vegeu també: Demetrio Castro, "Protesta popular y orden público: los motines de consumos", José Luis García Delgado (ed.), *España entre dos siglos (1875-1931). Continuidad y cambio*, Madrid, Siglo XXI, 1991, pàg. 109-123; María Luz Arriero, "Los motines de subsistencias en España, 1895-1905", *Estudios de Historia Social*, núm. 30, 1984, pàg. 193-250; Rafael Vallejo Pousada, "Pervivencia de las formas tradicionales de protesta: los motines de 1892", *Historia Social*, núm. 8, 1990, pàg. 3-27, i també Josep M. Benaul, "Política i consums. La revolució de 1868 a Terrassa", *Recerques*, núm. 17, 1985, pàg. 73-103. Alguns d'aquests motins populars que es produïren a Catalunya en la dècada de 1890 estan descrits a Josep Iglésias, *La crisi agrària de 1879/1900: la fil-loxera a Catalunya*, Barcelona, Ed. 62, 1968, pàg. 227-228 i pàg. 261 i ss., i també a Andreu Mayayo, *La Conca de Barberà, 1890-1939: de la crisi agrària a la Guerra Civil*, Montblanc, Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, 1994 (2^a. Ed), pàg. 145-150.

remuneradors i perjudicat per la competència dels anomenats vins artificials, sobretot pels de fabricació estrangera, que durant els anys vuitanta havien augmentat molt considerablement el volum d'importacions.¹¹⁴

A finals de l'any 1888 l'IACSI va dirigir una exposició a les Corts per reclamar una revisió urgent de la Llei de 26 de juny de 1888 sobre l'impost de consums que afectava a l'alcohol, "*si no se quiere hundir por completo la Agricultura de estas provincias, atacada en la principal y más valiosa de sus producciones*".¹¹⁵ L'any 1891, les recent creades cambres agrícoles també van reclamar mesures al Govern per tal d'eixamplar el mercat interior de vins, a més d'afavorir les exportacions mitjançant la negociació de tractats favorables, atès que el gener de 1891 França havia anunciat la ruptura del tractat de comerç amb Espanya vigent des de 1882, fet que comprometia greument les exportacions de vi (en un 80% destinades a França) i tot l'equilibri comercial espanyol.¹¹⁶ A partir de 1892, els alcohols industrials foren gravats amb un aranzel elevat (160 ptes/hl), però la competència en el mercat interior vinícola continuà amb l'alcohol produït en el país a partir de la destil·lació dels cereals (per exemple blat de moro d'origen argentí) i de les melasses.¹¹⁷ Segons els dirigents de l'IACSI, els aranzels que entraren en vigor l'any 1892 estaven d'acord amb el que ells havien demanat al Govern espanyol a les darreries de l'any 1890; però quedava encara desatesa la fabricació d'esperits: "*enteném donchs que es necessari deturar la industria*

¹¹⁴ Sobre el problema dels alcohols i la mobilització social durant la crisi finisecular, vegeu Teresa Carnero, *Expansión vinícola y atraso agrario, 1870-1900*, Madrid, Ministerio de Agricultura, 1980, pàg. 183-215, Josep Pujol, "Les crisis de malvenda del sector vitivinícola català entre el 1892 i el 1935", *Recerques*, 15, Barcelona, 1984, esp. pàg. 75-78, i també Juan Pan-Montojo, *La bodega del mundo. La vid y el vino en España (1800-1936)*, Madrid, Alianza Universidad, 1994, pàg. 212-229 i 280-290 i Juan Pan-Montojo i Núria Puig Raposo, "Los grupos de interés y la regulación pública del mercado de alcoholes en España (1887-1936)", *Revista de Historia Económica*, Año XIII, 1995, núm. 2, pàg. 251-280.

¹¹⁵ *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 1.1.1889.

¹¹⁶ José M. Serrano Sanz, *El viraje proteccionista en la Restauración. La política comercial española, 1875-1895*, Madrid, Siglo XXI, 1987, pàg. 165 i ss.

¹¹⁷ Josep Pujol, "Les crisis de malvenda...", pàg. 75-76.

de la destil·lació que utilisa las produccions estrangeras y sobre tot aquellas que avuy no pagan cap dret".¹¹⁸

En aquesta campanya l'IACSI també va comptar amb la concurrència de la Lliga de Productors del Principat, que en les seves assemblees reclamava la imposició de forts aranzels per a la importació d'alcohols industrials, la llibertat absoluta de destil·lació per als viticultors, la franquícia en l'exportació de vins i derivats a les colònies d'Ultramar i la supressió de l'impost de consums sobre el vi. També pretenia la prohibició absoluta de la fabricació de vins artificials i la intervenció de les associacions agràries (el Reial decret de 14 de novembre de 1890 donava competències a les cambres agrícoles)¹¹⁹ en la persecució de les falsificacions.

La mobilització social que va promoure la Lliga de Productors s'identificava plenament amb els interessos i l'estratègia de l'IACSI, que l'any 1894 també havia iniciat una campanya "*per conjurar la crisi agrícola*" per la qual demanà la cooperació dels senadors i diputats a Corts de Catalunya.¹²⁰ Inicialment, la campanya de l'IACSI no va tenir el ressò que esperava entre els propietaris i, en aquesta situació, va veure la possibilitat d'unir esforços amb la recent creada Lliga de Productors del Principat. La pugna d'aquesta amb el Foment del Treball Nacional per liderar el moviment patronal a Catalunya, la predisposava a buscar aliats i, d'altra banda, la confluència d'ambdues entitats no era difícil, si tenim en compte que el màxim dirigent de la Lliga era membre de l'IACSI.¹²¹ El 1894 Zulueta publicà un article

¹¹⁸ Ramon M. Catà de la Torre, "Los esperits de industria y la verdadera protecció", *La Pagesia*, 25.2.1892.

¹¹⁹ L'article 5è del Reial decret de 14 de novembre de 1890 donava la facultat a les cambres agrícoles per "*ejercitar ante los tribunales las acciones criminales que procedan contra los que falsifiquen ó adulteren los productos de la agricultura y sus industrias, ó de cualquier manera ilegal influyan en el mercado de estos productos*".

¹²⁰ Van respondre a la sol·licitud de l'IACSI Manuel Girona, el marquès de Montroig, Joan Cañellas, Joan Maluquer i Viladot i Albert Rusiñol (IACSI: Mem. 1895).

¹²¹ Josep Zulueta i Gomis (1858-1925) era membre de l'IACSI des de 1892. L'any 1897 va ocupar una càtedra d'economia rural creada per l'Institut i fou membre de la junta directiva els anys 1899-1903 (vegeu l'apèndix 4).

a la *Revista de l'IACSI* on exposava el cúmul de greuges que acumulava l'agricultura catalana i demanava el concurs de tots els agricultors a la campanya que preparava l'IACSI:

[...] *sepan que el Instituto Agrícola Catalán de San Isidro toma para sí, aportando á la empresa los recursos de su organización y los vestigios de su historia, el empeño de formular la exposición de agravios de la agricultura catalana. ¿Quién negará ó escatimará su concurso? Las circunstancias son para exclamar 'ahora ó nunca'*.¹²²

Amb motiu de la publicació dels Reals decrets del 20 de novembre de 1894 del ministre Germán Gamazo sobre l'ocultació de riquesa rústica, l'IACSI va promoure una assemblea general de propietaris i la Lliga de Productors “*se ha puesto sin reservas al lado del Instituto y aceptado sus líneas generales el plan de campaña por éste concebido*”. Ambdues entitats van convocar conjuntament a les corporacions econòmiques i “*á los agricultores de mas nota de cada comarca*” a una reunió a la seu de l'IACSI per tal d'analitzar la crítica situació de l'agricultura catalana i “*acordar lo que más convenga á nuestros desmedrados intereses*”.¹²³ Es tractava d'acordar un pla d'actuació que servís per mobilitzar el conjunt de la societat rural i pressionar el Govern en la direcció dels seus interessos, amb el benentès que “*nuestros políticos –que al fin y al cabo son los que han de realizar nuestras aspiraciones desde la oposición y desde el Gobierno– dejarán de atendernos si no nos ven resueltos, fuertes y unidos*”.¹²⁴

L'Assemblea General d'Agricultors es va celebrar el 14 de febrer de 1895. Hi foren representades la major part de les entitats invitades, amb alcaldes de diverses poblacions i un nombrós contingent de propietaris rurals de tot Catalunya. Van intervenir-hi, entre altres, Josep M. Rius i Badia (vicepresident de l'IACSI), Joan Costa (en nom de la Lliga de Productors), Marc Mir,

¹²² José Zulueta, “Plan de campaña”, *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 3.1894.

¹²³ Circular del 4 de febrer de 1895 signada per Josep M. Rius i Badia (vicepresident de l'IACSI) i Josep Zulueta (president de la Lliga de Productors del Principat), reproduïda a *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 1895, pàg. 25-26.

¹²⁴ *Ibidem*.

Teodor Creus, Manuel Raventós, el marquès de Camps, Ignasi Girona, Antoni Ubach i Soler, Modest Lleó, Eliseu Combas (en representació de la Societat defensora del lliure conreu del tabac a Espanya) i Josep Zulueta (president de la Lliga de Productors del Principat), el qual va llegir les conclusions, que constituïen un primer programa conjunt. Aquestes es sintetitzaven en: 1/ constituir associacions comarcals i reunir els majors contribuents de cada localitat per preparar la rectificació dels amillaraments i cartilles avaluatòries, i 2/ demanar un augment dels aranzels, la reforma de l'impost de consums, facilitats per a la creació d'indústries rurals, la construcció de camins i reformes en el sistema tributari. L'Assemblea va rebre quaranta-vuit adhesions i va comptar amb representació de les quatre províncies catalanes. En la seva intervenció, el vicepresident de l'IACSI, Josep M. Rius i Badia, "*califíc de santa alianza la del Instituto con la Liga de productores*".¹²⁵

Uns mesos després la Lliga de Productors va reunir a Barcelona els representants d'una cinquantena d'associacions de les quatre províncies catalanes, per tal de discutir un qüestionari formulat seguint les conclusions dels mítings celebrats i "*posar-nos d'acort en los punts concrets que han de ser objecte de nostra campanya*".¹²⁶ Aquesta assemblea, la primera que s'organitzava d'associacions agrícoles i econòmiques, va celebrar-se els dies

¹²⁵ "Asamblea General de Agricultores", *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 1895, pàg. 50.

¹²⁶ *La PAGESIA*, 11.1895. Les associacions adherides eren les següents: Cambra Agrícola de la Cellera, Sindicat de la Cambra Agrícola de Terrassa, Lliga de Productors de Sabadell, Centre Catalanista de Girona, Associació Agrícola de Reus, Centre Industrial de Manresa, Lliga de Girona, Centre Industrial del Vendrell, Junta de Defensa dels interessos econòmics de la província de Lleida, Societat Econòmica Graciensa d'Amics del País, Ateneu de Gràcia, Lliga de Productors del Principat de Catalunya, Centre Industrial de Catalunya, Institut Agrícola Català de Sant Isidre, Societat Agrícola de Treballadors de Puigpelat, Assemblea de Secretaris d'Ajuntament de Catalunya, Cambra Agrícola de Tortosa i sa comarca, Centre Català de Castelló d'Empúries, Gremi Agrícola municipal de Sabadell, Centre Català de Sabadell, Institut Industrial i Cambra de Comerç de Terrassa, Alcaldia Constitucional i Lliga de Productors d'Olot, Cambra Agrícola de Tarragona i delegacions d'aquesta cambra a Vilallonga, la Sènia i Vandellós, Lliga d'Agricultors de Tarragona (portant els delegats la representació de totes les societats agrícoles de la província), Associació de Fabricants de Manlleu, Col·legi

21, 22 i 23 de novembre de 1895 a la seu de l'IACSI, atès que el local de la Lliga de Productors resultava insuficient pel nombre de representants que van respondre a la seva crida. Segons les paraules pronunciades en l'assemblea pel president de la Lliga, la resposta a la convocatòria fou un èxit:

*nos proponíamos invitar únicamente á aquellas Asociaciones con las cuales habíamos compartido nuestros trabajos en pasadas campañas; pero ante la imposibilidad de justificar la exclusión de otras recién nacidas y animadas de buenos propósitos, hemos invitado á todas aquéllas de que teníamos noticia. Con asombro hemos visto que se cuentan cerca de un centenar, lo que significa que hay en Cataluña otros tantos núcleos de actividad que pueden servir de base para una acción común cuando tengamos la fortuna de convenir en un programa único, concreto y definido. No abrigábamos la pretensión de que correspondieran todos á nuestro llamamiento: pero sí de que, asistiendo los más dispuestos á la lucha, tuviéramos ocasión de conocernos, de intimar y de ponernos de acuerdo. Esto lo hemos logrado.*¹²⁷

D'aquesta manera intentava articular un programa precís “a fi de que s'imposi á la opinió, y concentrar, després, nostra acció ahunada pera lograr la realisació d'aquells punts del mateix programa que-ls apremis de la crisis imposin ó las circunstancias favoreixin”.¹²⁸ La convocatòria de l'assemblea, signada per Josep Zulueta i Ignasi Ferrer (president i secretari, respectivament, de la Lliga) denotava el convenciment que calia coordinar millor la protesta perquè fos realment operativa:

desde últimos del any [18]93 la agitació dels productors no ha

de l'Art Major de la seda de Barcelona, Blanquers i Agricultors de Vic, Lliga de Productors de Vilanova i la Geltrú, Associació de Propietaris del Vallès, Cambra Agrícola i Centre Agrícola del Penedès, Lliga de Catalunya de Barcelona, Centre Catalanista d'Olot, Centre Català de Sant Pol de Mar, Centre Català de Barcelona, Cambra Agrícola del Vendrell, Agrupació d'Agricultors de Mataró, Societat Barcelonina Protectora d'Animals i Plantes, Societat Catalana d'Horticultura, Col·legi de Corredors intèrprets reals del port de Barcelona, Lliga d'Agricultors de Porrera i algunes altres adhesions i delegacions.

¹²⁷ Citat per Jaime Cussó, “En la presidencia de la Liga de Productores del Principado de Cataluña”, *El Cultivador Moderno*, 10.1911.

¹²⁸ *La Pagesia*, 11.1895.

*acabat, essent fructifera y d'afectes ràpits quand ha tingut objecte definit y acció perseverant, però esteril de tot en tot quand s'ha perdut en vago clamoreig y en manifestacions incoherents. [...] la corrent d'opinió existeix: sols falta encarrilar-la pera que sia incontrastable. La unitat d'aspiracions del pays productor per demunt de las divisions polítiques es patent [...]. La necessitat d'una acció perseverant es notoria: sols falta organitzar-la pera que no-s fassi fatigosa y poguem portar-la a felis terme.*¹²⁹

Foren designats per a la mesa que havia de dirigir l'assemblea: Josep Zulueta (president); Ferran de Querol (per Tarragona), el marquès de Camps (per Girona), Magí Morera (per Lleida) i Modest Lleó (per Barcelona), com a vicepresidents, i Josep Casamada, Jaume Pons i Esquena, Francesc X. Tobella i Andreu López, en les secretaries. Per estudiar els punts del qüestionari es nomenaren setze ponències de tres a sis persones cadascuna. Una comissió especial reuniria i condensaria tot el que s'exposés, faria públics els treballs i els repartiria a les associacions. Foren acceptades la major part de conclusions i, d'aquesta manera, la mobilització dels propietaris es dotà d'un programa de referència, amb uns acords fonamentals que calia defensar a partir d'aleshores.

Però tots aquests esforços no van acabar de traduir-se en millores clares en l'esfera organitzativa i la Lliga de Productors va perdre vitalitat fins a desaparèixer només cinc anys després de la seva creació. L'any 1898, poc abans de deixar d'existir, va llençar una iniciativa amb l'objectiu de dinamitzar l'associacionisme agrari, que aleshores començava a organitzar-se entorn del cooperativisme. El 30 de març de 1898 va enviar una circular estimulants la creació de cambres i societats agrícoles allà on encara no n'hi haguessin de creades i proposava la centralització a Barcelona de totes les comandes de primeres matèries per a adobs, productes per al tractament de les vinyes, llavors, aliments per al bestiar, instruments agrícoles i altres ínuts necessaris per a l'activitat agrària. La Lliga de Productors també tenia en estudi un projecte de crèdit industrial i agrícola inspirat en els organismes que funcionaven llavors a l'estranger.

¹²⁹ *Ibidem.*

Tot aprofitant l'avinentesa d'una Fira Agrícola que s'havia d'inaugurar a Barcelona el 4 de maig de 1898, la Lliga de Productors va organitzar una operació de compra mancomunada d'ínputs agrícoles, en la qual l'IACSI va col·laborar decididament. Les comandes s'havien d'enviar a la Lliga de Productors des de cada localitat o comarca, per mitjà d'associacions existents o bé agrupant-se els agricultors expressament i serien gestionades per mitjà d'una cambra agrícola proposada conjuntament per la Lliga de Productors i per l'IACSI. La mercaderia es lliuraria a l'interessat, juntament amb una certificació d'anàlisi. L'objectiu de l'operació era reduir el cost dels ínputs, evitant els abusos dels intermediaris, i garantint-ne la qualitat; però, al mateix temps, s'intentava aglutinar l'associacionisme agrari al voltant d'una entitat que constituís el nucli principal de forces.¹³⁰ Finalment, però, la iniciativa es va suspendre *"ante la imposibilidad material de contratar con fijeza y obtener precios adecuados para demostrar las ventajas de la cooperación agraria que exclusivamente se propone el Sindicato"*, amb la idea de postposar la primera operació de prova fins al mes de setembre, *"caso de haber entrado el país en un período normal y de sosiego"*.¹³¹

Després d'aquest intent frustrat d'impulsar el cooperativisme, tenim poques notícies més de l'activitat de la Lliga de Productors. El juny de 1898 encara va participar en una assemblea contra la implantació d'un impost a l'exportació de manufactures celebrada al local del Foment del Treball Nacional; però probablement va deixar de tenir activitat aquell mateix any. El mes d'octubre es va dissoldre la *Liga Asturiana de Productores* i el desembre el Foment va decidir posar fi al sosteniment econòmic de la *Liga Nacional*, fet que determinà la seva dissolució definitiva el gener de 1899. Desapareguda la Lliga de Productors, l'IACSI es constituí en l'únic referent en la mobilització agrarista: l'any 1899 Josep Zulueta ja va entrar a formar part de la junta directiva de l'IACSI i un any després passaria a presidir la Federació Agrícola Catalana.

¹³⁰ La Cambra Agrícola de Tarragona s'adherí a la iniciativa, però va fer notar *"que en esta provincia ya existe realizado, como lo demuestra la existencia de la Liga de Agricultores"* (*Boletín de la Cámara Agrícola provincial de Tarragona*, 31.7.1898).

¹³¹ *El Progreso Agrícola y Pecuario*, 22.6.1898.

La Federació Agrícola Catalano-Balear (FACB), fou en bona mesura el resultat dels esforços de la Lliga de Productors i de l'IACSI per mobilitzar els propietaris i per impulsar i coordinar el moviment associatiu agrari.

En l'Assemblea de Productors de Saragossa, Josep Zulueta ja havia proposat la creació de relacions estables entre les associacions agràries, com la que s'establí més tard amb les federacions regionals. Alguns anys més tard, la FACB també recuperaria aquell projecte de la Lliga de Productors de centralitzar les compres cooperatives de les entitats adherides amb l'organització de la *Comunitat pera l'adquisició de primeres matèries*, que seria considerat un dels fets cabdals de la vida de la Federació.

En darrer terme, quan observem la mobilització agrarista del final del segle XIX en destaca el protagonisme que va aconseguir l'IACSI. Havia estat fundat a mitjan segle XIX i per tant en un context històric molt diferent; però a diferència de la Lliga de Productors, que va ser una entitat improvisada per respondre a problemes diversos d'una conjuntura específica, l'IACSI tenia una estructura organitzativa consolidada. Aquesta estructura li va permetre no sols participar de manera destacada en la mobilització de finals del segle XIX, sinó també convertir-se en un referent principal en l'organització i la defensa dels interessos agraris, capaç d'articular a Catalunya el moviment associatiu de les primeres dècades del segle XX.

Al final del segle XIX, l'IACSI havia intentat augmentar la seva influència tot agrupant directament els agricultors a l'entitat i implantant la seva estructura per tot el territori català per mitjà de les subdelegacions. Fracassat aquest intent, va dirigir els esforços a convertir-se en "*un verdadero centro director*" de l'associacionisme agrari. En paraules del seu president, "*el porvenir del Instituto*" es trobava en el control indirecte d'aquestes associacions locals o comarcals que s'anaven creant per tot el territori i que s'adherien a la FACB:

estas Sociedades no han sido perdidas para el Instituto, porque siempre que han sentido una necesidad, han necesitado un apoyo o han deseado saber algo, han acudido cual hijas cariñosas a la casa payral de la Pagesía catalana, al Instituto, reconociendo así como si

*éste fuera realmente el centro directivo, el cerebro de la Agricultura de nuestro Principado. Y este es el porvenir del Instituto, porvenir que ya alcanzamos en Cataluña y que ya alborea en el resto de España y en el extranjero [...]. Creo que bastan estas ligeras indicaciones para corroborar mi afirmación de que el porvenir del Instituto está en que sea un verdadero centro director.*¹³²

Tot i que la proliferació d'entitats amb un funcionament autònom podien posar en perill la seva hegemonia, l'IACSI va col·laborar a estendre l'associacionisme agrari a Catalunya. La seva estratègia s'orientà a organitzar aquest moviment, tot mantenint la seva posició central. La creació de la FACB, com veurem en el proper capítol, fou una fita important en aquest procés.

¹³² Discurs del marquès de Camps en la junta general de l'IACSI del 15 de gener de 1901 (*Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 15.2.1901).

“L'APÈNDIX SOCIAL” DE L'IACSI: LA FEDERACIÓ AGRÍCOLA CATALANO-BALEAR

LA CREACIÓ DE LA FEDERACIÓ AGRÍCOLA CATALANO-BALEAR

L'any 1899 es constituí la Federació Agrícola Catalana, que durant més de vint anys va englobar tot un estol d'entitats agrícoles d'àmbit local i comarcal de les quatre províncies catalanes i, des de l'any 1902, també de les Illes Balears, passant a denominar-se Federació Agrícola Catalano-Balear (FACB). La creació de la Federació era resultat de la mobilització agrarista impulsada per l'IACSI en la darrera dècada del segle XIX, que va intentar coordinar amb la creació de l'efímera Federació de Gremis Agrícoles de Catalunya o per mitjà de l'actuació conjunta amb la Lliga de Productors del Principat.

Aquestes iniciatives no van donar el fruit esperat, però van crear les condicions per a una major col·laboració entre les diverses entitats agràries. Josep Zulueta, president i principal organitzador de la Lliga de Productors del Principat, ho explicava d'aquesta manera:

Se empezó por la política sistemática iniciada por la Liga de Productores del Principado de Cataluña de pedir el concurso de la sociedad y afines en cada una de sus reivindicaciones. Tomó cuerpo en la Asamblea de Sociedades económicas celebrada en 1895 en la cual se discutieron una serie de conclusiones de índole prácticas, algunas de las cuales hemos visto realizadas gracias á la acción rápida y enérgica con que las asociaciones de acuerdo reclamaron su implantación en el momento oportuno. La costumbre de pelear

*juntos permitió al Sr. Marqués de Camps fundar la Federación que no fué sino la proclamación oficial ó consagración si se quiere, de una inteligencia preexistente.*¹

La FACB es va gestar després de l'èxit assolit en la campanya contra l'augment de la contribució rústica i pecuària, en la qual l'IACSI havia establert "*relaciones muy cordiales y afectuosas*" amb una vuitantena de societats agrícoles catalanes i d'altres regions espanyoles:

*Alentada esta Corporación con el éxito alcanzado y persuadida de que á la unión de todas las Sociedades Agrícolas que apoyaron á nuestra Comisión fué debida la victoria, entiende y propone [...] que para estar siempre preparados y unidos á la defensa de los intereses de nuestra hasta hoy desatendida clase agrícola, precisa formar una federación de todas las Sociedades Agrícolas españolas, cuyo Consejo, Junta general directiva ó como quiera llamársela, pudiera estar constituido por los Presidentes de todas las corporaciones asociadas.*²

En aquesta primera circular adreçada a les vuitanta societats agrícoles, l'IACSI ja avançava la proposta de reunir el consell federatiu un cop a l'any a la població on residís el president, el qual també seria elegit pel termini màxim d'un any. S'adheriren a la iniciativa només una vintena d'associacions, gairebé totes catalanes.³ Juntament amb aquestes, l'IACSI va enviar una segona

¹ Carta oberta de Josep Zulueta, president de la Federació Agrícola Catalana i vicepresident de la Cambra Agrícola de Lleida, al president de la Cambra Agrícola de Tortosa, Primitiu Ayuso, signada a Barcelona el primer de febrer de 1901 (*Boletín de la Cámara Agrícola Oficial de Lérida*, 28.2.1901).

² Circular de l'IACSI a les corporacions agrícoles d'Espanya, 28.6.1898 (*Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 15.8.1898).

³ Les associacions adherides eren les següents: Cambra Agrícola de Tortosa i sa comarca, Lliga de Productors de Vilanova i la Geltrú i sa comarca, Associació d'Agricultors de l'Arboç, Centre Agrícola del Penedès, Cambra Agrícola de Maldà, Lliga de Productors de Molins de Rei, Cambra Agrícola de la Cellera i pobles comarcans, Cambra Agrícola de València, Lliga de Productors de la província de Tarragona, Cambra Agrícola d'Albacete, Cambra Agrícola de Tarragona, Lliga de Productors del Principat de Catalunya, Lliga Comarcal de Conill, Foment de la Indústria, el Comerç i la Propietat de Girona, Cambra Agrícola de Jerez

circular en què ja es presentava un projecte de reglament i urgia a “*pasar inmediatamente á la constitución legal de la Federación de Sociedades Agrícolas españolas*” abans d'acabar l'any 1898.⁴

Com ja deixava entreveure la primera resposta que va tenir la iniciativa, la creació d'una federació espanyola va topar amb dificultats insalvables “*nacidas la mayor parte de las condiciones especiales de cada sociedad*”, que van obligar la junta de l'IACSI a renunciar a la primera idea, “*limitándose a trabajar para organizar cuanto antes una Federación agrícola de las Sociedades catalanas, sin dejar de estrechar cada día más sus relaciones con las demás provincias españolas, en la esperanza de extender otro día la Federación a toda la península*”.⁵

A l'acte fundacional de la Federació Agrícola Catalana, que va tenir lloc al local de l'IACSI el 27 de febrer de 1899, hi van participar, amb alguna excepció, les mateixes entitats catalanes que ja s'havien adherit inicialment a la proposta: IACSI, Cambra Agrícola de Tortosa, Cambra Agrícola de la Cellera, Associació de Propietaris del Vallès, Centre Agrícola del Pla del Penedès, Cambra Agrícola del Penedès, Foment de la Indústria, el Comerç i la Propietat de Girona, Associació d'Agricultors de l'Arboç del Penedès, Cambra Agrícola de Lleida, Unió Agrícola de Manresa, Associació Agrícola de Reus, Lliga de Productors de Vilanova, Centre Agrícola Mercantil de Puigcerdà, Cambra Agrícola de Maldà, Ateneu Barcelonès i Cambra Agrícola de Catalunya.

La presidència va recaure en el mateix president de l'IACSI, el marquès de Camps, que fou elegit per unanimitat i per aclamació; com a vicepresident s'elegí Guillem de Boladeres, membre de l'IACSI des del 1889 i fundador de la primera cambra agrícola

de la Frontera, Cambra Agrícola d'Alba de Tormes, Centre Agrícola del Pla del Penedès, Asociación de Agricultores de España, Centre Agrícola Mercantil de Puigcerdà, Associació de Propietaris del Vallès, Círculo de Labradores de Castellón de la Plana, Cambra Agrícola de Medina del Campo. L'Associació General de Ganaderos del Reino va aplaudir la iniciativa, però no s'hi adherí “*porque, dado su carácter administrativo, creyó no podía hacerlo sin traspasar los límites que le imponen los artículos 3º y 4º de sus Estatutos*” (Circular de l'IACSI de 19.10.1898, *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 15.11.1898).

⁴ *Ibidem*.

⁵ Intervenció del marquès de Camps (IACSI: Mem. 1898).

a Maldà (1891), i com a secretari general, el marquès de Camps va proposar el nomenament de Francesc de P. Vergés, un altre dirigent de l'IACSI.⁶ La redacció del reglament de la Federació fou encarregada a una comissió composta per Frederic Gomis, Modest Lleó i el baró de Purroy, tots ells membres de l'Institut.⁷ L'IACSI, per tant, va controlar des d'un origen la Federació.

Un any després de la seva creació, la FACB ja comptava amb una trentena d'entitats i el nombre d'associacions federades va anar augmentant durant la primera dècada del segle XX, de manera que l'any 1910 ja sumaven un total de 142 associacions, que quedaven sota l'òrbita de l'IACSI.⁸ Indirectament, doncs, l'IACSI aconseguia una presència molt més àmplia sobre el territori català i també a les Illes Balears, tal com es veu en el mapa de la pàgina següent.

A partir d'aleshores el nombre de societats adherides ja no va créixer més i fins i tot es reduí, estabilitzant-se al voltant del centenar: l'any 1911 constaven 144 associacions adherides; però el 1912 ja només 110, el 1913 eren 108 i l'any següent constaven altra vegada 108 associacions. De tota manera, van continuar produint-se adhesions fins als anys vint, amb incorporacions tan significatives com la Unió de Vinyaters de Catalunya (1911) i la Federació Agrícola de la Conca de Barberà (1916), i la FACB va seguir mantenint una posició central en el moviment associacionista agrari i gaudint d'un notable poder de convocatòria.⁹

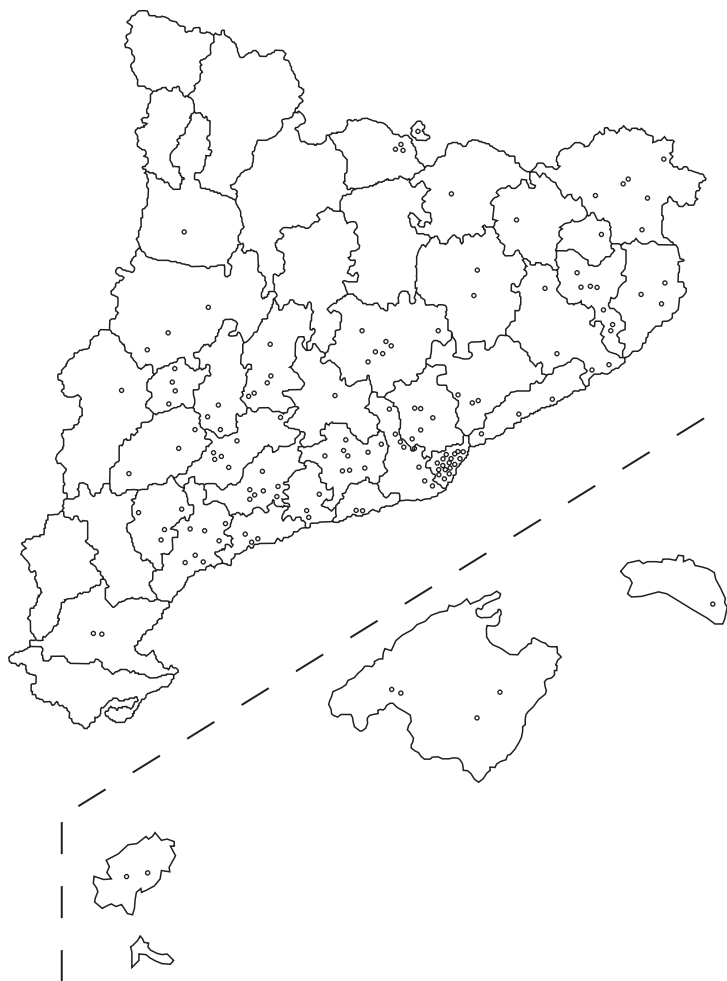
⁶ Francesc de P. Vergés fou membre de la junta directiva de l'IACSI del 1895 al 1898 i després vicepresident els anys 1905 i 1906 (vegeu l'apèndix 4).

⁷ Frederic Gomis, que assistia en representació de l'Ateneu Barcelonès, era soci de l'IACSI; Modest Lleó, que assistia en representació de la Cambra Agrícola del Penedès, era un assidu concorrent a les reunions de l'IACSI, on també va tenir alguns càrrecs; finalment, el baró de Purroy, que assistia en representació de la Cambra Agrícola de Tortosa, fou membre de la junta directiva de l'IACSI els anys 1883-1886 i 1891-1896 (vegeu l'apèndix 4).

⁸ Vegeu a l'apèndix 7 la relació d'associacions adherides a la FACB.

⁹ Per exemple, a la reunió de la FACB del 4 d'abril de 1916 van assistir 150 representants d'associacions agràries per tal de debatre sobre el preu fixat pel Govern per al sulfat de coure adquirit als Estats Units (*Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 20.4.196).

Mapa: associacions adherides a la Federació Agrícola Catalano-Balear (1910)

Font: Federació Agrícola Catalano-Balear, *XIII Congrés celebrat a la ciutat de Tàrrrega els dies 15 y 16 de maig de 1910*, Barcelona, Imprempta de Jaume Riera, 1910.

Moltes d'aquestes associacions eren de caràcter interclassista i per tant comptaven amb l'adhesió de la petita pagesia; fins i tot algunes societats pageses que s'havien creat fora de la tutela dels propietaris s'hi van adherir, com ara la Societat de Treballadors Agrícoles d'Olivella (Garraf), la Unió Agrícola Cooperativa Martorellenca (Baix Llobregat) o la Societat Agrícola de Valls (Alt Camp). És per això que la Federació podia ser considerada pels mateixos dirigents de l'IACSI com l'"*apèndice social del Instituto*".¹⁰ Va comptar també amb l'adhesió d'algunes entitats catòliques, com ara el Cercle Catòlic Agrícola de Sanauja, a la Segarra, o el Sindicat Agrícola Catòlic de Santa Coloma de Queralt, a la Conca de Barberà.

Des del congrés celebrat a Palma de Mallorca (1902), la Federació va prendre el nom de Catalano-Balear. Durant el segle XIX l'IACSI ja havia establert força relació amb els propietaris rurals de les Illes Balears, i la fundació de la Federació Agrícola Catalana (1899) va comptar amb l'adhesió de la Subdelegació de l'IACSI a Maó i de la Cambra Agrícola Balear. Els congressos que va celebrar a les Illes (Manacor, 1907; Eivissa, 1912; Maó, 1917; Sóller, 1923) van donar ressò a les activitats de la FACB i van estimular l'associacionisme agrari, tot i que produïren poques incorporacions efectives: a més de les esmentades, el Sindicat Agrícola de Manacor (1903), la Cambra Agrícola d'Eivissa (1907), la Cambra Agrícola de Felanitx (1907), la Societat d'Agricultors d'Eivissa (1907), el Sindicat Agrícola de Mallorca (1909) i la Cambra Agrícola de Menorca (1916).

Per tal d'aconseguir adhesions, la FACB es va guiar sempre per "*l'idea de la més amplia autonomia pera'ls organismes que la componen, fins al punt de que si no hi hà unitat de criteri la Federació com a tal no actua*".¹¹ Aquesta autonomia de

¹⁰ Baró d'Esponellà, "Honrosa historial del Instituto", *Calendari del Pagès per a l'any 1945*.

¹¹ Joan Pardo Wehrle, "La Federació Agrícola Catalana-Balear", a: FACB, *XIII Congrés celebrat a la ciutat de Tàrrrega els dies 15 y 16 de maig de 1910*, Barcelona, Imprempta de Jaume Riera, 1910. Aquest principi ja venia enunciat en el reglament de la Federació: "*Las sociedades federadas se regirán por sus reglamentos ó estatutos especiales, sin que el Consejo de la Federación se mezcle en la marcha interior de las mismas*" (*Reglamento para la Federación de las sociedades agrícolas de Cataluña*, Barcelona, 27 de febrer de 1899, art. 2).

les societats federades i la flexibilitat del seu funcionament, reunint-se per iniciativa de les entitats o bé del president que havien elegit per prendre qualsevol acord, constituïa també la seva principal debilitat, perquè, tal com afirmava J. Maspons, "*la Federació sols és tal Federació quan tots els seus factors estan reunits y convergeixen en un mateix parer. En cas de discrepància d'un d'ells ab els demés, no hi ha acord, no hi hà Federació.*"¹²

El Consell de la FACB es composava dels presidents o delegats de les societats federades, que tenien el caràcter de vocals, i d'un president, un vicepresident i un secretari general, que eren elegits pels vocals del Consell. Aquests eren els tres únics càrrecs, que no constituïen pròpiament una junta directiva, atès que, continuava dient J. Maspons, "*no-s reuneixen may pera 'dirigir'*".¹³ El vicepresident tenia l'única funció de substituir al president en cas de necessitat i el secretari d'auxiliar-lo. El Consell es reunia almenys un cop cada any a una localitat diferent de Catalunya i, entre altres acords, havia d'elegir el president, que exercia el càrrec durant un any, tot i que podia ser reelegit.¹⁴

Per al càrrec de vicepresident de la Federació, el reglament establí que ho seria "*el último y más inmediato Presidente de la misma*" (art. 14), com es produí en el cas dels dos primers presidents: el marquès de Camps i Josep Zulueta. Però el maig de 1902 s'acordà reformar el reglament de manera que fossin els vicepresidents els que passessin a ocupar la presidència, de manera que el Consell elegia un vicepresident, que l'any següent hauria de presidir la FACB.¹⁵ Aquest fou el cas, per exemple, de Manuel Raventós, elegit a l'assemblea de delegats celebrada a Palma de Mallorca (1902), de Leonci Soler i March, elegit a la de Manresa (1903), o de Eusebi de Puig, elegit a la del Vendrell (1904). La

¹² J. Maspons i Camarasa, "La Federació", *Fulla Agrícola, La Veu de Catalunya*, 20.5.1907.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ L'any 1902 fou reelegit Teodor Creus. A partir de 1908 els presidents de la FACB van exercir el càrrec sistemàticament durant dos anys, i Carles de Fortuny va exercir-lo durant quatre anys (1918-1922).

¹⁵ FACB: acta de la sessió del 14.5.1902. En aquesta sessió, Teodor Creus fou reelegit per al càrrec de president. En virtut d'aquesta reelecció, Josep Zulueta hauria de continuar en la vicepresidència, però va renunciar-hi i fou designat per succeir-lo Manuel Raventós.

pràctica, però, fou diversa: així, Pere G. Maristany fou nomenat vicepresident l'any 1907 i no va exercir la presidència de la FACB fins al 1910, i Pere Mir i Ràfols, que fou nomenat vicepresident en el congrés de 1912 i no va ser president fins al cap de deu anys. Altres van exercir el càrrec de vicepresident sense arribar a mai a ocupar la presidència, com ara Fidel de Moragas (1908-1910), Ignasi Fages (1910-1912), el baró de Purroy (1914-1916), Àngel Arañó (1916-1918) o Josep Rovira de Villar (1921-1922).

El càrrec de secretari era de lliure elecció del Consell entre els socis de qualsevol de les societats federades (art. 15). El primer secretari, Francesc de P. Vergés, fou nomenat en l'acte de constitució a proposta del president i exercí el càrrec fins almenys l'any 1902. Després, van ocupar el càrrec de secretari: Salvador Dachs i Pous (1905-1906), Jaume Maspons i Camarasa (1906-1908), Joan Pardo i Wehrle (1908-1915), i Joan Riba i Ferré (1915-1922).

En l'assemblea de delegats celebrada a Tortosa (1914) es decidí donar veu i vot en les reunions de la FACB als expresidents; però ja era una pràctica habitual des de feia molt de temps.¹⁶ Com es pot observar en la següent relació, tots els presidents de la FACB foren membres destacats de l'IACSI; entre ells hi trobem cinc presidents de l'Institut, i l'any 1906 Ignasi Girona simultanejava ambdós càrrecs:

Presidents de la Federació Agrícola Catalano-Balear (1899-1924)

Carles de Camps i d'Olzinelles, marquès de Camps (1899-1900)

Josep Zulueta i Gomis (1900-1901)

Teodor Creus i Corominas (1901-1903)

Manuel Raventós i Domènech (1903-1904)

Leonci Soler i March (1904-1905)

Eusebi de Puig i de Rich (1905-1906)

Ignasi Girona i Vilanova (1906-1907)

Salvador Dachs i Pous (1907-1908)

Joaquim d'Abadal i Calderó (1908-1910)

¹⁶ "De hecho, ya de tiempos lejanos, los expresidentes eran convocados y solicitados para asistir a las reuniones; de modo que este acuerdo de la Asamblea, tomado por aclamación, es poca cosa más que la consagración de un hecho consumado" ("El XVII Congreso de la Federación Agrícola Catalana Balear en Tortosa", *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 5.8.1914).

Pere G. Maristany i Oliver (1910-1912)

Ramon Ribas i Ribot (1912-1914)

Josep Vidal i Barraquer (1914-1916)

Antoni Jansana i Llopart (1916-1918)

Carles de Fortuny i de Miralles (1918-1922)

Pere Mir i Ràfols (1922-1924)

Pere J. Girona i Trius (1924-)¹⁷

En un principi, era el president qui tenia cura de tot: portava personalment la correspondència, guardava al seu domicili la documentació del seu mandat i dels antecessors en el càrrec i també havia de carregar –ell o l'entitat federada de la qual formava part– amb les despeses d'organització, una eventualitat que ja preveia el reglament.¹⁸ Fins al 1905 no es va establir una modesta quota mensual per a les societats federades, en funció de la seva capacitat econòmica (amb un màxim de 5 pessetes) i, d'aquesta manera es va poder crear una secretaria que va permetre catalogar la documentació existent des de l'origen de la FACB i obrir els llibres corresponents.¹⁹

A partir de l'any 1903, s'introduí el costum de celebrar reunions el primer dimarts de cada mes. Es celebraven a la sala d'actes de l'IACSI (que a l'ensems era la seu de Federació), sense convocatòria prèvia ni ordre del dia: *“en aquestes reunions se plantejen tots els problemes qu-afecten á l'agricultura catalana-balear, se delibera respecte dels mateixos y si hi ha unitat de parers (estrany és el cas que no existeix) el Consell actúa en nom de la Federació”*.²⁰ Si hi havia discrepàncies de criteri i no es podia

¹⁷ P. J. Girona, que era vicepresident des del 1922, ja exercia com a president el març de 1924. Tot i que després del Congrés de Sóller (1923) la FACB va deixar de tenir activitat, P. J. Girona encara va representar la FACB en el Consell d'Agricultura, Ramaderia i Boscos creat per la Generalitat el 31 d'octubre de 1931.

¹⁸ *“Los gastos de organización de la Federación, hasta que el Consejo resuelva, se abonarán por la Sociedad, cuyo Presidente sea designado como Presidente del Consejo de la Federación”* (art. 10).

¹⁹ J. Maspons i Camarasa, “La Federació”, *Fulla Agrícola, La Veu de Catalunya*, 20.5.1907.

²⁰ Joan Pardo Wehrle, “La Federació Agrícola Catalana-Balear”, a: FACB, *XIII Congrés celebrat a la ciutat de Tàrrrega els dies 15 y 16 de maig de 1910*, Barcelona, Imprempta de Jaume Riera, 1910.

arribar a un acord, es deixava el tema per a la reunió següent, de manera que hi hagués temps per valorar-lo i discutir-lo sense apassionaments: els acords mai no es votaven.

Sovint també s'acordava que una comissió estudiés un determinat tema i elaborés un informe –per exemple sobre el Projecte de llei d'administració local (1907) un qüestionari sobre l'ensenyament agrícola (1908) o la redempció forçosa de censos emfitèutics (1909)– i intentava conformar “*una opinió forta y decidida, no sols entre-ls seus socis y adherits, sinó entre tots els pagesos, respecte á tots els projectes y disposicions que-s presentin á les Corts*”.²¹ Per exemple, l'any 1908 la FACB inicià una intensa campanya contra la Llei d'alcohols i el 1909 va mobilitzar-se contra l'adjudicació a una empresa privada de l'elaboració del cadastre territorial. Després de diverses gestions, s'aprofità la celebració del Congrés Agrícola d'aquell any a Tarragona i s'organitzà una reunió a la Diputació de Tarragona amb diputats, senadors, delegats reials, de la FACB i de l'IACSI, per tal d'ajuntar esforços en aquesta campanya. S'acordà que es sol·licitaria que l'elaboració del cadastre es deixés en mans de les diputacions provincials i el president de la Cambra Agrícola Balear demanà que es convidés a la Diputació provincial de les Illes a sumar-se a Catalunya en aquesta qüestió. Es disposà que les diputacions designessin una representació directa per unir-se com abans millor i constituir una junta regional, com més tard es faria amb la Mancomunitat. Tres anys més tard, però, la FACB continuava fent gestions prop del Govern espanyol per tal d'aconseguir que els treballs cadastrals els fessin les diputacions.²²

²¹ Circular del president de la FACB, Ignasi Girona, adreçada a totes les societats federades, signada a Barcelona el 15 de novembre de 1906. La circular acabava amb les següents paraules: “*No-ns deixém perdre cap ocasió; utilisém la premsa y altres medis de propaganda escrita; la propaganda oral, ab reunions que il·lustrin al públich, ab meetings que aixequin l'esperit; les eleccions quan siga l'hora; aprofitém sempre totes les circumstancies propícies. En totes ocasions siga la 'Federació' el receptácul de les nostres aspiracions, que aisladés perderien força; la bandera de les nostres campanyes; l'arsenal de forces y d'elements pera arribar á la victoria*”.

²² *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 5.4.1912.

L'EXPERIÈNCIA FALLIDA DE LA UNIÓN AGRARIA ESPAÑOLA

A partir del model de la Federació Agrícola Catalano-Balear els homes de l'IACSI van promoure la creació de federacions regionals a la resta d'Espanya, amb l'objectiu d'articular la defensa dels interessos agraris per al conjunt del país, tal com s'havia projectat des d'un inici. Durant el segle XIX, l'únic resultat d'aquest projecte “espanyol” de l'IACSI havien estat algunes subdelegacions (Alacant, Ciutadella, Maó, Múrcia) i socis dispersos per la resta de la geografia peninsular i de les colònies d'Ultramar. Però els seus dirigents no van defallir i seguint el model de la Federació Agrícola Catalano-Balear es crearen altres federacions regionals i, finalment, l'any 1903 s'aconseguí fundar una organització d'àmbit espanyol que les articulava, la *Unión Agraria Española*.

La creació de la *Unión Agraria Española* sorgí de la iniciativa de dues cambres agrícoles: la Cambra Agrícola de Tortosa, presidida per Primitiu Ayuso, i la Cambra Agrícola de Córdoba, presidida per Ricardo Martel, comte de Torres-Cabrera. La Cambra Agrícola de Tortosa havia estat creada l'any 1892 i molt aviat va portar a terme alguna gestió prop de les altres cambres agrícoles catalanes “*demonstrando la imperiosa necesidad de ponerse de acuerdo en todas las cuestiones que afecten directa ó indirectamente á la agricultura*”.²³ Fou també una de les veus més crítiques contra les assemblees que es portaren a terme a Saragossa l'any 1899, en considerar que el plantejament de reunir totes les associacions espanyoles sense una organització regional prèvia era inviable.

La Cambra Agrícola de Córdoba fou creada el mateix any 1899 pel cap del partit Conservador de la província de Córdoba, comte de Torres Cabrera,²⁴ el qual també criticà durament les

²³ Acta de la sessió del 19.8.1893, reproduïda al *Resumen de Agricultura*, 4.1912.

²⁴ Vegeu Rosa María Almansa, “Oligarquía y regeneracionismo. Demandas e iniciativas conservadoras desde la revista *La agricultura y Córdoba*, del conde de Torres Cabrera (1900-1903)”, *Revista de historia contemporánea*, 8, 1999, i, de la mateixa autora: *Familia, tierra y poder en la Córdoba de la Restauración*, Córdoba, Universidad de Córdoba, 2005.

assemblees de Saragossa i de Valladolid, així com la creació del partit *La Unión Nacional*. Considerava que les cambres agrícoles i altres associacions agràries s'havien d'ocupar exclusivament dels interessos que li eren propis, i que les iniciatives de millora de la riquesa agrària s'havien de traslladar de baix a dalt, és a dir, de les iniciatives individuals a les cambres i associacions agràries, i d'aquestes a altres entitats per anar creant un programa comú, amb les principals reivindicacions consensuades pel conjunt del món agrari.

El desembre de 1900, la Cambra Agrícola de Córdoba va redactar unes bases o reglament per a constituir una "*Nueva Liga Agraria Española*", en record de la *Liga Agraria* creada a finals de la dècada de 1880. Aquesta nova entitat havia de ser el resultat de l'organització de sindicats locals, que s'agruparien en les cambres o associacions agràries provincials i aquestes, al seu torn, en els consells o federacions regionals, deixant a totes les entitats absoluta autonomia d'actuació. La Cambra Agrícola de Tortosa, que des del fracàs de les assemblees de Saragossa també promovia "*la unión de Cámaras agrícolas españolas*" seguint l'orientació marcada per la de Córdoba,²⁵ hi afegí una proposta de divisió territorial en set regions:

- 1/ L'Andalusa-extremenya-canària, que agrupava les províncies andaluses i extremenyes, així com també de les Illes Canàries (onze províncies en total);
- 2/ La Valenciana, que agrupava les tres províncies del País Valencià i també, per la seva proximitat, les de Múrcia i Albacete;
- 3/ L'Aragonesa, que agrupava les tres províncies d'Aragó, les tres del País Basc i també les de Navarra i Logronyo;
- 4/ La Galaica-asturiana, composta de les quatre províncies gallegues i d'Astúries;
- 5/ La Catalano-Balear, composta de les quatre províncies catalanes i de les Illes;
- 6/ La de Castella la Nova, amb les cinc províncies que componen la regió;
- 7/ La de Castella la Vella, amb capital a Valladolid (atenent

²⁵ *Boletín de la Cámara Agrícola de Tortosa*, 1.12.1900.

a l'existència de l'important *Centro de Labradores de Valladolid*, que portaria la iniciativa) i les nou províncies de Palència, León, Soria, Santander, Burgos, Salamanca, Zamora, Àvila i Segòvia.

El juny de 1901, el comte de Torres Cabrera havia aconseguit crear la Federació Bético-Extremeña-Canaria; d'aquesta manera havia donat el primer pas per la creació d'una confederació per al conjunt d'Espanya: “*el hielo está roto: la Federación agraria catalana, constituida hace años, ya no está sola en su patriótica labor*”.²⁶ El primer acord de la nova federació fou iniciar els treballs perquè es constituïssin associacions agràries a tots els pobles de les onze províncies que formaven la federació i també per organitzar la futura *Unión Agraria Española*. Les primeres entitats adherides a la federació foren les següents:

- Província de Sevilla: Cambra agrícola provincial de Sevilla (amb la representació dels agricultors i ramaders d'Útrera, Osuna, Cazalla, Morón, Arahál, Castilblanco i el Pedroso);
- Província de Córdoba: Cambra agrícola provincial de Córdoba (amb sucursals a Puente Genil, Almodóvar del Río, Fernán Núñez, Espejo, Doña Mencía, Zuheros, Palenciana, Nueva Carteya, Belalcázar, Carcabuey, Pedroche) i *Hermandad de Labradores de Córdoba*;
- Província de Jaén: Cambra agrícola de Jaén, Andújar, Espeluy i altres pobles, i *Junta de Ganaderos de Huesa*;
- Província de Cádiz: Cambres agrícoles de Cádiz, Jerez de la Frontera i Arcos (amb la representació de Villamartín, Bornos, Prado del Rey, Algar i Espera) i *Junta de Ganaderos de Jerez*;
- Província de Huelva: Cambra agrícola de Huelva i *Centro de Agricultores de Moguer y Manzanilla*;
- Província de Granada: *Liga Agraria de Granada* (amb les

²⁶ *El Progreso Agrícola y Pecuário*, 7.7.1901. El Consell Regional de la Federació Agrària Bético-Extremeña-Canaria es constituí a Sevilla amb la següent composició: Manuel Vázquez Rodríguez, president de la Cambra Agrícola de Sevilla (president); Ricardo Martel, comte de Torres-Cabrera, president de la Cambra Agrícola de Córdoba (vicepresident); Félix Lomas Martín, president de la Cambra Agrícola de Málaga (secretari) i vint vocals.

- representacions dels cercles d'agricultors de Dilar i d'Otrura) i cambres agrícoles de Loja i de Baza;
- Província de Màlaga: Cambra agrícola provincial de Màlaga;
 - Província d'Almeria: Cambra agrícola provincial d'Almeria;
 - Província de Cáceres: Cambra agrícola de Cáceres, *Asociación de Propietarios de Azuaga* i *Junta de Ganaderos de Logrosán*;
 - Província de Badajoz: Cambres agrícoles de Badajoz i de Villafranca de los Barros, i *Comunidad de Labradores de Almendralejo*.
 - Illes Canàries: Cambres agrícoles de la Orotava (Tenerife), Las Palmas de Gran Canaria i La Laguna.

El setembre de 1901, el *Centro de Labradores de Valladolid* convocà a totes les associacions de Castella la Vella per celebrar una gran assemblea de la qual en sorgí la federació agrària d'aquesta regió, i poc temps després s'incorporaren entitats de molts pobles de diferents províncies castellanes, tot expressant la seva adhesió als acords d'aquella assemblea.²⁷

Cap al final del mateix any es constituí a València la *Federación Agraria de las Provincias de Levante*, amb un total de vint-i-sis cambres i associacions agrícoles de les cinc províncies (València, Alacant, Castelló, Múrcia i Albacete), que van aprovar el projecte de bases per a l'organització de la *Unión Agraria Española*. L'acte de constitució va tenir lloc el 15 de desembre al local de

²⁷ *El Progreso Agrícola y Pecuario*, 7.2.1902. De l'esmentada assemblea sorgí un Centre Regional interí de la Federació Agrària de Castella la Vella format per: Calixto Valverde, president del *Centro de Labradores de Valladolid* (president); Miguel Perlins, de la *Cámara Agrícola de Alba de Tormes* (vicepresident); Marcos Izquierdo, de l'*Asociación de Labradores de Toro* (vicepresident); Joaquín Álvarez del Manzano, del *Centro de Labradores de Valladolid* (secretari general); Ángel Lacalle, de la *Sociedad de Labradores de Soria* (vicesecretari); Avelino Ortega, de la *Cámara Agrícola de Carrión de los Condes* (vicesecretari), i, com a vocals: Francisco Gómez Braña, de la *Sociedad de Labradores de Aguilafuente*; Santiago de la Nogal, de l'*Asociación de Labradores de La Seca*; Pedro Carrancio, de l'*Asociación de Labradores de Villoldo*; Eusebio Tejedor, de l'*Asociación de Labradores de Torquemada*; Ángel Luelmo, de la *Sociedad de Labradores de Villaralbo*, i Nicolás Vega, de la *Junta de Labradores de Vidayanes*.

la Cambra Agrícola de València, que fou l'entitat que va liderar la Federació valenciana, i va comptar amb representants de prop d'una vintena d'entitats.

Constituïdes aquestes quatre federacions (de les set previstes), es procedí a fundar la *Unión Agraria Española* (des d'ara UAE), deixant per més endavant la creació de les altres federacions regionals. A finals del mes de març de 1903, quan finalment va tenir lloc la constitució de la UAE, ja s'havia creat una cinquena federació, la *Federación de Castilla la Nueva*. Promoguda per la *Cámara Agrícola Matritense*, aleshores presidida per José de Cárdenas, va haver d'esperar la reconstitució de l'*Asociación Agrícola Toledana*, que col·laborà amb la iniciativa juntament amb les associacions de Ciudad Real, Valdepeñas i Guadalajara.²⁸ Aquesta federació va tenir segurament una vida irregular, perquè dos anys després, el comte de Retamoso, aleshores president de la UAE, escrivia al marquès de Camps:

*Se que es una obra como horadar el Simplon lograr reconstituir la Federación de Castilla la Nueva y formar la Vasco-Navarra y la Aragonesa (quedando para más tarde la de Galicia y la de Asturias), pero todos, todos los días laboro en ello. Pero estoy solo para todo.*²⁹

L'any 1905, per tal d'animar a constituir federacions regionals, el Consell general de la UAE va modificar la divisió regional prevista i declarà que se n'havien de fundar quatre més: l'Aragonesa, la Basco-Navarra, la Gallega i l'Asturiana (a la qual podria unir-se la província de Santander). Però va tenir poc èxit. A banda de la incorporació de l'*Asociación General de Ganaderos del Reino*, que s'afegí com una federació més, no se'n creà cap més fins al 1909, en què, en una assemblea celebrada a Saragossa amb representants de 150 entitats agràries de les tres províncies, es constituí la *Federación Agraria Aragonesa*.

Aquesta fou la darrera federació que s'incorporà a la UAE, perquè tot i la vitalitat del moviment agrarista gallec, no

²⁸ *El Progreso Agrícola y Pecuário*, 28.2.1903 i 15.3.1903.

²⁹ Carta del comte de Retamoso al marquès de Camps, datada a Madrid el 21 d'abril de 1905 (Arxiu Municipal de Salt: Fons del baró d'Algerri i marquès de Camps, correspondència).

s'arribà a constituir la prevista Federació Gallega, com tampoc no es fundaren les federacions Basco-Navarra ni l'Asturiana. En el Congrés Agrari Nacional que les federacions regionals van celebrar a València el novembre de 1910, les societats basconavarres encara no s'havien constituït en federació i el seu representant explicava que la federació s'havia de constituir sobre la base dels sindicats de Navarra.³⁰ Però aleshores ja estava a punt de constituir-se la *Federación Católico-Social Navarra*, que agrupà els sindicats i caixes rurals sota la tutela de l'Església i que arribà a ser una de les més importants d'Espanya.³¹

La UAE es constituí en les sessions celebrades el 30 i 31 de març i 1 i 2 d'abril de 1903 al local de l'*Asociación de Agricultores de España*, comptant amb representació de les federacions Catalano-Balear, Bético-Extremeña i Canària, del *Levante*, de Castella la Vella i la recent creada de Castella la Nova.³² Les províncies confederades eren aleshores trenta-sis, en les quals funcionaven 546 associacions agrícoles.

El marquès de Camps va voler evitar la celebració d'una gran assemblea constitutiva que pogués polititzar-se i va proposar que es recopilessin les conclusions dels congressos regionals que s'havien celebrat fins aleshores i es concentrassin en un programa per presentar-lo al Govern. El secretari de la Federació de Castella la Vella, Joaquín Álvarez del Manzano, s'encarregà del treball de recopilació i ja va mostrar que en alguns punts no hi havia unanimitat de criteris entre les diferents federacions. Es

³⁰ *Resumen de Agricultura*, 1.1910.

³¹ Emilio Majuelo Gil i Angel Pascual Bonis, *Del catolicismo agrario al cooperativismo empresarial. Setenta y cinco años de la Federación de Cooperativas navarras 1910-1985*, Madrid, Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, 1991.

³² Van participar en les sessions de constitució de la UAE: Manuel Raventós (vicepresident de la FACB), comte de Torres Cabrera (president de la Fed. Bético-Extremeña-Canaria), Calixto Valverde i Joaquín Álvarez del Manzano (president i secretari de la Fed. de Castella la Vella), Luis Ibáñez de Lara i Rafael López (president i secretari de la Fed. de *Levante*), José de Cárdenas, comte de Retamoso i Mariano Díaz Alonso (president i vicepresidents de la Fed. de Castella la Nova). També va assistir-hi Luis Díez Guirao de Revenga, com a representant dels hortolans de la vall del Segura que, com veurem més endavant, projectaven constituir una federació a les províncies de Múrcia i Albacete.

formà una ponència, constituïda pel comte de Torres Cabrera, Manuel Raventós i Joaquín Álvarez del Manzano, per redactar un reglament molt senzill, elaborat a partir de les bases proposades per la Cambra Agrícola de Córdoba el 31 de desembre de 1900 i també de la divisió territorial proposada per la Cambra Agrícola de Tortosa el primer de febrer de 1901. Segons aquest reglament, el Consell de la UAE estava constituït pels presidents de les Federacions regionals, els quals podien delegar les seves representacions en cada cas concret, i el Consell general no podia prendre cap acord que no fos per unanimitat (excepte el nomenament del president, que era per majoria).

El primer president de la UAE fou el comte de Torres Cabrera (1903-1904), que havia estat el principal impulsor de la seva fundació; el van seguir el comte de Retamoso (1905-1906), de la Federació de Castella la Nova; José Estruch Chafer (1907-1908), de la Federació Valenciana; Joaquim d'Abadal i Calderó (1909-1910), de la FACB; Jorge Jordana Monpeón (1911-1912), de la Federació Aragonesa, i el duc de Bailén (1913-1914), de l'*Asociación General de Ganaderos del Reino*.

Segons el reglament aprovat, mentre no es reunissin els presidents o delegats, la UAE no actuava. Aquest funcionament tan "lliure" era, en paraules del seu primer president, comte de Torres Cabrera, la clau del seu èxit, "*precisamente porque ha huído y huye de todo lo que tienda a sometimientos disciplinarios y á personalismos*".³³ Però aquesta "llibertat", que era presentada com una virtut, era en realitat una condició indispensable per no contraposar els interessos diversos de les federacions. Aviat es va comprovar la poca funcionalitat de la UAE, i sobretot l'escassa efectivitat de la seva influència parlamentària, que era l'objectiu prioritari dels seus fundadors. Quan l'any 1905, havent complert els dos anys reglamentaris, el comte de Torres Cabrera cessà com a president de la UAE, va manifestar privadament que no s'havien complert les seves expectatives i que pel seu compte havia decidit prendre "*rumbos más prácticos*":

³³ Document presentat al Palau del Senat el 16 de novembre de 1903, pels senadors i presidents de les federacions Bético-Extremeña i Canària, de Castella la Nova i del *Levante* (Arxiu Municipal de Salt: Fons del baró d'Algerri i marquès de Camps).

[...] porque yo creo que nada haremos ni conseguiremos sin tener una representación oficial y eficaz que nos permita imponernos á las arbitrarias vaguedades con que se legisla y nuestras Federaciones, excepción hecha de la de Andalucía, no levantan la vista del surco ni piensan en otra cosa que suplicar y siempre suplicar á los Gobiernos facilidades que los permitan cultivar mejor para que otros dispongan y se coman lo que nosotros producimos. Por esto mismo, sin desertar yo jamás de la Unión Agraria, y antes bien dándoles cuanto sea y cuanto valga, he tomado por mi cuenta rumbos que creo más prácticos, que no he podido ingerir en el ánimo de nuestras Federaciones del Centro, del Norte y de Levante.³⁴

Per elegir el nou president es van produir desavinences. El comte de Torres Cabrera proposà el càrrec al marquès de Camps i, com que aquest s'hi negà, li demanà que indiqués qui li semblava de proposar, no sense advertir-li que amb la seva negativa “*se crea un conflicto*”:³⁵

*La pícara cuestión de las harinas en la que no me ha sido posible reducir á buen criterio la Federación de Castilla la Vieja, habrá de producir quizá algún rozamiento en la elección si se trata de elegir un castellano ó un catalán, que no sea Vd., porque en Vd. reconoce todo el mundo una inspiración elevada y un buen deseo completo. Por otra parte, Valencia y Castilla la Nueva habrían de tener quizá sus pretensiones y aunque yo creo que las de Andalucía he de poder desvanecerlas, por la misma razón de haberlo sido yo dos años y ser andaluz, de todas maneras pueden surgir desavenencias que serían muy de lamentar.*³⁶

Com es veu, les decisions conjuntes topaven aviat amb l'heterogeneïtat d'interessos agraris de les diferents agricultures espanyoles, que limitaven l'acció de la UAE. Per exemple, les qüestions aranzelàries, que eren una preocupació fonamental,

³⁴ Carta del comte de Torres Cabrera al marquès de Camps, datada a Madrid el 28 de gener de 1905 (Arxiu Municipal de Salt: Fons del Baró d'Algèri i Marquès de Camps, correspondència).

³⁵ Carta del comte de Torres Cabrera al marquès de Camps, datada a Madrid el 20 de febrer de 1905 (*Ibidem*).

³⁶ *Ibidem*.

eren molt complicades de tractar a causa de la contraposició d'interessos. Per això, qualsevol intent de delegar més poder a la UAE, generava molts recels.

A Catalunya, aquests recels es van manifestar des d'un inici. Quan començà a circular la proposta inicial de la Cambra de Córdoba de constituir una *Liga Agraria Española*, la Cambra Agrícola de l'Empordà opinà que era encara “*una institució massa prematura*” i fins i tot desconfiava de l'organització de federacions regionals si es creava algun òrgan directiu. La seva proposta consistia en “*establecer uniones que sólo tengan carácter circunstancial y momentáneo, sin formación de ningún organismo directivo, y sin mermar en un ápice la individualidad de cada asociación*”.³⁷

L'adhesió de la FACB a la UAE sempre va tenir com a condició que es mantingués un respecte escrupulós per l'autonomia de cada federació. Ja abans de la constitució de la UAE, l'IACSI recomanà a la Cambra Agrícola de Tortosa “*la conveniencia de que, á imitación de la organización dada á esta Federación agrícola catalana, se creasen diferentes centros ó núcleos semejantes entre sí, pero conservando cada uno de sus componentes su propia autonomía y radio de acción*”.³⁸ I en l'adhesió de la FACB a la creació UAE també va posar la condició que “*sólo sea de hecho esta unión, puesto que considera que únicamente la buena voluntad ó avenencia de las asociaciones, en cada caso concreto, y por cada una de ellas admitida una solución, la suma de las gestiones de cada una para hacerla prosperar, habrá de constituir la resultante final cerca de los gobiernos constituidos*”.³⁹

En la segona reunió del Consell general de la UAE, celebrada al Palau del Senat el primer d'abril de 1905, el secretari de la UAE, Álvarez del Manzano, va proposar la modificació del reglament del Consell “*dándole más amplitud y eficacia en su*

³⁷ Leopoldo Batlle, “La Liga Agraria Española”, *Boletín Oficial de la Cámara Agrícola del Ampurdán*, 1.2.1901. L. Batlle era el director d'aquest butlletí.

³⁸ FACB: acta de la sessió del 16.2.1902 (*Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 15.3.1902).

³⁹ *Ibidem*.

funcionamiento".⁴⁰ El projecte que va presentar establia una comissió executiva permanent que donaria continuïtat a l'acció de la UAE mentre no es celebressin reunions del Consell i fou aprovat per unanimitat. El president de la FACB, Leonci Soler i March, no coneixia el propòsit de canviar el reglament i no va assistir a la reunió, tot delegant el vot per a l'elecció del president a Manuel Iranzo, de la Cambra Agrícola de Castelló, que aleshores exercia la presidència de la *Federación de las provincias de Levante*.⁴¹ Assabentada de la modificació del reglament, la FACB va protestar immediatament pel que considerava que eren els vicis centralistes de sempre, que havien trencat la idea original dels fundadors de la UAE, i va advertir que només es creia obligada i només atendria al primer reglament.

Uns anys després, la FACB tornà a manifestar la seva protesta perquè el comte de Torres Cabrera havia compromès la independència de la UAE quan va promoure la creació d'una nova *Asociación Agraria Nacional*,⁴² i també quan José Estruch, aleshores president de la UAE, va convertir al periòdic de Madrid *La Voz de España* en el portaveu de l'organització sense el seu consentiment, fet que va provocar la seva dimissió com a president.⁴³

Les queixes de la FACB foren recollides en la reunió dels presidents de les diferents federacions que va tenir lloc l'any següent a València, i s'acordà "*cambiar los rumbos de la Unión Agraria, poniendo en vigor el reglamento primitivo con leves modificaciones*".⁴⁴ No sols això: en aquesta reunió s'elegí per

⁴⁰ UAE: acta de la sessió del 1.4.1905 (*Boletín Revista de la Cámara Agrícola Balear*, 25.5.1905).

⁴¹ Fou reelegit per unanimitat el comte de Torres Cabrera, però aquest va renunciar "*á fin de que no figure el precedente de la reelección y se evite que los cargos del Consejo queden vinculados en persona alguna*" i s'elegí per substituir-lo el comte de Retamoso, vicepresident de la Federació de Castella la Nova (*ibidem*).

⁴² *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 5.6.1908.

⁴³ La protesta de la FACB va esclatar quan des de *La Voz de España*, es va criticar el moviment de la Solidaritat Catalana (*Fulla Agrícola, La Veu de Catalunya*, 4.1.1909). Amb anterioritat, el comte de Torres Cabrera ja havia intentat que la revista *El Progreso Agrícola y Pecuario* es convertís en portaveu de la UAE (*El Progreso Agrícola y Pecuario*, 31.1.1904).

⁴⁴ *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 5.10.1909.

unanimitat a Joaquim d'Abadal com a president de la UAE, al qual l'any 1911 succeí un president molt afí, el president de la Federació Aragonesa, Jorge Jordana, que després de la dimissió d'Estruch havia assistit a una reunió del consell de la FACB i havia manifestat que “*la Federació Aragonesa estarà sempre al costat de la Catalana*”.⁴⁵ No era la primera vegada que demostrava la seva afinitat amb la FACB: acabada de fundar la Federació Aragonesa, Jordana ja s'havia pronunciat clarament per “*ligar en lo fonamental la sort de la Federació Aragonesa a la Catalana-Balear, encara que vingués el desgraciat cas de no poder estar d'acort ab altres Federacions*”.⁴⁶ Un cop a la presidència de la UAE, la FACB li recordava que calia no desviar-se del principi fundacional:

*Sabe V. perfectamente, amigo Jordana –li escrivia Ramon Ribas, aleshores president de la FACB– que mientras la Unión Agraria Española ha respetado el espíritu de sus bases constitutivas, de amplia autonomía para las Federaciones que la integran, la Catalana-Balear le ha prestado todo su concurso; mas cuando le ha parecido han sido vulneradas, ha levantado siempre muy alto su voz [...] para protestar por el desvío.*⁴⁷

L'any 1912, l'*Asociación de Agricultores de España*, que dirigia aleshores el vescomte d'Eza,⁴⁸ va intentar erigir-se en representant del conjunt de forces agràries espanyoles i va invitar la FACB a organitzar una delegació a Catalunya. La FACB es va negar a col·laborar “*por cuanto nos consideramos perfectamente dentro de la Unión Agraria Española, formada de la periferia al centro,*

⁴⁵ *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 5.6.1909.

⁴⁶ Declaració de Jorge Jordana Monpeón als congressistes de la FACB a Tarragona, als quals venia a portar “*una cordial salutació dels agricultors aragonesos: a dirvos que volem segui les petjades vostres y a inspirarnos en la vostra conducta*” (J. Maspons, “El Congrès Agrícola de Tarragona”, *Fulla Agrícola, La Veu de Catalunya*, 14.6.1909).

⁴⁷ *La Veu de Catalunya*, 15.7.1912.

⁴⁸ Luis Marichalar, vescomte d'Eza (1872-1945), propietari latifundista de la província de Soria, era membre del partit Conservador. Va ser diputat a Corts per aquesta província (1899-1914), després també senador, i també Director General d'Agricultura (1907-1909) i ministre de Foment (1915-1917).

y por lo tanto con criterio opuesto al que informa la actuación de esa Asociación”, negativa que va tenir ressò en altres federacions regionals.⁴⁹

La vertebració de les diferents federacions fou, doncs, molt escassa. Però a més, la UAE era una organització de les elits propietàries, orientada a influir en la política agrària i sense cap capacitat de mobilitzar les masses del camp. Algunes federacions tenien pocs membres efectius i, al cap de pocs anys, amb prou feina conservaven el caràcter nominal;⁵⁰ altres que agrupaven un gran nombre d'associacions, com ara la Federació Valenciana o la Catalano-Balear, també incloïen moltes entitats que “representan solo fuerzas nominales, son meros casinos, son corporaciones en las cuales la inmensa mayoría de los socios se limitan a pagar una cuota [...]”.⁵¹

L'activitat de les federacions fou també molt limitada. Seguint l'exemple de la FACB, concentraven la seva activitat en la celebració de congressos anuals, a banda de donar suport a algunes reivindicacions puntuals davant dels poders públics. La Federació Bético-Extremeña-Canaria, que havia fundat el comte de Torres Cabrera, va celebrar diversos congressos en els primers anys en diferents capitals andaluses (Sevilla, 1902; Huelva, 1903; Granada, 1904). L'any 1905 el comte de Torres Cabrera projectava celebrar un altre congrés regional a Jaén, on preveia tenir organitzada “una nueva gran fuerza de Sindicatos sobre las bases del que he establecido en Córdoba”;⁵² però a partir d'aleshores aquesta federació va deixar de tenir activitat. La Federació Agrícola de Castella la Vella també celebrà un congrés anual durant els primers anys: Valladolid (1902), Segovia (1903), Salamanca (1904). La Federació Valenciana també va celebrar alguns congressos i va emprendre algunes campanyes per

⁴⁹ *La Veu de Catalunya*, 15.7.1912 i 19.8.1912.

⁵⁰ Salvador Dachs, “La Unión Agraria Española”, *Resumen de Agricultura*, 5.1909.

⁵¹ Josep Zulueta, “La federación agrícola española”, *Boletín de la Cámara Agrícola Oficial de Lérida*, 28.2.1901.

⁵² Carta del comte de Torres Cabrera al marquès de Camps, datada a Madrid el 15 de febrer de 1905 (Arxiu Municipal de Salt: Fons del baró d'Algerri i marquès de Camps, correspondència).

pressionar el Govern en qüestions de política agrària (supressió de l'impost de consums sobre el vi, tractats de comerç, ...) que van tenir un ampli seguiment; però els èxits van ser escassos i, en no aconseguir una vertebració més sòlida de les associacions, la seva activitat va anar apagant-se, coincidint amb la revitalització del moviment cooperatiu confessional dels anys de la Primera Guerra Mundial.⁵³

La falta de vertebració d'aquesta federació ja havia tingut conseqüències importants molt temps abans. Un any després de la seva fundació es produí un intent de segregació de les entitats de Múrcia, que constituïren una *Federación del Valle del Segura y antiguo reino de Murcia*, i nomenaren president al diputat a Corts per Múrcia Luís Díez Guirao de Revenga. Aquest diputat va assistir a les sessions constitutives de la UAE com a representant d'aquesta projectada federació. Ell mateix n'explicava l'origen al comte de Torres Cabrera:

Aquí se ofreció con motivo del vital problema del pimiento, ya favorablemente resuelto por el Gobierno, un grande y simpático movimiento de asociación huertana de la rica vega seguraña, y ahora para la urgente solución de otros varios importantísimos asuntos, he podido animarlos á todos con objeto de formar una vigorosa Federación que sirva, con sus demás queridas hermanas las de otras provincias españolas, el ansiado y grandioso movimiento de la agricultura nacional [...] No tenemos, ni habremos de tener tampoco, en lo futuro, rozamiento alguno con la dignísima Federación valenciana, la cual nos merece todo linaje de debidos respetos, sino que comprendiendo la difícil unión con esas relativamente apartadas provincias por su situación geográfica, ya atendiendo al gran desarrollo de Asociaciones rurales de la extensa región murciana, acordamos, creyendo ser esto del justo aplauso de todas las demás ya constituídas, formarnos el correspondiente reglamento, ó mejor estatutos, teniendo ya la sanción oficial del Sr. Gobernador. Ya sé que la Cámara Agrícola de Tortosa proponía, en la división territorial, que nos agregásemos á Valencia. Sin embargo, esto tenía ya vida propia. Hasta ahora todavía no

⁵³ Samuel Garrido, “Realment eren lliurecanvistes? Les peticions aranzelàries de l'agrariisme valencià al començament del segle XX”, *Afers*, 36, 2000, pàg. 383-384.

*tenemos federada ninguna Cámara Agrícola: ya vendrán, porque nacimos ayer.*⁵⁴

El comte de Torres Cabrera, que aleshores presidia la UAE, va aconseguir convèncer a Díez Guirao de la conveniència de mantenir-se dintre de la Federació Valenciana. Paral·lelament, el president d'aquesta, Ibáñez de Lara, va posar-se en contacte amb la Cambra Agrícola de Jumilla, la més important de la regió de Múrcia, per assegurar-se de la continuïtat de la seva adhesió a la *Federación Agraria de Levante*, tal com també va fer la Cambra Agrícola d'Albacete. La Cambra de Jumilla havia estat, juntament amb el Sindicat Agrícola de Yecla, la principal promotora de la Federació del *Levante* a la regió de Múrcia, i la seva continuïtat va evitar la segregació de la regió de Múrcia. L'any 1906 la vicepresidència de la Federació Valenciana era exercida per un dirigent de la Cambra de Jumilla, Roque Martínez, i va celebrar el seu tercer congrés en aquesta localitat murciana. Però amb el temps les associacions de la regió de Múrcia van anar actuant més autònomament i a partir de 1914 la Cambra de Jumilla va trencar definitivament els llaços que l'unien amb la central de València.⁵⁵

Finalment, l'activitat de la Federació Aragonesa també fou molt limitada. Les entitats que hi participaven no van voler renunciar a la seva autonomia i, com a conseqüència, la Federació va quedar reduïda a un centre de divulgació agronòmica i de propaganda organitzativa. L'any 1914, l'*Asociación de Labradores de Zaragoza*, que era l'associació més important, se'n desvinculà definitivament.⁵⁶

⁵⁴ *Boletín Revista de la Cámara Agrícola Balear*, 25.4.1903.

⁵⁵ Ángel Pascual Martínez Soto, "El cooperativismo agrario en la región de Murcia 1900-1935: formas, papel e impacto económico", J. Barrull, J.J. Busqueta i E. Vicedo, *Solidaritats pageses, sindicalisme i cooperativisme*, Lleida, IEL, 1998, pàg. 603-656.

⁵⁶ Gloria Sanz, *En el campo conservador. Organización y movilización de propietarios agrarios en Aragón 1880-1930*, Zaragoza, Publicaciones de la Universidad de Zaragoza, 2005, pàg. 167.

L'IMPULS DE L'ASSOCIACIONISME: LA LLEI DE SINDICATS AGRÍCOLES

En una memòria premiada per l'Institut de Reformes Socials l'any 1903, s'afirmava que a Espanya “*las sociedades agrícolas no existen, porque se desconocen, porque se ignoran sus ventajas, porque así como en otros sentidos se ha hecho propaganda activa, bajo el aspecto agrícola se ha trabajado poco*”.⁵⁷ En aquells moments, a efectes legals les entitats agrícoles podien acollir-se a la Llei d'associacions de 1887, al Reial decret per a la creació de cambres agrícoles de 1890, o bé també a la Llei de comunitats d'agricultors de 1898. Cap d'aquestes disposicions havia servit per impulsar veritablement el sindicalisme agrari.

La Llei de 1887 eliminava les traves burocràtiques per a la creació de tota mena d'associacions, però no oferia incentius específics per promoure la fundació d'entitats agràries. Segons afirmava el marquès de Camps a finals del 1904, a Catalunya (la regió on havia tingut una major incidència) havia donat lloc a la creació de prop d'un centenar d'associacions.⁵⁸ Però sembla que va ser aprofitada sobretot per a la creació de societats de treballadors agrícoles i els propietaris desconfiaven de les entitats que s'havien fundat emparant-se en aquesta llei que, segons deien, “*no han podido sustraerse al ambiente de reivindicaciones en que nacieron*”.⁵⁹ El Reial decret de Cambres Agrícoles no tenia la força legal d'una llei i, com ja hem vist, també va tenir resultats molt limitats. Finalment, la Llei de comunitats autoritzava als propietaris a crear sindicats de policia rural a les capitals de província i a les poblacions de més 6.000 mil habitants o bé que tinguessin com a mínim 5.000 hectàrees de terres conreades. A Catalunya va tenir molt poca aplicació i, uns anys després de la

⁵⁷ José Elías de Molins, *La asociación y cooperación agrícolas. Estudio social agrario*, Barcelona 1912, pàg. 111-112.

⁵⁸ *Diario de Sesiones de Cortes, Senado*: sessió del 5 de desembre de 1904 (Citat per José Andrés-Gallego, *Pensamiento y acción social de la Iglesia en España*, Madrid, Espasa-Calpe SA, 1984, pàg. 242).

⁵⁹ Pablo Rovira, “Los Sindicatos Agrícolas en España”, *El Progreso Agrícola y Pecuario*, 31.3.1909.

seva promulgació, s'havia de reconèixer que “*no ha producido en España el movimiento sindical y cooperativo que todos desean*”.⁶⁰

Els propietaris vinculats a l'IACSI volien impulsar un associacionisme agrari de caràcter corporatiu, seguint l'exemple de França, que havia desenvolupat un gran moviment des de la promulgació de la llei de llibertat sindical de 1884, una llei pensada per als sindicats obrers, que a darrera hora va incloure també els del sector agrari.⁶¹ La *Société des Agriculteurs de France*, una associació fundada l'any 1867 que estava dominada pels grans propietaris i notables rurals, sovint amb algun títol aristocràtic, va aprofitar aquesta llei per convertir-se, a través del patronatge dels sindicats agrícoles, en el centre directiu d'una organització de masses. En pocs anys va promoure la creació d'un miler de sindicats locals o comarcals i una dotzena d'unions regionals, totes federades a la *Union central des Syndicats des Agriculteurs* (1886).⁶² Gràcies a la xarxa d'associacions afiliades, la *Société des Agriculteurs* va passar de 2.715 membres (1870) a 11.245 membres (1895) i a l'inici del segle XX la *Union des Agriculteurs de France* estava formada per 57 sindicats amb un total de 314.345 socis, és a dir la meitat de tots els inscrits als diferents sindicats agrícoles francesos i un nombre semblant al del poderós *Bund der Landwirte* alemany.⁶³

Des de l'IACSI s'estava molt atent a l'exemple francès i hi havia el convenciment que l'associacionisme interclassista podia ser la solució per modernitzar les explotacions, per mitjà del cooperativisme, i també per resoldre la crisi social, tot reforçant els llaços entre propietaris i pagesos. En la junta general de 1903, el president de l'IACSI afirmava que “*ante la perspectiva*

⁶⁰ Intervenció de José Canalejas al Senat (*Diario de Sesiones de Cortes, Senado*: sessió del 10 d'abril de 1902. Citat per José Andrés-Gallego, *Pensamiento y acción social...*, pàg. 243).

⁶¹ Henri Mendras, *La fin des paysans*, Paris, Lib. Armand Colin, 1970.

⁶² Pierre Barral, “L'agrarisme français: associations et politiques”, Pasquale Villani (a cura di), *Transformazioni delle società rurali nei paesi dell'Europa occidentale e mediterranea (secolo XIX-XX)*, Napoli, 1986, pàg. 105-125. Vegeu també Henri Mendras, *La fin des paysans...* i també Michael Tracy, *Farmers and politics in France*, The Arkleton Trust, Enston, 1991.

⁶³ M. Malatesta, *Le aristocrazie terriere nell'Europa contemporanea*, Roma-Bari, Editori Laterza, 1999, pàg. 157-158.

del socialismo, es preciso que nos aprestemos todos á reducir los gastos de cultivo y uno de los medios de lograrlo consiste sin duda alguna en la constitución de asociaciones y sindicatos agrícolas que permitan la adquisición en ventajosas condiciones de los abonos, aperos y maquinaria”.

Poc temps després l'IACSI manifestava que no en tenia prou amb les seves pròpies iniciatives i, per tal de conèixer i fer seves les reivindicacions de tots els pagesos, feia una convocatòria “*a los agricultores de Cataluña*”, fossin o no socis de l'IACSI, perquè es trobessin almenys un cop cada any per “*cambiar impresiones, recibir y amparar proyectos y comunicar los que ya tiene planteados o en estudio*”.⁶⁴ Tot aprofitant que poc temps després s'hauria de discutir en el Parlament espanyol el Projecte de llei d'alcohol, l'IACSI els convocà a una primera reunió el 15 de maig de 1903 per discutir aquest problema i també per avançar-los “*el proyecto que acaricia el Instituto de organizar desde luego en nuestro país los sindicatos y cajas rurales, que en otros países y aun en algunas comarcas de España, están dando escelentes resultados*”.⁶⁵

Els treballs per promoure la promulgació d'una Llei de sindicats agrícoles foren fruit d'aquesta voluntat d'impulsar el moviment associatiu. Teodor Creus, que fou el principal inspirador del projecte, proposava explícitament el model de la llei francesa com “*un sorprendente ejemplo de fecundidad en todos los terrenos, lo mismo en el material que en el moral y social*”.⁶⁶ En una conferència que va pronunciar al Centre Agrícola del Penedès l'any 1901, comparava la situació de l'agricultura i dels agricultors espanyols amb els de la nació veïna i n'explicava les diferències a partir del model associacionista:

¿Com se son obrats aquestos miragles? –es preguntava examinant la situació aventatjosa de l'agricultura francesa– ¿Com se han pogut obtenir tan envejabilíssims resultats? Sencillament, ab una ben entesa

⁶⁴ “Convocatoria a los agricultores de Cataluña”, *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 5.5.1903.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ Projecte de llei presentat al IV Congrés de la FACB celebrat a Figueres l'any 1901 (*Resumen de Agricultura*, 6.1901).

*associació; ab aquesta taula salvadora que, en lo general naufragi en que tot sembla haver-ho deixat sumergit lo sigle que havem acabat, haurá de constituir la essencia del sigle en que entrém.*⁶⁷

Seguint l'ideari del comte de Rocquigny, contraposava “la associació professional, que es lo millor centre de activitat que existeix pera los diferents agrupaments naturals, basats en la comunitat de interessos” al socialisme agrari, i proposava la constitució de sindicats que s'articularen a partir de la necessitat immediata de la compra en comú d'adobs comercials, però que tindrien com a objectiu la defensa dels interessos econòmics agrícoles, o sigui: 1/ fiscalitzar l'actuació dels governs i reclamar reformes legislatives; 2/ promoure l'ensenyament agrícola; 3/ crear i fomentar les institucions de crèdit agrícola, socors mutus i altres funcions cooperatives; 4/ evitar els intermediaris en la compravenda d'inputs agrícoles i animals; 5/ garantir la qualitat de la producció i reprimir els fraus; i 6/ aconsellar i arbitrar solucions en qüestions litigioses.

Aquestos sindicats –continuava dient, referint-se al cas francès– son generalment mixtes, es a dir; que forman part de ells, lo mateix los obrers, que'ls patrons; grans terratinents, petits propietaris rurals, masovers, majordoms, capatassos de conreu y mers jornalers del camp; y en ells aprenen á coneixers, á ajudarse, á il·lustrarse los uns als altres, á discutir llurs interessos comuns, y concertarse pera ferlos triomfar. Y res hi ha més á proposit que aquestas reunions, pera posar las classes en contacte, solidarisar llurs interessos comuns y alsar lo nivell de la democracia rural.

Juntament amb els objectius econòmics, els sindicats agrícoles eren un instrument fonamental, perquè “representan la pau social assegurada en los camps per las cordials relacions entre todas las categorias del mon rural”.

Teodor Creus, que fou el president perpetu de la Subdelegació de l'IACSI a Vilanova i la Geltrú, havia estat el fundador del primer Sindicat de propietaris per a la defensa contra la fil·loxera (1883), i l'any 1894 havia promogut la Lliga de Productors de

⁶⁷ *El Labriego. Eco del Centro Agrícola del Panadés*, 14.4.1901.

Vilanova i la Geltrú. Una consulta que li dirigí la FACB, aleshores presidida per Josep Zulueta, per tal que indiquessin els mitjans convenients per a la defensa dels interessos agraris i les gestions que calia efectuar prop de l'administració (local, provincial i estatal), fou l'ocasió per proposar la promulgació d'una llei que afavorís l'associacionisme agrari de manera similar a la que a França havia donat tan bons resultats.

El Consell general de la FACB va recollir la proposta i, el 17 de març de 1901, encomanà al mateix Teodor Creus la redacció d'un projecte de llei, que seria presentat en el IV Congrés de la Federació celebrat a Figueres l'any 1901. Calcat del que hi havia vigent a França, el seu objectiu bàsic era eliminar les prohibicions i formalitats inútils que podien limitar el desenvolupament de l'associacionisme agrari, i al mateix temps evitar la creació de sindicats de classe.

El treball de Teodor Creus fou aprovat com a ponència en el Congrés de Figueres i el marquès de Camps, que era el president de l'IACSI i havia estat el primer president de la FACB, el traslladà al ministre d'Agricultura, el liberal Miguel Villanueva. Aquest presentà a les Corts un primer Projecte de Llei de sindicats agrícoles el 18 d'octubre d'aquell mateix any. El Projecte de llei anava precedit d'un preàmbul en què el Govern afirmava *“la intención de otorgar á los Sindicatos cuantas facilidades puedan apetecer para la realización de sus fines, no limitando con restricciones administrativas los horizontes de su actividad”*. Atenent les reivindicacions de la FACB, el Govern alliberava els sindicats de tot gravamen fiscal, els donava *“completa autonomía”* per a la seva constitució, redacció d'estatuts, determinació d'operacions, fixació de quotes i formació i utilització del capital (art. 4) i permetia la formació d'*“uniones agrícolas, cuya acción se extienda á una ó varias provincias, bajo la denominación de Sindicatos provinciales ó regionales”* (art. 6).

El Projecte de llei va topiar amb una *“violenta oposició”* d'alguns senadors que l'acusaren de catalanista i, *“complertament desfigurats”* per les esmenes, no va arribar ni tan sols a ser discutit en el Congrés de Diputats. Segons explicava Teodor Creus,

degué sonar malament (llavors tal volta encare més que avuy) á las orellas de alguns, la paraula autonomía que en dit projecte no havia

*tingut reparo en emplear lo señor Villanueva; y per axó, y per lo pecat de origen, además, que portava aquell projecte, de haver nascut la idea de ell en Catalunya, fou objecte en lo Senat de tanta violenta oposició, de tantas esmenas, de part de alguns senyors Senadors, que equivalian á una verdadera obstrucció. [...] y per més que la Comissió s'avingués á suprimir lo de la autonomia, y á reduhir á la més mínima expressió las disposiciones que havian de afavorir la constitució dels sindicats, encare se presentaren novas esmenas al projecte axís reformat, sortint á la fi del Senat lo tal projecte, complertament desfigurat, pera anar á morir en los calaixos de las comisiones del Congrés, que moría poch temps après, ab lo cambi de situació política ocorregut llavors.*⁶⁸

El més sorprenent de la resposta de les Corts era que s'entengués com una llei que estimularia la conflictivitat i la difusió del socialisme en el món rural, quan els seus inspiradors perseguien exactament el contrari, tal com el marquès de Camps apuntava amargament:

*Varen creure que la constitució dels Sindicats fomentaria-l socialisme al camp y en cambi prefereixen donar valor y alentar la formació de Societats de resistència que sempre ho seran de lluita d'unas classes en contra d'altras, mentres que, mitjansant els Sindicats, s'unirían en una sola associació els propietaris, els masovers y els jornalers, o sia el capital, la inteligencia y el treball, aspiració suprema de la economia moderna y també de la caritat cristiana.*⁶⁹

Quan es constituí la *Unión Agraria Española* (1903), l'IACSI i la FACB van recomanar al president elegit, el comte de Torres Cabrera, que era senador, que utilitzés la seva influència per plantejar de nou la promulgació d'una Llei de sindicats agrícoles. L'any següent el Projecte de llei fou reprès per l'Institut de Reformes Socials, i la junta directiva de l'IACSI va nomenar una ponència perquè l'estudiés i –tot i fer-hi algunes observacions– va acollir favorablement les bases presentades per Segismundo

⁶⁸ Teodor Creus, *Manuel de Sindicats Agrícoles y Caixas Rurals*, Barcelona, Llibreria de Francesch Puig, 1906, pàg. 12-14.

⁶⁹ "La Organissació Agrícola", conferència del marquès de Camps al Centre Agrícola del Penedès (*Boletín Oficial de la Cámara Agrícola del Ampurdán*, 1.12.1902).

Moret, semblants a les que tres anys abans havia presentat Villanueva.⁷⁰

Encara es presentà un tercer projecte al Senat, a càrrec d'Antonio Maura, que tampoc fou aprovat. Finalment, quan Moret formà Govern presentà de nou el projecte, que passà gairebé desapercebut i va aparèixer a la Gaceta el 28 de gener de 1906, signat pel ministre de Foment Rafael Gasset. La Llei definitivament aprovada donava alguns avantatges importants als sindicats agrícoles: per tal de facilitar-ne la constitució, la tramitació quedava reduïda a una sol·licitud dirigida al Governador Civil de la província, subscrita per un mínim de deu associats o bé una associació agrícola legalment organitzada (art. 2); se'ls eximia dels impostos de timbre i drets reals en la constitució, modificació, unió i dissolució (art. 6); se'ls reconeixia personalitat jurídica per adquirir tota classe de béns (art. 3); i se'ls retornaven els drets de duanes en la importació de màquines o altres elements de les indústries agrícoles (eines, llavors, bestiar, etc.), un cop reconeguda la utilitat general de la importació (art. 7).

Tot i que la Llei no va tenir una vida pacífica, i que la publicació del primer Reglament (9 d'octubre 1907) i algunes disposicions posteriors que reduïen els avantatges de la Llei, foren durament contestades tant per l'IACSI i la FACB, com des del catolicisme social, els seus efectes en la difusió de l'associacionisme agrari foren prou importants com perquè hagi estat considerada el punt d'arrencada del cooperativisme agrari a Espanya.⁷¹

Des de l'IACSI es van portar a terme altres iniciatives per afavorir el moviment associatiu agrari. El mateix any de la promulgació de la Llei de sindicats agrícoles va publicar una crida a favor de la constitució de caixes rurals, que havien començat a difondre's àmpliament a diferents països europeus,⁷² i quatre anys més tard

⁷⁰ *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 20.10.1904.

⁷¹ Sobre els problemes d'aplicació de la Llei de Sindicats Agrícoles, vegeu: Samuel Garrido, "Alentar y obstruir: Las vacilaciones sobre la política estatal sobre cooperativismo en los inicios del siglo XX", *Noticiero de Historia Agraria*, 7, 1994 pàg. 131-154, i també José Andrés-Gallego, *Pensamiento y acción social...*, pàg. 246-261.

⁷² *Cajas Rurales. Llamamiento del Instituto a los agricultores catalanes*, Barcelona, Imprenta de Francisco J. Altés, 1906.

va editar un altre opuscle similar (*Instruccions pera la constitució de Sindicats Agrícoles y Caixes rurals*). Aquestes iniciatives formaven part d'una estratègia dissenyada al final del segle XIX per mantenir la seva posició preeminent dintre del moviment associatiu agrari, de la qual la FACB n'era una peça clau.

ALTRES INICIATIVES DESTACABLES

Altres iniciatives de la FACB no es van saldar amb el mateix èxit que la Llei de sindicats agrícoles; però tot i així mereixen algun comentari. L'any 1909, la Cambra Agrícola del Vallès i la Cambra Agrícola Ausetana van presentar una proposta per organitzar des de la FACB la compra en comú d'adobs i altres ínuts agrícoles. S'encarregà a ambdues entitats de formular unes bases per tirar endavant el projecte, que donà lloc a la constitució, dintre de la FACB, d'una *Comunitat per a l'adquisició de primeres matèries*, que fou considerada un dels fets cabdals de la vida de la Federació.

L'entitat va posar-se en funcionament el mateix any 1909. El mes de març es va celebrar una reunió al local de la FACB, que va reunir "*representantes de las más apartadas comarcas*".⁷³ En la comissió que havia de realitzar els treballs definitius per a l'organització de l'entitat i fer les compres de la primera campanya hi havia representants de les quatre províncies i també de les Illes. Després de la primera campanya es nomenà una comissió de compravenda, formada pel president i secretari de la FACB, un delegat de l'IACSI (Fèlix Fages), tres delegats de les entitats que havien fet una compra de major valor durant l'anterior campanya, que eren la Cambra Agrícola de l'Albí, la Cambra Agrícola de Cervera i el Sindicat Agrícola de Mont-roig del Camp, i un delegat de les altres associacions federades en general (Josep M. Barnadas, del Sindicat Alella Vinícola).⁷⁴ La comissió negociava amb les cases comercials per obtenir les millors

⁷³ *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 20.3.1909.

⁷⁴ FACB: acta del 7.12.1909 (*Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 20.12.1909).

condicions i s'encarregava d'analitzar les matèries adquirides; en correspondència amb aquest servei la FACB cobrava un tant per cent de les despeses de compra de les entitats, que rebien directament les mercaderies demandades i pagaven a la casa venedora "en la forma y condicions estipulades".⁷⁵

Aquesta primera experiència de compra cooperativa no va tenir l'èxit esperat, a causa de "las dificultades con que se había tenido que luchar por lo que se refiere á algunas sociedades productoras de abonos".⁷⁶ Durant la tardor de 1909, el total d'adobs comercialitzats per la FACB sumà un total de 358 tones (53.326 pessetes);⁷⁷ però en la campanya de la primavera següent, es comercialitzaren només 168 tones (37.196 pessetes). Tot i que el nombre de societats que utilitzaren el servei augmentà de 13 a 32 (11 associacions repetien), s'adquirien quantitats molt petites: la Cambra Agrícola de la Segarra i l'Urgell, que havia estat una de les entitats que el 1909 més en va comprar, va distribuir entre els seus socis 50 tones d'adobs i només un petit nombre dels seus socis (23 dels 143 socis que tenia inscrits a la Cambra) se'n van beneficiar.⁷⁸

Sabem que en els anys següents la *Comunitat per a l'adquisició de primeres matèries* va seguir funcionant: Joan Pardo, quan va deixar la secretaria de la FACB, va exercir-ne de gerent fins que va dimitir, l'any 1915, quan el succeí en el càrrec Joan Riba, que aleshores era el secretari de la FACB.⁷⁹ L'any 1919 la FACB encara servia sofres a diverses entitats federades, com ara l'Associació Agrícola de Badalona, els sindicats agrícoles de Sant Boi de Llobregat, de Montcada, de Sant Cugat, del Masnou i de Premià

⁷⁵ Jaume Maspons, "Agricultura", a: F. Carreras i Candi (dir.), *Geografia General de Catalunya*, vol. Catalunya, Barcelona, 1913-1918, pàg. 571. Vegeu també la *Fulla Agrícola de La Veu de Catalunya* del 25.10.1909 i 1.11.1909.

⁷⁶ FACB: acta del 5.10.1909 (*Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 20.10.1909).

⁷⁷ Les quantitats adquirides per la FACB foren les següents: 251 tones de superfosfats de calç, 73 tones de sulfat amònic, 18 tones de clorur potàssic, 2'5 tones de sulfat de ferro, 0'2 tones de nitrat de sosa i 2'5 tones de sulfat potàssic.

⁷⁸ Josep M. Ramon, *El sindicalisme agrari a la Segarra*, Lleida, Pagès Editors, 1999, pàg. 73.

⁷⁹ *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 5.3.1915.

de Mar, i l'Institut Agrícola de Sant Andreu del Palomar;⁸⁰ però es tractava d'una situació excepcional, a causa de l'alteració dels mercats de productes químics produïda per la Primera Guerra Mundial.

Paral·lelament a la comercialització d'adobs, la FACB va impulsar un projecte ideat per Josep Zulueta, per aconseguir la constitució d'un banc nacional agrari. L'any 1910, el secretari de la Federació estava exultant per aquestes “*dues obres capitals*” de la FACB:

*¿Quién les había de decir a los fundadores de esta unión permanente de entidades agrarias que en el día de hoy se realizaría por la misma lo que siempre fue ideal soñado por los agricultores, la obtención de buenos abonos y baratos y la gigantesca obra de sentar una firmísima base para la solución del crédito agrícola con la fundación no lejana de un Banco Agrario Nacional? Porque estas dos obras capitales, la una de tangible realidad ya, y la otra en vías de feliz y pronta realización, son carne de la F.A.C.B., que demuestra con ellas su potencialidad extraordinaria y su acción fecunda.*⁸¹

L'origen d'aquesta iniciativa es troba en el Congrés Agrícola de la FACB celebrat a Tarragona (1909), en el qual Josep Zulueta va presentar una ponència sobre el tema “Associacions agrícoles i en especial les de crèdit”, tot i que ja havia plantejat aquesta idea molts anys abans, quan era president de la Lliga de Productors del Principat de Catalunya (1895). La proposta va suscitar molt interès entre els congressistes de Tarragona i, segons els acords presos en aquell congrés, el febrer de 1910 Josep Zulueta va presentar les bases del seu projecte al Consell de la FACB. El Consell va donar-li suport i, seguint les indicacions de l'expresident Ignasi Girona, aleshores senador a les Corts, va donar llibertat completa al ponent per tal de portar-lo a terme.

En un primer moment va semblar que el projecte es podria realitzar molt aviat, atès que el juliol del mateix any 1910 ja es presentà un projecte de llei sobre la creació d'un banc nacional

⁸⁰ *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 5.5.1919.

⁸¹ Joan Pardo Wehrle, “La Federación Agrícola Catalana-Balear”, *La Cataluña*, 14.5.1910.

agrari; però no va prosperar per culpa dels “*entorpecimientos puestos por quienes tenían el deber de dar facilidades*”.⁸² El 9 de juny de 1911, prèvia acceptació pel ministre de Foment, Rafael Gasset, fou presentat al Congrés dels Diputats com a projecte de llei per una comissió integrada per Santiago Alba (president), Manuel Bueno, José Estruch, Eduardo Gómez Llombart, Josep Zulueta, Julio Burell i Manuel Gullón (secretari). El 3 d'octubre va tenir lloc una assemblea de la FACB per tractar del dictamen de la comissió del Congrés de Diputats sobre el Projecte de llei, que comptà amb una nombrosa participació i adhesions: deia el president de la FACB, Pere G. Maristany, que “*esta sesión es sin duda la más trascendental que hemos celebrado, y, sin embargo, ninguna se desarrolló nunca con mayor placidez*”.⁸³ El principal acord d'aquella l'assemblea fou impulsar la tramitació amb urgència del Projecte de llei i que en el cas que les Corts no es reunissin aquell any, sol·licitar la creació del banc nacional per Reial decret, acceptant el dictamen de la comissió del Congrés.

De nou, quan semblava que estava a punt de fer-se realitat, el projecte quedà aturat. Cinc anys més tard, es discutí un nou projecte de llei diferent al de 1911: estava també impulsat per Santiago Alba, aleshores ministre d'Hisenda, i Josep Zulueta fou nomenat president de la comissió dictaminadora. La FACB va nomenar una ponència integrada per Josep Vidal i Barraquer, Vicenç Coma i Joan Riba, per expressar el seu punt de vista i presentar esmenes. La conclusió bàsica era la següent:

La Federación hubiera deseado que se hubiere aceptado el proyecto íntegro que presentó a las Cortes, y que se publicó en el Diario de Sesiones del Congreso, correspondiente al nueve de Junio de mil novecientos once, porque en aquél se tenían en cuenta todos los elementos que contribuían a valorizar la propiedad inmueble, pero cúmplele de todos modos manifestar la complacencia, la simpatía, el agrado con que ha visto que por el Excmo. Sr. Ministro de Hacienda se haya leído en el Congreso de los Diputados el

⁸² FACB, *Banco Nacional Agrario. Razones que justifican su creación*, Madrid, Imprenta Artística Española, 1911, pàg. 6.

⁸³ *El Cultivador Moderno*, 10.1911.

*Proyecto de Ley, creando un Banco Agrícola de que tan necesitada está la agricultura nacional.*⁸⁴

Però de nou el projecte de llei embarrancà, com tants projectes semblants: entre 1830 i 1910 es poden comptabilitzar més de cinquanta projectes per a la creació de bancs agrícoles frustrats i no fou fins a la Dictadura de Primo de Rivera que es va posar en marxa una institució veritablement estable i operativa: el Servicio Nacional de Crédito Agrario (1925).⁸⁵

Tant la iniciativa del banc nacional agrari com la comercialització d'adobs, que foren considerades com dues iniciatives cabdals de la FACB, no van tenir èxit. En canvi, una altra iniciativa de la FACB va acabar tenint una transcendència molt gran: es tracta de la constitució, l'any 1910, del sindicat *Unión para la defensa dels productes agrícoles*, que acabà donant lloc a la creació de la Unió de Vinyaters de Catalunya. La FACB portava temps ocupant-se del problema dels vins adulterats i de l'impost de consums que afectava la comercialització del vi. El primer de setembre de 1903, a petició del president de la FACB, Manuel Raventós, es reuniren les societats federades per tal d'aprovar unes *Bases para un proyecto de persecución del vino sofisticado y para la supresión del impuesto de consumos*. Més tard, la FACB va emprendre una gran campanya contra la Llei d'alcohols (1908), en què va participar des del Senat el marquès de Camps.

Però no fou fins al 1910 quan es decidí la creació d'un Sindicat regional purament vinícola, "*entidad que constituirán los viticultores y que sostendrán con su solo esfuerzo mediante una cuota de dos pesetas anuales, pudiéndose suscribir cada uno por tantas cuotas como quiera*".⁸⁶ Segons aquesta proposta,

⁸⁴ *Informe de la Federación Agrícola Catalana-Balear sobre el proyecto de ley creando un Banco agrícola (Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro, 20.12.1916).*

⁸⁵ Pedro Carasa, "Proyectos y fracasos del crédito agrícola institucional en la España contemporánea", *Áreas. Revista de Ciencias Sociales*, 21, 2001. Sobre el Servicio Nacional de Crédito Agrario, vegeu: Aurora Gámez, "La financiación de la agricultura en España: el Servicio Nacional de Crédito Agrario (1925-1936)", *Agricultura y Sociedad*, 82, 1997, pàg. 219-250.

⁸⁶ FACB: acta de la sessió extraordinària del 21.6.1910 (*Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro, 5.7.1910*).

que defensà Josep M. Barnadas, el nou sindicat seria regit per comitès comarcals i per un comitè central format per un delegat de cadascun dels comitès comarcals, els quals designarien un president, un vicepresident i un secretari general. En aquest comitè central hi hauria un delegat de la FACB i un de l'IACSI.

Gaietà Fontrodona i Rafael Mir, però, sostenien que aquest sindicat regional havia de perseguir no sols les adulteracions dels vins, sinó també dels olis, adobs i altres primeres matèries, i que havia d'estar constituït per les entitats federades que s'hi adherissin. D'aquesta manera, podia constituir-se de manera immediata i proposaven la celebració d'una assemblea a Sant Sadurní d'Anoia el 3 de juliol per tal d'iniciar la campanya.

Per tal d'harmonitzar les dues propostes, la FACB decidí la creació immediata d'un sindicat de defensa de la puresa dels productes agrícoles, tal com defensaven Fontrodona i Mir, però que aquest organisme es formaria en un futur segons el projecte defensat per Barnadas.⁸⁷ La constitució va tenir lloc el 5 de juliol, només dos dies després de la magna assemblea de Sant Sadurní d'Anoia, amb l'adhesió inicial de més d'una trentena d'associacions.⁸⁸ D'acord amb el protagonisme que havien tingut els propietaris penedesencs en la iniciativa, en fou escollit president Gaietà Fontrodona, de la Cambra Agrícola del Penedès, i secretari primer Pere Mir i Ràfols, de la Cambra Agrícola de

⁸⁷ *Ibidem*.

⁸⁸ Sindicat Agrícola de Sant Pere de Gelida, Lliga d'Agricultors i Industrials de Martorell, Sindicat Agrícola de la Granadella, Cambra Agrícola de l'Anoia, Cambra Agrícola de Valls, Cambra Agrícola de l'Espluga de Francolí, Centre Agrícola del Pla del Penedès, Gremi d'Agricultors de Sant Quirze de Terraça, Sindicat Agrícola de Blanes, Cambra Agrícola de Falset, Nou Sindicat Agrícola del Penedès de Sant Pere de Riudebitlles, Sindicat Agrícola de l'Espluga de Francolí, Sindicat Agrícola de Cambrils, Cambra Agrícola del Vallès, Delegació de la Cambra Agrícola del Vallès a Caldes de Montbui, Cambra Agrícola del Baix Llobregat, Centre d'Agricultors de Mataró, Unió Agrícola de Gelida, Cambra Agrícola de l'Albí, Sindicat Agrícola de Girona, Centre Agrícola de Vilafranca del Penedès, Sindicat Agrícola de Mollet del Vallès, Cambra Agrícola de Rubí, Cambra Agrícola i Sindicat d'Arenys de Mar, L'Agrícola de Baldomar, Cambra Agrícola del Penedès, Caixa Agrícola de Masquefet, Sindicat Agrícola de Mont-roig, Gremi d'Agricultors d'Avinyonet, Cambra Agrícola d'Olesa de Montserrat, Cambra Agrícola de Porrera, Sindicat Agrícola de Llança, Societat Agrícola de Sant Isidre de Sants i Sindicat Agrícola de Santa Coloma de Queralt.

l'Anoia.⁸⁹ Com a vicepresident, fou nomenat el propietari i advocat Josep Puig de la Bellacasa, que des de l'any 1908 era un dels assidus a les reunions de la FACB en representació del Sindicat Agrícola de Llançà, on tenia les seves finques vitícoles.

En la sessió de 8 de novembre de 1910, Josep M. Barnadas va tornar a demanar el recolzament de la FACB per a la creació d'un Sindicat regional de Viticultors que "*sólo actuaría cuando el interés general de los viticultores de Cataluña fuese igual, dejando en completa libertad á las entidades locales cuando la acción no fuese conjunta*".⁹⁰ En la sessió següent va retirar la proposta, atenent a l'activitat que havia iniciat la *Unió de sindicats pera la defensa dels productes agrícols*, que semblava prou ben encaminada. Semblava, doncs, que hi havia resistències, a l'hora de concretar la creació del nou sindicat de viticultors; però pocs dies després ja es constituí la Unió de Vinyaters de Catalunya (UVC) com una continuació d'aquella entitat.

La primera reunió de la UVC va tenir lloc el dijous 29 de desembre de 1910, amb l'assistència del marquès de Camps, Gaietà Fontrodona, Pere Mir i Ràfols, Josep M. Barnadas, Josep M. Fortuny i Llibre, Josep Martí i Queralt, Josep Puig de la Bellacasa, Ramon Ribas i Ribot, Josep Fluvià i mossèn Carles Grassot, i acordaren nomenar Puig de la Bellacasa, Mir i Fluvià com a president, vicepresident i secretari, respectivament. Joan Pardo Wehrle, secretari general de la FACB, fou nomenat administrador general del nou sindicat. Barnadas i Fluvià redactaren un manifest adreçat a tots els viticultors catalans, sota la supervisió del marquès de Camps i de Puig de la Bellacasa, i es començaren a nomenar delegats locals per iniciar la campanya d'adhesions.

En els mesos que van seguir la UVC va desplegar una activitat extraordinària, succeint-se els mítings per totes les poblacions vitícoles de Catalunya, amb la creació de delegacions locals i consells comarcals que anaren vertebrant la nova associació.

⁸⁹ El Consell quedà format per Gaietà Fontrodona (president), Josep Puig de la Bellacasa (vicepresident), Pere Mir i Ràfols (secretari primer), Josep Fluvià (secretari segon), Frederic Ros (vocal) i Soldevila (vocal).

⁹⁰ *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 20.11.1910.

Jaume Raventós, des de les pàgines de la *Revista de l'IACSI* (que era també portaveu de la FACB), s'hi referia dient que “no sé si jamás se ha visto en el movimiento agrícola de nuestro país surgir una sociedad con más rapidez, con más empuje, con más vigor que esta”.⁹¹ Segons ell aquell mateix any 1911 la UVC constituí delegacions a més de dues-centes localitats catalanes i comptava amb més de vint mil associats.⁹²

Nascuda en el si de la FACB, la UVC no se'n desvinculà: al mateix temps que comunicava formalment la seva constitució, sol·licitava adherir-se a la FACB i –d'acord amb el projecte presentat per Josep M. Barnadas– demanava el nomenament d'un vocal nat per al seu Consell Central. La seva seu fou, inicialment, la de l'IACSI, que ho era alhora de la FACB. El primer acte públic va tenir lloc a Igualada sota la presidència de Pere G. Maristany, president de la FACB (i que a més exercia el càrrec de cap de Foment de la província), davant d'un auditori d'unes dues mil persones, presagi de l'èxit incontestable que tindria la iniciativa.

El primer president de la UVC fou Josep Puig de la Bellacasa que, com hem vist, havia ocupat la vicepresidència de la *Unió de sindicats per a la defensa dels productes agrícoles*, i el primer vicepresident fou Pere Mir, el secretari d'aquella entitat. Josep M. Barnadas, que continuà molt present a la FACB, en fou més tard l'administrador general, i el marquès de Camps, que havia estat el primer president de la FACB, també fou un dels fundadors de la UVC i, després de la mort sobtada de Puig de la Bellacasa, l'octubre de 1913, en fou elegit president (des del 1918, president honorari).

Com havia fet la FACB, la UVC també va impulsar la creació d'altres associacions de viticultors a altres regions espanyoles fins a crear, l'any 1924, la *Confederación Nacional de Viticultores*. Però aquí s'aturen els paral·lelismes: la UVC va aconseguir una enorme mobilització dels viticultors catalans i va tenir una labor de primer ordre en la defensa dels seus interessos. L'any 1931, quan la FACB ja havia deixat de tenir activitat, la UVC es convertia en la secció vitícola de la Unió de Sindicats Agrícoles de Catalunya,

⁹¹ *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 5.5.1911.

⁹² *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 20.11.1911.

la federació de sindicats que, durant els anys trenta, encapçalà la defensa dels interessos econòmics de l'agricultura catalana.

ELS CONGRESSOS AGRÍCOLES

L'activitat més característica de la FACB era la celebració dels congressos agrícoles. Amb una periodicitat anual, reunien els delegats de les associacions federades en una localitat de Catalunya (alternant cada any una província diferent) o de les Illes, i *“eren a la vegada assemblea general, en què eren renovats els càrrecs, festes de germanor i companyonia i motiu d'estudi i discussió dels problemes tècnics i generals del ram”*.⁹³

Aquests congressos tenien un precedent clar en les “reunions agrícoles” que començà a organitzar l'IACSI el 1860. En la junta general d'aquell any, l'IACSI aprovà les bases següents:

*Tendrán estas reuniones por objeto: 1º Poner en relación los socios de las diversas Subdelegaciones que existen en el Principado Catalán; 2º Tratar de aquellos asuntos ó cuestiones que interesen á la agricultura en general y á los especiales de cada comarca, ilustrándose mutuamente; 3º Dar á conocer y generalizar el uso de máquinas, instrumentos y procedimientos de reconocida utilidad; 4º Estimular la inteligencia en las prácticas agrícolas y la perfección de las labores del campo.*⁹⁴

La primera d'aquestes “reunions agrícoles” organitzades per l'IACSI es va celebrar l'any 1861 a Manresa, on hi havia una de les subdelegacions més actives; també s'escollí la capital del Bages per la facilitat de comunicació amb Barcelona i perquè *“las condiciones de la localidad se prestan á toda clase de ensayos”*.⁹⁵ Es lliuraren una sèrie de màquines a diverses subdelegacions

⁹³ Alexandre Galí, *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya (1900 a 1936)*, Llibre VI, Barcelona; Fundació Alexandre Galí, 1982, pàg. 186.

⁹⁴ *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 1860, pàg. 23. Sobre les “reunions agrícoles” de l'IACSI, vegeu J. Maspons, “Agricultura”, pàg. 590 i ss., i també M. Caminal, *L'Institut Agrícola Català...*

⁹⁵ *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 1861, pàg. 20-21.

perquè les provessin i s'establiren premis per tal d'estimular la introducció d'avenços tècnics. Després se'n varen celebrar a Reus (1862), Figueres (1863), Lleida (1864), i més tard a Barcelona (1872). L'any 1891 es va intentar reprendre aquests actes amb la celebració de la reunió agrícola de Terrassa; però no van tenir més continuïtat fins a la celebració dels congressos de la FACB.

L'origen de la FACB es troba en el Congrés Vitícola que es va celebrar a Sant Sadurn d'Anoia el 19 de maig de 1898. La comissió organitzadora estava formada per Marc Mir i Capella (president), Pere Rovira i Cañameras (vicepresident), Manuel Raventós i Domènech (tresorer), Modest Casanovas i Romeu, Josep Mestres i Mas, Rafael Mir i Deàs, Jaume Llopart i Jorba, i Jaume Raventós i Poch (secretari), que constituïen el grup impulsor de la revista *Resumen de Agricultura* i que eren, la majoria d'ells, membres de l'IACSI.

Aquest congrés va reunir a Sant Sadurn els delegats de les poblacions vitícoles de la província de Barcelona i d'entitats agrícoles que hivolgguessin ser representades,⁹⁶ als quals prèviament se'ls va remetre un qüestionari de cadascun dels temes proposats en el Congrés.⁹⁷ Ells havien de distribuir-lo entre els agricultors de la seva demarcació (o consocis de l'entitat respectiva) i retornar-lo amb un resum de les informacions i opinions obtingudes. A partir d'aquestes, la comissió organitzadora nomenà unes ponències que formularen una conclusió per cada tema, la qual fou comunicada als delegats per deliberar-hi i discutir-hi en el Congrés, per a la seva aprovació definitiva.

L'expectació que despertà el Congrés va ser considerable. Van contestar el qüestionari i assistir al congrés més d'un centenar de delegats, a més d'unes cinc-cents persones de públic (quan Sant Sadurn era aleshores una localitat de poc més de 2.500

⁹⁶ En la convocatòria del congrés, que data del 17 de juny de 1897, els organitzadors demanaven als alcaldes “*que reúnan á los propietarios, mayores contribuyentes y vicultores que se distinguen en cada localidad, los cuales de entre ellos nombrarán el delegado que ha de representarles en el Congreso*” (*Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 7.1897).

⁹⁷ Els temes tractats als congressos de la FACB estan relacionats a l'apèndix 8.

habitants) i, davant de l'èxit assolit, el diputat provincial Eduard Vidal i Valenciano va proposar la celebració anual d'un congrés vitícola i va indicar la ciutat de Reus (acord ja pres per la Lliga d'Agricultors de la província de Tarragona el 25 d'octubre de 1897) per celebrar-lo l'any següent.⁹⁸

Tot i que aleshores la FACB encara no estava oficialment constituïda, el Congrés Vitícola de Sant Sadurní sempre fou considerat el primer dels vint-i-sis que organitzà. Segons Teodor Creus, fou després de l'èxit dels dos primers congressos quan es va veure l'oportunitat de crear una entitat de caràcter permanent que ajuntés les forces agrícoles disperses que s'havien posat en relació, i *“que tomase á su cargo la conservación de aquella especie de fuego sagrado, que se revelaba latente en el fondo de la clase agrícola”*.⁹⁹

Els congressos acostumaven a celebrar-se en el mes de maig o juny, *“triant-se aquesta temporada per la bondat del temps, per la relativa calma que sol haver-hi en les feines del camp y perque Pasqua Florida o Pasqua Granada, que solen escaurer's en dits mesos, donaven dos dies de festa”*.¹⁰⁰ Duraven dos o tres dies i acostumaven a anar acompanyats d'actes diversos, com ara una excursió per la comarca amfitriona amb la visita d'alguna explotació agrícola significada. També s'organitzaven concursos i exposicions: per exemple, en el congrés vitícola celebrat a Reus (1899) va tenir lloc un concurs d'empeltadors; el congrés celebrat a Vic (1908) va comptar amb un notable concurs de bestiar, i en el segon congrés celebrat a Sant Sadurní d'Anoia (1922), s'organitzà una exposició de vins i derivats de la vinya amb una cinquantena d'expositors i diversos premis.

En les solemnes sessions d'apertura i de clausura –i també a vegades durant tot el congrés– era freqüent l'assistència de diputats a Corts, senadors i altres personalitats polítiques. El primer congrés fou presidit pel president de la Diputació de Barcelona,

⁹⁸ *El Progreso Agrícola y Pecuario*, 30.5.1898.

⁹⁹ Teodor Creus, “La Federación Agrícola Catalana-Balear”, *Resumen de Agricultura*, 5.1909.

¹⁰⁰ “Els Congressos de la Federació”, *Fulla Agrícola de La Veu de Catalunya*, 5.6.1908.

Andreu del Sard, marquès de Vilanova i la Geltrú, i va tenir com a vicepresidents a Francesc X. Rabassa, president de la Diputació de Tarragona, i al marquès de Camps, president de l'IACSI. El segon fou presidit per l'alcalde de Reus, Josep M. Borràs, i va tenir com a vicepresidents a Ferran de Querol, president de la Diputació de Tarragona, i a Marc Mir, delegat per la Diputació de Barcelona. Els altres congressos foren presidits pels presidents de la FACB, però el de Cervera (1905) va ser presidit pel bisbe de Solsona i altres congressos també comptaren amb la presència d'autoritats destacables, com ara el Governador Civil de la província o fins i tot en alguna ocasió el ministre d'Agricultura.

Des del primer congrés, celebrat a Sant Sadurní d'Anoia (1898), la llengua utilitzada fou gairebé exclusivament el català. En la crònica d'aquest congrés, el corresponsal del butlletí de la Cambra Agrícola de Tarragona fins i tot va fer notar la seva incomoditat perquè després de la intervenció en castellà d'un enginyer agrònom *“los oradores que con él contendieron, quienes conocen perfectamente el castellano, no tuvieron la galantería de contestarle en su propio idioma”*.¹⁰¹ En el congrés celebrat a Manresa (1908), tot i que fou presidit pel Governador Civil de la província, s'utilitzà el català des de l'obertura de l'acte, i en el congrés del Vendrell (1904), que comptà amb la presència del ministre d'Agricultura, el polític castellà Manuel Allendesalazar, *“el presidente de la Federación Agrícola va contestar al ministro –que duía la representación del Rey– ab un discurs catalá desde'l principi fins al fi, sense una sola paraula de cortesia pronunciada en la llengua oficial”*.¹⁰²

En les primeres edicions els congressistes eren un centenar; però l'assistència va anar augmentant i el congrés celebrat a Cervera (1905) ja arribà a comptar amb dos milers d'assistents. Jaume Maspons explicava en la crònica d'aquest congrés que *“la ciutat no te cap local pera congregarlos tots y se n'ha de bastir un expressament pera l'acte. Arriban á reunirse dúas mil personas al Congrès y a las horas en que menys animadas son*

¹⁰¹ *Boletín de la Cámara Agrícola provincial de Tarragona*, 15.6.1898.

¹⁰² J. Maspons i Camarasa, “El Congrès Agrícola del Vendrell”, *La Veu de Catalunya*, 30.5.1904.

las sessions, no deixa d'haverhi un miler d'oyents. Son molts d'ells senzills camperols [...].¹⁰³ En la crònica del congrés de Tarragona (1909) també deia que constituïa “*un problema trobar població a propòsit pera hostatjar als forasters que-s reuneixen ab motiu d'un Congrés, y local prou gran pera acoblar als que assisteixen a les seves deliberacions*”.¹⁰⁴ En aquest congrés hi van assistir 1.500 congressistes, “*dels quals molts representaven entitats agrícoles y Ajuntaments y hi ha una serie de personalitats que no podent assistir-hi, han enviat sa adhesió*”.¹⁰⁵ Segons Maspons, els congressos de la FACB eren reconeguts a dins i fora de Catalunya com els més importants d'Espanya:

*no solsament son els que atreuen mes concurs d'agricultors –mes que-ls Congressos que s'han celebrat en altres punts ab el caracter de nacionals– sinó que criden cap á ells, com ha succehit ara darrerament ab el Congrés de Tarragona, las mes autorisadas representacions de la opinió pública catalana.*¹⁰⁶

Tot i que l'organització depenia fonamentalment de les entitats amfitriones de la localitat on es celebraven, es va procurar anar-los donant un format cada cop més eficient. Els temes que s'hi tractaven eren diversos i de caràcter general, centrant-se en la discussió sobre les condicions per augmentar la producció agrària, treure millors rendiments dels conreus, els mercats on col·locar la producció, etc. Però es procurava centrar l'atenció en temes relacionats amb l'activitat agrària de la comarca amfitriona (per exemple el congrés de Vic fou dedicat a la producció ramadera, el de Girona a l'explotació forestal, el de Tortosa al conreu de

¹⁰³ Jaume Maspons, “L'èxit del Congrés de Cervera”, *La Veu de Catalunya*, 17.6.1905. Segons Maspons, aquest havia estat el congrés que havia reunit més assistents fins al moment, un fet encara més remarcable tenint en compte els molts entrebancs que havia hagut d'afrontar la comissió organitzadora del congrés, a causa que –segons afirmava Maspons– a Cervera “*el caciquisme xucla la poca vida que resta a la ciutat*”.

¹⁰⁴ Jaume Maspons, “El Congrés Agrícola de Tarragona”, *Fulla Agrícola de La Veu de Catalunya*, 7.6.1909.

¹⁰⁵ FACB, *XII Congrés celebrat a la ciutat de Tarragona els dies 30, 31 de maig y 1 de juny de l'any 1909*, Tarragona, Imp. de Joseph Pijoan, 1911.

¹⁰⁶ Jaume Maspons, “El Triomf del Pensament Agrari Català”, *L'Art del Pagès*, 6.1909.

l'olivera i a l'elaboració d'olis, i el de Mataró a l'horticultura) i alguns dels ponents eren de la mateixa comarca.

Amb antelació, es publicava un qüestionari que s'enviava a totes les associacions per tal de disposar de la màxima informació sobre el tema i evitar les generalitzacions excessives, i els ponents eren especialistes reconeguts.¹⁰⁷ Amb el temps, el nombre de temes i de ponents es va tendir a reduir, per tal de permetre deliberacions més àmplies i aprofundir més en les qüestions debatudes: en el Xè congrés encara es presentaren onze ponències diferents; però a partir del XIIIè ja es limitaren a quatre o cinc, i a partir del XXè congrés habitualment foren només tres ponències.

A partir del Xè Congrés les ponències i deliberacions es taquigrafiaven i després es publicaven, juntament amb els discursos, adhesions i representacions, i la llista de congressistes.¹⁰⁸ En el XXVè Congrés, celebrat per segona vegada a Sant Sadurn d'Anoia, els organitzadors van introduir la novetat d'imprimir les ponències i repartir-les abans del Congrés. Els tres ponents foren Manuel Raventós (que ja havia estat membre de la comissió organitzadora del primer congrés celebrat el 1898), Pere Mir i Ràfols (fill de Marc Mir, “l'ànima” d'aquell primer congrés) i mossèn Josep M. Rovira (fill de Pere Rovira de la Foradada, vicepresident de la comissió organitzadora del primer congrés). Es va voler, d'aquesta manera, celebrar les “noces d'argent” dels congressos de la FACB, tot destacant-ne els vincles amb el primer.

Els congressos de la FACB servien per a la difusió de coneixements tècnics orientats a la modernització de l'agricultura, però també eren un impuls al moviment associatiu agrari i a la seva articulació. La celebració del congrés en una localitat diferent cada any i la discussió d'un tema vinculat a l'activitat agrícola d'aquella comarca, responia també a la finalitat de difondre

¹⁰⁷ Vegeu a l'apèndix 8 la relació de congressos, amb les ponències i els encarregats de presentar-les.

¹⁰⁸ Dels dos primers congressos també van publicar-se les actes en castellà: *Congreso Vitícola de San Sadurn de Noya. Acta informada de la sesión celebrada en 19 de mayo de 1898*, Barcelona, Tipografía de la Casa Provincial de Caridad, 1898; *Congreso Vitícola de Reus. Acta informada de las sesiones celebradas en 21 y 22 de mayo de 1899*, Reus, Imprenta, Litografía y Fotograbado de Eduardo Navás, 1900.

per tota la comarca l'activitat de la FACB i promoure l'activitat associativa. L'associacionisme agrari era un tema d'interès permanent i fou tractat de manera específica als congressos de Figueres (1901), Manresa (1903), Olot (1906), Manacor (1907), Tarragona (1909), Igualada (1913) i Balaguer (1915). Al congrés d'Olot Teodor Creus presentà una ponència en què posava de relleu els avantatges (“morals” o socials, d'una banda, i econòmics i materials, de l'altra) de l'associacionisme agrari i, en concret, de recent promulgada Llei de sindicats agrícoles. Entre les principals conclusions, cal destacar que les associacions havien de ser mixtes, *“contribuyendo a su formación lo mismo los grandes que los pequeños propietarios, colonos ó parceros, mayordomos, arrendatarios y demás braceros”*, i que *“conviene que sean con preferencia locales o comunales, lo más reducidas posible [...] sin perjuicio de formar uniones entre ellas para objetos determinados o totalmente comunes”*.¹⁰⁹ Precisament, a diferència del que succeïa en altres federacions regionals espanyoles, es remarcava que en els congressos de la FACB *“entre mitg dels grans propietaris, hi veyem als masovers y senzills jornalers”*.¹¹⁰

En el congrés d'Igualada l'associacionisme agrari va ser un tema específic, amb tres ponències: *Associació agrícola en general*, a càrrec del propietari i advocat Josep Morera i Mestre, *Associació basada en la cooperació*, a càrrec del secretari del Sindicat Alella Vinícola i administrador general de la UVC, Josep M. Barnadas, i *Associació basada en la mutualitat*, a càrrec del Secretari del Sindicat Agrícola de Cambrils, Joan Riba. En la seva ponència, Josep Morera va presentar l'IACSI com el pioner de l'associacionisme agrari a Catalunya i va destacar la labor de la FACB per articular un associacionisme interclassista sense que es produís una “guerra social”:

I si no, digueu-me, ¿com ho hauriem fet pera vencer la rutina secular dels nostres pagesos? ¿com hauriem pogut montar aquestes associacions poderoses i legalment constituïdes, sense por de provocar una guerra social? La resposta no haig de donar-la jo; els conflictes

¹⁰⁹ *Resumen de Agricultura*, 6.1906.

¹¹⁰ “Congrés Agrícola Nacional de Saragossa”, *Fulla Agrícola de La Veü de Catalunya*, 12.10.1908.

*que a diari esclaten entre les classes industrials, aont no hi ha aquell contacte a que-m referia, aquella relació que indicava entre l'amo i l'obrer, parlen prou clar. D'aquesta manera, mitjançant l'influència que podríem dir-ne patronal, ha minvat la por i la desconfiansa mutues entre la nostra gent rural.*¹¹¹

El Congrés de Sóller, celebrat el maig de 1923, fou el darrer. Segons Emili Giralt, cal atribuir la suspensió de les activitats de la FACB a l'hostilitat de la Dictadura del general Primo de Rivera envers a les manifestacions catalanistes.¹¹² Ja s'ha esmentat l'ús gens tímida del català des de les primeres edicions dels seus congressos. Caldria afegir-hi algunes iniciatives, com ara l'aprovació d'una conclusió favorable a les demandes de descentralització administrativa d'Espanya al Congrés de Lleida (1900) i el manifest *Als Agricultors* que, amb l'adhesió d'un centenar d'associacions agrícoles, la FACB va dirigir l'any 1905 contra unes disposicions administratives de caire centralista:

La invasió constant que exerceix el Poder Central del Estat espanyol en la vida dels pobles que-l constitueixen, arrebaçant els drets de las comunitats naturals y cohibint la lliure expansió de totas las forsas positives de la vida del país, ha pres d'un temps ensà tal increment, que-s fa de tot precís posar-hi una resclosa: per aixó es que la Federació Agrícola Catalana-Balear, representació viva dels

¹¹¹ FACB, *XVI Congrés celebrat a la ciutat de Igualada els dies 11 i 12 de Maig del any 1913*, Barcelona, Impremta de Jaume Riera, 1913. Deia també Josep Morera: “L’Institut [Agrícola Català de Sant Isidre], si be no lograva enquistar en ses files al proletariat del camp, acomplia mentrestant una finalitat social d’alta transcendència: reunia en son sí als grans terratinents, als hisendats del país, i, al acoblarlos, desvetllava en ells l’afició a llurs finques i a les coses de l’agricultura, i aixó, de retop, importava allissonar al parcer o masover, estimular-lo a progressar, preparar-lo per a la vida cooperativa, iniciar-lo en les noves pràctiques del cultiu de terres i ajudar-lo económicament quan les circumstancies ho demanaven o la necessitat ho exigia. Aixís es com al meu entendre, fou sembrada la llavor societaria que després havia de florir produint aquest esclat d’associacions que avui integren la Federació [...]”.

¹¹² Emili Giralt, “L’agricultura”, a Jordi Nadal *et al* (dir.): *Història Econòmica de la Catalunya Contemporània*, Barcelona, Fundació Gran Enciclopèdia Catalana, 1990, vol II, pàg. 207. Sobre el catalanisme de la FACB, vegeu Jordi Planas, *Catalanisme i agrarisme, Jaume Maspons i Camarasa (1872-1934): escrits polítics*, Vic, Eumo, 1994, especialment pàg. 108-109.

*elements agrícols de la terra, y en nom sèu la Comissió que suscríu, se creu en el deber de fer una crida á la opinió pública pera que, dolent-se dels mals que pateix, vulgui que s'acabin.*¹¹³

En aquest document, que demanava als agricultors que “*com á més perjudicats, aném al devant de la creuhada que s'ha d'aixecar de las regions vigorosas*”, trobem, un cop més, la unió dels ideals catalanistes i agraristes que es forjà durant la crisi finisecular.¹¹⁴ Jaume Maspons, que fou el secretari de la FACB, deia que aquesta federació era “*fruyt de l'idea autonomista*” i, al mateix temps, un dels seus “*millors y més fermes puntals*”;¹¹⁵ Joan Pardo, que el succeí en el càrrec, afirmava que la FACB era “*la verdadera mare de la Solidaritat Catalana*”.¹¹⁶

Això no obstant, per entendre la desaparició de la FACB no hem de subestimar les contradiccions derivades de la voluntat dels propietaris de mantenir la seva posició hegemònica dins el moviment agrarista. L'esclat de conflictivitat durant el trienni bolxevic i, després, l'aparició de la Unió de Rabassaires varen suposar un veritable canvi d'escenari. L'any 1918, Josep M. Vidal de Llobatera presentà una moció en què s'exigia a les associacions federades una mobilització activa a favor de la invulnerabilitat del dret de propietat:

Que la Federación Agrícola Catalana Balear abra inmediatamente una información para que todas las sociedades agrícolas de Cataluña y Baleares, digan claramente y lo antes posible si están o no conformes con los siguientes extremos: A. Que debe considerarse invulnerable el derecho de propiedad. B. Que no se puede admitir en ninguna sociedad agrícola a ningún individuo que sea partidario de la merma de este derecho, y que en su esfera de acción no lo defienda tal como

¹¹³ *La Veu de Catalunya*, 10.8.1905. La comissió esmentada estava composta per Eusebi de Puig, Ferran de Sagarra, Gaietà Fontrodona, Salvador Dachs, Manuel Raventós i Jaume Maspons.

¹¹⁴ Això permet entendre que s'adherís a la FACB alguna entitat catalanista i no específicament agrària, com ara l'Associació Catalanista “Clam” de l'Espluga de Francolí (Vegeu l'apèndix 7).

¹¹⁵ J. Maspons i Camarasa, “La forsa del catalanisme”, *La Picossa*, Móra d'Ebre, 30.9.1906.

¹¹⁶ Joan Pardo i Wehrle, “La Federació Agrícola...”.

*se merezca. C. Las sociedades agrícolas solamente apoyarán a los representantes en Cortes que defiendan incondicionalmente dicho derecho de propiedad y retirarán la confianza que hayan depositado a los que sean contrarios. D. Que siempre que se esté en duda sobre si un proyecto es o no contrario a esta proposición se crea y combata como contrario.*¹¹⁷

L'any 1921, el president de la FACB, Carles de Fortuny, va assistir al Tercer Congrés Patronal celebrat a Vigo acompanyat del Secretari General de l'IACSI, Jaume Maspons i Camarasa, “*dada la importancia de los asuntos agrícolas que en el mismo tenían que discutirse*”.¹¹⁸ El president de la FACB es va veure obligat a explicar els motius de la decisió de prendre part en aquell congrés en un article publicat a *La Veu de Catalunya*, fent constar que tant ell com el representant de l'IACSI no hi havien assistit com a representants dels patrons, sinó de tots els agricultors catalans, condició que la Federació Patronal havia acceptat.¹¹⁹ En una situació de conflictivitat interna en la societat rural es feia cada cop més difícil de mantenir la representativitat del conjunt dels interessos agraris. Alexandre Galí ens brinda, respecte a això, una observació ben lúcida:

La Federació durant molts anys va dur la representació autèntica de les organitzacions agrícoles catalanes: va dur-la possiblement mentre no hi degué existir la divisió irreconciliable entre les patronals i les proletàries. [...] A cop d'ull sorprèn una mica que una acció de solidaritat i unió tan ben conduïda no hagués servit per apaivagar els esperits i evitar l'esclat que va venir al cap de pocs anys a conseqüència de la Llei de contractes de conreu. Però cal no oblidar que la Federació era un organisme patronal que curava els seus interessos oblidant

¹¹⁷ FACB: acta de la sessió del 10.12.1918 (*Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 20.12.1918).

¹¹⁸ FACB: acta de la sessió del 6.12.1921 (*Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 12.1921). A diferència d'anteriors congressos que no s'havien ocupat específicament del sector agrari, en aquest es tractava de l'adaptació dels treballadors del camp a les condicions votades a Washington per als obrers industrials, que havia de ser un tema d'una pròxima Conferència Internacional que es celebraria a Ginebra.

¹¹⁹ *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 7.1921.

*excessivament que a l'ombra covaven uns altres interessos, justos o no, l'oblit i desatenció dels quals establia una dualitat tant més acusada com més l'organisme patronal es perfeccionava i s'estrenyia.*¹²⁰

¹²⁰ A. Galí, *Història de les institucions...*, pàg. 186-187.

LA REORGANITZACIÓ DE L'IACSI AL PRIMER TERÇ DEL SEGLE XX

QUI EREN ELS DIRIGENTS?

El nucli dirigent de l'IACSI estava constituït per l'elit dels grans propietaris rurals catalans. La caracterització social dels dirigents de l'IACSI del primer terç del segle XX no difereix essencialment de la que va fer Montserrat Caminal per a la segona meitat del XIX,¹ en part per la importància dels vincles familiars en les associacions de propietaris. L'arrelament familiar a la institució feia que molt sovint se succeïssin les generacions d'una mateixa família en els càrrecs dirigents. N'hi ha molts exemples; però fixem-nos tan sols en els presidents: Ramon de Sentmenat i Despujol, marquès de Sentmenat, president del 1889 al 1892, era fill d'un dels fundadors; Joaquim d'Escrivà de Romaní, marquès de Monistrol i d'Aguilar, president de l'IACSI del 1893 al 1897, era fill de Josep M. d'Escrivà de Romaní i Dusay, que havia estat president de la Comissió Permanent de l'IACSI a Madrid durant més de trenta anys; Carles de Camps i d'Olzinelles, segon marquès de Camps, que exercí el càrrec del 1898 al 1901, era fill de Pelagi de Camps i de Matas, també fundador de l'IACSI; Ignasi Girona, que el succeí com a president (1902-1907 i 1915-1923), també tenia els seus antecessors directes entre els fundadors; Carles de Fortuny, Xè baró d'Esponellà, president de l'IACSI des

¹ Montserrat Caminal, *L'Institut Agrícola Català de Sant Isidre (1851-1901)*, tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona, 1979; M. Caminal, "La fundació de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre: els seus homes i les seves activitats (1851-1901)", *Recerques*, 22, 1989, pàg. 117-135.

del 1923 fins al 1931, va accedir al càrrec quan eren membres de l'IACSI els primogènits de tres generacions de la família, atès que el seu fill, Epifani de Fortuny i de Salazar, que més tard també seria president de l'IACSI (1940-1946), s'havia inscrit com a soci el mateix any 1923, i el seu pare, Epifani de Fortuny i de Carpi (1848-1924) encara era viu; finalment, Santiago de Riba, que fou president del 1931 al 1934, va tenir com a tutor fins a la majoria d'edat al baró de Purroy, que fou membre de la junta directiva de l'IACSI (1883-1896 i 1903-1906) i n'ocupà la vicepresidència des de 1909 fins a 1912.

Durant el primer terç del segle XX continuà existint una presència molt destacada de membres de l'aristocràcia, i no només en els càrrecs de president, en els quals, com acabem de veure, era molt freqüent. Segons els meus càlculs, gairebé una cinquena part dels que ocuparen llocs a la junta directiva tenien títols de noblesa.² Alguns d'aquests havien obtingut el títol recentment, però altres eren descendents d'antigues nissagues ennoblides al segle XVIII o fins i tot anteriorment, com ara l'esmentat marquès de Sentmenat o el baró de la Pobla. Altres dirigents, sense ser membres de l'aristocràcia, eren propietaris de grans patrimonis, amb finques escampades per diferents comarques de Catalunya o també fora del Principat, com ara Benigne de Salas, Ildefons de Casanova, Rafael de Barnola o Leonci Soler i March.

Tot i que, genèricament, ens puguem referir als homes de l'IACSI com a grans propietaris rendistes o bé com a membres de la burgesia agrària, des del segle XIX ja no constituïen un grup estrictament agrari. L'IACSI era una associació de propietaris rurals, i així ho proclamava el seu reglament, però en la seva base social es produïa una integració dels interessos comercials i industrials amb els agraris.³ A partir del final del segle XIX, les vinculacions dels membres de l'IACSI amb les activitats financeres i els negocis urbans fou encara més remarcable: el

² A l'apèndix 4 es pot consultar la composició de les juntes directives de l'IACSI des de 1890 fins a 1936.

³ Ramon Garrabou, "El camp català als segles XIX i XX", *Estructura social i econòmica del camp català, Barcelona*, La Magrana – Institut Municipal d'Història, 1983, pàg. 118 i ss.; Montserrat Caminal, "La fundació de l'Institut...", pàg. 121.

marquès de Sentmenat (president: 1889-1892) fou conseller de diverses societats anònimes i del Banc de Catalunya; Benigne de Salas (vicepresident: 1890-1892), fou president de la junta de la Caixa de Pensions i conseller de diversos bancs; Eusebi Güell, que era soci de l'IACSI des del 1870 i membre de la seva junta l'any 1890, l'any 1871 es casà amb la filla del primer marquès de Comillas, de qui heretà una part de la seva gran fortuna i, tot i que va desenvolupar la indústria vinícola a la seva propietat de Garraf, va dedicar-se principalment negocis industrials i financers; Bernardí Martorell era enginyer i director d'una empresa tèxtil; el baró de Satrústegui tenia importants negocis naviliers; Eusebi Bertrand, propietari de la moderna vaqueria La Ricarda al Prat de Llobregat, fundada pel seu pare, era principalment un industrial tèxtil; Frederic Ros, hereu d'un gran patrimoni agrari, va convertir-se també en un important industrial tèxtil; Josep M. Boix succeí Francesc de Moragas en el càrrec de director de la Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis;... Una bona part de l'ingrés d'aquests grans propietaris rurals procedia de rendes urbanes i guanys financers: en el cas del marquès de Sentmenat, ja en la segona meitat del segle XIX aquests ingressos podien situar-se entorn al 40% del total.⁴

En la formació d'aquests propietaris hi havia un predomini molt marcat dels estudis de dret: entre els membres de la junta (i es podria generalitzar entre els socis de l'IACSI) es poden trobar un gran nombre advocats. Certament, molts propietaris van cursar la carrera i no exerciren mai d'avocats; però entre els dirigents de l'IACSI també hi trobem destacats juristes i advocats professionals de prestigi com ara Josep Maluquer i de Tirrell, que presidí la Comissió Permanent a Madrid fins a la seva mort (1915) i fou director de la revista *El Derecho* (1866-1869), sots-secretari de Gràcia i Justícia (1871), fiscal del Consell d'Estat (1881) i de l'Audiència de Barcelona, a més de publicar diversos estudis jurídics, com també ho va fer Manuel de Bofarull, un altre membre de la Comissió Permanent; el marquès d'Olivart fou jurista

⁴ Ramon Garrabou, Jordi Planas, Enric Sagner, *Un capitalisme impossible? La gestió de la gran propietat agrària a la Catalunya contemporània*, Vic, Ed. Eumo, 2001, pàg. 163 i ss.

especialista en dret internacional; Guillem de Boladeres assolí “*uno de los primeros puestos entre los abogados barceloneses*”;⁵ Guillem M. de Brocà fou president de l'Acadèmia de Jurisprudència i de Legislació de Catalunya (1899-1901) i degà del Col·legi d'Advocats de Barcelona (1911-1915); Antoni Jansana va exercir d'advocat durant tota la seva vida i es doctorà en dret amb una tesi sobre *La Rabassa Morta*; Josep M. Boix fou catedràtic de dret mercantil a la Universitat de Barcelona; Santiago de Riba (president: 1931-1934), fou un dels principals advocats en qüestions d'aigües a Barcelona. Per citar-ne només alguns.

També hi trobem un nombre important d'enginyers, que al començament del segle XX ja ocupaven una posició econòmica i social força enlairada, i que formaven part del bloc social dominant.⁶ L'any 1894 l'IACSI va acollir al seu local l'Associació d'Enginyers Industrials, un fet que indica la bona predisposició dels dirigents de l'Institut cap aquest col·lectiu. Dirigents de l'IACSI tan destacats com el marquès de Monistrol i d'Aguilar (president: 1893-1897), el marquès de Camps (president: 1897-1901) o Ignasi Girona (president: 1902-1906 i 1915-1922), eren enginyers. Altres membres de la junta van dedicar-s'hi professionalment, com per exemple Silví Thos, que fou inspector general del Cos d'enginyers de mines; Hilarió Ruiz, que fou enginyer en cap de les muntanyes de Lleida; l'enginyer forestal Rafael Puig, que va ser Director General d'Agricultura, Indústria i Comerç el 1888 i el 1900, o Hermenegildo Gorrià, que fou director de la Granja Escola i Escola Provincial d'Agricultura de Barcelona durant molts anys. Altres membres de la junta que eren enginyers van exercir la docència a l'Escola Superior d'Agricultura, com ara Joan Angel i Genís o Ignasi Fages. Hi trobem també alumnes de l'Escola Superior d'Agricultura que després van exercir càrrecs tècnics en l'administració pública, com ara Vicenç Nubiola, que fou alumne de la primera promoció (1915-1916) i després professor d'arboricultura a la mateixa escola; o Erasme M. d'Ymbert, que es convertí en el principal responsable del

⁵ *Diario de Barcelona*, 1.11.1918.

⁶ Ramon Garrabou, *Enginyers industrials, modernització econòmica i burgesia a Catalunya (1850 - inicis del segle XX)*, Barcelona, L'Avenç, 1982.

Servei de Viticultura i Enologia de la Mancomunitat (1918-1923). La comparació de les promocions d'enginyers des del 1915-1916 al 1935-1936 amb la relació de socis de l'IACSI permet comprovar que els alumnes que accedien a l'Escola Superior d'Agricultura eren de manera predominant fills de propietaris rurals, fins al punt que alguns l'anomenaven, de manera molt expressiva, "*una escola d'hereus*".⁷ Aquest perfil més tècnic i modern dels dirigents de l'IACSI, no és contradictori amb una presència molt destacable de membres de la noblesa, esmentada abans. Alguns d'aquests nobles van realitzar estudis d'enginyer, com hem vist en el cas del marquès de Monistrol o del marquès de Camps, i en el primer terç del segle XX trobem algun diplomat com a enginyer agrícola a l'Escola Superior d'Agricultura, com ara el comte de Sant Llorenç de Munt, Josep M. de Quadras.

Observant el grup de dirigents de l'IACSI es podrien fer moltes altres consideracions. Pel tema que ens ocupa, interessa destacar, sobretot, la seva participació en la xarxa d'associacions agràries que es va anar teixint al llarg del primer terç del segle XX. Com hem vist, fracassat l'intent d'articular els propietaris de les diferents comarques catalanes per mitjà de les subdelegacions, l'IACSI va assumir la necessitat de crear associacions autònomes (cambres, sindicats i cooperatives), com a estratègia per organitzar i defensar els interessos agraris. Les iniciatives per fomentar l'associacionisme agrari foren diverses; però entre aquestes és molt remarcable la participació dels dirigents de l'IACSI en la creació i direcció d'entitats agrícoles, cosa que facilitava que donessin suport a les iniciatives que impulsava l'IACSI i, en definitiva, vincular-hi la seva actuació.

La participació dels dirigents de l'IACSI (1890-1936) en les associacions agràries catalanes està detallada en l'apèndix 5. El resultat és força il·lustratiu: més de la meitat dels socis que van ocupar la junta directiva entre 1890 i 1936 van participar en la creació i/o van tenir càrrecs directius en altres associacions

⁷ Josep Casanovas, "L'ensenyament agrícola a Catalunya (1912-1939)", *Recerques*, 37, 1998, pàg. 81-107 (la cita és de la pàg. 90); vegeu també: J. Casanovas, *L'acció tècnica agrària (1912-1939). La política agrària de la Mancomunitat i la Generalitat de Catalunya*, tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona, 1996, pàg. 633-635.

agràries creades a Catalunya en aquests anys. La xifra és rellevant si tenim en compte que la junta directiva de l'IACSI estigué ocupada fonamentalment per propietaris residents a la ciutat de Barcelona (més d'un 80%), fet que dificultava el mantenir una presència activa en les comarques on radicaven les seves propietats. Una part important d'aquestes associacions foren creades des del mateix IACSI (com ara la Cambra Agrícola de Catalunya, la Federació Agrícola Catalano-Balear, la Societat per al Foment del Cavall Nacional o, en els anys trenta, les associacions de propietaris dels partits judicials); però moltes altres foren associacions locals o comarcals que es crearen de forma autònoma i algunes d'elles van comptar amb l'adhesió de la petita pagesia i van desenvolupar fórmules de cooperativisme agrari. Aquest és el cas, per citar alguns exemples, del marquès de Camps amb el Gremi de Pagesos de Salt i els sindicats d'Espolla, Vilajuïga o Martorell; de Josep Zulueta amb la Cooperativa Lletera del Cadí; d'Eusebi de Puig amb la Cambra Agrícola de l'Empordà; d'Antoni Jansana amb la Cambra Agrícola del Baix Llobregat i el Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Sant Andreu de la Barca; de Fèlix Fages amb la Cambra Agrícola del Vallès i la Unió de Colliters d'Avellana del Vallès; de Josep Vidal amb el Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Cambrils; de Frederic Ros amb la Cambra Agrícola del Vallès i el Sindicat Agrícola de Mollet; d'Ignasi Fages amb la Cambra Agrícola de l'Empordà i el Sindicat Agrícola de Castelló d'Empúries; de Leonci Soler amb el Gremi d'Agricultors de Manresa i la Cambra Agrícola del Pla de Bages; de Francesc de P. Torras amb la Cambra Agrícola del Vallès i el Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Caldes de Montbui; de Josep Respall amb el Centre Agrícola Cooperatiu del Pla del Penedès i la Cambra Agrícola del Penedès, o de Feliu Ballester amb el Sindicat Agrícola de Vilanova i la Geltrú.

També és un fet destacable la presència de dirigents de l'IACSI en llocs de responsabilitat en associacions com ara la Lliga de Productors del Principat de Catalunya (Josep Zulueta), la Unió de Vinyaters de Catalunya (marquès de Camps, Ramon Ribas, Pere Mir) o la Federació Catòlica Agrària barcelonesa (Francesc Matheu, Josep M. Boix, Josep O. Marrugat, Josep Cirera), a banda de la Federació Agrícola Catalano-Balear, que, com hem vist, era considerada un "apèndix" de l'IACSI.

Un altre fet destacable és la imbricació dels dirigents de l'IACSI en les esferes de poder local. Almenys un 20% van tenir càrrecs municipals i molts van exercir el càrrec d'alcalde. Foren alcaldes de la ciutat de Barcelona Ramon de Sentmenat (1875-1876), Manuel Porcar (1891-1892), Josep M. Rius i Badia (1895-1896), Josep M. Nadal i Vilardaga (1896-1897) i Guillem de Boladeres (1903-1904 i 1914-1915) i regidors o tinentes d'alcalde de l'ajuntament de Barcelona: Benigne de Salas, Eusebi Güell, Bernardí Martorell, Joaquim de Sentmenat, Alexandre M. Pons, Joaquim Folch, Carles de Fortuny, Carles de Sanllehy, Santiago de Riba i Jordi de Camps, entre altres. Tot i que la majoria de membres de la junta directiva residien a Barcelona, també trobem alcaldes d'altres poblacions catalanes. Per exemple, del Vallès Oriental es poden esmentar: Salvador Dachs, alcalde de la Garriga (1897-1898), Frederic Ros, alcalde de Mollet (1906-1909), Francesc Torras, alcalde de Caldes de Montbui (1907-1909 i 1924-1930), Albert Rosàs, alcalde de Granollers (1930) i Josep Rovira de Villar, alcalde de les Franqueses del Vallès (1930-1931). I en altres comarques properes a Barcelona trobaríem casos semblants.⁸

Aquesta presència de dirigents de l'IACSI en les esferes de poder local donava una capacitat d'influència gens menyspreable. Si féssim extensiva aquesta observació al conjunt de socis de l'IACSI, arribaríem a la conclusió que la influència de l'IACSI era molt superior al que pressuposa la distribució de socis pel territori català.⁹ Com altres associacions similars,¹⁰ l'IACSI va utilitzar el control de les institucions públiques que li eren més

⁸ Per exemple, de la comarca del Baix Llobregat, trobem entre els membres de la junta directiva de l'IACSI a Antoni Jansana, que fou alcalde de Sant Andreu de la Barca (1894-1902) i a Ramon Ribas, que fou alcalde de Sant Feliu de Llobregat (1930).

⁹ A la comarca del Vallès Oriental hem pogut localitzar una quarantena de socis de l'IACSI que van exercir d'alcaldes del seu municipi durant el primer terç del segle XX (Vegeu: <http://www.museugranollers.org/> alcaldes).

¹⁰ Vegeu, per exemple, el cas de l'Asociación de Labradores de Zaragoza, estudiat per Gloria Sanz a "La Asociación de Labradores de Zaragoza (1900-1930)", *Historia Agraria*, 25, 2001, pàg. 157-196 i també al seu llibre més recent: *En el campo conservador. Organización y movilización de propietarios agrarios en Aragón, 1880-1930*, Zaragoza, Publicaciones de la Universidad de Zaragoza, 2005.

accessibles (ajuntaments, diputacions, consells provincials de Foment, cambres agrícoles provincials...) per tal d'augmentar la seva força com a grup de pressió i de representació dels interessos agraris.

Molts dirigents de l'IACSI eren diputats provincials o membres dels consells provincials de Foment o d'Agricultura i Ramaderia. L'any 1907 es va modificar l'organització dels Consells d'Agricultura, Ramaderia i Comerç, separant-se en dos cossos diferents i autònoms: els Consells d'Agricultura i Ramaderia i els Consells d'Indústria i Comerç. El Consell d'Agricultura i Ramaderia de Barcelona estigué presidit per Guillem de Boladeres (cap de Foment de la província), membre de la junta directiva de l'IACSI (1903-1906); tingué com a vicepresidents a Manuel Raventós (aleshores president de l'IACSI) i Francesc de P. Vergés (que acabava de deixar la vicepresidència de l'IACSI: 1905-1906) i com a vocals a Manuel Porcar, Domènec Fatjó, Pere G. Maristany, Emili Pascual i Ramon Rosselló, que eren membres de l'IACSI (M. Porcar i P. G. Maristany també havien format part de la junta directiva). Eusebi de Puig, que fou president de l'IACSI (1911-1914), va presidir durant molts anys el Consell Provincial de Foment de Girona. L'any 1919 es constituïren les noves cambres agrícoles provincials i Eusebi de Puig també fou elegit president de la Cambra Agrícola Provincial de Girona; la de Barcelona fou presidida per Carles de Fortuny (vicepresident de l'IACSI: 1915-1918 i més tard president: 1923-1931) i va tenir com a vicepresident a Santiago de Riba (més tard president de l'IACSI: 1931-1934).

Naturalment, a la junta directiva de l'IACSI també l'interessava tenir unes relacions fluïdes amb el Govern espanyol i amb els partits polítics amb capacitat d'influència prop del Govern. Poc temps després de la seva fundació, l'IACSI va crear una Comissió Permanent a Madrid amb aquest objectiu; però a més, trobem un nombre destacable de dirigents de l'IACSI que foren senadors o diputats a Corts (un 10% dels que ocuparen un lloc a la junta directiva entre 1890 i 1936).

Tot i que l'IACSI sempre remarcava el seu apoliticisme –i entre els seus dirigents hi trobem, efectivament, tendències polítiques diverses–, durant el primer terç del segle XX la majoria

s'identificaven amb la Lliga Regionalista.¹¹ En els anys noranta del segle XIX, l'afinitat amb el partit Conservador encara era ben manifesta. Ramon de Sentmenat (president de l'IACSI: 1889-1892) fou alcalde de Barcelona en els primers anys de la Restauració monàrquica després del Sexenni (1875-1876), va rebre a Alfons XII al seu retorn a Espanya i fou membre de la primera junta del Círculo Conservador Liberal de Barcelona (1883). Fou diputat provincial (1864, 1866, 1871) i després senador (1879, 1881, 1884, 1891). El seu fill, Joaquim de Sentmenat i Patiño (junta: 1896-1900 i 1921-1924), va continuar la trajectòria conservadora a l'Ajuntament de Barcelona. Altres membres destacats del partit Conservador foren Josep M. Nadal, diputat a Corts per Gràcia (1876, 1879) i alcalde de Barcelona (1896-1897); Alexandre M. Pons, diputat a Corts per Castellterçol (1903-1905); Manuel Porcar, alcalde de Barcelona (1891-1892); Joaquim Folch i Solà, que va ser regidor de l'Ajuntament de Barcelona, i Guillem de Boladeres, que fou president del Centre Monàrquic Conservador de Barcelona (1911), "*revelándose en toda su actuación como uno de los monárquicos más convencidos y entusiastas*",¹² tot i que va col·laborar amb la Lliga Regionalista en algunes iniciatives.

Entrat el segle XX el predomini del partit Conservador va donar pas al de la Lliga. Les personalitats del primer i segon marquesos de Camps són emblemàtiques d'aquest relleu. Pelagi de Camps, que fou fundador i president de l'IACSI en dues ocasions (1872-1875 i 1882-1889), era un destacat canovista. Va mantenir correspondència amb Isabel II durant l'exili de la reina, i va tenir un paper actiu en la instauració del règim de la Restauració i en la reorganització del partit Conservador a la província de Girona. Va ser diputat provincial per Barcelona (1858, 1860, 1871, 1874), diputat a Corts per Figueres (1863) i després per Girona (1867, 1876, 1879) i senador per Girona (1881-

¹¹ Segons Isidre Molas, la Lliga va gaudir d'un suport creixent dels propietaris rurals especialment a partir de la Solidaritat Catalana (1906) (I. Molas, *Lliga Catalana. Un estudi d'estasiologia*, Barcelona, Ed. 62, 1972, vol. I, pàg. 336).

¹² *Diario de Barcelona*, 1.11.1928. Fou el promotor de la idea d'aixecar un palau reial a Barcelona, motiu pel qual la Corona el nomenà *Gentilhombre de Su Majestad*.

1883). El marquesat de Camps li fou concedit l'any 1878 per Pius XI precisament per “*sus convicciones, esencialmente religiosas, monárquicas y conservadoras*”,¹³ que posà de manifest oposant-se a la llibertat de cultes en el projecte de constitució que es discutí en les primeres Corts de la Restauració. El seu fill i successor directe, Carles de Camps, que fou president de l'IACSI del 1897 al 1901, fou inicialment un home de Silvela i va ser president de la Diputació de Girona pel partit Conservador (1890); però després va passar a militar a la Lliga Regionalista i es convertí en un dels seus dirigents més destacats: diputat a Corts per Olot (1901), per Barcelona (1916) i per Igualada (1918) i senador per Girona (1903-1915 i 1919-1923). Dins de la Lliga fou una de les veus més autoritzades en relació a les qüestions agràries: l'any 1915 fou autor de la ponència *Política Agrària* del cicle de conferències dels parlamentaris catalans sobre *El pensament català davant del conflicte europeu* i l'any 1935 fou membre de la seva Secció Agrària.

Almenys una cinquena part dels dirigents de l'IACSI del primer terç del segle XX foren membres efectius de la Lliga. En les eleccions a diputats a Corts de 1907, foren elegits Ignasi Girona, Manuel Raventós, Leonci Soler i March i Josep Zulueta, tots membres destacats de l'IACSI i, excepte l'últim, membres de la Lliga Regionalista. Eren considerats els “nostres diputats”, representants decidits i incondicionals en la defensa dels interessos agraris i de la propietat rural.¹⁴ El mateix any fou elegit Eusebi Bertrand i també Joan Garriga i Massó, que va ser un íntim col·laborador de José Canalejas, però que va formar part de la Lliga. També foren diputats a Corts per la Lliga Joaquim d'Abadal i Carles de Fortuny, i Josep M. Ginesta fou candidat per la Lliga a les eleccions del 26 d'abril de 1936.

Foren diputats provincials per la Lliga els presidents de l'IACSI Carles de Camps, Manuel Raventós i Santiago de Riba, el

¹³ Agustín Ferrer-Vidal Goytisolo, “El Excmo. Sr. Don Carlos de Camps y de Olzinellas, Marqués de Camps”, *Segión necrológica a la memoria de los ex presidentes Excmos. Sres. D. Carlos de Camps y de Olzinellas, Marqués de Camps, D. Santiago de Riba y de España y D. José Bassetas Montaner*, Barcelona, 1941, pàg. 12.

¹⁴ *Revista de la Cambra Agrícola Ausetana*, 5.1907.

vicepresident Antoni Jansana, i els membres de la junta Miquel Roca i Fèlix Fages, entre altres dirigents de l'IACSI. En els anys trenta, el marquès de Camps, Antoni Jansana i Joan Beltran foren membres de la Secció Agrària de la Lliga Catalana. Altres dirigents de l'IACSI que també formaven part de la Lliga Regionalista foren Jaume Maspons (secretari general: 1908-1934), el comte de la Vall de Merlès, Salvador Dachs, Frederic Ros, Pere Mir, Joan Alandí, Francesc de P. Torras, Josep Ignasi Satorras i Josep Rovira de Villar.

Aquesta identificació majoritària dels homes de l'IACSI amb la Lliga es va mantenir durant tot el primer terç del segle XX. No es trencà, com veurem més endavant, fins que l'any 1934 Josep Cirera i Voltà forçà la dimissió de Santiago de Riba com a president de l'IACSI i, ja exercint el càrrec de president, va fundar un nou partit adherit a la CEDA: Acció Popular Catalana.

L'INTENT DE MODERNITZAR L'INSTITUT

L'any 1903 va morir Andreu de Ferran i Dumont, que havia estat el Secretari general de l'IACSI des de la seva fundació i "*veritable braç i cervell de la corporació*".¹⁵ Aleshores ja era un vellet de 87 anys al qual "*no podíau menys que [...] encoratjar-lo ab carinyo porque anés fent anys, sens preocupar-se de res més*".¹⁶ Però Andreu de Ferran no tenia un substitut i després de la seva desaparició va haver d'assumir la Secretaria general un vocal de la junta directiva: primer ho fou Josep M. Vidal de Llobatera (1903-1905) i després Guillem de Casanova i de Vallès (1905-1908).

Quan Manuel Raventós assumí la presidència de l'IACSI (1907), va veure la necessitat de donar un nou impuls a l'entitat, tot reorganitzant-ne l'oficina principal. Volia que la Secretaria respongués a les inquietuds dels socis, que hi poguessin fer consultes per millorar l'explotació de les seves finques o sobre

¹⁵ Joaquim de Camps i Arboix, *Història de l'agricultura catalana*, Barcelona, Tàber, 1969, pàg. 129.

¹⁶ M. Rodríguez Codolá, "D. Andreu de Ferrán y de Dumont", *Calendari del Pagès per a l'any 1904*.

els problemes de caràcter social que els preocupaven, de manera que “*los socios todos del Instituto encuentren en él las ventajas y los beneficios que una asociación de la importancia del Instituto puede y debe proporcionar*”.¹⁷ Per fer-ho, calia posar al capdavant de l'oficina principal de l'IACSI “*una persona molt coneixedora dels problemes agrícoles, que actués com a funcionari a disposició de la Junta Directiva i dels socis*”.¹⁸ Aquesta persona fou el propietari, advocat i periodista Jaume Maspons i Camarasa, que des de feia una colla d'anys dirigia la *Fulla Agrícola de La Veu de Catalunya* i que en aquell moment exercia també de Secretari de la Federació Agrícola Catalano-Balear.¹⁹ A través de la seva correspondència, podem saber com d'esmoreïda era considerada l'activitat de l'IACSI en aquests anys i que la seva arribada era esperada per tal de revigoritzar la institució i donar-li un funcionament més pràctic i més modern, en la línia que es podia observar en l'associacionisme agrari des del començament de segle. Aquest era almenys el convenciment d'alguns socis, com ara Josep Callís i Marquet, director de la delegació a Vic de la Càtedra agrícola ambulant Pere-Grau, que estava segur que el seu nomenament “*fará evolucionar aquella casa que ja ho necessita una mica, fent desaparèixer certs motllos que actualment ja no cuajan gaire*”, o també Eusebi de Puig, que més tard ocuparia la presidència de l'IACSI (1911-1915), el qual s'hi referia aleshores com “*aquella casa tan ensopida*”.²⁰

La percepció del publicista Alexandre Galí anava en la mateixa direcció. En les pàgines que li dedicà en la seva *Història de les institucions i del moviment cultural* de la Catalunya del primer terç del segle XX llegim que “*de 1900 a 1936 el ritme de vida de l'Institut no es va moure gaire del seu encaix ja fet tradicional*”. Segons ell, això responia “*al caràcter de la vida pagesa, la més inaccessible a les varietats i als canvis externs, però també responia al fet de pertànyer la casa als elements que venien a constituir les*

¹⁷ *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 20.9.1908.

¹⁸ *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 5.1934.

¹⁹ Jordi Planas, *Catalanisme i agrarisme. Jaume Maspons i Camarasa (1872-1934): escrits polítics*, Vic, Eumo, 1994.

²⁰ Arxiu privat de can Maspons de la Vall, lligall 23: cartes del 16.9.1908 i 14.8.1908, respectivament.

filades més profundes de la nostra estructura social agrícola, les que per naturalesa més havien de resistir a qualsevol intent de retoc o trasbals". A continuació ell mateix rectifica i afirma que "la platxèria va durar fins al 1931, o sigui fins que els homes de la Generalitat van tenir la gosadia, segons com temerària, de posar mà als fonaments socials que representava l'Institut. Aleshores aquest necessàriament va haver de canviar de ritme en el seu treball i es va convertir en una entitat de combat amb presidents lluitadors al seu davant. [...] Essent l'Institut una entitat de classe, va perdre l'aire elegant de cultura i de foment generals i en va fer els serveis i les funcions tan enllà com va poder i saber".²¹

Aquesta descripció posa de manifest les dificultats i contradiccions d'aquestes associacions de propietaris nascudes en el segle XIX, a les quals la conflictivitat de l'inici del segle XX arrossegà cap a posicions de defensa de classe i va fer perdre l'aurèola de societats de cultura que els havia caracteritzat. Lamentablement, els arxius d'aquesta oficina de l'IACSI foren destruïts l'any 1936: de no haver estat així, avui constituïrien una documentació excel·lent, no tan sols per a l'estudi de l'activitat i l'organització interna de l'IACSI, sinó també per al coneixement de la propietat rural durant aquest període transcendent en l'evolució de l'economia agrària. La Secretaria general de l'IACSI rebia contínuament notícies i consultes dels socis d'arreu del Principat; rebia requeriments dels Governos i d'organismes oficials i corporacions diverses d'Espanya i de l'estranger, per als quals realitzava informes i trametia dades d'assumptes molt diversos, al mateix temps que mantenia correspondència amb innombrables associacions agràries. La Secretaria també organitzava les excursions col·lectives de l'IACSI (particularment la tradicional "favada"), preparava els concursos, exposicions, cursets i cicles de conferències que celebrava periòdicament, així com també les assemblees i reunions amb altres institucions per organitzar la defensa dels interessos corporatius. Les memòries anuals de

²¹ Alexandre Galí, *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya (1900-1936)*, Llibre VI, Fundació Alexandre Galí, Barcelona, 1982, pàg. 175-176.

l'IACSI que redactava la mateixa Secretaria, l'únic testimoni que ens n'ha quedat, són un reflex de tota aquesta activitat.

Jaume Maspons i Camarasa va exercir el càrrec de Secretari general fins al dia de la seva mort, és a dir, durant vint-i-cinc anys ininterromputs (1908-1934) i es convertí, segons les paraules del president de l'IACSI, en la "*vertadera ànima de la nostra Societat*".²² Pere J. Girona en destacà "*la immensa actuació social de Maspons, omplint-ho tot, essent el veritable braç dret dels presidents que dirigiren l'Institut [...] omplenant un quart de segle de la vida de l'Institut i portant a terme actuacions de les més intenses, heterogènies i delicades*".²³ Entre altres, esmentava les campanyes realitzades a favor de l'aplicació de la Llei de sindicats agrícoles, la instauració dels concursos Deu i adjudicació de plaques i medalles murals, l'organització del IV Congrés de Regs i la participació de l'IACSI en l'Exposició Universal de Barcelona de l'any 1929, amb l'organització del Servei d'informacions agrícoles i la celebració del Curs Internacional d'Agricultura. Després de la seva mort, fou substituït en el càrrec per Guillem d'Espona i Entrambasaguas, que l'any 1931 havia entrat a treballar d'auxiliar de Jaume Maspons, i que va succeir-lo en el càrrec també fins a la seva mort el 1950.

A més de reorganitzar la Secretaria general, l'IACSI va dinamitzar la seva activitat amb la creació de diversos serveis. L'any 1908 també tornà a funcionar el laboratori químic dirigit per Jaume Raventós, germà del president de l'IACSI. Havia estat creat l'any 1867 i se'n confià la direcció a Luís Justo Villanueva (Madrid, 1834-1880), que l'any 1860 havia estat nomenat professor de l'Escola Industrial i que, des del 1860 fins al 1875, en què es traslladà de nou a Madrid, també ocupà la càtedra de química agrícola de l'IACSI.²⁴ Entre 1881 i 1891 el laboratori

²² Baró d'Esponellà, "Rendint comptes", *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 11.1926.

²³ Pere J. Girona, "Maspons funcionari i publicista", *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 5.1934.

²⁴ El novembre de 1860 l'IACSI va crear tres càtedres: una d'agronomia, una de química aplicada a l'agricultura i una de zootècnia. La primera fou encarregada al catedràtic de l'Escola Industrial Jaume Llànsó, que era soci fundador de l'IACSI i membre de la primera junta directiva;

fou dirigit per l'enginyer Rafael Roig i Torres (Barcelona, 1855-1931), que també va ser el director de la *Revista de l'IACSI* i del suplement català *La Pagesia* entre els anys 1888 i 1893. Després de la seva dimissió, va assumir la direcció del laboratori Casimir Brugués, que se n'ocupà durant els anys 1893-1896 i que després va ocupar la càtedra de química agrícola fins al 1901. Des de l'interval en què hi treballà Casimir Brugués la tasca del laboratori es va veure interrompuda fins que a l'inici de l'any 1908 se n'encarregà Jaume Raventós, juntament amb la direcció de la *Revista de l'IACSI*.

Al mateix temps que Casimir Brugués s'encarregava de donar a la *Revista* i al laboratori de l'IACSI "*nuevo y eficaz impulso*",²⁵ sorgí una iniciativa paral·lela: la creació del Consultori-Mostrari agrícola, a càrrec de l'agrònom Francesc X. Tobella, que havia estat professor d'agricultura i director de la Granja Experimental de la província de Barcelona. Amb l'objectiu de difondre els nous coneixements tècnics i agrònòmics, en el Consultori hi hauria "*exemplars dels aparatos é instruments y productes agrícolas en ús y dels que vagin apareixent en lo successiu y sigan de notoria utilitat pera quins desitjin coneixer lo maneig d'aquells ó estudiar los caràcters y cualitats d'aquestos pera ls fins de la agricultura moderna*".²⁶ També s'hi donarien lliçons pràctiques i teòriques d'agricultura, de química i d'aprenentatge del funcionament dels aparells, i es realitzarien excursions a finques model, consultes sobre llavors, adobs, vins, mostres de terres, màquines i instal·lacions. Segons Rafael Mir, aquesta iniciativa de l'IACSI passaria inadvertida

però va morir prematurament i, per aquesta raó, es van interrompre les classes i el projecte de granja-model que li havia encarregat la Junta d'Agricultura, Indústria i Comerç de la Província de Barcelona. La càtedra de zootècnia fou encarregada al veterinari Miquel Viñas, que va morir l'any 1866, i la de química aplicada fou ocupada per Luis Justo Villanueva fins al 1875. Durant aquests quinze anys Villanueva va desenvolupar una intensa activitat de millora agrícola: a més de la seva activitat relacionada amb la càtedra de l'IACSI (conferències, cursets, publicacions, etc.), va fundar a l'Hospitalet de Llobregat la primera fàbrica d'adobs complets d'Espanya, que inicialment ell mateix va dirigir.

²⁵ IACSI: Mem. 1893.

²⁶ *La Pagesia*, 23.12.1893.

en altres països on funcionaven les estacions agronòmiques, “pero en lo nostre, ahont l'Estat te complertament abandonada aquesta riquesa y no hi ha ahont instruhir-se, á quí consultar ni assessorar-se, la creació del Consultori ve á satisfacer una verdadera necessitat”.²⁷ Tanmateix no sembla que la iniciativa tingués l'èxit esperat.

El laboratori de l'IACSI fou creat com un consultori tècnic gratuït a disposició dels socis i també no socis.²⁸ A causa de la desorientació general que hi havia en qüestions de química agrícola i de la desatenció per part de l'administració pública, aviat es va veure la necessitat de difondre aquests coneixements per mitjà de cursets de química agrícola, que ja s'iniciaren en els primers anys, sota la direcció de Luís Justo Villanueva. El director del laboratori desenvolupava la seva activitat en tres camps: les anàlisis químiques (de vins, adobs químics i d'origen orgànic i aliments per al bestiar), l'ensenyament i les pàgines de la *Revista de l'IACSI*. A l'inici del segle XX dos fets van dinamitzar extraordinàriament la seva labor: la difusió dels adobs químics i la proliferació dels sindicats agrícoles. La quantitat de consultes va augmentar extraordinàriament i alguns sindicats van demanar la celebració de cursets de química agrícola. Se n'organitzaren alguns conjuntament amb la Càtedra Agrícola ambulat Pere Grau, que després foren represos pels organismes de la Mancomunitat de Catalunya amb un èxit de participació considerable.²⁹ En el camp de les consultes i dels assaigs, la labor del laboratori també fou considerable en aquests primers anys del segle XX. L'any 1916, per exemple, a més de respondre a un bon nombre de consultes (sobre elaboració de vins i olis, rectificació de vins, sistemes d'adob, fórmules contra plagues, etc.), va efectuar 895 determinacions analítiques de caràcter enològic, 728 en

²⁷ *La Renaixensa*, 23.1.1894.

²⁸ *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, extra. 1921, pàg. 57.

²⁹ Josep Casanovas, “L'ensenyament agrícola a Catalunya, 1912-1939”, *Recerques*, 37, 1998. Sobre la Càtedra Pere Grau, vegeu Jordi Planas, *Catalanisme i agrarisme...*, pàg. 123 i ss.

adobs i insecticides, 110 en alimentació del bestiar i 87 assaigs i proves diverses.³⁰

L'any 1918 Jaume Raventós va guanyar el concurs-oposició per fer-se càrrec de la direcció del Laboratori d'Anàlisis Químiques dels Serveis Tècnics d'Agricultura de la Mancomunitat, i a partir de l'any següent, després de la dimissió de Josep M. Valls, va haver de compaginar aquest càrrec amb el de director dels Serveis Tècnics d'Agricultura. Aquest fet va tornar a interrompre l'activitat del laboratori de l'IACSI, al mateix temps que posava de manifest la progressiva supeditació de l'IACSI a l'activitat agronòmica desenvolupada des de l'administració pública. Durant un temps les anàlisis sol·licitades a l'IACSI foren efectuades pel mateix Jaume Raventós al laboratori de la Mancomunitat; però el 15 de desembre de 1925 la junta directiva de l'IACSI va aprovar el restabliment del servei sota la direcció de Pere Joan Girona.

Pere Joan Girona i Trius era perit agrícola, doctor en dret (1897) i llicenciat en farmàcia (1911). Soci de l'IACSI des de l'any 1908, va entrar a la junta directiva l'any 1914 per fer-se càrrec de la biblioteca. Aquest era un altre dels equipaments que es va voler impulsar en aquests anys del començament del segle XX. L'any 1921 ell mateix afirmava que "*la encongada biblioteca d'anys endarrera és esdevinguda una exhuberant col·lecció ordenada de llibres*".³¹ Les tasques d'ordenació ja s'havien iniciat uns anys abans sota la direcció d'altres membres de la junta directiva encarregats de la biblioteca, com ara el catedràtic de la Universitat de Barcelona Frederic Pérez de Nueros, que durant un temps fou també director de la *Revista de l'IACSI* i del *Calendari del Pagès*, i que confeccionà el primer catàleg de la biblioteca; l'enginyer industrial i publicista Guillem J. de Guillén García, que també fou director del laboratori de l'IACSI i de la *Revista*; el perit agrícola i publicista Francesc X. Tobella, i Josep M. Pujador de Ventós, que fou el darrer vocal bibliotecari abans de Pere J. Girona (1911-1914). Fruit dels seus

³⁰ IACSI: Mem. 1917.

³¹ Pere J. Girona, "La Biblioteca", *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, extra. 1921, pàg. 63.

esforços, l'any 1908 es van catalogar més de 5.000 volums i es redactà un reglament que fou aprovat per la junta directiva de l'IACSI el 23 de desembre de 1909. Però fou Pere J. Girona qui portà a terme l'organització definitiva de la biblioteca durant els quatre anys en què exercí el càrrec de vocal bibliotecari; com a compendi de la seva labor durant aquests anys, el 1919 se'n publicà el catàleg.³² Els seus fons de revistes, opuscles i llibres, adquirits per mitjà de compres i donacions dels socis i de les cases editorials, la convertiren en la millor biblioteca especialitzada en agricultura existent a Barcelona.³³ L'any 1926 també funcionava una Oficina de Publicacions, que facilitava, a preu de llibreria, qualsevol llibre que fos sol·licitat.

L'any 1913, com a conseqüència d'unes noves disposicions del Ministeri de Foment sobre el Registre d'aprofitaments d'aigües públiques, es creà dins de l'IACSI l'Oficina d'Aigües Públiques. Dirigida per l'advocat especialista en qüestions d'aigües Santiago de Riba, aquest nou servei va encarregar-se de la tramitació dels expedients d'inscripció per als quals el Govern va fixar un termini de tres mesos, després successivament prorrogats. En dos anys va tramitar més de cinc-cents expedients (337 de la província de Barcelona, 114 de la de Girona, 40 de la de Tarragona i 19 de la de Lleida) que afectaven 2.538 propietaris i va atendre 102 consultes de propietaris no socis de l'IACSI i més de 150 de socis. La seva intensa actuació va posar de manifest la desorganització que existia en l'aprofitament de les aigües de reg i va demostrar la conveniència de constituir comunitats de regants, amb totes les atribucions i facultats que preveia la llei per a aquestes associacions. La labor de l'Oficina d'Aigües s'amplià amb la tramitació de comunitats de regants i més tard amb la tramitació d'expedients de concessió d'aigües. A finals de la tercera dècada del segle, la província de Barcelona ja tenia registrades 2.909 inscripcions i era la província d'Espanya

³² *La Biblioteca del Institut Agrícola Català de Sant Isidro, pel Dr. Pere J. Girona (Vocal-Bibliotecari en 1914-1918): Catàleg*, Barcelona, Impremta de la Casa de la Caritat, 1919.

³³ Emili Giralt, "L'agricultura", J. Nadal *et al.* (dir.), *Història Econòmica de la Catalunya Contemporània*, Barcelona, Fundació Gran Enciclopèdia Catalana, 1990, vol. II, pàg. 205.

amb un major nombre, seguit de Girona (2.700) i Lleida (1.878). Catalunya, amb un total de 8.310 inscripcions, era la regió d'Espanya on s'havia difós més ràpidament la inscripció d'aprofitaments d'aigües públiques.³⁴

El 23 de novembre de 1915 la junta directiva va acordar ampliar les funcions de l'Oficina d'Aigües i convertir-la en Oficina Jurídico-Administrativa. Va seguir tenint cura de la inscripció dels aprofitaments d'aigües públiques i, a més, s'ocupà de tot allò referent a la constitució de les comunitats de regants; de la tramitació de concessions d'aigües per regar i per a força motriu; de preparar recursos de propietaris contra impostos i arbitris de l'Estat, de la Diputació o del municipi; de permisos d'obres prop de ferrocarrils i carreteres; de la formació de reglaments de sindicats i cambres agrícoles; de contractes de masoveria, parceria i arrendament, etc. El seu objectiu era el d'informar, aconsellar i representar els propietaris rurals davant dels poders públics en assumptes legals o administratius directament relacionats amb l'explotació agrícola. Hi podien concórrer tots els propietaris i pagesos satisfent uns mòdics honoraris, que per als socis eren rebaixats. El mateix Santiago de Riba va continuar dirigint aquesta oficina fins al 1922.

El funcionament de l'Oficina d'Aigües va posar de relleu la necessitat de crear serveis especialitzats. Des de l'IACSI es recordava com, amb motiu de la llei de rebaixa de contribució per a les vinyes fil-loxerades, l'Institut havia portat a terme una intensa campanya de divulgació i explicació dels preceptes legals, per tal que els viticultors poguessin aprofitar-los; però s'adonaven que aquella campanya hauria donat molt més resultat si el mateix Institut s'hagués pogut fer càrrec de la tramitació dels expedients a través de la recentment creada Oficina Jurídico-Administrativa. El mateix dia que aquesta entrà en funcionament, l'IACSI posà al servei dels socis una altra oficina encarregada de la compravenda de finques rústiques i màquines agrícoles, préstecs i col·locacions, amb l'objectiu d'actuar

³⁴ Santiago de Riba, "Registros de aprovechamiento de aguas públicas. Su organización y eficacia", *IV Congreso Nacional de Riegos*, Barcelona, Imp. Bayer Hermanos y Comp^a., 1929, vol. I, pàg. 61.

d'intermediària en aquestes operacions. Aquesta oficina, que era un servei que feia temps que reclamaven els socis de l'IACSI, havia de facilitar informació sobre finques i màquines agrícoles usades que volguessin posar-se a la venda, sobre personal per a masoveries, administradors, guardes jurats, etc, així com gestió de préstecs. Fou dirigida inicialment per Rafael de Llinàs i d'Arnau, que era soci de l'IACSI des de 1896.

L'any 1923 les oficines Jurídico-Administrativa i de Compravenda es van reorganitzar i, per la connexió entre alguns dels temes que tractaven, se'ls donà una direcció única que es confià a Antoni Jansana. A la seva condició de propietari, advocat i doctor en lleis, s'hi afegia l'activitat desenvolupada en el si de l'IACSI: soci des de l'any 1892, era membre de la junta directiva des de 1909 i vicepresident des del 1919, havent substituït durant una llarga temporada al president, Ignasi Girona, quan aquest va caure malalt. També havia estat president de la Cambra Agrícola del Baix Llobregat (1910-1915) i de la FACB (1916-1918) i en aquell moment era el vicepresident del Consell Provincial de Foment. A més, havia estat diputat provincial des del 1909, diputat a Corts des del 1916 i ocupava la presidència de l'Assemblea de la Mancomunitat.

En la gestió de l'Oficina Jurídico-Administrativa Antoni Jansana va estar assistit pel jove advocat Eduard Ragassol, doctor en dret i fill de propietari rural, que havia treballat en el bufet d'advocat de Santiago de Riba. Al cap d'un temps, a causa de les seves múltiples activitats, Jansana va haver de renunciar a la direcció d'aquesta oficina, que exigia la seva presència diària al local de l'IACSI, i aquesta va quedar en mans d'Eduard Ragassol fins al setembre de 1931, data en què va presentar la renúncia per tal d'atendre el seu despatx particular. L'any 1926 es nomenà director de l'Oficina de Compravenda a Josep M. Vidal de Llobatera, que com hem vist havia exercit de Secretari General de l'IACSI els anys 1903-1905.

La renúncia de Ragassol va coincidir amb la necessitat de reorganitzar i ampliar l'Oficina Jurídica per atendre un nombre incommptable de consultes. En aquells moments acudien a

l'Oficina Jurídica un gran nombre de socis per fer front a les demandes de revisió d'arrendataris i parcers que facultaven els decrets publicats els mesos de juliol i agost de 1931. Per defensar els propietaris demandats certament Eduard Ragassol no tenia un perfil prou adequat.³⁵ Inicialment es van fer càrrec de la direcció de l'oficina els advocats Sebastià Pascual Alomar i Guillem d'Espona d'Entrambasaguas. Aquest darrer, com hem vist, va assumir la Secretaria general de l'IACSI després de la mort de Jaume Maspons (1934), i la direcció de l'Oficina Jurídica quedà en mans de Sebastià Pascual, que continuà com a director durant molts anys després de la Guerra Civil.

L'any 1915 l'IACSI va crear una altra Oficina Facultativa, assistida per professionals (enginyers, arquitectes, perits agrònoms, etc.) amb l'objectiu de solucionar problemes tècnics específics. Es tractava de facilitar als propietaris un personal facultatiu per realitzar estudis de plans d'explotació agrícola o pecuària, de construccions (habitatges, quadres, bodegues, pallers, etc.), de corrents d'aigua subterrània, de projectes d'aprofitaments hidràulics, d'instal·lació d'indústries agrícoles i aixecament de plànols, de comptabilitat agrícola, etc. L'IACSI va buscar professionals de vàlua reconeguda que posà a disposició dels socis i que, al mateix temps, informaven i assessoraven la junta directiva, tot i que no haurien de despatxar a la seu de l'IACSI en unes hores determinades, com el personal de les altres oficines. El quadre de facultatius, molts d'ells socis de l'IACSI, era el següent:

³⁵ Eduard Ragassol va ser candidat del Partit Catalanista Republicà en les eleccions del 28 de juny de 1931 i en les de febrer de 1936 fou elegit diputat a Corts dins del Front d'Esquerres per Acció Catalana Republicana. Va ser sots-secretari de Justícia de la Generalitat (1937) i va lluitar en l'exèrcit republicà al front de Terol. El 1939 s'exilià i va participar en la resistència francesa. Fou empresonat pel Govern de Vichy i reclòs en un camp de càstig. El 1947 s'exilià a Mèxic, on va morir l'any 1962.

Membres de l'Oficina Facultativa de l'IACSI (1916)

Facultatiu	Professió	Ocupacions
Hermenegildo Gorriá i Royán	Enginyer industrial i agrònom	Regs i salts d'aigua; maquinària hidràulica; agricultura i sericicultura.
Pere Salas i Argelaguet	Propietari	Estudis de transports; transformació i instal·lacions elèctriques per a llum i força; aixecament de plànols topogràfics i medicació de terres.
Marià Faura i Sans	Sacerdot i geòleg	Estudis geològics; aigües subterrànies i minerals.
Francesc de P. Nebot i Torrens	Arquitecte	Construccions rurals.
Pere J. Girona i Trius	Perit agrícola	Comptabilitat i estadístiques rurals.
Ignasi Fages i de Climent	Propietari i publicista	Cultius herbacis de secà i regadiu. Plantejament d'exploracions agrícoles.
Joan Àngel i Genís	Enginyer industrial i perit agrícola	Arboricultura: boscos, fruiters i vinyes.
Jaume Raventós i Domènech	Enginyer	Enologia i oleicultura; anàlisis i problemes químics.
Salvador Castelló i Carreras	Avicultor	Avicultura.
Pere Màrtir Rossell i Vilà	Veterinari	Ramaderia i indústries derivades.
Josep Poch i de Feliu	Enginyer agrícola	Producció de llet i indústries derivades.

Font: *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 20.4.1916.

Tots eren professionals de prestigi, molts dels quals van desenvolupar la seva carrera en l'administració pública i en el camp de l'ensenyament tècnic agrari organitzat des de la Mancomunitat, com en el cas de Jaume Raventós. Hermenegildo Gorriá, que era enginyer agrònom i industrial, doctor en ciències exactes i en físicoquímiques, fou professor de l'Instituto Agrícola Alfonso XII i representant del Govern espanyol en congressos i exposicions internacionals. Durant molts anys va ser el director de la Granja Agrícola i Escola Provincial d'Agricultura de Barcelona. Marià Faura fou deixeble de Norbert Font i Sagué i professor al Seminari

Conciliar, a la Universitat de Barcelona (en les especialitats de mineralogia, botànica i cristal·lografia) i també a l'Escola Superior d'Agricultura. Francesc de P. Nebot fou tinent d'alcalde d'obres públiques de l'Ajuntament de Barcelona (1924-1926), catedràtic de l'Escola Superior d'Agricultura des de la seva creació (1912) i director de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona (1923-1936 i 1940-1953). Ignasi Fages va ocupar la càtedra de Fitotècnia a l'Escola Superior d'Agricultura, va adquirir la propietat de l'antic periòdic *L'Art del Pagès* i en continuà la seva publicació durant uns anys, i va escriure algunes obres remarcables. Joan Àngel fou professor de l'Escola Superior d'Agricultura des de la seva fundació, el 1912, fins dos anys abans de la seva mort, el 1943, quan per problemes de salut es retirà a la seva finca de Molins de Rei. També va ser director de l'Escola d'Agricultura de la Diputació de Barcelona (1930), de l'Escola d'Agricultura de la Generalitat (1931) i de l'Escola Superior d'Agricultura durant uns mesos entre 1935 i 1936. Salvador Castelló s'havia especialitzat en zootècnia a l'Institut d'Agronomia de Gembloux (Bèlgica) i el 1896 va fundar a Arenys de Mar la Reial Escola Oficial d'Avicultura, única a Espanya. Professor d'aviticultura a l'Escola Provincial d'Agricultura i després a l'Escola Superior d'Agricultura, l'any 1903 fou nomenat comissari regi en el Consell Provincial d'Agricultura, Indústria i Comerç de Barcelona, i més tard fou delegat del Govern espanyol a diversos congressos internacionals i va donar conferències a diferents països d'Europa i d'Amèrica. Pere M. Rossell va estudiar a l'Escola de Veterinària de Saragossa i entrà a formar part del cos de veterinaris inspectors d'higiene pecuària. L'any 1916 va obtenir la càtedra de l'Escola d'Agricultura de Caldes de Montbui i el mateix any fou nomenat director dels Serveis de Ramaderia de la Mancomunitat. Tres anys més tard assumí la direcció dels Serveis de Patologia Animal i l'any 1931 la direcció del Parc Zoològic de Barcelona. Finalment, Josep Poch, que a més de propietari ramader era professor especialitzat en ramaderia, fou cap del Servei de Terra Campa de la Mancomunitat i, després de les destitucions del cas Dwelshauvers (1924), fou nomenat director de l'Escola Superior d'Agricultura en substitució de Pi i Sunyer. Aquestes trajectòries apunten cap a una progressiva institucionalització d'aquests serveis per part de l'administració pública: primer la

Mancomunitat i després la Generalitat assumiren unes tasques que feien menys necessària la tasca que havia desenvolupat l'IACSI des de mitjan segle XIX. És per això que la iniciativa de crear l'Oficina Facultativa sembla que no va tenir continuïtat.

En canvi, un servei que va tenir un desenvolupament important fou l'Oficina Regional d'Assegurances, creada l'any 1918. Aquesta iniciativa tenia alguns precedents que es remunten a mitjans del segle XIX. El desembre de 1862 es creà una Societat de Sant Isidre d'assegurances mútues contra les pedregades, que aviat comptà amb uns set-cents associats. Va començar amb mala fortuna, atès que el primer any fou calamitós i els danys van superar el màxim i no es va poder fer efectiva la totalitat de la indemnització. Tot i això, al cap de dos anys va estendre les assegurances també als efectes de les glaçades i va funcionar algun temps més. L'any 1891 es fundà una altra societat semblant en el si de l'IACSI.

L'Oficina Regional d'Assegurances fou establerta a partir de la delegació de la *Caja de Seguros mutuos contra el pedrisco*, que havia estat creada el 1917 per l'*Asociación de Agricultores de España* i que comptava amb 164 assegurats. Dirigida des dels seus inicis per Joan Rizzo i Alcoba, aquesta oficina aviat va ser la que comptava amb més pòlisses subscrites d'Espanya (38% l'any 1920), i va estendre successivament les seves operacions a assegurances per mort i inutilitat del bestiar, incendi de cases de pagès, collites, pallers, magatzems, etc., accidents de treball i responsabilitat civil, i transport terrestre i marítim de productes agrícoles i industrials, encara que es va dedicar principalment a les assegurances del transport i contra la pedregada. Només amb un 5% de danys causats per pedregada ja es podia reclamar indemnització. Les primes eren bastant més reduïdes que les exigides per les companyies anònimes i, tot i això, gairebé sempre es va poder satisfer la totalitat de les pèrdues. L'any 1930 l'oficina comptava amb 1.447 clients i havia assegurat un capital de 5'6 milions de pessetes. Des de l'any 1918 fins al 1930 es van pagar en concepte d'indemnitzacions 1.672.785 pessetes i es van cobrar en concepte de quotes 1.468.685 pessetes.³⁶ Amb motiu dels decrets

³⁶ *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, núm. extraord., 5.1931, pàg. 108-109.

de la Segona República que obligaven als patrons a assegurar els seus treballadors, l'IACSI va publicar un full divulgador de l'Oficina Regional d'Assegurances.³⁷

L'any 1928 es van crear una Oficina d'Investigació i Descobriments d'Aigües Subterrànies, sota la direcció d'Epifani de Fortuny; un Consultori de Malalties de les Plantes, dirigit per Joan Riba, i una Oficina Tècnica d'Enginyeria per atendre consultes sobre maquinària, pressupostos d'instal·lacions, peritatges, etc., que va estar dirigida per Josep Ignasi Mirabet i Matheu, enginyer industrial especialitzat en assumptes relacionats amb l'agricultura.

L'any 1933 començà a funcionar una Oficina d'Estadística, amb l'objectiu de recollir, ordenar i col·leccionar dades sobre la producció agrícola catalana, preus, volums i valor de les exportacions, aranzels i tractats de comerç, fiscalitat, moviment de treball i capitals, extensió dels conflictes en el camp, etc., així com l'estudi d'aquestes dades per explicar els fenòmens econòmics relatius al sector agrari català. Per dirigir la nova oficina es va nomenar Joan Riba i Ferré, que havia estat durant molts anys secretari de la FACB i també del Consell Provincial de Foment. L'any 1934 fou nomenat Cap dels Serveis Tècnics d'Agricultura, un càrrec creat expressament per a ell i que exercí fins a la seva mort el 1944. Els primers treballs de l'Oficina d'Estadística consistiren en la recollida, classificació i estudi de les quotes de contribució territorial a partir de la informació facilitada pels delegats de cada partit judicial que eren membres del Consell Directiu de l'IACSI. L'estudi es presentà al Govern de la Generalitat i es publicà a l'edició de la *Revista de l'IACSI* del mes de març de 1933.

Amb aquest afany de proporcionar el màxim de serveis als socis, l'any 1936 l'IACSI va crear una Oficina d'Informació i Contractació de vins per tal de millorar la situació del mercat vínic: es posà a disposició dels socis un local per conservar les mostres de vi que enviessin i un servei especial per registrar totes les seves característiques (quantitat, qualitat, graduació,

³⁷ *Oficina Regional d'Assegurances. Accidents del treball, pedregades, incendis, transports, bestiar*, Barcelona, Altés, 1933.

procedència, preu, etc.). El nou servei s'anuncià a les pàgines de la *Revista* el juny de 1936, poc abans de l'inici de la Guerra Civil, de manera que no va haver-hi temps de comprovar-ne el resultat.

Fruit de la creació de tots aquests serveis, en els anys trenta hi havia un total de quinze persones treballant en les oficines de l'IACSI: Jaume Maspons (Secretari general), Guillem d'Espona (auxiliar de Secretaria), Miquel Codina i Farré (arxiver), Pere J. Girona (redactor en cap de la *Revista* i director del laboratori), Sebastià Pascual i Alomar (director de l'Oficina Jurídica), Joan Rizzo i Alcoba (director de l'Oficina d'Assegurances), Joan Rizzo i Galofre (auxiliar), Joan Riba i Ferré (director de l'Oficina d'Estadística), Josep M. de Vidal de Llobatera i d'Albó (director de l'Oficina de Compravenda de finques), Antoni Pérez i López (administrador), Josep Mañanet i Roé (encarregat de la venda de llibres), Armand Quintana i Sans (encarregat de la biblioteca), Ramon Grau i Buiria (conserge), Florenci Torres i Baldellou (ordenança) i Emili Piqué i Mestres (ordenança-cobrador).

La progressiva ampliació dels serveis de l'IACSI va fer necessari canviar i millorar les dependències del seu local social, el qual, a més, des del final del segle XIX havia acollit altres associacions: l'any 1894 habilità una sala per cedir-la a l'Associació d'Enginyers Industrials; l'any següent es convertí també en la seu de la Lliga de Productors del Principat de Catalunya; la Cambra Agrícola de Catalunya, creada l'any 1891, i la Federació Agrícola Catalano-Balear, creada l'any 1899, van tenir sempre la seu al local de l'IACSI; l'any 1910 la Junta de Defensa de les aigües dels rius Mogent i Congost també va fixar el domicili a la seu de l'IACSI;³⁸ quan es fundà la Unió de Vinyaters de Catalunya, cap a finals d'aquest mateix any, també fou acollida al local de l'Institut, i l'any 1913 s'acordà admetre el Sindicat Agrícola Unió de Propietaris de Granges Lleteres de la província de Barcelona. L'any 1917 la seu de l'IACSI era, al mateix temps, el domicili social de la FACB, de la UVC, de l'Associació d'Amics de la Festa de l'Arbre, de la Societat per al Foment del Cavall Nacional de Tir Lleuger i de

³⁸ Vegeu Jordi Planas, "Aigua i conflicte territorial. La Junta de Defensa de les Aigües del Mogent i altres afluents del Besòs (1910-1936)", *Estudis d'Història Agrària*, 17, 2004, pàg. 687-704.

la Cambra Agrícola de Catalunya, entre altres entitats.³⁹ Un any després es constituí el Sindicat Agrícola de Catalunya, en un acte que va tenir lloc a la seu de l'IACSI, que seria el domicili social de la nova associació. El 1925, el president de l'IACSI, baró d'Esponellà, deia que *"el domicilio del Instituto, como verdadero hogar de la agricultura catalana está abierto para todo el mundo y en él se reúnen no sólo la citada Federación [Agrícola Catalano-Balear], sino la Cámara Provincial agrícola, la Asociación de Ganaderos y todas aquellas sociedades agrícolas o similares que lo solicitan"*.⁴⁰ L'any 1927 es creà a Barcelona, amb seu a l'IACSI, l'Associació Agropecuària de la Conca Hidrogràfica de l'Ebre, i el 1935 s'acordà també la domiciliació en el local de l'IACSI de l'Associació de Viveristes d'Espanya.

El primer local social de l'IACSI es trobava al carrer Nou de la Rambla, en una casa propietat de Ramon Martí per la qual pagava 7.200 rals anuals de lloguer. L'any 1856 es va llogar per 18.000 rals la casa que molts anys després esdevindria el seu local en propietat, el palau Fiveller, un edifici del segle XVI situat a la plaça de Sant Josep Oriol. L'ocupà fins al 1875, en què la propietària d'aleshores, Mercè de Fiveller, marquesa de Paredes i de Lapilla, el reclamà per viure-hi amb el seu espòs, Gabino de Martorell. Durant mig any l'IACSI va establir el domicili social a la casa del marquès de la Torre del carrer del Dormitori de Sant Francesc, fins que el 20 de juny de 1876 va llogar la casa de la comtessa de Foixà al carrer de Santa Anna. Finalment, l'any 1886 es traslladà a la casa número 21 del carrer de la Portaferriassa, propietat de Manuel de Picó, que ja no abandonà fins a la compra del palau Fiveller el 25 de febrer de 1932.

El desenvolupament dels serveis i l'augment d'activitat social, van portar a efectuar-hi diverses reformes: el 1922 es portà a terme la restauració del saló de la junta directiva i l'habilitació d'una dependència per a cafè, entre altres millores, i l'any 1927 es portà a terme l'ampliació del local, tot aprofitant l'avinentsa d'estar vacant el pis principal de la casa veïna, i l'IACSI hi instal·là

³⁹ L. P. R., "Una visita a l'Institut Agrícola Català de Sant Isidro", *Calendari del Pagès per a l'any 1917*, pàg. 58.

⁴⁰ *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 3.1925.

l'Oficina Jurídica. Però aquesta ampliació ja es contemplava aleshores com una solució provisional.

L'adquisició d'un local propi era una vella aspiració dels dirigents de l'IACSI i moltes juntes directives van realitzar gestions encaminades a donar satisfacció a aquest desig. L'any 1923, el recent elegit president Carles de Fortuny va fer un discurs amb motiu de la festivitat de Sant Isidre en què s'oferí a treballar per aconseguir *"ver realizado lo que tantas veces ha visto ya en sueños, es decir, levantarse en una amplia vía de la capital de Cataluña un hermoso palacio propio del Instituto de San Isidro, en el cual puedan cobijarse y trabajar juntos cuantos viven y sienten la agricultura patria"*.⁴¹ Les gestions per a l'adquisició del palau Fiveller al duc d'Almenara Alta foren portades a terme pel baró d'Esponellà l'any 1930, però la proclamació de la Segona República va fer ajornar-ne la compra fins dos anys després, ja sota la presidència de Santiago de Riba. La compra del Palau va costar 230.000 pessetes i es va finançar per mitjà d'una emissió d'obligacions de mig milió de pessetes (suficients per cobrir, a més de l'adquisició de l'immoble, les obres de restauració i l'adquisició del mobiliari adequat) que van cobrir els mateixos socis de l'IACSI.

Disposar d'un local social adequat era fonamental per reforçar la sociabilitat en el si de la institució, que també era imprescindible per tal de revitalitzar-la. Amb aquest objectiu, des del començament del segle XX també es van reemprendre algunes iniciatives, com ara les anomenades "converses agrícoles" que s'havien portat a terme durant els anys 1890. Des del 1908 aquestes reunions es tornaren a celebrar periòdicament, de manera que *"se va creando y formando un criterio claro y sólido sobre los diversos problemas candentes que la realidad nos pueda presentar"*.⁴² Aquest grup de socis ("la penya dels dimarts") es reunien aquest dia de la setmana a primera hora de la tarda per comentar, tot prenent el cafè, els fets d'actualitat que afectaven l'àmbit agrícola i plantejar problemes que després es sotmetien a deliberació de la junta directiva. Els dimarts era *"el dia clàssic de*

⁴¹ *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 3.1923.

⁴² *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 20.9.1908.

l'Institut": era el dia que es reunia la junta directiva, també el dia que es celebraven les reunions de la FACB (el primer dimarts de cada mes), i que es trobaven per treballar les ponències nomenades per a l'estudi de temes específics... I també era el dia que "tots els socis, i els qui no en són, saben que trobaran units en el local de l'Institut tots els capdeavanters del moviment agrícola per consultar llurs dubtes o comunicar amb ells llurs experiències".⁴³

Durant la dècada de 1890 també s'intentaren altres iniciatives per dinamitzar l'entitat, com ara dividir els socis per seccions (tal com s'havia fet per als socis residents l'any 1864). L'any 1894 es llançà la proposta de crear onze seccions, que per tal d'agilitar la tramitació dels afers el 1898 es van refondre en set: 1. Aranzels, cadastre i impostos; 2. Legislació agrícola; 3. Conreus generals; 4. Viticultura i olivicultura; 5. Ramaderia i boscos; 6. Aigua, regs i sanejaments; 7. Indústries agrícoles.⁴⁴ Però tot sembla indicar que aquesta organització tampoc va tenir gaire efectivitat. Sabem que l'any 1919 es crearen dues agrupacions com a noves seccions de l'IACSI: una de Ramaderia, dirigida per Josep Zulueta, i una altra de Producció forestal, dirigida per Manuel Raventós.

La creació de serveis pràctics per als socis era considerada la iniciativa més efectiva per tal de dinamitzar l'activitat de l'IACSI. Era el mateix que aleshores feien moltes altres associacions agràries, transformades en sindicats i cooperatives. El mateix Institut s'acollí l'any 1917 a la Llei de sindicats agrícoles. En un moment en què les formes de sociabilitat tradicional estaven en crisi, els dirigents de l'IACSI també s'adonaren de "la gran conveniència de intensificar los servicios de todas clases relacionados con las necesidades de los agricultores".⁴⁵ Amb la creació d'oficines especialitzades que oferien serveis gratuïts per als socis es creaven lligams més estrets entre ells i l'entitat i, des d'un punt de vista pràctic, es justificava

⁴³ Carles de Fortuny, "Els dimarts de l'Institut", *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, núm. extra. 1921, pàg. 51.

⁴⁴ Inicialment també hi havia les seccions de Foment general de l'agricultura, d'Aranzels (separada de Cadastre i impostos), de Boscos i indústries derivades, de Crià de bestiar, d'Assumptes generals i una Comissió de propaganda de l'IACSI, mentre que no hi havia una secció dedicada específicament a les indústries agrícoles.

⁴⁵ *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 5.1921.

millor la seva adhesió. En la memòria de l'any 1919, el Secretari general afirmava que amb els serveis que s'havien anat creant “*se multiplica la vida en esta casa, se intensifica especializándose*” i alguns fins i tot hi atribuïen el “*major esplendor que ha viscut l'IACSI en sa llarga i brillant història, essent cada dia més intens el seu treball, seguint el corrent dels temps*”.⁴⁶

Tanmateix, el desenvolupament d'aquests serveis no s'ha de confondre amb l'acció cooperativa que van portar a terme altres associacions de propietaris amb un caràcter molt més empresarial,⁴⁷ i tampoc no va alterar la seva configuració elitista, hereva del segle XIX. No va faltar alguna proposta per adquirir maquinària en comú; però és significatiu que procedís d'un propietari de comarques que mai no formà part del nucli directiu de l'IACSI, i no va tenir cap transcendència.⁴⁸

D'altra banda, la iniciativa de l'IACSI en aquest terreny va coincidir amb la creixent preocupació de l'administració pública per oferir aquests serveis, un fenomen generalitzat a Europa des de la crisi finisecular. A Catalunya, la Diputació de Barcelona i després la Mancomunitat van adquirir un compromís cada vegada més important amb l'ensenyament i difusió de coneixements tècnics agraris,⁴⁹ i aquest protagonisme va anar en detriment de l'IACSI, que era l'entitat que l'havia ostentat durant la segona meitat del segle XIX, fent-li perdre aquell caràcter capdavanter en la modernització agrària:

Quan neix l'Escola d'Agricultura de la Diputació i la Mancomunitat munta al voltant d'ella una màquina de serveis

⁴⁶ R. Ribas, “Tu, pagès...!”, *Calendari del Pagès per a l'any 1923*.

⁴⁷ Vegeu, per exemple: Gloria Sanz, “La Asociación de Labradores de Zaragoza (1900-1930)”, *Historia Agraria*, 25, 2001, pàg. 157-196.

⁴⁸ La proposta fou formulada en la junta general del gener de 1924, que fou molt concorreguda, i no només pels socis residents sinó també per propietaris de comarques: “Don Juan Vallés y Estruch, de Vallbona, propuso la compra de uno o más tractores en común, como medio de hacer frente a la falta de brazos. Apoyó la idea don Arturo Dasca, de Borjas del Campo, haciendo observaciones los señores Coma y Ferrer y Ribas de San Feliu de Llobregat” (*Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 1.1924).

⁴⁹ Josep Casanovas, *L'acció tècnica agrària...*; vegeu també Emili Giralt, “L'agricultura”, pàg. 192 i ss.

*agrícoles de gran estil, l'Institut no va saber veure que li eren presos de les mans els pretextos o motius que van fer el seu prestigi durant del segle XIX i no va cercar o no va trobar el derivatiu que fos susceptible de posar-lo al dia, com ho feren els homes que l'any 1851 crearen la noble institució, i mantenint-se en l'encaix habitual el seu ritme havia de quedar endarrerit i l'esperit que el guiava completament passat de moda.*⁵⁰

Els dirigents de l'IACSI n'eren conscients. L'any 1921, un dels membres de la seva junta reflexionava sobre "L'actual i el futur Institut" admetent les diferències amb el dels primers temps:

*Si de molts anys ençà la instrucció orgànica agrícola vingué quasi vinculada en les aules de l'Institut, avui dia pot aquest considerar-se'n desèixit de tal obligació, en el sentit concret d'aquella paraula, funcionant en la nostra ciutat una Escola Superior d'Agricultura, creada i sostinguda per la Mancomunitat de Catalunya, qui cuida amb tota munificència i seny de l'organització i expandiment de tan notable fundació. Aquesta particularitat, permet a l'Institut concentrar més sos mitjans d'acció envers la vida social no distraient-la en altres caires que, amb tot i ésser molt fructífers i lloables, no mereixen una duradera duplicitat.*⁵¹

Hem vist com, en efecte, molts dels tècnics que treballaven en qüestions agràries a l'IACSI van passar a desenvolupar la seva tasca professional en l'Escola Superior d'Agricultura i en els Serveis Tècnics de la Mancomunitat. En la fundació i en el funcionament d'aquestes institucions l'IACSI hi va tenir un paper remarcable, fins al punt de considerar l'Escola Superior d'Agricultura com "una fillola, una concreció d'ideals sentits i conseqüència de treballs fets per la gent d'aquesta casa".⁵²

Amb l'existència d'aquestes institucions públiques, l'IACSI

⁵⁰ A. Galí, *Història de les institucions...*, pàg. 176.

⁵¹ Ramon Ribas, "L'actual i el futur Institut", *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, extra. 1921, pàg. 43.

⁵² *Ibidem*. En efecte, foren membres de l'IACSI els qui preparen les bases per a la creació de l'Escola Superior d'Agricultura (Antoni Jansana, Francesc Novellas, Pere J. Girona, Hermenegildo Gorria), membres del seu patronat (Manuel Raventós, Antoni Jansana, Ignasi Girona, Francesc Alegre, Manuel Marquès, Joan Parellada de Naveran, el

va perdre el caràcter d'entitat cultural i propulsora del progrés agrícola que l'havia caracteritzat durant el segle XIX.⁵³ Però amb aquesta "pèrdua" l'IACSI no es buidà pas de contingut, perquè hi havia altres qüestions que preocupaven els propietaris catalans i on l'IACSI va passar a concentrar els seus esforços. Fou, per sobre de tot, la conflictivitat social que, amb una intensitat creixent, es produí en el camp català en el primer terç del segle XX, la que es convertí en la preocupació principal dels seus dirigents. La qüestió social agrària va esdevenir, al mateix temps, l'element que més va enfortir i va dinamitzar la vida de l'entitat en aquests anys del començament del segle XX. A partir dels anys vint i sobretot amb l'adveniment de la Segona República la funció essencial de l'IACSI fou la defensa dels interessos patronals i el bloqueig de qualsevol intent de reforma de les estructures agràries. En la memòria de l'any 1931, Jaume Maspons explicava que *"si les Oficines de l'Institut havien desenrotllat durant els darrers anys una activitat cada vegada creixent, durant 1931 aquesta activitat podríem dir que s'ha convertit en febrosa a causa de la multiplicitat de tasques a què ha calgut dedicar-se en l'organització de la defensa de la propietat rural tan seriosament amenaçada"*. L'evolució del nombre de socis és un bon indicador d'aquesta evolució, tal com veurem a continuació.

LA IMPLANTACIÓ SOCIAL: DE L'ESTANCAMENT A L'AUGE DELS ANYS TRENTA

Després de l'efervescència dels anys que seguiren a la fundació

marquès de Camps, Josep Zulueta), el primer director no-patró (Josep M. Valls) i molts dels qui formaren el seu professorat (Francesc Novellas, Hermenegildo Gorría, Pere J. Girona, Francesc de P. Nebot, Pere M. Rossell, Jaume Nonell, Casimir Brugués, Joan Angel Genís i Vicenç Nubiola). I en els Serveis Tècnics d'Agricultura de la Mancomunitat hi trobem Jaume Raventós, August Matons, Josep Poch i de Feliu, Erasme M. d'Ymbert i Joan Salom, també membres de l'IACSI.

⁵³ Vegeu Montserrat Caminal, "Activitats agronòmiques de l'IACSI per a la regeneració de l'agricultura catalana del vuitcents", *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, núm. extra, 140 aniversari, 1992, pàg. 17-28; vegeu també Emili Giralt, "L'agricultura", pàg. 202-205.

de l'entitat (quan, del centenar de socis fundadors, s'arribà a superar els dos milers cap al final de la dècada de 1850), el nombre de socis de l'IACSI es va mantenir estancat fins als primers anys vint. Els anys trenta marcaren l'etapa de màxima mobilització social, fins i tot superior a la d'aquells anys de mitjan segle XIX. Com en aquell moment, la situació política va empènyer els propietaris a reafirmar els seus drets de propietat i la seva posició social. En els anys trenta, però, la crisi social era tan forta que l'IACSI va poder enquadrar un gran nombre de petits propietaris que fins aleshores no s'havien sentit identificats per una associació promoguda i dirigida per l'elit dels propietaris rurals. Fou en aquests anys de la Segona República que l'IACSI assolí el major nombre de socis de la seva història i, amb la perspectiva del temps, des de la pròpia entitat es considerava que *"este corto lapso de tiempo es sólo un paréntesis en la historia secular de la Institución, abierto con motivo del advenimiento de la República y cerrado en el mismo instante de la entrada en Barcelona de las tropas Nacionales"*.⁵⁴

La crisi agrària finisecular i el protagonisme de l'IACSI en la lluita contra la fil-loxera, en canvi, no s'havien traduït en cap increment significatiu del nombre de socis, que l'any 1904 es situava entorn als set-cents, una tercera part del que havia tingut a mitjan segle XIX. Durant la segona meitat del XIX, la implantació de l'IACSI a les comarques catalanes s'havia establert per mitjà de les subdelegacions; però a partir del canvi de segle aquestes van desaparèixer o van deixar de tenir activitat. En el primer terç del segle XX, aquesta forma de vertebrar-se en el territori fou substituïda per les associacions que s'adheriren a l'IACSI com a socis corresponsals o, més tard, com a socis corporatius. Hem d'afegir-hi encara totes aquelles entitats agrícoles que, sense vinculació formal amb l'IACSI, giraven dintre de la seva òrbita d'influència, com succeí, per exemple, amb moltes associacions que formaven part de la FACB. Amb la particularitat que la major part d'aquestes associacions tenien un caràcter mixt, és a dir, aglutinaven tant a propietaris com a petits pagesos. Allò que no

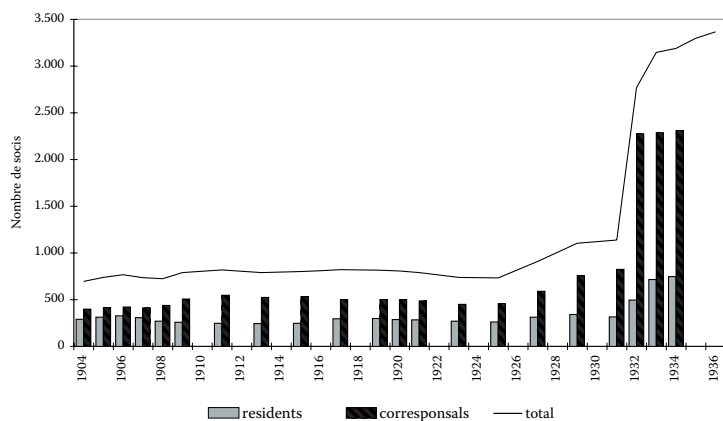
⁵⁴ Llibre d'Actes de la Junta Directiva de l'IACSI: acta de la reunió de 22.1.1941.

havia aconseguit l'IACSI durant el segle XIX, això és, vincular en un sentit corporatiu totes les classes agrícoles, ho podia assolir indirectament a través del control i el patronatge d'aquestes entitats. A l'inici del segle XX, els dirigents de l'Institut eren ben conscients d'aquesta possibilitat de futur, tal com s'expressava proverbialment en la memòria de l'any 1900:

Los laureles que el porvenir reserva al Instituto son, si cabe, mucho mayores y más importantes que los que hasta hoy ha podido alcanzar. El Instituto es en el solar agrícola de la tierra catalana, frondosa y exuberante encina que durante muchos años ha rendido mucho y valioso fruto y que en diversas circunstancias ha visto desgajarse de su tronco grandes é importantes ramas, con la circunstancia de que esto sólo ha servido de poda para estimular la circulación de su savia y hacer cada día á esta encina más frondosa y exuberante. Estas ramas desgajadas y este abundante fruto, al caer sobre el suelo agrícola de Cataluña, han dado origen á la fundación de las numerosas Sociedades agrícolas que hoy constituyen la Federación Agrícola Catalana. [...] reconociendo [al Instituto] así como si éste fuera realmente un centro directivo, el cerebro de la Agricultura de nuestro Principado. Y este es el porvenir del Instituto, porvenir que ya alcanzamos en Cataluña y que ya alborea en el resto de España y aún en el extranjero.

El gràfic següent registra l'evolució dels socis de l'IACSI durant el primer terç del segle XX. Com es pot veure, la nota més destacable és el llarg període d'estancament que s'observa fins a mitjans dels anys vint, en un nivell d'afiliació dels més baixos de tota la història de l'IACSI. Els esforços per adaptar-se als canvis de l'agricultura i revigoritzar l'activitat de l'entitat amb la incorporació de nous serveis als socis i, fins i tot, constituint-se en sindicat agrícola (1917) no van traduir-se en un augment apreciable del nombre d'associats, ni tampoc va capitalitzar la reacció dels propietaris a les convulsions que van afectar el camp català durant el trienni bolxevic (1918-1920).

És possible que davant de l'esclat de conflictivitat social de 1918 l'actuació de l'IACSI fos considerada poc efectiva. Sabem que durant aquest any la junta directiva va rebre crítiques i en les eleccions de la junta per al bienni següent per primera vegada es

Evolució del nombre de socis de l'IACSI (1904-1936)

Font: Elaboració pròpia pròpia a partir dels anuaris i memòries de l'IACSI.

va presentar una candidatura opositora.⁵⁵ Va ser una iniciativa que no va tenir conseqüències,⁵⁶ però és indicativa del malestar d'un sector de propietaris que, probablement, no veien prou

⁵⁵ En la junta general celebrada el gener de 1919, el president de l'IACSI va defensar l'actuació de l'IACSI enfront de "*ciertos ataques que a la ligera se habían dirigido contra la gestión del Instituto, poniendo de relieve el sin número de esfuerzos y trabajos realizados para resolver la multitud de problemas en cuya solución había tenido que intervenir, y los sacrificios que muchos individuos de la Junta se habían impuesto para atender a las necesidades de la agricultura catalana, rechazando, a su vez, los cargos de arcaico y anticuado que se ha dado al Instituto Agrícola de San Isidro [...]*" (Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro, 1.1919).

⁵⁶ El president de l'IACSI, després de lamentar públicament la presentació d'una candidatura alternativa "*enfrente de la que había propuesto la Junta Directiva con el consejo y cooperación de los señores socios que más frecuentan el local y trabajan para la prosperidad de la Corporación*", va donar a conèixer uns telegrams enviats per Leonci Soler i March manifestant "*que no podía aceptar el cargo de Presidente de la Sociedad para el cual estaba incluido en la candidatura de oposición*". En la votació els candidats oficialistes van obtenir el doble de vots de l'altra candidatura (entre 119 i 122 vots enfront de 60-65) i Ignasi Girona fou reelegit per al càrrec de president amb 127 vots (*Ibidem*).

clara la resposta de l'IACSI davant del desafiament dels pagesos. Cal tenir en compte que, després de ser reelegit en el càrrec de president, Ignasi Girona va insistir en reclamar dels propietaris que *"ante los pavorosos problemas sociales, de cuya extrema agudización se perciben ya alarmantes señales [debían] procurar la constitución de las grandes familias agrícolas, que deben ser cuantos intervienen en una finca, desde el propietario al último zagal"*.⁵⁷ Almenys obertament, doncs, l'IACSI no sacrificava la representació dels interessos agraris per una posició d'estricta defensa patronal, com faria en els anys trenta.

Jordi Pomés ha explicat com, durant el trienni bolxevic, l'IACSI va abandonar momentàniament els postulats sindicals interclassistes per afavorir la creació d'entitats patronals de propietaris.⁵⁸ No va aconseguir, però, que tots s'afiliessin als seus rengles. I quan va enviar un representant al Tercer Congrés Patronal espanyol, celebrat a Vigo l'any 1921, juntament amb el president de la FACB, va insistir que no hi anaven com a patrons sinó com a representants de tots els agricultors, perquè l'IACSI *"no ha ostentado nunca representación exclusivamente patronal, pues en nuestra tierra están íntimamente mezclados y en armónica confusión los intereses del capital y del trabajo"*.⁵⁹ Era un argument falaciós, evidentment, com es demostraria uns anys més tard; però és possible que mantenir aquest discurs en uns moments de molta conflictivitat al camp generés descontent d'un sector de propietaris que haurien desitjat una resposta més radical.

Això podria explicar que, en aquesta conjuntura crítica, l'IACSI no augmentés la seva implantació com ho va fer poc temps després. Perquè sembla evident que l'ascens del nombre de socis que s'inicià cap a mitjans de la dècada de 1920 s'ha d'atribuir a l'estratègia defensiva que adoptà l'IACSI enfront de la qüestió social i els intents de reformes legals per part de l'Estat durant

⁵⁷ *Ibidem.*

⁵⁸ Jordi Pomés, *La Unió de Rabassaires...*, pàg. 149-152.

⁵⁹ *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 7.1921. Sobre l'organització patronal d'aquests anys, vegeu Soledad Bengoechea, *Organització patronal i conflictivitat social a Catalunya*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994.

la dictadura del general Primo de Rivera: “*es muy triste pensar –presagiava el Secretari en la memòria de 1925– que desgraciadas circunstancias impondrán la entrada en la Casa madre a los que han creído poder vivir apartados de ella*”. I en la memòria de l’any següent ho ratificava:

Se preparaba la turbonada que ha descargado y que sin cesar ha tenido en continúa zozobra al agricultor; y como quiera que aparece cada día más cargado el horizonte, el agricultor se cobija en esta Casa en donde encuentra alivio y consuelo; no vienen por millares, como sería lógico y práctico, nuestros compañeros de infortunio, pero el reconocimiento de la necesidad de fortalecer activamente el Instituto es bien manifiesto.

Després de la Primera Guerra Mundial, a diferents països europeus s’havien portat a terme reformes agràries per tal de facilitar l’accés a la propietat de la terra a la petita pagesia.⁶⁰ A Espanya, la influència d’aquests processos entroncava amb el reformisme social catòlic i el discurs regeneracionista, a més d’incidir en el plantejament de la qüestió agrària en el si del socialisme espanyol.⁶¹ Durant els anys vint es van promoure diverses iniciatives legislatives de reforma de les estructures agràries, que foren sistemàticament bloquejades per l’IACSI i altres associacions de propietaris rurals. L’any 1922, amb motiu d’una informació oberta per l’Institut de Reformes Socials sobre la qüestió de la rabassa morta, l’IACSI s’afanyà a encarregar una ponència: Josep M. Boix i Raspall, Antoni Jansana i Pere J. Girona van elaborar un estudi econòmic i jurídic del contracte, amb l’objectiu d’impedir qualsevol canvi legislatiu.⁶² L’estratègia de la recent creada Unió de Rabassaires era, precisament, la de pressionar el Directori Militar per aconseguir canvis legislatius favorables a les seves aspiracions.⁶³

⁶⁰ Juan Díaz del Moral, *Las reformas agrarias europeas de la posguerra, 1918-1929*, Madrid, 1967.

⁶¹ Paloma Biglino, *El socialismo español y la cuestión agraria (1890-1936)*, Madrid, Ministerio de Trabajo y Seguridad Social, 1986, pàg. 216-266.

⁶² Les conclusions de la ponència foren publicades en el llibre *La rabassa morta en Cataluña. Su extensión, sus conflictos, su solución*, Barcelona, Imprenta de Bayer Hermanos y Comp^a, 1923.

⁶³ Jordi Pomés, *La Unió de Rabassaires*, pàg. 301 i ss.

L'any 1926 la promulgació de la Llei de redempció de foros va fer témer que a Catalunya també es produïssin canvis efectius en el règim de la propietat agrària. Precisament el primer de juny d'aquell any, dues Reials ordres del Ministeri de Treball, Comerç i Indústria havien anunciat la preparació d'una llei sobre el règim de la propietat de la terra laborable i diferents reformes referents als contractes d'arrendament, subarrendament i parceria. L'IACSI va reaccionar ràpidament proclamant, una vegada més, que *“no se siente en esta región necesidad alguna de alterar el régimen jurídico de la propiedad ni tampoco el contractual, muy al contrario, son temidas cuantas innovaciones que, por imposición de la ley, se vienen anunciando de unos años a esta parte”*⁶⁴ i advertint contra qualsevol iniciativa uniformitzadora que no tingués en compte els caràcters originals de l'agricultura catalana. Cap al final d'aquell any, el president de l'IACSI, Carles de Fortuny, constatava amb satisfacció l'increment que s'havia produït en el nombre de socis:

*[...] és evident que el país agricultor ha volgut premiar els nostres esforços venint decididament a engroixir les llistes de socis de l'Institut, encara que, i molt se'n falta, no ha tingut el moviment d'afiliats en aquesta Casa la generalitat que seria de desitjar donada la nostra importància social i tenint en compte els grans interessos que defensem. No hi ha record que en un període de temps igual al que s'està acabant d'aquests quatre anys darrers, hagin ingressat més de 100 socis residents i més de 200 corresponsals.*⁶⁵

Però aquest augment era considerat insuficient davant de *“l'amenaça formidable que per a nosaltres representava l'alteració del règim de la propietat proposada pels Rabassaires de Catalunya”* com era la redempció de la rabassa morta, i altres perills que l'havien portat a adoptar una tàctica defensiva. Els dirigents de l'IACSI no es sentien recompensats després de constatar *“que no hem pas reposat un sol dia i que en tot temps ens han trobat els esdeveniments arma al braç [...] A les llistes de*

⁶⁴ *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 10.1926.

⁶⁵ *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 11.1926.

socis de l'Institut no hi figuren ni el deu per cent dels que tenen el deure sagrat de figurar-hi".⁶⁶

Amb l'arribada de la República aquesta tendència s'enfortí extraordinàriament, de manera que el nombre de socis va experimentar un enorme increment: segons l'informe del Secretari general aprovat a la junta general de 1932, durant l'any 1931 ingressaren 1.709 nous socis (207 residents i 1.502 corresponsals), el que suposava un augment net de 1.633 socis, molts més dels que l'IACSI tenia un any abans. Segons aquest informe, "*l'any que acaba de transcórrer no és per a l'Agricultura, ni per a la societat en general, un any qualsevol, perquè s'han esdevingut convulsions en l'ordre social i en l'econòmic de transcendència tan extraordinària, que no podem capir-ne l'abast i per altra part tampoc no pot encara predir-se si els trastorns s'han acabat o si som tot just al seu començament*". S'estava referint a la conflictivitat a l'entorn de les revisions de contractes de conreu, a què havien donat peu els decrets del Govern de l'11 de juliol i 6 d'agost de 1931. L'augment de socis es produí sobretot a partir del mes de setembre, quan el president de l'IACSI llençà la consigna de "*l'acció constant i intensa de tots els seus socis, recaptant cadascú l'adhesió i inscripció a l'Institut de tots els propietaris veïns i coneguts i constituint les organitzacions que la Junta Directiva els indiqui*".⁶⁷

Durant l'any següent, la mobilització dels propietaris va donar lloc a una xifra d'ingressos de nous socis altre cop molt elevada, si bé es produí també un nombre molt alt de desercions. Segons la memòria del Secretari, "*el gran nombre de baixes d'aquest any (1932) ha estat degut a què alguns petits propietaris que al calor de l'entusiasme de la propaganda feta arreu de Catalunya per la Junta Directiva i socis de l'Institut, es feren socis, després es repensaren*". Tot i això, és segur que molts petits propietaris es sentiren recolzats per la defensa a ultrança de la propietat i es mantingueren fidels a l'IACSI, que d'aquesta manera aglutinà un nombre elevat tant de grans com també de petits i mitjans propietaris que es veien

⁶⁶ *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 1.1929.

⁶⁷ Jaume de Riba, "L'Institut i la propietat rústica a Catalunya", *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 9.1931.

Evolució del nombre de socis de l'IACSI, per categories (1904-1936)

	Residents		Corresponsals		Altres*	Total
1904	290	41,85%	397	57,29%	6	693
1905	311	42,20%	413	56,04%	13	737
1906	327	42,75%	421	55,03%	17	765
1907	305	41,61%	411	56,07%	17	733
1908	270	37,29%	438	60,50%	16	724
1909	257	32,53%	507	64,18%	26	790
1911	246	30,07%	545	66,63%	27	818
1913	242	30,63%	522	66,08%	26	790
1915	245	30,59%	532	66,42%	24	801
1917	295	36,02%	499	60,93%	25	819
1919	296	36,32%	499	61,23%	20	815
1920	285	35,36%	501	62,16%	20	806
1921	283	35,91%	486	61,68%	19	788
1923	270	36,64%	450	61,06%	17	737
1925	260	35,57%	458	62,65%	13	731
1927	311	34,21%	589	64,80%	9	909
1929	341	30,89%	756	68,48%	7	1.104
1931	314	27,64%	822	72,36%		1.136
1932	494	17,84%	2.275	82,16%		2.769
1933	715	22,72%	2.286	72,64%	146	3.147
1934	747	23,42%	2.308	72,37%	134	3.189
1935						3.296
1936						3.367

Font: Elaboració pròpia a partir dels anuaris i memòries de l'IACSI. Les dades de 1904 s'han extret de la relació publicada en el número extraordinari de la *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro* de 15.4.1904. Les dades corresponen a l'inici de cada any.

(*) Socis agregats, auxiliars, cooperadors i socis corporatius.

amenaçats pel discurs polític, la legislació i el clima social creat pel nou règim. La prova és que, tot i el nombre de baixes, durant l'any 1932 es produí un increment net d'associats (molt inferior al de l'any precedent, però molt per sobre dels anys anteriors) i el nombre de socis va seguir creixent fins al 1936.

L'augment de socis es produí de forma molt generalitzada a tot el territori català. Al començament del segle els socis residents a Barcelona, que eren la categoria més important, suposaven més del 40% del total de socis, una proporció molt més alta de la que es calculava a mitjan segle XIX (14,67% el 1864).⁶⁸ En els dos anys següents aquesta proporció encara augmentà, perquè en els primers anys del segle XX la incorporació de socis residents fou superior a la de corresponsals, fet que cal atribuir a la crisi que vivia l'IACSI en aquests anys, que es traduïa en una implantació territorial molt dèbil. Al començament de la segona dècada del segle, la proporció de socis corresponsals assolí els dos terços, fins al 1917 en què els canvis estatutaris van permetre augmentar la proporció de residents, que es mantingué per sobre del 30% fins als anys de la Segona República. Durant la segona meitat dels anys vint la incorporació de socis corresponsals ja fou superior a la de residents; però fou a partir de l'augment espectacular de l'any 1931 que s'alterà definitivament la proporció, traduint-se en una implantació més gran de l'IACSI en tot el territori català.

Durant els anys trenta la implantació de l'IACSI en el conjunt de Catalunya no sols s'incrementà en xifres absolutes, sinó que també es va ampliar territorialment. Com es veu a la taula següent, tot i que Barcelona i les comarques barcelonines sempre van mantenir el pes preponderant dintre de l'IACSI, la incorporació de socis fou generalitzada al conjunt de Catalunya, de manera que algunes comarques de Ponent on l'IACSI havia tingut fins aleshores una presència nul·la o bé insignificant, com ara l'Alta Ribagorça, l'Alt Urgell, els dos Pallars, el Pla d'Urgell, el Solsonès o la Vall d'Aran, van començar a tenir associats, i en alguns casos arribaren a assolir una xifra gens menyspreable: Solsonès (70), Pla d'Urgell (52) i Alt Urgell (29).

⁶⁸ Montserrat Caminal, "La fundació de l'Institut Agrícola...".

Implantació territorial de l'IACSI (1905-1933)

	1905	1906	1907	1908	1909	1911	1913	1915	1917	1919	1921	1923	1925	1927	1929	1931	1933
Barcelona*	333	349	328	291	285	274	268	271	309	305	295	273	263	314	346	311	745
Alt Penedès	25	25	25	28	34	37	36	35	29	30	29	25	23	25	39	48	108
Anoia	5	3	3	8	10	13	14	16	11	11	11	11	16	19	19	23	54
Bages	18	17	13	16	21	19	19	17	16	17	17	15	16	20	27	33	67
Baix Llobregat	25	29	29	31	40	44	45	49	45	54	50	49	48	76	93	114	188
Barcelonès (excepte BCN)	6	6	4	5	7	7	8	5	4	5	6	5	7	10	13	29	19
Berguedà	4	4	4	14	16	14	11	11	12	11	13	13	13	21	21	24	61
Garraf	20	19	18	15	18	15	15	11	13	12	14	10	9	10	13	17	33
Maresme	31	34	32	34	35	40	41	37	32	27	28	27	31	53	62	74	145
Osona	14	14	14	16	16	16	13	12	14	13	14	15	15	14	20	20	73
Vallès Occ.	27	27	29	31	45	48	48	45	47	47	46	43	43	54	74	85	170
Vallès Or.	10	9	9	13	17	16	16	18	17	20	22	22	34	41	48	66	126
PROV.BARCELONA	518	536	508	502	544	543	534	527	549	552	545	508	518	657	775	844	1.789
Alt Empordà	30	30	30	30	23	28	24	24	22	21	20	17	16	17	25	24	96
Baix Empordà	18	16	13	12	14	12	10	14	15	14	12	12	12	13	17	19	70
Cerdanya	4	4	5	5	4	4	3	3	3	3	2	3	3	4	3	2	30
Garrotxa	9	9	10	8	9	8	8	8	6	8	6	6	7	9	9	9	57
Gironès	16	15	16	16	15	15	15	15	15	22	23	18	16	20	22	29	91
Pla de l'Estany	3	4	3	2	2	1	2	2	3	3	3	2	2	3	3	3	28
Ripollès	5	4	4	3	3	9	8	9	9	7	7	7	9	12	13	14	28
Selva	4	4	5	6	16	23	21	22	22	23	21	20	17	21	30	36	86
PROV.GIRONA	89	86	86	82	86	100	91	97	95	101	94	85	82	99	122	136	486

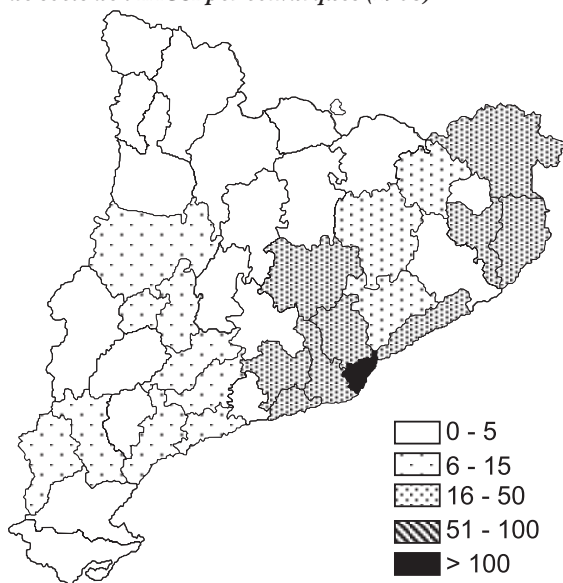
	1905	1906	1907	1908	1909	1911	1913	1915	1917	1919	1921	1923	1925	1927	1929	1931	1933
Alta Ribagorça	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Alt Urgell	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	3	0	0	0	1	1	29
Garrigues	3	3	3	3	5	3	3	2	4	5	5	4	3	4	6	6	27
Noguera	7	7	7	7	6	9	8	10	11	12	12	9	9	12	17	14	35
Pallars Jussà	1	1	1	1	1	2	1	1	2	1	2	2	4	1	1	3	19
Pallars Sobirà	0	0	0	2	2	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	17
Pla d'Urgell	6	7	7	9	11	15	14	13	20	18	15	12	10	9	24	30	52
Segarra	3	3	3	1	1	2	0	1	1	3	4	4	4	6	7	8	55
Segrià	3	3	3	5	5	5	6	6	5	3	6	5	7	10	18	16	43
Solsonès	1	1	1	1	1	2	2	2	2	1	2	3	3	5	6	6	70
Urgell	8	9	8	9	9	9	7	11	9	8	8	7	7	9	13	14	91
Vall d'Aran	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2	2
PROV.LLEIDA	32	34	33	38	41	49	42	46	55	52	57	46	47	56	94	100	441
Alt Camp	10	10	10	9	11	13	12	13	15	12	13	13	12	15	18	18	49
Baix Camp	7	7	7	7	8	9	9	14	13	12	11	11	12	14	17	19	59
Baix Ebre	3	4	4	3	4	3	3	3	4	3	3	3	1	0	0	5	7
Baix Penedès	3	3	2	3	3	5	5	4	4	4	3	3	3	5	6	6	15
Conca de Barberà	6	6	6	5	8	9	11	9	8	6	5	4	2	3	3	4	33
Montsià	0	0	0	0	0	3	1	0	1	3	2	2	3	2	7	8	11
Priorat	3	4	4	4	10	17	16	20	16	14	10	9	9	10	9	10	46
Ribera d'Ebre	6	7	7	7	13	10	10	9	6	2	2	2	1	2	3	4	28

	1905	1906	1907	1908	1909	1911	1913	1915	1917	1919	1921	1923	1925	1927	1929	1931	1933
Tarragonès	6	6	5	4	8	12	12	13	11	12	10	11	11	17	17	22	75
Terra Alta	9	16	16	15	14	6	4	6	3	2	1	1	0	2	2	2	15
PROV. TARRAGONA	53	63	61	57	79	87	83	91	81	70	60	59	54	70	82	98	338
TOTAL CATALUNYA	692	719	688	679	750	779	750	761	780	775	756	698	701	882	1.073	1.178	3.054
Illes Balears	19	20	20	20	19	17	15	15	12	14	12	19	13	7	7	6	5
Altres províncies	25	26	25	25	21	21	25	25	27	26	20	20	16	19	21	23	22
Estranger	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	1	3	5	6
TOTAL	737	765	733	724	790	818	790	801	819	815	788	737	731	909	1.104	1.212	3.087

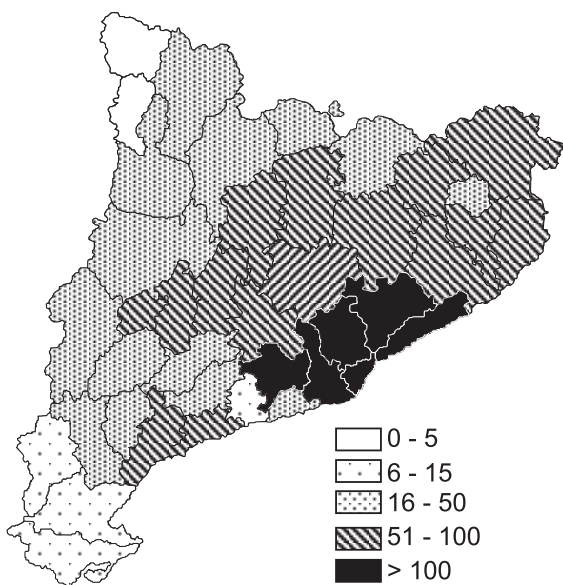
Font: Elaboració pròpia a partir dels anuaris de l'ACSI (1905-1933).

(*) Inclou els pobles de Gràcia, les Corts de Sarrià, Sant Andreu de Palomar, Sant Gervasi de Cassoles, Sant Martí de Provençals i Sants (incorporats a Barcelona l'any 1897), Horta (incorporat el 1904) i també Sarrià (incorporat el 1921).

Nombre de socis de l'IACSI per comarques (1905)

Nombre de socis de l'IACSI per comarques (1933)

La comparació dels mapes de socis de 1905 i de 1933 és molt eloqüent. En nombre absolut de socis totes les comarques registren un increment molt pronunciat, de manera que l'any 1933 hi havia molt poques comarques amb menys de 16 socis (que, en canvi, eren majoria l'any 1905), moltes més comarques superaven la cinquantena de socis i totes les de l'entorn de Barcelona superaven el centenar. Quan observem la distribució geogràfica dels socis en percentatge sobre el total, ens adonem que, efectivament, la implantació també és més homogènia (sobretot pels progressos a les comarques de Ponent), tot i que de nou destaquen les comarques del voltant de Barcelona.

Per mesurar la implantació de l'IACSI en el territori català cal tenir en compte, a més dels socis corresponsals, l'existència de subdelegacions i d'associacions adherides. Al començament del segle XX, les subdelegacions havien entrat en una crisi que ja seria definitiva. De les deu existents l'any 1900 (Girona, Terrassa, Vilanova i la Geltrú, la Bisbal, Figueres, Tarragona, Maó, Valls, Balaguer i Tàrraga), tres van desaparèixer en els cinc anys següents (Girona, Terrassa i Tarragona) i dues més van deixar d'existir l'any 1907 (Artés i Valls). Fins a l'any 1911 hi ha constància de l'existència de les subdelegacions de Figueres, Horta (que l'any 1907 va presentar un projecte de guarderia rural), la Bisbal, Vilanova i la Geltrú i Maó, però molt inactives. Més tard, només hi ha notícia de la creació d'una subdelegació a Llagostera l'any 1919: la iniciativa va estar encapçalada per Josep Vidal de Llobatera, que havia dirigit la sucursal de la Cambra Agrícola de l'Empordà a Llagostera fins a l'any 1911. Però l'excepcionalitat d'aquesta nova subdelegació quedà ben patent en la pròpia valoració que en feia l'IACSI, tot afirmant que *“estas creaciones tal vez no son hoy tan necesarias como hace medio siglo, pero no obstante aun hemos visto aparecer otra subdelegación, muy animosa por cierto, en Llagostera”*.⁶⁹ Desaparegudes les subdelegacions, a començaments de 1916 l'IACSI establí uns agents delegats a les capitals de les províncies de Girona (Estanislau Aragó), Lleida (Santiago Jené) i Tarragona

⁶⁹ IACSI: Mem. 1919.

(Santiago Vallvé), per tal de tenir algun contacte directe amb les diferents comarques d'aquestes terres. Però l'any 1928 ja només hi havia un agent delegat de l'IACSI a Madrid (Josep Marçet).⁷⁰

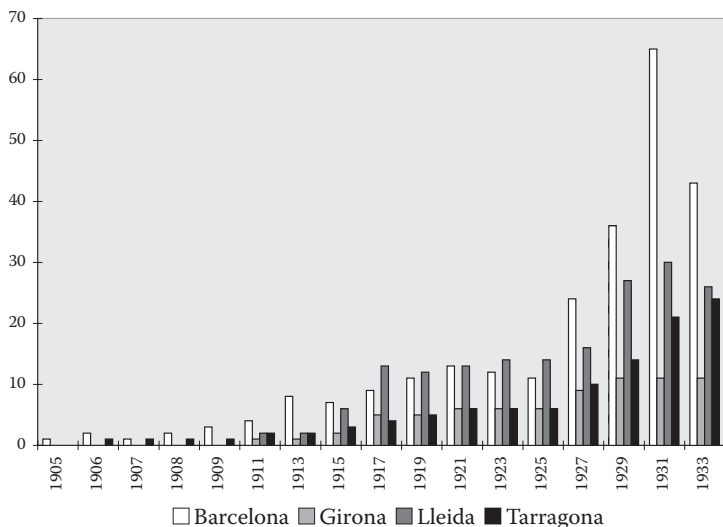
Com hem vist, des de finals del segle XIX l'IACSI va orientar la seva estratègia a vincular, més o menys formalment, les associacions agrícoles que proliferaven arreu de Catalunya. La creació de la FACB l'any 1899 responia a aquest objectiu; però, al mateix temps, l'IACSI va intentar reforçar la seva implantació amb associacions "adherides". Inicialment, l'adhesió d'una entitat agrícola es formalitzava simplement amb la inscripció com a soci corresponsal del president, per tal de facilitar-la al màxim; però aquesta estratègia es va haver de revisar davant de la necessitat de recursos econòmics que comportava el desenvolupament dels serveis i activitats creixents de l'IACSI. A més, sovint l'ingrés d'una associació com a soci col·lectiu era motiu que alguns dels seus socis es donessin de baixa com a socis individuals. En conseqüència, s'acordà augmentar les quotes per a les societats adherides, tot i que, conscients de la diferència de situacions i de possibilitats econòmiques, es deixà un ampli marge de voluntarisme.

Com es veu en el gràfic de la pàgina següent, durant la primera dècada del segle XX el nombre d'associacions adherides a l'IACSI fou insignificant. A les províncies de Girona i Lleida no hi havia cap associació adherida i a la de Tarragona hi trobem només la Cambra Agrícola de la Selva del Camp.⁷¹ A la província de Barcelona, constaven adherides dues societats radicades a la ciutat de Barcelona (l'Institut Agrícola de Sant Andreu de Palomar i la Germandat Agrícola de les Corts), la Cambra Agrícola del Baix Llobregat i la Lliga de Defensa de l'Arbre Fruiter. L'any 1911 s'hi sumaren la Unió de Vinyaters de Catalunya, la Societat per al Foment del Cavall Nacional de Tir Lleuger i la Junta de Defensa d'Aigües del riu Mogent, totes promogudes per dirigents de l'IACSI.

Fins a mitjan anys vint, el nombre d'entitats adherides va experimentar un creixement notable, de manera significativa a la

⁷⁰ IACSI: Mem. 1928.

⁷¹ Vegeu la relació d'associacions inscrites a l'IACSI a l'apèndix 6.

Socis corporatius de l'IACSI per províncies (1905-1933)

Font: Elaboració pròpia a partir dels anuaris de l'IACSI (1905-1933).

província de Lleida i de manera menys important a la província de Barcelona. A les províncies de Girona i Tarragona foren poques les societats agrícoles adherides, si bé el nombre també enregistrà un cert creixement. Durant la segona meitat dels anys vint, el nombre d'associacions adherides va experimentar una progressió molt pronunciada, sobretot a la província de Barcelona en què el nombre d'entitats es multiplicà per sis, però també a la de Tarragona (x 3'5) i de Lleida i Girona (x 2).

A l'inici de 1931 l'IACSI comptava amb més de mil socis (314 socis residents i 822 socis corresponsals) i 124 associacions adherides; indirectament, segons els càlculs de la Secretaria general de l'IACSI, englobava uns trenta mil agricultors. El mapa de la pàgina següent correspon a aquest moment. Com es veu, hi

havia associacions inscrites a l'IACSI a gairebé totes les comarques de Catalunya. Tot i que la majoria es concentraven a l'àrea litoral, sobretot al voltant de Barcelona (especialment al Maresme, amb 15 associacions, i al Baix Llobregat, amb 12), cal destacar el nombre important de les terres de Lleida (especialment al Pla d'Urgell, amb 7 associacions, i a l'Urgell, amb 6) i també a l'àrea de Tarragona (a l'Alt i Baix Camp, amb 4 i 5 associacions inscrites, respectivament, i al Priorat i al Tarragonès, amb 4 cadascuna). A les comarques gironines hi havia menys associacions inscrites; però cal tenir en compte que l'entitat que consta adherida a la comarca del Gironès era la Federació Sindical Agrària de Girona, que aplegava una cinquantena d'associacions.

Associacions de Catalunya inscrites a l'IACSI (1931)

Font: Anuari de l'IACSI (1931)

Significativament, però, amb l'arribada de la República es produí una disminució de prop d'una quarta part de les associacions adherides, precisament en aquelles províncies on havia crescut més en els darrers anys (Lleida i Barcelona), mentre que a la província de Girona el nombre d'adhesions quedà estancat i a la de Tarragona es produí un petit augment. Era un moviment de reflux després del gran augment dels anys 1928-1931 similar al que succeí amb el moviment de socis, que registrà un gran nombre de baixes l'any 1932. L'augment de la conflictivitat al camp, l'organització creixent del moviment rabassaire i també la creació de la Unió de Sindicats Agrícoles de Catalunya (USAC), independent de l'IACSI i amb una línia més apolítica, farien replantejar les aliances a moltes associacions interclassistes.

Vegem-ne un exemple en els sindicats agrícoles de Sant Cugat. El Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Sant Cugat del Vallès, fundat l'any 1906, s'adherí a l'IACSI després de la seva refundació de l'any 1916; però amb l'arribada de la República es donà de baixa, tal com ho feu el Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Sant Medir. Aquest darrer sindicat, conegut popularment com el "Celler Cooperatiu" va experimentar una entrada massiva de parcers i petits pagesos rabassaires a partir de 1931, quan van veure que els propietaris no podrien controlar-lo. El Sindicat Agrícola "La Unió", que agrupava els arrendataris i petits propietaris agrícoles, va adherir-se a l'IACSI després de la seva fundació l'any 1930, però aviat també es donà de baixa.⁷² Un altre exemple ens l'ofereix la localitat de Vila-rodona, on el "sindicat d'esquerres", que des del 1929 estava adherit a l'IACSI, l'any 1931 es donà de baixa per associar-se a la USAC, a diferència del Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Vila-rodona (el "sindicat de dretes"), adherit a l'IACSI des de 1921 i que no va donar-se de baixa durant els anys de la Segona República.⁷³

La creació de la USAC va agafar desprevinguts als dirigents de l'IACSI. El seu president, el baró d'Esponellà, no va deixar

⁷² Joan Troyano (1996): "100 anys d'associacionisme agrari a Sant Cugat del Vallès (1896-1996)", *Gausac*, 9, GEL, Sant Cugat del Vallès, pàg. 88 i ss.

⁷³ Josep Santesmases, *El cooperativisme agrari a Vila-rodona (1893-1939). Un exemple d'estructuració econòmica, social i política a la Catalunya vitivinícola*, Vila-rodona, Centre d'Estudis del Gaià, 1996.

d'expressar “*la extrañeza que le causó que, tratándose [l'IACSI] de la Sociedad más antigua e importante de Cataluña dentro de la actuación agrícola, no se contara con ella para la organización del acto [de creació de la USAC]*”.⁷⁴ I tot i que no podia fer menys que “*aplaudir toda tentativa de unión de las fuerzas agrícolas*”, considerava que l'IACSI era “*el más indicado para reunirlos a todos [els sindicats agrícoles] en su propia casa*”:

*estimaba el Instituto que desde el momento que cuenta dentro de la Sociedad con ciento veintisiete Sindicatos agrícolas, con una oficina jurídica montada para servirles, con un local capaz y personal idóneo, además de la mejor biblioteca especializada de España, se le podía considerar como el embrión de la organización proyectada, y sólo bastaba ampliar sus trabajos de proselitismo hacia la unión de todos los Sindicatos sin necesidad de nuevas organizaciones.*⁷⁵

Amb la voluntat de constituir la “casa pairal” de tots els agricultors, l'IACSI havia cedit terreny a les organitzacions que representaven interessos sectorials i que, per tant, defensaven postures més homogènies i sovint reclamaven un major intervencionisme de l'Estat, del qual l'IACSI era tradicionalment recelós. El creixement de la Unió de Vinyaters de Catalunya durant la segona i tercera dècades del segle XX contraposat a l'estancament de la implantació de l'IACSI, n'és un exemple eloqüent.⁷⁶ A partir del 1931, però, l'IACSI va iniciar una intensa campanya per buscar la unió de tots els propietaris catalans “*en un apretado lazo para defender la propiedad, gravemente perturbada*”.⁷⁷ Havent aparegut una ordre del ministre de Treball que disposava la constitució de jurats mixtes de la propietat rústica en cada partit judicial, l'IACSI va afanyar-se a crear associacions de propietaris a tots els partits judicials de Catalunya adherides a l'IACSI i, allà on ja existissin, vincular-les orgànicament a l'Institut. Durant el darrer trimestre de 1931

⁷⁴ *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 1.1931.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ Klaus-Jürgen Nagel, “L'Institut Agrícola Català de Sant Isidre i la política vinícola espanyola fins al 1930”, *Finestrelles*, 7, Centre d'Estudis Ignasi Iglesias, Sant Andreu de Palomar – Barcelona, 1995, pàg. 191-204.

⁷⁷ Sessió de la Junta Directiva del 7 d'octubre de 1931.

es celebraren reunions de propietaris primer a les comarques barcelonines i després arreu de Catalunya per mobilitzar la totalitat de la propietat agrària sota les directrius de l'IACSI. L'èxit d'aquesta campanya també fou extraordinari:

*mai no s'havia produït un encadenament de fets que demostrassin més vigoria, una més fidel ensems de eloqüent interpretació dels sentiments de tota la propietat, una compenetració més perfecta entre els agricultors de totes les contrades catalanes. S'han mobilitzat milers de propietaris; els que viuen als llocs més apartats s'han posat en contacte directe amb els dirigents del nostre Institut, que en ple hivern, i travessant fortes nevades, han anat d'un cantó a l'altre de Catalunya, rebent l'escalf de l'entusiasme dels que en el seu aïllament no havien pogut seguir el corrent de resurrecció de l'esperit que s'ha operat en posar-nos en contacte uns i altres.*⁷⁸

Associacions de propietaris adherides a l'IACSI (1933)

	Localitat	Comarca	President
Acció Agrícola	Igualada	Anoia	Francesc Riba i Ferrer
Cambra Agrícola de Reus i Comarca	Reus	Baix Camp	Camil Òdena i Tomàs
Cambra Agrícola de Tortosa	Tortosa	Baix Ebre	Ernest Martí
Associació de Propietaris del Partit Judicial (APPJ) d'Arenys de Mar	Arenys de Mar	Maresme	Francesc d'A. Bartrina i Roca*
APPJ de Balaguer	Balaguer	Noguera	Tomàs Nart
APPJ de Berga	Berga	Berguedà	Ramon M. Pujol i Sarraís
APPJ de Cervera	Cervera	Segarra	Vicenç Orobitg
APPJ de Figueres	Figueres	Alt Empordà	Miquel Gorgot i Gorgot
APPJ de Girona	Girona	Gironès	Josep M. Pérez i Xifra
APPJ de Granollers	Granollers	Vallès Oriental	Francesc de P. Torras i Sayol*
APPJ de la Bisbal	La Bisbal	Baix Empordà	Manuel Escoda i Guiteras*

⁷⁸ IACSI: Mem. 1931.

	Localitat	Comarca	President
APPJ de la Concepció	Barcelona	Barcelonès	Enric de Sarriera, marquès de Barberà i de la Manresana*
APPJ de Lleida	Lleida	Segrià	Manuel Florensa i Farré*
APPJ de Mataró	Mataró	Maresme	Epifani de Fortuny i de Salazar*
APPJ d'Olot	Olot	Garrotxa	Narcís Agustí i Trilla
APPJ de Sabadell	Sabadell	Vallès Occ.	Josep Llobet i Sanjuan*
APPJ de Sant Feliu de Llobregat	S. F. de Llobregat	Baix Llobregat	Joan Garriga i Massó*
APPJ de Santa Coloma de Farners	S. C. de Farners	Selva	Josep Corominas i Salvador*
APPJ de la Seu d'Urgell	Seu d'Urgell	Alt Urgell	Manuel Fiter Dasca*
APPJ de Solsona	Solsona	Solsonès	Estanislau Ramonet
APPJ de Tarragona	Tarragona	Tarragonès	Lluís Ballester i Ballester*
APPJ de Terrassa	Terrassa	Vallès Occ.	Francesc X. Vila i Teixidor*
APPJ del Vendrell	Vendrell	Baix Penedès	Rafael Vidal i Papiol*
APPJ de Vic	Vic	Osona	Josep Costa i Roca
APPJ de Vilafranca del Penedès	Vilafranca	Alt Penedès	Lluís Jover i Nonell
APPJ de Vilanova i la Geltrú	Vilanova i la Geltrú	Garraf	Pere Medina i Brunet
Mútua de Propietaris de Gandesa	Gandesa	Terra Alta	Rafael Figueras i Domènech
Mutual Agrària de Falset	Falset	Priorat	Francesc Puig i Àvila*
Mutual Agrària de Manresa	Manresa	Bages	Francesc Planas i Martí
Mutual Agrària de Montblanc	Montblanc	Conca de Barberà	Lluís Belart
Mutual Agrària de Valls	Valls	Alt Camp	Eduard Oller i Mallol

Font: IACSI: Anuari 1933.

(*) Formen part del Consell Directiu de l'IACSI com a delegats de les associacions de propietaris dels partits judicials.

Aleshores, en les categories de socis, es distingia entre socis corporatius (associacions agrícoles) i associacions adherides (les associacions de propietaris de cada partit judicial adherides a

l'IACSI). Aquestes últimes quedaven estretament vinculades a l'IACSI: havien de sotmetre qualsevol actuació d'interès general a previ acord de la junta directiva o del Consell Directiu de l'IACSI, complir els encàrrecs que aquests organismes els trametessin, remetre a l'IACSI les llistes de socis i altes i baixes, pagar una quota anual d'una pesseta per cada soci de l'associació i procurar la inscripció del major nombre de socis; a canvi, podien utilitzar tots els seus serveis, rebien les publicacions de l'IACSI i nomenaven dos delegats per a formar part del Consell Directiu, organisme superior a la junta de govern segons els estatuts aprovats el 5 de juliol de 1932.

L'IACSI havia abandonat definitivament l'estratègia iniciada a finals del segle XIX a favor del sindicalisme interclassista i havia adoptat una posició de defensa patronal. Durant el trienni bolxevic alguns sectors de propietaris ja havien respost a la conflictivitat pagesa promovent associacions de resistència patronal; però els dirigents de l'IACSI havien mantingut el discurs de defensa dels interessos agraris i una certa ambivalència tàctica. Amb l'arribada de la Segona República el canvi d'estratègia ja seria definitiu.

DEFENSA PATRONAL I DERIVA POLÍTICA ABANS DE LA GUERRA

L'any 1931 en la junta general de l'IACSI va presentar-se la proposta de reconstituir la FACB, "*que un tiempo había desarrollado una labor de resultados positivos para nuestra agricultura*".⁷⁹ La presidència va respondre que examinaria amb atenció la proposta; però, com és fàcil d'endevinar, no va tenir cap conseqüència. En el nou context de conflictivitat oberta que es produí a partir de la proclamació de la Segona República, la defensa dels interessos agrícoles havia quedat subordinada a l'objectiu preferent de la defensa de la propietat. El president de l'IACSI manifestava ben clarament aquesta prioritat:

Trencada la pau en el camp català i no pas per actuació dels propietaris sinó per la de molts parcera i arrendataris, l'Institut ha

⁷⁹ *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 1.1931.

*de recordar que l'article primer del seu Reglament diu que 'és una Associació de propietaris agrícoles sota el patronatge de Sant Isidre' i convençuts tots de què els fins de perfeccionament de l'Agricultura i defensa dels interessos agrícoles, suposen com a base i fonament la defensa de la Propietat i de la perfeccionada organització agrícola catalana, en aquest moment històric l'Institut ha de concentrar les seves forces a aquesta finalitat i ha d'emmotllar la seva actuació a aquest fi, prenent els acords convenients i creant les organitzacions necessàries.*⁸⁰

El 29 d'octubre de 1933, en una demostració de força, l'IACSI va reunir a Barcelona uns trenta mil propietaris rurals de tot Catalunya en una "Assemblea de Defensa Agrícola". Aleshores l'IACSI ja havia entrat en una dinàmica d'enfrontament obert amb el Govern de la Generalitat, arran de la Llei de contractes de conreu. En aquesta assemblea, que omplí de gom a gom la plaça de toros Monumental de Barcelona, el president del comitè organitzador, Josep Cirera i Voltà, s'hi referí amb les següents paraules:

*Quin esperit tindrà aquesta llei? D'una manera oficial no ho sabem, però jo us dic: què voleu que en surti d'aquestes mans pecadores, què voleu que en surti d'aquestes intel·ligències pertorbades, què voleu que facin els que han estat capaços d'aprovar un disbarat de la naturalesa de la llei publicada per a solucionar els conflictes plantejats sobre els contractes de conreu?*⁸¹

I Pere Regull, propietari i exportador de vins del Penedès, també hi va intervenir per fer una crida a "aixecar el camp" contra la política de la Generalitat:

Queda concretament demostrat que els propietaris no podem esperar res d'imparcial, res d'equitatiu dels actuals governants de Catalunya [...] Els governants s'han constituït obertament en partit de classe. Els governants han posat un repte als propietaris [...] Ens trobem en un carrer tapat per una paret d'egoïsmes electorals, i no

⁸⁰ Jaume de Riba, "L'Institut i la propietat rústica a Catalunya", *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 9.1931.

⁸¹ *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 10.1933.

*tenim altre remei que esbotzar-la aquesta paret [...] Però tingueu present que aquella paret que jo us deia que s'havia d'esbotzar, no cedirà pas amb sols els clamoreigs de l'opinió catalana palesada en viles i ciutats; podem encara fer una apel·lació a Espanya... mes si tot això no bastés, no ens quedaria altre remei que aixecar el camp, i protestar en la forma que permetessin totes les vostres forces intel·lectuals i físiques.*⁸²

La radicalitat de l'oposició dels propietaris a la Llei de contractes de conreu va provocar una greu crisi en el si de la direcció de l'IACSI. Un sector de la junta de govern encapçalat per Josep Cirera i Voltà va forçar la dimissió del president, Santiago de Riba, com a conseqüència de les divergències de criteri entorn a la competència del Parlament català en la qüestió dels contractes de conreu. Aquestes divergències s'havien manifestat entre els dos òrgans directius de l'IACSI: la junta de govern i el Comitè de Defensa Agrícola que s'havia creat l'any 1933 per tal d'auxiliar els propietaris afectats per la lluita social al camp.⁸³ En la reunió de la junta de govern del 8 de maig de 1934 es donà lectura a un escrit del Comitè de Defensa que reclamava de la junta que "*prengui els acords pertinents a l'objecte d'assolir en el successiu una unitat de criteri i d'actuació*".⁸⁴ La solució d'aquesta anomalia es posà a deliberació del Consell Directiu, òrgan superior a la junta de govern, el qual no s'aconseguí l'harmonització de criteris, i el juliol de 1934 Cirera i Voltà va presentar la seva dimissió com a vocal de la junta i va arrossegar en la seva acció a quatre vocals més.

Davant d'aquests fets, Santiago de Riba va dimitir i el president accidental, Joan Garriga Massó, va proposar la dimissió de la resta de vocals i la convocatòria d'una junta general extraordinària per elegir una nova junta de govern. Aquesta va tenir lloc el 8 d'agost, amb la presència d'un miler de propietaris vinguts d'arreu de Catalunya. Només es presentà una candidatura encapçalada

⁸² *Ibidem.*

⁸³ Integraven el Comitè de Defensa Agrícola Josep Cirera, Rafael Vidal, Lluís Jover, Jordi de Camps, Ignasi de Puig, Justí Vilaró, Àngel Torrens i Joan Traveria, dels quals només Josep Cirera era membre de la junta de govern. El gener de 1934 Lluís Jover també s'hi incorporà.

⁸⁴ *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 6.1934.

per Cirera i Voltà, que fou nomenat president per aclamació. Immediatament, la nova junta va publicar un manifest per fer arribar a tots els socis, entitats adherides i altres agricultors catalans *“el pensament que ha de presidir les seves activitats, regides i dirigides per una inquebrantable voluntat, que respongui a les realitats exactes, objectives i apremiants de la vida econòmicoagrària de Catalunya”*.⁸⁵

Aquest manifest s'iniciava amb una proclamació del *“més absolut i radical apoliticisme”* de la nova junta de govern *“en el sentit de què com a membres d'un organisme dirigent de sector essencialment econòmic, ni podem ni volem estar sotmesos a cap partit polític”*. L'objectiu del manifest era desvincular-se definitivament de l'acció política de la Lliga a l'hora d'afrontar els conflictes al camp i, en concret, davant de la possibilitat d'arribar a qualsevol acord transaccional sobre la Llei de contractes de conreu, contra la qual havia fallat el Tribunal de Garanties Constitucionals el 8 de juny de 1934. També argumentava la impossibilitat del pagament de la contribució i dels interessos dels préstecs hipotecaris per part dels propietaris que no havien pogut cobrar les parts de les seves rendes i afegia que la *“necessària imposició del principi d'Autoritat no serà mai possible mentre l'Ordre Públic estigui en mans d'una oligarquia tan absorbent i despòtica com la que governa a aquesta dissortada Catalunya”*.

La reclamació que *“l'Ordre Públic torni a l'Estat”* es va repetir el 8 de setembre a Madrid davant dels capitostos de la CEDA i del Partit Agrari, en una assemblea organitzada per l'IACSI per pressionar al Govern espanyol contra la Llei de contractes de conreu, que congregà alguns milers de propietaris rurals catalans.⁸⁶ El 5 de setembre, a la vigília de la marxa a Madrid, el local de l'IACSI fou assaltat per un grup armat amb pistoles que hi calà foc. Els bombers van poder extingir l'incendi, però els incendiaris no foren detinguts i el president de l'IACSI, Josep

⁸⁵ “Manifest de la nova Junta de l'Institut als socis i tots agricultors de Catalunya”, *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 8.1934.

⁸⁶ Segons Lluís Jover hi van anar quinze mil propietaris catalans i molts altres *“es van quedar per les carreteres de Catalunya privats de continuar el viatge a causa de les ordres donades per les autoritats d'aquí”* (*Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 3.1935).

Cirera i Voltà, acusà Ventura Gassol d'haver-los incitat amb un discurs en contra de la junta directiva de l'IACSI.⁸⁷

El malestar dels propietaris rurals fou el recurs que utilitzà la CEDA per disputar a la Lliga la representació de les dretes catalanes. Aquell mateix mes de setembre de 1934, Cirera i Voltà s'entrevistà amb José M. Gil Robles a Saragossa per posar les bases del nou partit i, un mes després, Gil Robles fou rebut amb aplaudiments i victorejat a la seu de l'IACSI. La situació creada pels Fets d'Octubre suposà una extraordinària plataforma de llançament per al nou partit que reivindicava, com a divisa, l'espanyolitat de Catalunya.⁸⁸

El nou partit estava encapçalat per Oriol Anguera de Sojo i Josep Cirera Voltà, els quals designaren la resta de membres que havia d'integrar el Comitè Suprem d'Acció Popular Catalana: Josep Ayats i Surribas, Lluís Jover i Nonell i Àngel Torrens i Dalmau.⁸⁹ Oriol Anguera de Sojo, que havia estat Governador Civil de Barcelona (1931) i després fiscal del Tribunal Suprem de la República, fou un adversari aferrissat de la Llei de contractes de conreu i va tenir una intervenció destacada en l'assemblea organitzada per l'IACSI a Madrid el 8 de setembre de 1934. L'advocat i propietari Josep Cirera i Voltà, que fou el líder màxim del partit, havia estat fundador de la Federació Catòlico-Agrària de Barcelona (1917), de la qual fou secretari (1923) i vicepresident (1925-1926), i des del 1919 fou membre de la junta directiva de la Cambra Agrícola del Vallès. L'any 1931 entrà a la junta directiva de l'IACSI i en fou president des del 8 d'agost de 1934 fins a l'inici de l'any 1936. També va ser president del Comitè de Defensa Agrícola i representant de l'Institut al Comitè d'Enllaç de les entitats agropecuàries d'Espanya per Barcelona. Aquest comitè es formà l'any 1934 per coordinar

⁸⁷ Albert Balcells, *El problema agrari a Catalunya (1890-1936): la qüestió rabassaire*, Barcelona, Nova Terra, 1968, pàg. 198.

⁸⁸ Josep Cirera i Voltà va proclamar, com a síntesi de l'ideal del partit, que "*Cataluña será española o morirá*" (José Monge y Bernal, *Acción Popular (Estudios de Biología Política)*, Madrid, Imp. "Sáez Hermanos", 1936, pàg. 959).

⁸⁹ La comissió organitzadora del partit estava formada per Josep Cirera, Àngel Torrens, Pere Mir i Guillem d'Espona, tots membres de l'IACSI.

l'acció defensiva que portaven a terme les quatre principals associacions de propietaris agraris d'Espanya: l'*Asociación General de Ganaderos del Reino*, l'*Asociación de Agricultores de España*, l'*Asociación de Olivareros de España* i l'IACSI, i dues organitzacions més que s'havien creat a Madrid enmig de la campanya de defensa patronal: la *Federación de Propietarios de Fincas Rústicas de España* i la *Federación Patronal Agrícola*. En el terreny polític, Cirera i Voltà procedia de la Lliga i ja havia estat candidat a les eleccions del 20 de novembre de 1932 per Concòrdia Catalana i després, en les eleccions del 16 de febrer de 1936, es presentà dins del Front Català d'Ordre.

Del nucli dirigent d'Acció Popular Catalana, la majoria eren membres de la junta directiva de l'IACSI. A més de Cirera i Voltà, hi trobem Lluís Jover Nonell, que també era el president de l'Associació de Propietaris del partit judicial de Vilafranca del Penedès, i Àngel Torrens, secretari de La Mutual Agrària del Bages. També formaven part d'Acció Popular Catalana: el propietari de Terrassa Antoni Barata i Rocafort, que fou membre de la junta directiva de l'IACSI fins al 1932;⁹⁰ Ataülf Tarragó, membre de la junta entre 1934 i 1936; Jaume Carbonell i Esteve, delegat al Consell Directiu de l'IACSI pel partit judicial de Cervera; Joan Vilanova i Montañà, delegat pel partit judicial de Reus i fundador d'Acció Popular Catalana a la província de Tarragona; Joaquim de Querol i Llopis, fundador i vicepresident del Sindicat Agrícola de Sitges i primer delegat d'UVC a la localitat, que també era membre de l'IACSI, i Jordi de Camps i de Casanova, membre de la junta directiva de l'IACSI entre 1934 i 1936 i del Comitè de Defensa Agrícola (1934).⁹¹ Altres "agraristes" destacats que formaren part d'Acció Popular Catalana foren el metge de Martorell Francesc Santacana, que fou el fundador i president durant molts anys de la UVC i del

⁹⁰ Antoni Barata fou candidat per Acció Popular Catalana a les eleccions del 16 de febrer de 1936. Fou assassinat pels revolucionaris durant la Guerra Civil.

⁹¹ Jordi de Camps i de Casanova, fill del segon marquès de Camps, va continuar com a membre de la junta directiva de l'IACSI després de la Guerra Civil i fou president de l'IACSI des de 1956 fins al 1961.

Sindicat Vitícola de Martorell,⁹² o l'arquitecte i propietari de Valls Cèsar Martinell.⁹³

La situació política creada com a conseqüència dels Fets d'Octubre, amb la suspensió de l'Estatut, l'empresonament del Govern de la Generalitat i de molts ajuntaments i la creació de comissions gestores de nomenament governatiu per substituir les autoritats adherides al 6 d'octubre, va obrir per al nou partit possibilitats de càrrecs i d'influències. Anguera de Sojo fou nomenat ministre de Treball, Sanitat i Previsió Social; Josep Ayats i Surribas va ser el seu subsecretari; Lluís Jover i Àngel Torrens foren nomenats consellers de Governació i de Treball, respectivament. A l'ajuntament de Barcelona, a més dels esmentats Jordi de Camps, Francesc Santacana i Cèsar Martinell, foren regidors per Acció Popular Catalana l'enginyer industrial Francesc de S. Jaumar de Bofarull, l'advocat Lluís Bassols i de Climent, el procurador Albert Quintana i Vergés, el metge Francesc Tiffon i Vila, Antoni Miserachs i Rigal i l'industrial Lluís Cascante.

El novembre de 1934 s'uniren a Acció Popular Catalana la majoria dels membres del Partit Agrari de Catalunya. Aquest partit s'havia creat l'any 1931 amb l'objectiu de defensar els interessos agrícoles i era independent del Partit Agrari Espanyol dirigit per José Martínez de Velasco, tot i les seves coincidències programàtiques i estratègiques. La seva força fou escassa, però la seva creació era una expressió més del fracàs de l'IACSI, que sempre s'havia oposat a la creació de partits agraris.⁹⁴

⁹² Quan el 1931 es fundà la USAC Francesc Santacana en fou elegit també president; però l'any següent ja ingressà com a soci de l'IACSI i va participar en la seva comissió de vitivinicultura. Va morir assassinat durant la revolució de 1936.

⁹³ Vegeu Antoni Gavalrà, "L'arquitecte Cèsar Martinell: les actituds polítiques i socials", *L'Avenç*, 248, *Plecs d'Història Local*, 47, 2000, pàg. 44-49.

⁹⁴ L'any 1930 la junta directiva de l'IACSI va redactar una nota de premsa en la qual manifestava molt clarament la seva posició: "*Siendo diversos los socios del Instituto que piden orientación acerca de algunos proyectos de formación de partidos nacionales agrarios, la Junta Directiva ha acordado hacer público que no cree conveniente la formación de partido nacional agrario alguno, como no cree conveniente la formación de ningún partido de defensa de los intereses materiales de una clase social determinada, puesto que el agrarismo ha de ser compatible con todas las ideologías políticas, y es dentro de éstas y de los partidos organizados,*

En la junta general de socis de l'IACSI del 27 de febrer de 1935 es va sotmetre a deliberació fins a quin punt els dirigents de l'IACSI podien implicar-se en organitzacions polítiques. Un grup de socis que havien format part de la junta directiva, va presentar una proposició segons la qual l'IACSI "*per ser una entitat econòmica defensora de la classe representada per la propietat rústica, deu mantenir-se allunyat de tota activitat política*", seguint el lema "*tots els partits polítics al servei de l'Institut i no l'Institut al servei de cap partit polític*".⁹⁵ Seguint aquest criteri, la presidència i vicepresidència de l'IACSI havien de ser ocupades per persones totalment allunyades de la direcció de partits polítics.

La proposició va ser interpretada com un vot de censura contra el president, Josep Cirera i Voltà, que havia accedit a la presidència de l'IACSI defensant l'apoliticisme i que en aquell moment encapçalava Acció Popular Catalana, partit en el qual també militava el vicepresident Àngel Torrens. I com a tal es va combatre, en una "*jornada memorable*" a la qual assistiren més de dos mil socis, "*representant gairebé la totalitat del socis de l'Institut, omplenant sales principals i secundàries, halls i estances*", en què es produïren "*sorollosos incidents i enèrgiques protestes*" i s'hi va notar "*el rezel, el descontent i àdhuc l'hostilitat amb què eren rebuts els parlaments dels qui, en l'ús de la paraula, iniciaven censures o reserves més o menys velades vers la Junta de Govern de l'Institut*".⁹⁶ Manuel Florensa, membre de la Secció Agrària de la Lliga Catalana i diputat a Corts per Lleida, fou un dels escridassats ja abans d'arribar a la discussió d'aquest tema.

Lluís Jover, en nom de la junta de govern, fou l'encarregat de rebatre la proposició. Ho va fer amb tres arguments: en primer lloc, perquè no havia seguit els tràmits reglamentaris, atès que implicava una modificació estatutària; en segon lloc, va amenaçar

donde los agricultores han de armonizar las conveniencias ideológicas con los intereses de la agricultura, de manera que en la actuación pública el agricultor no ha de renunciar nunca a la condición de tal, procurando hacer sentir su influencia en los organismos públicos, y agrupándose, si llega el caso, para determinados fines de interés agrícola" (IACSI: Mem. 1930).

⁹⁵ *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 3.1935.

⁹⁶ *Ibidem*.

que si era aprovada per la junta general, els membres de la junta dimitirien, i exigí *“una confiança absoluta”* envers els membres de la junta *“si voleu que al davant vostre estiguem disposats a què aquells dies no tornin”* (referint-se a la revolta del 6 d'octubre de 1934); finalment, va recordar aquells presidents de l'IACSI que havien tingut càrrecs polítics, com ara el baró d'Esponellà, Ignasi Girona, el marquès de Camps o Santiago de Riba (tots ells membres de la Lliga).

Davant de l'animadversió general, ningú no s'atreví a defensar la proposició. Epifani de Fortuny, després d'intentar infructuosament prendre la paraula, va intervenir en nom dels signants per retirar-la a l'acte. Es demostrava d'aquesta manera l'aprovació *“definitiva i sense reserves”* de l'actuació de la junta de govern i particularment del president Josep Cirera i Voltà, a qui s'atribuïa l'èxit de la pacificació del camp després dels Fets d'Octubre de 1934.

Aprofitant la posició reforçada amb què havia quedat l'IACSI després de la repressió dels Fets d'Octubre, la junta de govern s'havia mostrat disposada a *“estudiar la forma de donar entrada a l'Institut als conreadors, constituint a l'efecte una Associació dintre de l'estatge social, el President de la qual seria Vocal nat de la Junta de Govern”*.⁹⁷ No cal dir que aquesta iniciativa, sorgida d'una proposta del president de l'Associació de Propietaris Rurals de Vilafranca del Penedès i membre de la junta, Lluís Jover, no donà cap fruit. Indirectament, l'IACSI mantenia l'adhesió de molts sindicats i associacions agrícoles que tenien caràcter mixt, integrades per propietaris i alguns sectors de la pagesia; però l'estratègia de defensa patronal el portava a buscar l'enquadrament del màxim nombre de propietaris rurals.

Poc abans d'esclatar la Guerra Civil, el nou President, Josep Bassedas, afirmava que hi havia inscrits a l'IACSI uns vuit mil propietaris, enfront dels només set-cents que hi havia hagut sis anys abans; però ho comparava amb els més de dos-cents mil propietaris rurals que hi havia a Catalunya i opinava que *“davant els greus problemes que el camp té plantejats, no han*

⁹⁷ Acta del 27.12.1934.

sentit encara els agricultors aquest esperit de solidaritat amb la intensitat necessària".⁹⁸ Insistia, una vegada més, en la defensa dels interessos agraris; però en aquells moments la divisió entre propietaris i pagesos ja era insalvable. La violència que es desfermà durant el curs de la guerra s'encarregaria de demostrar-ho.

⁹⁸ *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 4.1936.

CONCLUSIONS

Més enllà del tall dramàtic que suposà la Guerra Civil, els anys trenta van posar fi a una etapa de la història de l'IACSI que, si analitzem l'organització dels interessos agraris, podem considerar excepcional. Durant la segona meitat del segle XIX havia gaudit d'un considerable prestigi com a institució cultural i atenta a les novetats tècniques en l'àmbit agrícola; però era molt elitista i la seva actuació quedava totalment allunyada dels agricultors. Tot i que aquests eren els qui, en darrer terme, podien introduir les noves pràctiques agrícoles, l'IACSI no va tenir un veritable interès en traspassar els cercles de propietaris il·lustrats. La defensa de la propietat i dels interessos dels propietaris rurals, que era el seu objectiu principal, no exigia una mobilització social. Aleshores el sistema polític vigent a Espanya es basava en el caciquisme i la desmobilització; l'associacionisme agrari era encara molt dèbil i no s'havia organitzat un sindicalisme pagès de caràcter reivindicatiu que fos percebut com una amenaça.

La crisi finisecular va canviar l'escenari. En els darrers anys del segle XIX es produí una mobilització de la societat rural sense precedents. L'explosió de conflictivitat social, la difusió d'ideologies revolucionàries i el desenvolupament d'un sindicalisme pagès de classe, van sumar-se al declivi econòmic de la gran propietat agrària i van posar en qüestió la posició que fins aleshores havien ocupat els grans propietaris en la societat rural. D'altra banda, davant de l'abast de la crisi agrària, l'acció del Govern espanyol es mostrava inoperant i totalment insuficient.

La resposta dels propietaris davant d'aquesta situació no fou

de reflux; al contrari, van assumir un paper molt actiu, un fet que potser no s'ha destacat prou. L'IACSI va participar intensament en la mobilització del final del segle XIX i va aconseguir ocupar-hi una posició preeminent. Amb iniciatives pròpies o bé per mitjà d'actuacions conjuntes amb altres entitats (com ara la *Liga Agraria*, la *Liga Nacional de Productores* o la seva representant a Catalunya, la Lliga de Productors del Principat), va encapçalar la protesta contra la fiscalitat, la demanda de protecció aranzelària, o la defensa dels productes agraris enfront dels industrials en la qüestió dels alcohols, per exemple. El nombre d'iniciatives (actes, mítings de protesta, informes, exposicions al Govern, reunions i projectes) portades a terme durant aquests anys de crisi era difícilment paragonable per cap altra associació semblant i van donar-li una posició de lideratge com a defensor i intèrpret dels interessos agraris.

La resposta de l'IACSI en termes d'acció col·lectiva no es va limitar als anys de la crisi agrària, sinó que va participar activament en l'organització d'un nou moviment associatiu. Tot i que la proliferació d'associacions podia facilitar la contestació social i posar en qüestió el seu predomini, els seus dirigents van promoure una legislació que afavorís l'associacionisme, i molts d'ells van implicar-se directament en múltiples associacions agràries (des de sindicats i cooperatives d'àmbit local, fins a federacions i associacions d'àmbits més grans) que, durant el primer terç del segle XX, van anar formant una densa malla per tot el territori, fent de l'associacionisme agrari una autèntica militància.

Aquesta intervenció dels propietaris de l'IACSI en el moviment associatiu no va ser improvisada, sinó que va ser fruit d'una estratègia planejada ja en els anys vuitanta del segle XIX. Davant de la crisi finisecular l'IACSI va veure la necessitat de reorganitzar-se i d'intentar vincular-hi alguns sectors de la pagesia. La creació d'una nova categoria de socis "adherits" per obrir l'IACSI als pagesos no propietaris, o l'edició d'un periòdic "*de batalla y de propaganda*" en català (*La Pagesia*, 1888-1895) foren iniciatives en aquesta direcció. També va intentar revitalitzar les seves subdelegacions escampades per les capitals de comarca i algunes fins i tot fora del Principat (Alacant, Ciutadella, Maó, Múrcia),

que a mitjan segle XIX havien estat nombroses, i que uns anys més tard havien entrat en decadència.

Però aquella estratègia no va tenir èxit. En conseqüència l'IACSI va optar per implicar-se en el moviment associatiu, tot maldant per controlar-lo indirectament. L'any 1887 els dirigents de l'IACSI van recórrer les diferents comarques catalanes per buscar el suport a la seva campanya en demanda de protecció del Govern enfront de la crisi i l'any següent, en un acte multitudinari a Barcelona, van fundar la primera federació d'associacions agràries, la Unió Agrícola de Catalunya, que després es convertiria en la Cambra Agrícola de Catalunya (1891). En el moment més àlgid de la conflictivitat agrària alguns dirigents de l'IACSI van intentar crear una Federació de Gremis Agrícoles de Catalunya (1893) per tal d'evitar la "*funesta separació que regna entre·ls propietaris y·ls cultivadors de la terra*" i, d'acord amb la nova doctrina social de l'Església, "*contribuir á la armonia de les classes socials*". I l'any 1899, a la mateixa seu de l'IACSI, es constituí la Federació Agrícola Catalana, que tres anys més tard s'amplià a les Illes Balears i que durant molts anys agruparia més d'un centenar d'associacions agrícoles, moltes d'elles de caràcter interclassista, fet pel qual la FACB era considerada com "l'apèndix social" de l'IACSI.

Aquesta iniciativa per difondre i, al mateix temps, controlar el moviment associatiu agrari, també van intentar estendre-la fora del Principat. A partir del model de la FACB, els homes de l'IACSI van promoure la creació de federacions regionals a la resta d'Espanya, amb l'objectiu d'articular la defensa dels interessos agraris i guanyar influència política, si bé van voler mantenir a tota costa l'autonomia de decisions. La Llei de sindicats agrícoles de 1906, que ha estat considerada el punt d'arrencada del cooperativisme agrari a Espanya, fou promoguda directament per aquests propietaris a través de la FACB. Seguint l'exemple de França, que havia experimentat un gran desenvolupament de l'associacionisme agrari des de la promulgació de la Llei de llibertat sindical de 1884, volien impulsar un model associatiu de caràcter interclassista i corporatiu. La Unió de Vinyaters de Catalunya, que amb poc temps va constituir delegacions a més de dues-centes localitats catalanes i agrupà a més de vint

mil viticultors, fou organitzada des de la FACB, de la qual fou membre actiu. Aquesta actitud tan dinàmica dels homes de l'IACSI dintre del moviment associatiu permet explicar l'escàs arrelament del sindicalisme catòlicoagrari a Catalunya: l'IACSI va assumir, en bona part, el paper que l'Església va desenvolupar en altres regions espanyoles a l'hora d'organitzar el sindicalisme agrari.

Totes aquestes iniciatives pretenien articular l'associacionisme agrari des de l'IACSI amb un objectiu doble. Per una banda, enfortir-lo com a grup de pressió enfront del Govern, perquè davant de la crisi la necessitat d'obtenir polítiques favorables al sector agrari havia esdevingut molt més urgent i, en canvi, la implantació (i per tant la força negociadora) de l'IACSI havia disminuït des de mitjans de segle XIX. Per altra banda, controlar la mobilització social i sobretot evitar la proliferació de sindicats pagesos amb plantejaments diferenciats o directament oposats als de l'IACSI, que podien debilitar el seu discurs i la possibilitat d'erigir-se en representant dels interessos agraris en el seu conjunt. Cal tenir present que, tot i l'augment de la conflictivitat interna en el si de la societat rural, la crisi agrària afavoria la identificació de problemes comuns a tot el sector i, per tant, les solucions de caràcter corporatiu.

D'acord amb aquest objectiu, aquests propietaris van promoure la creació d'associacions de caràcter interclassista que reforcessin les solidaritats verticals i ajudessin a apaivagar la conflictivitat social. El cooperativisme hi tenia un paper fonamental, en la mesura que les compres col·lectives d'ínputs, el crèdit i altres serveis contribuïen a adaptar les petites explotacions pageses a les noves condicions dels mercats agraris. La funció econòmica i la social se sobreposaven i esdevenien totalment inextricables, perquè els serveis cooperatius contribuïen a la modernització tècnica de l'activitat agrícola i també eren el reclam fonamental per aconseguir l'adhesió dels petits pagesos a aquestes associacions. L'associacionisme, vinculat a l'acció cooperativa, era la solució que donaven els propietaris als problemes i les reivindicacions de la pagesia i, al mateix temps, la direcció del moviment associatiu i de la modernització tècnica de l'agricultura contribuïa a reforçar el seu lideratge social.

En un context en què la classe propietària –que fins al segle XIX havia constituït la classe dirigent– vivia un continu retrocés i fins i tot una deslegitimació de la seva posició econòmica i social, l'associacionisme i el cooperativisme constituïen una oportunitat per recuperar el lideratge social i, en la mesura que aconseguien l'adhesió de la pagesia per formar associacions interclassistes, per reconstituir les solidaritats verticals i apaivagar la conflictivitat social en el camp. No és estrany que el discurs pairalista, que insistia en una societat agrària harmònica mitificada, s'articulés precisament en aquests anys en què l'organització social donava símptomes de crisi.

La mobilització agrarista del final del segle XIX va confluir amb el regionalisme polític, un nou corrent que comptà amb una participació destacada de representants de la classe propietària. La crisi econòmica del sector agrari coincidí amb la crisi política del sistema de la Restauració, fet que va propiciar que s'establissin lligams molt forts entre el catalanisme i l'agrarisme. Ambdós moviments participaven de l'esperit regeneracionista de l'època i atacaven el caciquisme i la inoperància de l'Estat centralista. Però, a més, coincidien amb l'orientació interclassista, amb la voluntat de reforçar solidaritats verticals i de reforçar la identitat col·lectiva. Si en altres regions espanyoles els grans propietaris van intentar evitar la mobilització social, per considerar-la un perill, en el cas de Catalunya la dinàmica política també va empènyer la mobilització i els propietaris van intentar controlar-la i canalitzar-la cap al seu model d'associacionisme agrari. L'IACSI, que des d'un principi va voler impulsar un projecte d'àmbit espanyol, també va veure com la majoria dels seus dirigents s'adherien a la Lliga Regionalista.

L'orientació interclassista d'aquest associacionisme promogut des de l'IACSI va mantenir-se amb més o menys vicissituds fins als anys trenta, quan el canvi de conjuntura política, la progressiva organització del sindicalisme pagès de classe i l'augment de la conflictivitat social al món rural van orientar-lo cap a l'estricta defensa de la propietat. Paradoxalment, fou aleshores quan l'IACSI aconseguí la màxima força social i política. Tot i que durant el primer terç del segle XX l'IACSI va fer esforços per modernitzar-se, oferint als socis nous serveis tècnics i jurídics, i organitzant-se

cada vegada millor, fou la qüestió social agrària, més que cap altra, la que va enfortir i dinamitzar la vida de l'entitat. D'una banda, perquè les institucions públiques van tenir una preocupació creixent per oferir als agricultors serveis tècnics (ensenyament, assessorament tècnic) i també per impulsar el cooperativisme i l'associacionisme agrari (pensem en l'Acció Social Agrària de la Mancomunitat). L'IACSI, doncs, va perdre protagonisme com a institució de cultura capdavantera en la modernització agrària, com havia estat durant la segona meitat del segle XIX. D'altra banda, la creixent competència en els mercats agraris facilitava l'aparició d'associacions sectorials (com ara la Unió de Vinyaters de Catalunya o la Federació de Sindicats Agrícoles del Litoral) que tenien una major capacitat d'actuació en la defensa d'uns interessos més homogenis que el conjunt d'interessos agraris que pretenia representar l'IACSI. Finalment, la creixent conflictivitat social en el món rural català, especialment a partir del trienni bolxevic (1918-1920), es convertí en la preocupació principal dels seus dirigents. L'evolució del nombre d'associats és un indicador indiscutible: després d'un estancament durant més de dues dècades, l'increment del nombre de socis es produí a partir de mitjans de la dècada de 1920, quan des del Govern espanyol es començaren a promoure iniciatives de reforma de les estructures agràries i, com a reacció defensiva, es va veure "*la necesidad de fortalecer activamente el Instituto*". Però va ser durant la Segona República quan aquesta tendència s'enfortí extraordinàriament, multiplicant-se el nombre de socis i d'associacions adherides a tot el territori català. Fou en els anys trenta, precisament quan va abandonar l'estratègia interclassista i dirigí tots els seus esforços cap a l'estricta defensa de la propietat, quan l'IACSI aconseguí la màxima mobilització social. Aquest, d'altra banda, havia estat sempre l'objectiu últim de l'IACSI. Els anys trenta clouen, per tant, una estratègia d'organització dels interessos agraris iniciada cap al final del segle XIX.

APÈNDIX 1

INSTITUTO AGRÍCOLA CATALÁN DE SAN ISIDRO

LLAMAMIENTO Á LOS AGRICULTORES DE LAS CUATRO PROVINCIAS CATALANAS

Atento este Instituto al llamamiento general y espontáneo á que se ve impulsada la clase agrícola española por la grave crisis que sobre ella pesa en los presentes momentos, creería faltar á la fidelidad de los fines de su creación, á sus antecedentes, y por tanto, á un deber de conciencia, si permaneciera en silencio é impasible ante los peligros de que los intereses rurales se ven amenazados.

Nunca como ahora estará llamado el Instituto á cumplir la misión que por sus asociados le ha sido confiada. Nunca como ahora podrá ir, ya que no á todas, á las principales comarcas catalanas —según se propone hacerlo en breve— para inculcar sobre el mismo terreno en el ánimo de cuantos de la tierra viven, la conveniencia, la imperiosa necesidad que tienen de unirse en un apretado lazo, aparejándose para resistir á las corrientes en que esa crisis tiene envuelta. Pero nunca como ahora, por lo mismo, ha de proclamar más alto el Instituto, que si se decide á señalar al país la senda que en las actuales circunstancias le está marcada, lo hace, como siempre, desligado de todo sentimiento, de toda idea, de toda inspiración política, hasta el punto que renunciaría á su empeño al instante en que pudiera aparecer el primer síntoma de una actitud distinta. Todo lo que se proponga y ejecute, lo hará á la luz del día, al amparo de la legalidad, y bajo la salvaguardia de las autoridades encargadas de mantenerla.

Trátase de lo que á todos nos es lícito; de elevar nuestras quejas, nuestras súplicas á los Poderes públicos, cuando quiera que lo exijan

justificados motivos. Trátase de averiguar hasta qué punto puedan perjudicarnos las nuevas Cartillas evaluatorias, en lo que afecten al aumento ó rebaja de los enormes é insostenibles tributos que pagamos. Trátase de abogar por la supresión de derechos reales sobre las herencias directas que, obligando á las familias del campo á préstamos usurarios, son infalible indicio muchas veces de su completa ruina. Trátase de atender al lastimoso estado de la riqueza pecuaria y forestal; de lo que nos convenga determinar respecto á la depreciación de los frutos; á las tarifas del transporte; á los males á que nos expone el quietismo en vista de los progresos de la plaga filoxérica; á la adulteración de nuestros vinos, hecha con escándalo de propios y extraños, en manifiesto detrimento de la producción y de la higiene. Trátase principalmente de apagar la sed que el país siente por la promulgación de las leyes salvadoras para todos los elementos productores, y especialmente para la agricultura, considerada en todo tiempo como la primera de las fuentes de la prosperidad de los pueblos, como nervio del Estado. Trátase, en una palabra y sobre todo, de combatir por todos los medios posibles la causa fundamental de nuestros infortunios, cual es, la ominosa sumisión de los intereses de España al poderoso influjo de la competencia extranjera, competencia que lo es de menoscabo para nuestros propios recursos; de decadencia para nuestro buen nombre; de vilipendio para el decoro nacional.

En este sentido hablará el Instituto á Cataluña. Ella le oirá, no en discursos oratorios que á nada conducen en tales casos, sino con la sencillez á que la tiene acostumbrada; con el acento de la verdad, que más brilla cuanto más en su investigación se ahonda. Ella se pondrá, de seguro, al lado del Instituto, erguida la cabeza, ancho el corazón, para decirles á las provincias, sus hermanas, que, hija de una misma madre, siempre la hallarán dispuesta á secundarlas en defensa de los fueros de la razón y la justicia, único grito que se escapa hoy de los lábios de la gran familia labradora, pobre por sus desdichas, honrada por sus virtudes.

Barcelona 22 de noviembre de 1887.

— El Marqués de Camps. — José Mª Rius y Badía. — Ramón de Siscar. — Luis Sagnier. — Joaquín Vinyas. — Guillermo Mª de Brocá. — Marqués de Palmerola. — Eduardo de Casanova. — José Buenaventura Puig de Galup. — Edmundo Sivatte. — Ignacio Girona y Vilanova. — Marqués de Olivart. — Félix Vives. — Andrés de Ferran y de Dumont.

APÈNDIX 2

LA JUNTA SUPERIOR DE LA UNIÓN AGRÍCOLA DE CATALUNYA Á LA CLASE PAGESA DEL PRINCIPAT

Inspirantnos única y exclusivament en l'amor del pays y posposant tot interés ó mira polítichs, dirigím avuy nostra veu amiga als agricultors de Catalunya pera demanarlos ajuda en la comanda que'ns feren lo dia de la memorable assamblea reunida á Barcelona lo 12 de maig d'enguany, responnent á la invitació del Institut Agrícola Catalá de Sant Isidro.

Habém ja constituhit la Unió agrícola de Catalunya en la forma acordada en la esmentada gran assamblea, pera ab major éxit fer cara als mals que sufrím y als majors que'ns amenassan ab lo vigor, la resolució y la promptitut que las circunstancias aconsellin.

La tremenda crisis que va consumin las forsas vitals de nostra agricultura, demana remeys promptes y enérgichs. Un poble no pot estar anys y mes anys contemplant com s'allunyan de sas llars benvolgudas las familias terrassanas y com lo Estat se va apoderant de las fincas del pagés que ja no pot pagar los fexuchs impostos que se l'hi exigeixen.

Hem elevat atentas y enérgicas exposicions demanant que'es deixés respirar lliure y sens obstacles á la nostra industria rural, pera que pogués fer los esforços convenientes á fi de vencer la crisis que passen todas las nacions de Europa. Nostra veu no ha sigut escoltada, y lo que es pitjor no ho será may, si'ns obstiném en servir á las mesquinas divisions y als interessos de partit qu'están trosseijan y arrossegan pel fanch lo gloriós mantell de nostra patria sempre estimada.

Los agricultors catalans déuhen prescindir donchs de semblants móvils pera dedicarse exclusivament á la defensa del treball y de

la producció agrícola, y puig que fins are no hem pogut lograr lo cumpliment de nostras aspiracions, es hora de treballar ab fé y energí usant de tots los medis que las lleys ens concedeixen pera reconquistar pam á pam lo que'ns feren perdre las disputas rastreras y los odis inveterats de nostras divisions políticas.

La Junta Superior de la Unió agrícola de Catalunya al invitarvos á organizar la clase propietaria y pagesa pera la lluyta legal, os diu avuy ab la testa ben alta ya ab la energí de nostre carácter, que vol reunir á son entorn á tota la pagesia de la terra, negantse en absolut á ésser instrument dels partits, en tota mena de eleccions com vosaltres resolgueu en la reunió avans esmentada.

Traballém donchs ab fé y perseverancia y sens dupte lograrém veurer realisat lo benestar que desitjém. Tots hem d'aprestarnos al treball. La Unió ha d'ésser estreta y gran. Formem en cada poble la Junta local que nostre Reglament ab sabiesa disposa, y preparemnos pera renyir las duras y fortas batallas de la que l'estat ruinós de nostre agricultura demana.

Mentrestant allí hont pogueu presentar vostras forsas disposas y organisadas procureu pendrer part en las eleccions d'Ajuntaments que dintre breus dias han de ferse en tota Espanya. No vulgau ésser instruments dels partits en esta lluyta vinenta ni en qualsevulla altre qu'en l'esdevenidor previnga. Comprometemnos tots á donar nostres sufragis als homens coneixedors de las necessitats de l'agricultura y disposats á defensarla sempre y á tota hora resistint com cal las imposicions que contra lley se moguen.

Nostre pervindre dependeix de la decisió y energí ab que sapiguém tots unirnos y defensar nostres drets y'ls de la propietat y de la agricultura, y convensuts de que lo remey sols pot donarlo la Unió estreta de nostra pagesia, prometém una volta mes devant de la Patria mantenirnos sempre compactes y units y treballar ab energí per la causa benvolguda de la agricultura espanyola, segurs de cumplir aixís lo deber mes sagrat que la honra de la terra ens demana.

Barcelona 16 de novembre de 1889.

President interino: D. Joseph Mª Rius y Badía. — Junta Directiva del Institut Agrícola Catalá de Sant Isidro: Benigne de Salas — Marqués de Palmerola — Eduart de Casanovas — Joseph B. Puig de Galup — Ramon Mª Catá de la Torre — Eusebi Guell —

Comte del Vall de Marlés — Magí Sandiumenge — Silvi Thos y Codina — Raimond Vilaclara — Baltasar de Bacardí — Ferrand de Sagarra — Félix Vives — Andreu de Ferran. — Per la Comissió Permanent á Madrid: Lo Marqués de Monistrol, President; Lo Marqués de Aguilar, Vocal-secretari. — Subdelegacions del Institut: President de la de Vich, Joseph de Bertran. — President de la de Vilanova y Geltrú, Teodor Creus. — President de la de Tarrasa, Anton Ubach y Soler. — President de la de Molins de Rey, Anton Roca. — President de la de Sitjes, Miquel Riera. — President de la de S. Pere de Ribas, Pere Cuadras y Fexes. — President de la de Artés, Juan Homs. — President de la de Rubí, Sebastiá Ferrer. — President de la de Berga, Joseph Blanxart. — President de la de Tarragona, Marqués de Montoliu. — President de la de Tortosa, Joaquin Piñol. — President de la de Montblanch, Joseph Sabaté Civit. — President de la de Arbós, Ramón Mari. — President de la de Alforja, Anton Mariné Basora. — President de la de Plá de Cabra, Pere Batlle Rosich. — President de la de Girona, Narcis Heras de Puig. — President de la de Figueras, Domingo de Albert. — President de la de La Bisbal, Ramón Vancells. — President de la de Olot, Pau Soler. — President de la de Balaguer, Francisco Alós de Berenguer. — President de la de Tárrega, Anton Roca. — President de la de Las Borjas, Pau Ricart. — Asociacions adheridas: President del Centro Agrícola del Panadés, Joseph Alvarez. — President del Sindicat de Viticultores del Panadés, Juan Almirall. — President de la Asociación de propietarios del Vallés, Joseph Mas. — President del Centro Agrícola de Igualada, Joseph Mª Raurés. — President de la Asociació de propietarios de Manresa, Joaquin Soler. — President del Fomento de la Agricultura de Badalona, Joseph Ventura Gausachs. — President de la Junta provincial de la Liga Agraria de Lérida, Marqués de Olivart. — President de la Liga Agraria de Albi, Joseph Cunillera. — President de la Liga Agraria de Sta. Cristina de Aro, Juan Vicens. — Delegado de la Asociación de propietarios de la Vall d'Aneu, Anton Senpau. — President de la Junta de propietarios de S. Just Desvern, Miquel Madorell.

APÈNDIX 3

SUBDELEGACIONS DE L'IACSI (1852-1911)

Núm*	Subdelegació	Comarca	Fundació **	Reorganització
1	Alacant	Alacantí	1866	
2	Alforja	Baix Camp	1888	
3	L'Arboç	Baix Penedès	(1888)	
4	Arenys de Mar	Maresme	1857	
5	Artés	Bages	1853	1884, 1904
6	Avinyó	Bages	1852	
7	Badalona	Barcelonès	1853	
8	Balaguer	Noguera	1853	
9	Berga	Berguedà	1859	
10	La Bisbal	Baix Empordà	1853	
11	Les Borges Blanques	Garrigues	1888	
12	Cardona	Bages	1853	
13	Castellterçol	Vallès Oriental	1858	
14	Cervera	Segarra	1861	1871
15	Ciutadella	Menorca	1856	1874
16	Esparriguera	Baix Llobregat	1853	
17	Figueres	Alt Empordà	1859	1871, 1891
18	Girona	Gironès	1853	1863
19	Granollers	Vallès Oriental	1853	
20	Horta	Terra Alta	1904	
21	Hostalric	Selva	1856	
22	Igualada	Anoia	1852	

Núm*	Subdelegació	Comarca	Fundació **	Reorganització
23	La Jonquera	Alt Empordà	1878	
24	Lleida	Segrià	1853	1878
25	Lluçanès	Osona	1856	
26	Manresa	Bages	1856	1859, 1868, 1871
27	Maó	Menorca	1856	1874, 1899
28	Mataró	Maresme	1856	
29	Molins de Rei	Baix Llobregat	1853	
30	Montblanc	Conca de Barberà	1857	1888
31	Múrcia	Múrcia	1858	
32	Olot	Garrotxa	1856	1880
33	Palafrugell	Baix Empordà	1852	
34	El Pla de Cabra	Alt Camp	(1889)	
35	El Pla de Llobregat (l'Hospitalet)	Barcelonès	1873	
36	Puigcerdà	Cerdanya	(1889)	
37	Reus	Baix Camp	1854	1868
38	Ripoll	Ripollès	1855	
39	Rubí	Vallès Occidental	1888	
40	Sabadell	Vallès Occidental	1856	1891
41	Santa Coloma de Farners	Selva	1856	
42	Sant Pere de Ribes	Garraf	1876	1883
43	Sant Sadurní d'Anoia	Alt Penedès	1893	
44	La Seu d'Urgell	Alt Urgell	1855	
45	Sitges	Garraf	1855	1888
46	Tarragona	Tarragonès	1854	1860, 1861, 1871
47	Tàrrrega	Urgell	1857	1871, 1876
48	Terrassa	Vallès Occidental	1852	
49	Tordera	Maresme	1855	
50	Torroella de Montgrí	Baix Empordà	1893	
51	Tortosa	Baix Ebre	1866	1888
52	Valls	Alt Camp	1857	

Núm*	Subdelegació	Comarca	Fundació **	Reorganització
53	El Vendrell	Baix Penedès	(1880)	
54	Vic	Osona	1852	1880
55	Vilafranca del Penedès	Alt Penedès	1852	
56	Vilanova i la Geltrú	Garraf	1857	1871

Font: Elaboració pròpia a partir de Montserrat Caminal, *L'Institut Agrícola...*, pàg. 467-478, *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro* i altres fonts secundàries.

(*) La numeració correspon al mapa següent.

(**) Si es desconeix la data de fundació es dona entre parèntesis la primera notícia de l'existència de la subdelegació

Subdelegacions de l'IACSI a Catalunya (1852-1911)

Nota: La numeració correspon a la taula precedent.

APÈNDIX 4

JUNTES DIRECTIVES DE L'IACSI (1890-1936)

JUNTA DIRECTIVA (1889-90)

Marquès de Sentmenat i Ciutadilla¹ (president)
 Benigne de Salas Carbajo (vicepresident)
 Raimundo Vilaclara (administrador-tresorer)
 Baltasar de Bacardí de Casanova² (comptador)
 Ferran de Sagarra de Siscar³ (bibliotecari)
 Fèlix Vives⁴ (conservador)
 Marquès de Palmerola (vocal)
 Eduard de Casanova de Galtero⁵ (vocal)
 Josep Bonaventura Puig de Galup (vocal)

¹ Ramon de Sentmenat i Despujol (Barcelona, 1829-1892) marquès de Sentmenat i Ciutadilla, era fill de Joaquim de Sentmenat i Vilallonga, que havia estat un dels fundadors de l'IACSI. Fou elegit en la junta extraordinària celebrada el 14 de desembre de 1889. Aleshores exercia de president interí Josep M. Rius i Badia per defunció del marquès de Camps, Pelagi de Camps i de Matas (3 d'octubre 1889), que també havia estat fundador de l'IACSI.

² Membre de la junta directiva des de 1872 (ja exercí el càrrec de comptador en els anys 1877-1881), va morir l'any 1890.

³ Havia estat un dels fundadors de l'IACSI.

⁴ Fou elegit vocal el 1887, des de 1889 amb el càrrec de conservador (és a dir encarregat del Museu i l'edifici de l'IACSI). Va morir l'any 1907.

⁵ L'any 1873 es casà amb la filla única de Faust de Vallès i de Vega, baró de la Pobla. L'any 1900 el Papa Lleó XIII li concedí el títol de marquès de Galtero.

Ramon M. Catà de la Torre Martí⁶ (vocal)
 Eusebi Güell Bacigalupi (vocal)
 Comte de la Vall de Merlès⁷ (vocal)
 Magí Sandiumenge (vocal)
 Silví Thos Codina (vocal)
 Andreu de Ferran de Dumont⁸ (secretari general)

JUNTA DIRECTIVA (1891-92)

Marquès de Sentmenat i Ciutadilla (president)
 Benigne de Salas Carbajo⁹ (vicepresident)
 Baró de Purroy¹⁰ (administrador-tresorer)
 Ferran de Sagarra de Siscar (bibliotecari)
 Ramon Maria Catà de la Torre Martí (vocal)
 Eusebi Güell Bacigalupi (vocal)
 Comte de la Vall de Merlès (vocal)
 Magí Sandiumenge (vocal)
 Silví Thos Codina (vocal)
 Ildefons de Casanova de Prat de Sant Julià¹¹ (vocal)
 Josep d'Espanya (vocal)

⁶ Amb anterioritat, fou membre de la junta directiva del 1883 al 1886. El seu pare, Josep Catà de la Torre, havia estat fundador de l'IACSI i membre de la primera junta, amb el càrrec d'administrador-tresorer.

⁷ Títol concedit el 1861 a Marià d'Oriola-Cortada-Jonquer i d'Ibàñez-Cuevas, que fou alcalde de Vic.

⁸ Un dels fundadors de l'IACSI, va ser el primer secretari general i va exercir el càrrec fins a la seva mort el 1903.

⁹ Assumí la presidència de l'IACSI per la defunció del marquès de Sentmenat produïda el 22 de febrer del 1892. Fou substituït per Silví Thos (vicepresident i president accidental el 1892) i la seva dimissió irrevocable fou acceptada en la junta general del 14 de gener de 1893.

¹⁰ Josep Franquet i Dara, baró de Purroy, ja fou membre de la junta directiva del 1883 al 1886. El seu pare, Ciril Franquet i Bertran (1810-1870) fou soci de mèrit de l'IACSI.

¹¹ Ja havia estat membre de la junta directiva de l'IACSI del 1875 al 1879. Foren membres fundadors de l'IACSI el seu avi, Francesc de Casanova i de Gayolà, el seu pare, Ramon de Casanova i de Mir i també els seus oncles Ignasi i Francesc. Ramon de Casanova i de Mir (Vic, 1811-1875) fou comissari regi d'Agricultura de la província de Barcelona, vicepresident de la Junta provincial d'Agricultura, Indústria i Comerç, i un dels promotors de la creació de l'IACSI, del qual va ser membre de la primera junta directiva i després vicepresident. Francesc de Casanova i de Mir (1813-1879) va presidir l'IACSI els anys 1871-1872. Manuel de Casanova i de Mir (?-1888) també va ser membre de la junta directiva de l'IACSI i de la Junta provincial d'Agricultura (Jaume Maspons i Camarasa, "La família Casanova", *Calendari del Pagès per a l'any 1923*, pàg. 78-81).

Carles de Camps d'Olzinelles (vocal)
 Josep M. de Delàs (vocal)
 Casimir Girona Agrafel (vocal)
 Andreu de Ferran de Dumont (secretari general)

JUNTA DIRECTIVA (1893-94)

Marquès de Monistrol i d'Aguilar¹² (president)
 Josep M. Rius Badia¹³ (vicepresident)
 Baró de Purroy (administrador-tresorer)
 Josep M. d'Ortega¹⁴ (vocal)
 Joan Prats Rodés (vocal)
 Bernardí Martorell Falp (vocal)
 Ricard Lorenzale¹⁵ (vocal)
 Ricard Balcells Bru (vocal)
 Pere G. Maristany Oliver (vocal)
 Ildefons de Casanova de Prat de Sant Julià (vocal)
 Josep d'Espanya (vocal)
 Marquès de Camps (vocal)
 Josep M. de Delàs (vocal)
 Casimir Girona Agrafel (vocal)
 Andreu de Ferran de Dumont (secretari general)

JUNTA DIRECTIVA (1895-96)

Marquès de Monistrol d'Aguilar (president)
 Josep M. Rius Badia¹⁶ (vicepresident)
 Baró de Purroy (administrador-tresorer)
 Josep M. d'Ortega (bibliotecari)
 Joan Prats Rodés (vocal)
 Bernardí Martorell Falp¹⁷ (vocal)
 Pere G. Maristany Oliver (vocal)

¹² Joaquim d'Escrivà de Romani i Fernández de Córdoba (Madrid, 1858-1897), marquès de Monistrol i d'Aguilar, de Sant Dionís i baró de Beniparrell, era fill de Josep M. d'Escrivà de Romani i Dusay Taberner i Fiveller (Barcelona, 1826-1890), que havia estat president de la Comissió Permanent de l'IACSI a Madrid durant més de trenta anys.

¹³ Vocal de la junta directiva des del 1879.

¹⁴ Vocal bibliotecari els anys 1879-1881.

¹⁵ Soci corresponsal de Fuentelahiguera (Guadalajara) des de 1885, l'any 1913 passà a soci resident. Va morir l'any 1918.

¹⁶ L'any 1896 ocupà la presidència interinament.

¹⁷ Ocupà la vicepresidència interina quan Josep M. Rius ocupa la presidència.

Josep M. Nadal Vilardaga (vocal)
 Baró de la Pobla¹⁸ (vocal)
 Hilarió Ruiz Amado (vocal)
 Francesc de P. Vergés Mas (vocal)
 Guillem J. de Guillén-García (vocal)
 Marquès d'Alfarràs¹⁹ (vocal)
 Baró d'Albí²⁰ (vocal)
 Andreu de Ferran de Dumont (secretari general)

JUNTA DIRECTIVA (1897-98)

Marquès de Monistrol i d'Aguilar²¹ (president)
 Ildefons de Casanova de Prat de Sant Julià (vicepresident)
 Fèlix Vives (administrador-tresorer)
 Guillem J. de Guillén-García (bibliotecari)
 Josep M. Nadal Vilardaga (vocal)
 Baró de la Pobla (vocal)
 Hilarió Ruiz Amado (vocal)
 Francesc de P. Vergés Mas (vocal)
 Marquès d'Alfarràs (vocal)
 Baró d'Albí (vocal)
 Marquès de Sentmenat²² (vocal)
 Alexandre M. Pons Serra (vocal)
 Camil Julià Villasendra²³ (vocal)
 Antoni Rosal (vocal)
 Rafael de Barnola²⁴ (vocal)

¹⁸ Artur Vallès Mas (Barcelona, 1837-1919), XIVè baró de la Pobla Tornesa i de la Serra d'En Galceran, fou membre de l'IACSI des de l'any 1868.

¹⁹ Joan Desvalls i Amat era fill de Joaquim Desvalls de Sarriera (Barcelona, 1803 – Palma, 1883), VIè marquès d'Alfarràs, fundador i primer president de l'IACSI (1851-1860). Va ser membre de l'IACSI des de la mort del seu pare fins a la seva mort (1922).

²⁰ Marià Montoliu i de Rocabruna, soci de l'IACSI des del 1881 fins a la seva mort el 1930. Fou nomenat vocal suplent el 15 de gener de 1894, juntament amb Hilarió Ruiz i Guillem J. de Guillén-García.

²¹ Reelegit per unanimitat, va morir aquell any 1897. En una junta general extraordinària el novembre de 1897, fou elegit per succeir-lo el marquès de Camps.

²² Joaquim de Sentmenat i Patiño (¿-1924) era fill de Ramon de Sentmenat i Despujol (1829-1892), que fou president de l'IACSI els anys 1889-1892.

²³ Soci de l'IACSI des del 1888 fins a la seva mort el 1909. L'any 1901 va rebre el títol pontifici de marquès de Julià. Fou de nou membre de la junta del 1905 al 1908.

²⁴ Soci de l'IACSI des del 1890 fins a la seva mort el 1909. Fill del notari Antoni de Barnola i Verdaguier, membre de la junta (1870-72, 1881-85). Pau de Barnola d'Espona havia estat fundador de l'IACSI.

Ignasi Girona Vilanova²⁵ (vocal)
 Andreu de Ferran de Dumont (secretari general)

JUNTA DIRECTIVA (1899-1900)

Marquès de Camps²⁶ (president)
 Ildefons de Casanova de Prat de Sant Julià (vicepresident)
 Fèlix Vives (administrador-tresorer)
 Poncio Heras Jordà (comptador)
 Frederic Pérez de Nueros (bibliotecari)
 Manuel de Torrents (conservador)
 Josep Mas (vocal)
 Josep Pujol Fernández (vocal)
 Josep Zulueta Gomis (vocal)
 Alexandre M. Pons Serra (vocal)
 Marquès de Sentmenat (vocal)
 Camil Julià (vocal)
 Antoni Rosal (vocal)
 Rafael de Barnola (vocal)
 Ignasi Girona Vilanova (vocal)
 Marquès d'Olivart²⁷ (vocal)
 Andreu de Ferran de Dumont (secretari general)

JUNTA DIRECTIVA (1901-02)

Marquès de Camps²⁸ (president)
 Manuel Porcar Tió (vicepresident)
 Lluís de Dalmaes d'Olivart (administrador-tresorer)
 Poncio Heras Jordà (comptador)
 Frederic Pérez de Nueros (bibliotecari)
 Manuel de Torrents (conservador)
 Josep Mas (vocal)
 Josep Pujol Fernández (vocal)
 Josep Zulueta Gomis (vocal)
 Baró d'Esponellà²⁹ (vocal)

²⁵ Ja fou membre de la junta directiva els anys 1883-1888.

²⁶ Carles de Camps i d'Olzinelles fou elegit en una junta general extraordinària el novembre de 1897, amb motiu de la mort del marquès de Monistrol i d'Aguilar.

²⁷ Ramon de Dalmau i d'Olivart (Borges Blanques, 1861 – Madrid, 1928), primer marquès d'Olivart, va rebre el títol del Papa Lleó XIII l'any 1882.

²⁸ El gener de 1902 fou elegit per succeir-lo en el càrrec Ignasi Girona.

²⁹ Epifani Fortuny i de Carpi (1848-1924). El seu fill i hereu, Carles de Fortuny i de Miralles fou president de l'IACSI (1923-1931).

Xavier de Fontcuberta de Dalmases³⁰ (vocal)
 Enric Collaso Gil (vocal)
 Baró d'Albí (vocal)
 Joaquim Folch Solà (vocal)
 Joaquim Castelló Elias (vocal)
 Hermenegildo Gorriá Royán (vocal)
 Andreu de Ferran de Dumont (secretari general)

JUNTA DIRECTIVA (1903-04)

Ignasi Girona Vilanova³¹ (president)
 Manuel Porcar Tió (vicepresident)
 Lluís de Dalmases d'Olivart (administrador-tresorer)
 Baró de Purroy (comptador)
 Guillem J. de Guillén García (bibliotecari)
 Xavier de Fontcuberta de Dalmases (conservador)
 Guillem de Boladeres Romà (vocal)
 Rafael Puig Valls (vocal)
 Francesc de P. Vergés Mas (vocal)
 Manuel Moreno Churruca (vocal)
 Baró d'Esponellà (vocal)
 Enric Collaso Gil (vocal)
 Baró d'Albí (vocal)
 Joaquim Folch Solà (vocal)
 Joaquim Castelló Elias (vocal)
 Hermenegildo Gorriá Royán (vocal)
 Josep M. Vidal de Llobatera d'Albó³² (secretari general)

JUNTA DIRECTIVA (1905-06)

Ignasi Girona Vilanova (president)
 Francesc de P. Vergés Mas (vicepresident)
 Rafael Baster Llagostera (administrador-tresorer)
 Baró de Purroy (comptador)
 Guillem J. de Guillén García (bibliotecari)
 Miquel Roca Rodon (conservador)
 Guillem de Boladeres Romà (vocal)
 Rafael Puig Valls (vocal)

³⁰ Soci de l'IACSI des del 1893 fins a la seva mort el 1943. Des del 1923, amb el títol de marquès de Vilallonga. Fill de Trinitat de Fontcuberta membre de l'IACSI des de 1864 i vicepresident. Carles de Fontcuberta de Perramon fou fundador de l'IACSI i també vicepresident.

³¹ Elegit president de l'IACSI el gener de 1902.

³² Substituí Andreu de Ferran després de la seva defunció.

Manuel Moreno Churruca (vocal)
 Baró de Satrústegui³³ (vocal)
 Marquès de Julià (vocal)
 Ramon Oliva (vocal)
 Isidre Nonell (vocal)
 Ildefons de Casanova de Prat de Sant Julià (vocal)
 Hermenegildo Gorrià Royán³⁴ (vocal)
 Guillem de Casanova de Vallés (secretari general)

JUNTA DIRECTIVA (1907-08)

Manuel Raventós Domènech (president)
 Rafael Baster Llagostera (vicepresident)
 Ricard Balcells Bru (administrador-tresorer)
 Raimundo Vilaclara (comptador)
 Francesc X. Tobella d'Argila (bibliotecari)
 Miquel Roca Rodon (conservador)
 Marquès de Julià (vocal)
 Isidre Nonell (vocal)
 Baró de Satrústegui (vocal)
 Ildefons de Casanova de Prat de Sant Julià (vocal)
 Ignasi Girona Vilanova³⁵ (vocal)
 Duc de Solferino³⁶ (vocal)
 Francesc de P. Alesán Nogués³⁷ (vocal)
 Àlvar M. Camín (vocal)
 Ignasi M. de Fontcuberta de Sentmenat (vocal)
 Guillem de Casanova de Vallés³⁸ (secretari general)

JUNTA DIRECTIVA (1909-10)

Manuel Raventós Domènech (president)
 Baró de Purroy (vicepresident)
 Francesc de P. Alesán Nogués (administrador-tresorer)
 Raimundo Vilaclara (comptador)

³³ Joaquín Marcos de Satrústegui va rebre el títol de baró l'any 1877. Va ingressar a l'IACSI el 1904.

³⁴ Fou substituït per Adolf Solà Sert l'any 1906.

³⁵ En l'acta de la junta general del 15 de gener de 1907 es fa constar que Ignasi Girona va renunciar al càrrec de president " *fundándose en sus múltiples obligaciones*" i continuà només com a vocal de la junta directiva.

³⁶ Manuel de Llanza, duc de Solferino, va ser membre de l'IACSI des del 1874 fins a la seva mort el 1927.

³⁷ El 1908 assumí el càrrec d'administrador-tresorer, en substitució de Ricard Balcells, el qual continuà a la junta com a vocal.

³⁸ Substituït el setembre de 1908 per Jaume Maspons i Camarasa.

Francesc X. Tobella d'Argila (bibliotecari)
 Ricard Balcells Bru (conservador)
 Ignasi Girona Vilanova (vocal)
 Duc de Solferino (vocal)
 Àlvar M. Camín (vocal)
 Ignasi M. de Fontcuberta de Sentmenat (vocal)
 Eusebi de Puig de Rich (vocal)
 Antoni Jansana Llopart (vocal)
 Fèlix Fages Vilà (vocal)
 Gustau Peyra Anglada (vocal)
 Lluís Pons Tusquets (vocal)
 Jaume Maspons Camarasa³⁹ (secretari general)

JUNTA DIRECTIVA (1911-12)

Eusebi de Puig de Rich (president)
 Baró de Purroy (vicepresident)
 Lluís Pons Tusquets (administrador-tresorer)
 Marquès d'Alòs⁴⁰ (comptador)
 Josep M. Pujador de Ventós (bibliotecari)
 Antoni Jansana Llopart (conservador)
 Fèlix Fages Vilà (vocal)
 Gustau Peyra Anglada (vocal)
 Manuel Raventós Domènech (vocal)
 Guillem M. de Brocà de Montagut (vocal)
 Francesc Matheu Mora (vocal)
 Ramon Ribas Ribot (vocal)
 Sebastià Martí-Codolar Pascual (vocal)
 Lluís de Nadal Artós (vocal)
 Rosend Masó Arumí (vocal)
 Jaume Maspons Camarasa (secretari general)

JUNTA DIRECTIVA (1913-14)

Eusebi de Puig de Rich (president)
 Guillem M. de Brocà de Montagut (vicepresident)
 Sebastià Martí-Codolar Pascual (administrador-tresorer)
 Marquès d'Alòs (comptador)
 Josep M. Pujador de Ventós⁴¹ (bibliotecari)

³⁹ Nomenat per Manuel Raventós, ocupà el càrrec com a funcionari de l'IACSI des del setembre de 1908 fins a la seva mort, l'abril de 1934.

⁴⁰ Lluís Enric d'Alòs i Mateu. El marquès d'Alòs ja havia estat membre de la junta directiva els anys 1879-1883.

⁴¹ Des de l'any 1914 s'incorporà com a vocal bibliotecari Pere J. Girona Trius.

Ramon Ribas Ribot (conservador)
 Rosend Masó Arumí (vocal)
 Manuel Raventós Domènech (vocal)
 Ramon de Casanova de Parrella (vocal)
 Lluís de Nadal Artós (vocal)
 Comte de la Vall de Merlès⁴² (vocal)
 Francesc Matheu Mora (vocal)
 Joaquim d'Abadal i de Calderó (vocal)
 Salvador Dachs Pous (vocal)
 Josep Vidal Barraquer (vocal)
 Jaume Maspons Camarasa (secretari general)

JUNTA DIRECTIVA (1915-16)

Ignasi Girona Vilanova (president)
 Carles de Fortuny de Miralles (vicepresident)
 Lluís de Dalmaes d'Olivart (administrador-tresorer)
 Comte de la Vall de Merlès (comptador)
 Pere J. Girona Trius (bibliotecari)
 Josep Vidal Barraquer (conservador)
 Ramon de Casanova de Parrella (vocal)
 Eusebi de Puig de Rich (vocal)
 Lluís de Nadal Artós (vocal)
 Francesc Matheu Mora (vocal)
 Joaquim d'Abadal i de Calderó (vocal)
 Salvador Dachs Pous (vocal)
 Àngel Arañó Arañó (vocal)
 Carles Sanllehy Girona (vocal)
 Josep M. Borrell de Zulueta (vocal)
 Jaume Maspons Camarasa (secretari general)

JUNTA DIRECTIVA (1917-18)

Ignasi Girona Vilanova (president)
 Carles de Fortuny de Miralles (vicepresident)
 Lluís de Dalmaes d'Olivart (administrador-tresorer)
 Marquès de Gironella⁴³ (comptador)
 Pere J. Girona Trius (bibliotecari)
 Àngel Arañó Arañó (conservador)
 Eusebi de Puig de Rich (vocal)
 Carles Sanllehy Girona (vocal)

⁴² El seu antecessor, Marià d'Oriola-Cortada-Jonquer, havia estat membre de la junta directiva fins al 1890.

⁴³ Manuel Febrer i Calvo-Encalada era membre de l'IACSI des del 1887.

Josep M. Borrell de Zulueta (vocal)
 Salvador Castelló Carreras (vocal)
 Domènec Domingo Garriga (vocal)
 Xavier de Fontcuberta de Dalmases (vocal)
 Carles Janer Ferran (vocal)
 Josep M. Ponsich de Castells (vocal)
 Frederic Ros Sallent (vocal)
 Jaume Maspons Camarasa (secretari general)

JUNTA DIRECTIVA (1919-20)

Ignasi Girona Vilanova (president)
 Antoni Jansana Llopart (vicepresident)
 Josep M. Vives de Ferrater (administrador-tresorer)
 Marquès de Gironella (comptador)
 Joan Àngel Genís (bibliotecari)
 Fèlix Fages Vilà (conservador)
 Salvador Castelló Carreras (vocal)
 Domènec Domingo Garriga (vocal)
 Xavier de Fontcuberta de Dalmases (vocal)
 Carles Janer Ferran (vocal)
 Josep M. de Ponsich de Castells (vocal)
 Frederic Ros Sallent (vocal)
 Eusebi Bertrand Serra (vocal)
 Albert Lleó Morera (vocal)
 Pere Mir Ràfols (vocal)
 Jaume Maspons Camarasa (secretari general)

JUNTA DIRECTIVA (1921-22)

Ignasi Girona Vilanova (president)
 Antoni Jansana Llopart (vicepresident)
 Josep M. Vives de Ferrater (administrador-tresorer)
 Albert Lleó Morera (comptador)
 Joan Àngel Genís (bibliotecari)
 Fèlix Fages Vilà (conservador)
 Eusebi Bertrand Serra (vocal)
 Pere Mir Ràfols (vocal)
 Marquès de Sentmenat⁴⁴ (vocal)
 Josep Bach Escofet (vocal)
 Jaume Santomà Raventós (vocal)
 Joan Alandí Canela (vocal)

⁴⁴ Joaquim de Sentmenat i Patiño era fill de Ramon de Sentmenat i Despujol, que fou president de l'IACSI (1889-1892).

Ramon Ribas Ribot (vocal)
 Josep M. Boix Raspall (vocal)
 Vicenç Nubiola Cunill (vocal)
 Jaume Maspons Camarasa (secretari general)

JUNTA DIRECTIVA (1923-24)

Carles de Fortuny de Miralles (president)
 Josep Vidal Barraquer (vicepresident)
 Joan Alandí Canela (administrador-tresorer)
 Josep Bach Escofet (comptador)
 Erasme M. d'Ymbert Manero (bibliotecari)
 Ramon Ribas Ribot (conservador)
 Ignasi Girona Vilanova (vocal)
 Marquès de Sentmenat⁴⁵ (vocal)
 Jaume Santomà Raventós (vocal)
 Josep M. Boix Raspall (vocal)
 Vicenç Nubiola Cunill (vocal)
 Manuel Girona Fernández-Maqueira⁴⁶ (vocal)
 Josep O. Marrugat Castro (vocal)
 Pere Pujol Thomàs (vocal)
 Ignasi de Puig de Pallejà (vocal)
 Jaume Maspons Camarasa (secretari general)

JUNTA DIRECTIVA (1925-26)

Baró d'Esponellà⁴⁷ (president)
 Josep Vidal Barraquer (vicepresident)
 Pere Pujol Thomàs (administrador-tresorer)
 Francesc X. de Ros de Dalmases (comptador)
 Erasme M. d'Ymbert Manero (bibliotecari)
 Joan Farnés Farnés (conservador)
 Manuel Girona Fernández-Maqueira (vocal)
 Josep O. Marrugat Castro (vocal)
 Ignasi de Puig de Pallejà (vocal)
 Marquès de Barberà i de la Manresana⁴⁸ (vocal)
 Ignasi Fages de Climent (vocal)
 Santiago de Riba d'Espanya (vocal)

⁴⁵ Va morir el mateix any 1924.

⁴⁶ Fill de Manuel Girona Vidal, que fou membre de l'IACSI des del 1876 fins a la seva mort el 1920.

⁴⁷ Carles de Fortuny i de Miralles, Xè baró d'Esponellà des de la mort del seu pare Epifani de Fortuny i de Carpi.

⁴⁸ Enric de Sarriera i de Vilallonga.

Comte de Sant Llorenç de Munt⁴⁹ (vocal)
 Leonci Soler March (vocal)
 Francesc de P. Torras Sayol (vocal)
 Jaume Maspons Camarasa (secretari general)

JUNTA DIRECTIVA (1927-28)

Baró d'Esponellà (president)
 Ramon Ribas Ribot (vicepresident)
 Marquès de Barbarà de la Manresana (administrador-tresorer)
 Francesc X. de Ros de Dalmases (comptador)
 Santiago de Riba d'Espanya (bibliotecari)
 Joan Farnés Farnés (conservador)
 Ignasi Fages de Climent (vocal)
 Leonci Soler March (vocal)
 Francesc de P. Torras Sayol (vocal)
 Felip Bosch Andreu (vocal)
 Joan Ferrer Comaleras (vocal)
 Ramon de Fontcuberta de Dalmases (vocal)
 Ignasi de Llanza de Montoliu (vocal)
 Marquès de Monsolís⁵⁰ (vocal)
 Josep Ignasi Satorras Macià (vocal)
 Josep Rovira de Villar Viver (vocal)
 Jaume Maspons Camarasa (secretari general)

JUNTA DIRECTIVA (1929-30)

Baró d'Esponellà (president)
 Ramon Ribas Ribot (vicepresident)
 Josep Ignasi Satorras Macià (administrador-tresorer)
 Felip Bosch Andreu (comptador)
 Ramon de Fontcuberta de Dalmases (bibliotecari)
 Comte de la Vall de Canet⁵¹ (conservador)
 Joan Ferrer Comaleras⁵² (vocal)
 Ignasi de Llanza de Montoliu (vocal)
 Marquès de Monsolís (vocal)
 Josep Rovira de Villar Viver (vocal)
 Josep Bach Escofet (vocal)
 Antoni Barata Rocafort (vocal)

⁴⁹ Antoni de Quadras i Feliu va morir l'any 1925, pocs mesos després de ser designat membre de la junta. El va substituir el seu germà Josep M.

⁵⁰ Guillem de Pallejà i Ferrer.

⁵¹ Ricard de Campmany i Roca.

⁵² Va morir el mateix any 1930.

Marquès de Dou⁵³ (vocal)
 Pau Juny Viles (vocal)
 Manuel M. de Pecero Tos (vocal)
 Jaume Maspons Camarasa (secretari general)

JUNTA DIRECTIVA (1931-32)⁵⁴

Baró d'Esponellà⁵⁵ (president)
 Santiago de Riba d'Espanya (vicepresident)
 Francesc X. de Ros de Dalmases⁵⁶ (administrador-tresorer)
 Manuel M. de Pecero Tos (comptador)
 Pau Juny Viles (bibliotecari)
 Joan Farnés Farnés (conservador)
 Josep Bach Escofet (vocal)
 Antoni Barata Rocafort (vocal)
 Marquès de Dou (vocal)
 Comte de la Vall de Canet (vocal)
 Lluís de Desvalls Trias, Marquès d'Alfarràs⁵⁷ (vocal)
 Alfons d'Oriola-Cortada Renom (vocal)
 Josep Respall dels Horts (vocal)
 Albert Rosàs Macià (vocal)
 Víctor Serra Campmany (vocal)
 Jaume Maspons Camarasa (secretari general)

JUNTA DE GOVERN (1932-33)⁵⁸

Santiago de Riba d'Espanya (president)

⁵³ Joaquim d'Alòs de Dou.

⁵⁴ Fins a la reforma estatutària aprovada el 5 de juliol de 1932.

⁵⁵ Carles de Fortuny va morir en un accident d'automòbil el 14 de juny de 1931 i, com a conseqüència, es van produir els següents canvis, que foren refrendats el gener de 1932: Santiago de Riba d'Espanya (president), Francesc X. de Ros de Dalmases (vicepresident), Joan Farnés Farnés (administrador-tresorer), Antoni Barata Rocafort (conservador), Josep Cirera Voltà (vocal).

⁵⁶ Fou elegit de nou vocal de la junta el 27 de juliol de 1939 i president de l'IACSI els anys 1946-1948.

⁵⁷ Lluís de Desvalls i Trias va ingressar a l'IACSI el 1927.

⁵⁸ Amb motiu de la reforma dels estatuts aprovada el 5 de juliol de 1932, s'havia de modificar la Junta Directiva (amb els nous estatuts anomenada Junta de Govern). La designació dels membres era facultat de la junta general, però "a l'objecte de no deixar a la improvisació del moment *missió tan delicada*", un grup de socis encapçalats pels dos expresidents (Carles de Camps i Eusebi de Puig) i els tres exvicepresidents (Antoni Jansana, Josep Vidal i Barraquer i Ramon Ribas i Ribot) que aleshores tenia l'IACSI, van presentar una candidatura "que al seu entendre respon

Joan Garriga Massó (vicepresident)
 Joan Farnés Farnés (administrador-tresorer)
 Joan Beltran Ulldemolins (bibliotecari)
 Lluís de Desvalls Trias, Marquès d'Alfarràs (conservador)
 Antoni Capell Balanyà (vocal)
 Josep Cirera Voltà (vocal)
 Antoni Batllori Comas⁵⁹ (vocal)
 Alfons d'Oriola-Cortada Renom (vocal)
 Josep Respall dels Horts (vocal)
 Jaume Maspons Camarasa (secretari general)

JUNTA DE GOVERN (1934)

Santiago de Riba d'Espanya⁶⁰ (president)
 Joan Garriga Massó (vicepresident)
 Joan Beltran Ulldemolins (administrador-tresorer)
 Lluís Jover Nonell (bibliotecari)
 Ignasi de Bufalà Ferrater⁶¹ (conservador)
 Lluís de Desvalls Trias, marquès d'Alfarràs⁶² (vocal)
 Antoni Capell Balanyà (vocal)
 Josep Cirera Voltà⁶³ (vocal)
 Antoni Batllori Comas (vocal)
 Feliu Ballester Vendrell (vocal)
 Pere Blanch Blanch (vocal)
 Antoni Batllori Comas (vocal)
 Jaume Maspons Camarasa⁶⁴ (secretari general)

al sentit de tradició al ensembles que al de renovació", que fou aprovada per aclamació (*Rev. IACSI*, 7.1932). La renovació de la meitat d'aquesta junta no s'havia de produir fins al gener de 1934, si bé amb motiu de la defunció de Guillem Lleó i de Moy, s'incorporà Antoni Batllori i Comas.

⁵⁹ Substituït per defunció Guillem Lleó de Moy, que havia estat elegit el 5 de juliol de 1932.

⁶⁰ El juliol de 1934 es va veure obligat a renunciar per l'oposició d'un sector de la junta de govern encapçalat per Josep Cirera Voltà.

⁶¹ President de l'IACSI el 1939.

⁶² Vicepresident de l'IACSI des de 1940 i president els anys 1961-1965.

⁶³ Dimití del càrrec el juliol de 1934 per divergències de criteri amb la presidència. La dimissió no fou acceptada, però el vocal es mantingué en la seva posició i aconseguí que quatre vocals més presentessin la dimissió i, com a conseqüència, la dimissió del president i de la resta de vocals. Fou elegit president de l'IACSI en la junta general extraordinària del 8 d'agost de 1934.

⁶⁴ Morí el 25 d'abril de 1934, víctima d'una malaltia de cor. Fou substituït per Guillem d'Espona i Entrambasaguas des del 8 de maig de 1934.

JUNTA DE GOVERN (1934-35)⁶⁵

Josep Cirera Voltà (president)
 Àngel Torrens Dalmau⁶⁶ (vicepresident)
 Jordi de Camps de Casanova (administrador-tresorer)
 Lluís Jover Nonell (bibliotecari)
 Josep Maria d'Albert i Despujol⁶⁷ (conservador)
 Pere Blanch Blanch (vocal)
 Josep M. Ginesta Pons (vocal)
 Ignasi de Puig de Pallejà (vocal)
 Lluís Sans Rossell (vocal)
 Ataülf Tarragó Ruiz (vocal)
 Guillem d'Espona Entrambasaguas (secretari general)

JUNTA DE GOVERN (1936)⁶⁸

Josep Bassedas Montaner⁶⁹ (president)
 Rafael Vidal Papiol (vicepresident)
 Jordi de Camps de Casanova (administrador-tresorer)
 Lluís Jover Nonell (bibliotecari)
 Josep Marcet Carbonell (conservador)
 Pere Blanch Blanch (vocal)
 Ignasi M. de Fontcuberta de Sentmenat (vocal)
 Ataülf Tarragó Ruiz (vocal)
 Josep M. Ginesta Pons (vocal)
 Joaquim de Barnola de Bassols
 Guillem d'Espona Entrambasaguas (secretari general)

⁶⁵ Elegida en la junta general extraordinària del 8 d'agost de 1934, la meitat dels membres haurien de cessar el gener de 1936. Per sorteig, entre aquests correspongué cessar el president Josep Cirera i Voltà.

⁶⁶ De nou vocal de la junta a partir del 1939.

⁶⁷ Baró de Terrades. Alcalde de Barcelona (1945-1951).

⁶⁸ L'any 1939, passada la Guerra Civil, continuaren formant part de la junta directiva els següents: Rafael Vidal (president), fins a la seva renúncia el 27 de juliol de 1939, en que fou substituït per Ignasi de Bufalà i Ferrater; Jordi de Camps, que més tard fou president de l'IACSI; Lluís Jover, que assumí la vicepresidència; Josep Marcet; Ignasi M. de Fontcuberta; Ataülf Tarragó; Josep M. Ginesta, i Guillem d'Espona, que continuà com a secretari general.

⁶⁹ Fou assassinat pels revolucionaris l'any 1936.

APÈNDIX 5

PARTICIPACIÓ DE DIRIGENTS DE L'IACSI EN LES ASSOCIACIONS AGRÀRIES CATALANES (1890-1936)

Dirigents IACSI	Associacions agràries
Ildefons de Casanova de Prat de Sant Julià (j:1875-79,1891-94,1905-08, vp:1897-1900)	Cambra Agrícola de Catalunya (p: 1902-05)
Ramon M. Catà de la Torre i Martí (j:1883-86, 1889-90)	Cambra Agrícola de Catalunya (j: 1891) Cambra Agrícola de Maldà (fd: 1891) Federació de Gremis Agrícoles de Catalunya (fd: 1893)
Josep Franquet i Dara, baró de Purroy (j:1883-86,1891-96,1903-06, vp:1909-12)	Cambra Agrícola de Tortosa (p) Federació Agrícola Catalano-Balear (fd:1899) Societat per al Foment del Cavall Nacional de Tir Lleuger (fd, j:1911) Cambra Agrícola de Catalunya (s: 1905, vp: 1918)
Ignasi Girona i Vilanova (j:1883-88,1899-01,1907-10, p:1902-06,1915-23)	Lliga de Productors del Principat de Catalunya (vp:1896) Cambra Agrícola de Lleida (fd,j:1899) Federació Agrícola Catalano-Balear (vp:1905-06) (p:1906-07) Societat per al Foment del Cavall Nacional de Tir Lleuger (fd:1911) Foment de la Sericicultura Espanyola (p:1915-1923) Associació Regional de Ramaders de Catalunya (fd:1919) Sindicat Avícola de Catalunya (p:1920)
Fèlix Vives (j:1887-90, 1897-1900)	Cambra Agrícola de Catalunya (j: 1891-98, 1905, p: 1898)

Dirigents IACSI	Associacions agràries
Ramon de Sentmenat i Despujol, marquès de Sentmenat (p:1889-92)	Cambra Agrícola de Catalunya (p: 1891-92)
Ferran de Sagarra i de Siscar (j:1889-92)	Federació de Gremis Agrícoles de Catalunya (fd: 1893)
Carles de Camps i Olzinelles, marquès de Camps (j:1891-94, p:1897-1901)	Lliga de Productors del Principat de Catalunya (fd,vice:1895) Federació Agrícola Catalano-Balear (fd,p:1899-1901) Unió de Vinyaters de Catalunya (fd,j:1911,1923, p: 1913-14) Unió de Propietaris Surers de Catalunya (fd:1911) Societat per al Foment del Cavall Nacional de Tir Lleuger (fd:1911) Gremi de Pagesos de Salt (fd: 1903) Sindicat Agrícola de Sant Gregori (dl:1903) Sindicat Agrícola d'Espolla (fd) Sindicat Agrícola de Vilajuïga (fd) Sindicat Vitícola de Martorell (fd:1918)
Joaquim d'Escrivà de Romaní i Fernández de Córdoba, marquès de Monistrol i d'Aguilar (p:1893-1897)	Sindicat d'Agricultors de Sant Just Desvern (fd:1890)
Pere Guerau Maristany i Oliver, comte de Lavern (j:1893-1896)	Secció d'Agricultura de l'Ateneu Barcelonès (p) Federació Agrícola Catalano-Balear (p:1910-1912) Societat per al Foment del Cavall Nacional de Tir Lleuger (fd:1911) Cambra Agrícola d'Eivissa (ph:1912)
Ricard Balcells i Bru (j:1893-94,1907-10)	Cambra Agrícola de Catalunya (j:1891-1913)
Guillem J. de Guillén-García (j:1894-98,1903-06)	Cambra Agrícola de Catalunya (vp:1916-1918)
Marià de Montoliu i de Rocabruna, baró d'Albí (j:1894-98, 1901-04)	Cambra Agrícola de Catalunya (j:1913)
Artur Vallès Mas, baró de la Pobla (j:1895-98)	Cambra Agrícola de Catalunya (j: 1905-13)

Dirigents IACSI	Associacions agràries
Francesc de P. Vergés i Mas (j:1895-98,1903-04, vp:1905-06)	Federació Agrícola Catalano-Balear (fd,s:1899-02) Cambra Agrícola de Catalunya (j:1905-18)
Joan Desvalls i Amat, marquès d'Alfarràs (j:1895-1898)	Cambra Agrícola de Lleida (fd, p:1899)
Alexandre M. Pons i Serra (j:1897-1900)	Cambra Agrícola del Vallès Cambra Agrícola Ausetana
Poncio Heras i Jordà (j:1899-1902)	Cambra Agrícola de Catalunya (j: 1912)
Josep Pujol i Fernández (j:1899-1902)	Cambra Agrícola de Catalunya (j:1893)
Josep Zulueta i Gomis (j:1899-1902)	Lliga de Productors del Principat de Catalunya (fd,p:1895-1899) Cambra Agrícola de Lleida (fd,vp:1899) Federació Agrícola Catalano-Balear (p:1901-02,vp:1902-03) Societat per al Foment del Cavall Nacional de Tir Lleuger (fd:1911) Unió de Vinyaters de Catalunya (fd, j: 1911) Cooperativa Lletera del Cadí (fd:1915) Federació Comarcal de Societats Obreres Agrícoles de l'Alt i Baix Penedès (fd,p:1919-22) Associació Regional de Ramaders de Catalunya (fd,p:1919)
Manuel Porcar i Tió (vp:1901-04)	La Mútua Agrícola (c:1898) Cambra Agrícola de Catalunya (p:1909-18)
Hermenegildo Gorriá i Royán (j:1901-06)	La Mútua Agrícola (c:1898) Foment de la Sericicultura Espanyola (s:1902) Sindicat Avícola de Catalunya (vp:1918)
Xavier de Fontcuberta i de Dalmases (j:1901-04, 1917-20)	Associació de Propietaris del Partit Judicial de Vic (fd,p:1931)
Guillem de Boladeres i Romà (j:1903-06)	Cambra Agrícola de Maldà (fd,p:1891-1899) Cambra Agrícola de Catalunya (fd:1891) Federació de Gremis Agrícoles de Catalunya (fd:1893) Federació Agrícola Catalano-Balear (fd,vp:1899) Societat per al Foment del Cavall Nacional de Tir Lleuger (fd:1911) Secció Agrícola del Foment del Treball Nacional (p)

Dirigents IACSI	Associacions agràries
Josep M. Vidal de Llobatera i Albó (s:1903-04)	Cambra Agrícola de l'Empordà (p. Subdelegació Llagostera:-1911) Subdelegació de l'IACSI a Llagostera (p:1919) Associació de Propietaris del Partit Judicial de Santa Coloma de Farners (fd,p:1931)
Miquel Roca i Rodon (j:1905-08)	Cambra Agrícola del Baix Llobregat (fd:1904) Unió de Vinyaters de Catalunya (dl:1911)
Manuel Raventós i Domènech (p:1907-10, j:1911-14)	Cambra Agrícola del Penedès (fd,vp:1891) Federació Agrícola Catalano-Balear (p:1903-04) Societat per al Foment del Cavall Nacional de Tir Lleuger (fd:1911) Cambra Agrícola de Catalunya (j:1905-18) Sindicat de Fabricants de Vins Escumosos de Catalunya (p)
Francesc X. Tobella i d'Argila (j:1907-10)	Caixa Rural "La Guardiola" de Sabadell (fd:1890) Foment de l'Agricultura de Badalona (ph:1894) Lliga de Productors del Principat de Catalunya (fd,s:1895)
Manuel de Llanza, duc de Solferino (j:1907-11)	Cambra Agrícola de Catalunya (j:1911-18) Cambra Agrícola Ausetana
Ignasi M. de Fontcuberta de Sentmenat (j:1907-10,1936,1939)	Cambra Agrícola de Catalunya (j: 1905) Associació de Propietaris del Partit Judicial de Vic (fd:1931)
Jaume Maspons i Camarasa (s:1908-34)	Cambra Agrícola del Vallès (fd,j:1901-06,1915-35,s:1907-14) Federació Agrícola Catalano-Balear (s:1907-08)
Eusebi de Puig i de Rich (j:1909-10,1915-18, p:1911-14)	Cambra Agrícola de l'Empordà (fd,p:1900-33) Federació Agrícola Catalano-Balear (p:1905-06) Societat per al Foment del Cavall Nacional de Tir Lleuger (fd:1911) Unió de Vinyaters de Catalunya (p cc Empordà:1911) Unió de Sindicats Agrícoles Catòlics de Barcelona (fd,j:1928)
Antoni Jansana i Llopart (j:1909-12, vp:1919-22)	Sindicat Agrícola "La Pagesia" de Sant Andreu de la Barca (j:1910) Cambra Agrícola del Baix Llobregat (p:1910-15) Unió de Vinyaters de Catalunya (p cc Martorell:1911) Federació Agrícola Catalano-Balear (p:1916-18) Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Sant Andreu de la Barca (fd,j:1918)

Dirigents IACSI	Associacions agràries
Fèlix Fages i Vilà (j:1909-12,1919-22)	Cambra Agrícola del Vallès (fd,p:1908-12) Unió de Colliters d'Avellana del Vallès (fd,p:1913) Associació de Propietaris del Partit Judicial de Granollers (fd:1931)
Lluís Pons i Tusquets (j:1909-12)	Societat per al Foment del Cavall Nacional de Tir Lleuger (fd,vp:1911) Sindicat Agrícola de Celrà (fd:1913) Unió de Sindicats Agrícoles Catòlics de Barcelona (fd,j:1928)
Lluís Enric d'Alòs i Mateu, marquès d'Alòs (j:1911-14)	Cambra Agrícola de Catalunya (j:1912-18) Sindicat Avícola de Catalunya (fd,j:1918)
Josep M. Pujador i de Ventós (j:1911-14)	Cambra Agrícola del Baix Llobregat (vp:1916-20)
Sebastià Martí-Codolar i Pascual (j:1911-14)	Associació de Propietaris del Partit Judicial de Barcelona (fd:1932)
Rosend Masó i Arumí (j:1911-14)	Societat per al Foment del Cavall Nacional de Tir Lleuger (fd,j:1911)
Francesc Matheu i Mora (j:1911-16)	Associació mútua de Propietaris de Mataró i sa comarca (fd,j:1920) Unió de Vinyaters de Catalunya (cc Costa de Llevant:1911,j:1923) Federació Catòlica Agrària de Barcelona (j:1924-26)
Lluís de Nadal i Artós (j:1911-16)	Societat per al Foment del Cavall Nacional de Tir Lleuger (fd:1911) Associació Regional de Ramaders de Catalunya (fd,j:1919)
Ramon Ribas i Ribot (j:1911-14,1921-24, vp:1927-30)	Cambra Agrícola del Baix Llobregat (fd,p:1908-09) Unió de Vinyaters de Catalunya (fd,j:1911) Federació Agrícola Catalano-Balear (p:1912-14) Cambra Agrícola de Catalunya (j:1918)
Ramon de Casanova i de Parrella (j:1913-16)	Cambra Agrícola de Catalunya (j:1914-18) Associació de Propietaris del Partit Judicial de Vic (fd,p:1931)
Joaquim d'Abadal i de Calderó (j:1913-16)	Cambra Agrícola Ausetana (fd,p:1908-09) Federació Agrícola Catalano-Balear (p:1908-10) Societat per al Foment del Cavall Nacional de Tir Lleuger (fd,j:1911) Cambra Agrícola de Catalunya (j:1912-17)

Dirigents IACSI	Associacions agràries
Salvador Dachs i Pous (j:1913-16)	Associació de Propietaris Rurals del Vallès (p:1898-01) Cambra Agrícola del Vallès (fd,p:1901-07) Federació Agrícola Catalano-Balear (fd,p:1907-08)
Josep Vidal i Barraquer (j:1913-16, vp:1923-26)	Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Cambrils (fd,p:1896-1905,1907-1936) Federació Agrícola Catalano-Balear (p:1914-16) Cambra Agrícola de Tarragona (j:1918) Acció de Defensa Agrària (j:1918) Federació Catòlica Agrària de Catalunya (p:1921) Federació Catòlica Agrària de Tarragona (p:1923)
Pere Joan Girona i Trius (j:1914-18)	Federació Agrícola Catalano-Balear (p:1925) Associació de Propietaris de Vilafranca del Penedès
Carles de Fortuny i de Miralles (vp:1915-18, p:1923-31)	Federació Agrícola Catalano-Balear (p:1919-21) Secció Propietat Rústica i Urbana del Foment del Treball Nacional (s:1919) Centre Agrícola del Pla del Penedès (ph:1930) Sindicat Agrícola "Rama de Olivo" de Tortosa (ph)
Àngel Arañó i Arañó (j:1915-18)	Federació Agrícola Catalano-Balear (vp:1916-18)
Carles Sanllehy i Girona, marquès de Caldes de Montbui (j:1915-1918)	Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Caldes de Montbui (1918) Acció de Defensa Agrària (j:1918) Unió de Sindicats Agrícoles Catòlics de Barcelona (fd,j:1928) Associació de Propietaris del Partit Judicial de Granollers (1935)
Josep M. Borrell i de Zulueta (j:1915-18)	Cambra Agrícola del Baix Llobregat (p:1916-24) Unió de Vinyaters (dl Santa Creu d'Olorda:1911)
Manuel Febrer i Calvo-Encalada, marquès de Gironella (j:1917-20)	Cambra Agrícola de Catalunya (fd,j:1891,1910-1918) Societat Avícola Catalano-Balear (fd,p:1918)
Domènec Domingo i Garriga (j:1917-20)	Cambra Agrícola Ausetana (vp:1910,1913) Sindicat Agrícola de Vic (fd:1918) Associació de Propietaris del Partit Judicial de Vic (fd:1931)
Salvador Castelló i Carreras (j:1917-20)	Societat Avícola Catalana (j:1918) Associació Regional de Ramaders de Catalunya (fd,vp:1919) Unió Catalana d'Avicultors i Cunicultors (j:1936)

Dirigents IACSI	Associacions agràries
Frederic Ros i Sallent (j:1917-20)	Associació de Propietaris Rurals del Vallès (s:1900) Cambra Agrícola del Vallès (fd,j:1901-07) Sindicat Agrícola de Mollet (fd,p:1908) Junta de Defensa de les Aigües del Mogent i del Congost (p :1910-14) Unió de Vinyaters de Catalunya (fd, j: 1911)
Joan Àngel i Genís (j:1919-22)	Cambra Agrícola del Baix Llobregat (fd,p:1925-29) Delegació de la Cambra Agrícola del Baix Llobregat a Molins de Rei (s:1909) Unió de Vinyaters de Catalunya (dl Molins de Rei:1911) Associació de Propietaris del Partit Judicial de Sant Feliu (fd:1931)
Albert Lleó i Morera (j:1919-22)	Associació Regional de Ramaders de Catalunya (fd,j:1919)
Pere Mir i Ràfols (j:1919-22)	Centre Agrícola de Sant Sadurn d'Anoia (j:1902) Unió de Vinyaters de Catalunya (fd,vp:1911) Cambra Agrícola de l'Anoia (fd,p:1918) Federació Agrícola Catalano-Balear (p:1922-24)
Josep M. Boix i Raspall (j:1921-24)	Federació Catòlica Agrària de Barcelona (j:1921) Unió Social Agrària de Barcelona (p:1921)
Vicenç Nubiola i Cunill (j:1921-24)	Sindicat Agrícola de Pallejà (p)
Josep Oriol Marrugat i Castro (j:1923-26)	Federació Catòlica Agrària de Barcelona (fd,vp:1917-23) Cambra Agrícola de l'Anoia (fd,s:1918) Associació Agrícola de l'Anoia (s:1930)
Pere Pujol i Thomàs (j:1923-26)	Societat per al Foment del Cavall Nacional de Tir Lleuger (fd:1911) Cambra Agrícola de Catalunya (j:1912-18) Associació Regional de Ramaders de Catalunya (fd:1919)
Ignasi de Puig i de Pallejà (j:1923-26,1934-35)	Associació de Propietaris del Partit Judicial de Sant Feliu (fd:1931)
Joan Farnés i Farnés (j:1925-28,1931-33,1940-44)	Cambra Agrícola de Catalunya (j:1916-18)
Enric de Sarriera i de Vilallonga, marquès de Barberà i de la Manresana (j:1925-28)	Associació de Propietaris del Partit Judicial de Sabadell (fd:1931) Associació de Propietaris del Partit Judicial de la Concepció (Barcelona) (p:1932)

Dirigents IACSI	Associacions agràries
Ignasi Fages i de Climent (j:1925-28)	Cambra Agrícola de l'Empordà (j:1904,1926-30) Sindicat Agrícola de Castelló d'Empúries (p:1906) Gremi d'Agricultors de Castelló d'Empúries (p:1910-14) Federació Agrícola Catalano-Balear (vp:1910)
Santiago de Riba i d'Espanya (j:1925-28, vp:1931, p:1931-34)	Junta de Defensa de les Aigües del Mogent i del Congost (fd,p:1910-14) Unió de Vinyaters de Catalunya (dl Palou:1911) Cambra Agrícola del Vallès Associació de Propietaris del Partit Judicial de Granollers
Leonci Soler i March (j:1925-28)	Associació d'Agricultors del partit de Manresa (s:1883-84) Gremi d'Agricultors de Manresa (fd,p:1900) Federació Agrícola Catalano-Balear (p:1904-05) Cambra Agrícola del Pla de Bages (fd,ph:1905)
Francesc de P. Torras i Sayol (j:1925-28)	Associació de Propietaris Rurals del Vallès (j:1900) Cambra Agrícola del Vallès (fd,vp:1901-03,1908-18) Sindicat Agrícola Cooperatiu de Caldes de Montbui (c:1901) Delegació de la Cambra Agrícola del Vallès a Caldes de Montbui (fd,p:1904-07) Unió de Colliters d'Avellana del Vallès (fd,vp:1913) Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Caldes de Montbui (p:1918-36) Unió de Sindicats Agrícoles Catòlics de Barcelona (fd,j:1928) Associació de Propietaris del Partit Judicial de Granollers (p:1932)
Josep Rovira de Villar i Viver (j:1927-30)	Cambra Agrícola del Vallès (fd,j:1901-07,1912-1916,p:1917-35) Unió de Colliters d'Avellana del Vallès (fd,j:1913) Federació Agrícola Catalano-Balear (vp:1920-22)
Antoni Barata i Rocafort (j:1929-32)	Associació de Propietaris del Partit Judicial de Terrassa (j:1932)
Josep Respall dels Horts (j:1931-33)	Centre Agrícola Cooperatiu del Pla del Penedès (s:1920) Cambra Agrícola del Penedès (j:1924-30) Centre Agrícola del Pla de Penedès (j:1930) Associació de Propietaris Rurals de Vilafranca del Penedès

Dirigents IACSI	Associacions agràries
Albert Rosàs i Macià (j:1931-32)	Cambra Agrícola del Vallès (j:1919-35)
Victor Serra i Campmany (j:1931-32)	Cambra Agrícola del Baix Llobregat
Josep Cirera i Voltà (j:1931-34, p:1934-35)	Federació Catòlica Agrària de Barcelona (fd,vp:1924-26) Cambra Agrícola del Vallès (j:1919-1935)
Guillem Lleó i de Moy (j:1932)	Associació de Propietaris de Vilafranca del Penedès (p:1921-28)
Joan Garriga i Massó (vp:1933-34)	Associació de Propietaris del Partit Judicial de Sant Feliu de Llobregat (p:1932)
Antoni Batllori i Comas (j:1933-35)	Cambra Agrícola del Baix Llobregat (fd,j:1904-08) Associació de Propietaris del Partit Judicial de Sant Feliu de Llobregat (fd:1931)
Antoni Capell i Balanyà (j:1933-34)	Unió de Vinyaters de Catalunya (fd,cc Anoia:1911)
Lluís Jover i Nonell (j:1934-36)	Associació de Propietaris del Partit Judicial de Vilafranca (fd,p:1932)
Feliu Ballester i Vendrell (j:1934)	Sindicat Agrícola de Vilanova i la Geltrú (fd:1907) Unió de Vinyaters de Catalunya (fd,cc Vilanova i la Geltrú:1911, consell regional:1914)
Àngel Torrens i Dalmau (j:1934-35, 1939-)	La Mutual Agrària del Bages (s:1931)
Jordi de Camps i de Casanova (j:1934-36, 1939- p:1956-61)	Unió de Vinyaters de Catalunya (j:1934)
Rafael Vidal i Papiol (vp:1936)	Associació de Propietaris Agrícoles del Vendrell i sa comarca (fd,p:1919) Associació de Propietaris del Partit Judicial del Vendrell (fd,p:1932)

Font: elaboració pròpia

ABREVIATURES: membre de la junta (j), president (p), vicepresident (vp), president honorari (ph), fundador (fd), secretari (s), delegat (dl), conseller (c), membre del consell comarcal (cc).

APÈNDIX 6

ASSOCIACIONS INSCRITES A L'ÍACSI (1905-1933)

Província de Barcelona

Alt Penedès:

Associació de Propietaris Rurals de Vilafranca del Penedès
(1921-1933)

Sindicat Agrícola de Moja (1931)

Sindicat Bodega Agrícola de les Cabanyes del Penedès (1931)

Sindicat Agrícola Cooperatiu Unió d'Agricultors de Vilobí del
Penedès (1931)

Sindicat Agrícola i Caixa Rural de la Granada (1931-1933)

Centre Agrícola Cooperatiu del Pla del Penedès (1931-1933)

Anoia:

Cambra Agrícola d'Igualada i sa comarca (1927-1933)

Sindicat Agrícola Catòlic del Sant Crist de Piera (1931)

Bages:

Lliga de Defensa de l'Arbre Fruiter de Moià¹ (1909-1931)

Gremi Agrícola de Sant Salvador de Guardiola (1913)

¹ L'any 1931 apareix com a sindicat agrícola.

Sindicat Agrícola de Santpedor (1913-1931)
 Sindicat Agrícola de Navars (1919-1921,1931)
 Sindicat de Regs de Cardona (1925-1933)
 Sindicat Agrícola d'Artés (1929-1931)
 Sindicat Agrícola de Sant Fruitós de Bages (1931-1933)

Baix Llobregat:

Cambra Agrícola del Baix Llobregat, Sant Joan Despí (1906, 1929-1933)
 Casino de Pallejà (1911-1921)
 Unió d'Agricultors del Pla de Llobregat² (1913-1933)
 Sindicat Agrícola de Sant Joan Despí³ (1927-1931)
 Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Collbató (1927-1933)
 Unió de Colliters de Vins de Papiol (1927-1933)
 Sindicat Agrícola de Sant Feliu de Llobregat (1929-1933)
 Sindicat Agrícola de Gavà (1929-1933)
 Sindicat Agrícola de Pallejà (1931)
 Sindicat Agrícola de Begues (1931-1933)
 Sindicat Agrícola de Viladecans (1931-1933)
 Sindicat Agrícola de Sant Climent de Llobregat (1931-1933)
 Sindicat Agrícola Olesanès, Olesa de Montserrat (1931-1933)

Barcelonès:

Institut Agrícola de Sant Andreu de Palomar (1905-1933)
 Germandat Agrícola de les Corts (1908-1915)
 Institut Agrícola de Sant Martí de Provençals (1911-1915)
 Societat "Cooperadora Agrícola de Sant Martí i el seu radi"
 (1917-1931)
 Sindicat Agrícola de l'Hospitalet del Llobregat (1921-1923)
 Sindicat de Sant Isidre de Sants (1923-1927,1931)
 Sindicat Professional de Comerciants i Assentadors de Fruites,
 Hortalisses i Patates (1929-1931)

² L'any 1913 la Unió d'Agricultors del Pla de Llobregat constava domiciliada a l'Hospitalet (Barcelonès), però des de 1917 la seu era a Viladecans i a partir de 1929 a Sant Climent de Llobregat.

³ L'any 1931 apareix amb la denominació Foment i Sindicat Agrícola de Sant Joan Despí.

Societat Agrícola Experimental de Sant Joan d'Horta (1931)
Sindicat Agrícola "Foment del Porc" de l'Hospitalet (1931-1933)

Berguedà:

Sindicat Agrícola de la Pobla de Lillet (1917-1931)
Sindicat Agrícola de Berga (1931-1933)

Maresme:

Sindicat Agrícola de Tiana (1919-1933)
Sindicat d'Agricultors d'Alella (1927-1931)
Sindicat Agrícola de la Costa de Llevant, Mataró (1927-1933)
Sindicat Agrícola de Mataró i el Litoral (1927-1933)
Sindicat Agrícola de Calella (1927-1933)
Sindicat Agrícola de Sant Joan de Vilassar (1927-1933)
Sindicat Agrícola de Cabrera de Mataró (1927-1933)
Sindicat Agrícola del Masnou (1927-1933)
Sindicat Agrícola de Sant Andreu de Llavaneres (1927-1933)
Sindicat Agrícola de Teià (1929-1931)
Sindicat Agrícola de Premià de Mar (1929-1933)
Societat de Vaquers de Tordera (1931-1933)
Gremi de Patrons Vaquers de Mataró (1931-1933)
Sindicat Mútua Agrícola de Letrines de Mataró (1931-1933)
Sindicat Alella Vinícola (1931-1933)
Sindicat Círcol Agrícola de Tordera (1933)

Osona:

Cambra Agrícola Ausetana, Vic (1927-1933)
Sindicat Catòlic Agrícola de Sant Boi de Lluçanès (1929-1933)
Sindicat Agrícola de Vic (1931)

Vallès Occidental:

Sindicat Agrícola de Montcada (1917-1931)
Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Sant Cugat del Vallès (1917-1931)
Sindicat Agrícola de Terrassa (1929-1931)
Caixa Rural de Sentmenat (1929-1933)

Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Palau-solità i Plegamans (1929-1933)

Sindicat Agrícola "La Unió" de Sant Cugat del Vallès (1931)

Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Sant Medir, de Sant Cugat del Vallès (1931)

Cambra Agrícola de Sabadell (1931-1933)

Unió Gremial de Ripollet (1931-1933)

Sindicat Catòlic Agrícola de Santa Perpètua de Mogoda (1931-1933)

Sindicat Agrícola de Sant Llorenç Savall (1931-1933)

Vallès Oriental:

Associació de Vaquers de Sant Celoni (1931)

Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Caldes de Montbui (1931-1933)

Lliga de Propietaris de Montornès (1933)

Província de Girona

Alt Empordà:

Sindicat Agrícola de Garriguella (1917)

Sindicat Agrícola d'Espolla (1931)

Baix Empordà:

Sindicat Agrícola de Torroella de Montgrí (1915-1929)

Sindicat Agrícola de Ruplà (1919-1933)

Sindicat Agrícola "Emporium" de Palafrugell (1923-1929)

Sindicat Agrícola de Verges (1929-1933)

Unió de Lleters amb estable de Palafrugell i sa comarca (1931-1933)

Foment Agrícola Industrial de Calonge (1933)

La Garrotxa:

Cambra de la Propietat del Partit Judicial d'Olot (1929-1933)

Gironès:

Sindicat Agrícola de Sant Gregori (1917-1919)

Centre Forestal i Agronòmic de Girona (1921)

Sindicat Agrícola de Celrà (1921-1925)
Federació Sindical Agrària de Girona, Girona (1927-1933)

Pla de l'Estany:

Sindicat Agrícola de Banyoles (1927-1933)

La Selva:

Sindicat Agrícola de Riudarenes i Sils, Riudarenes (1911-1933)
Sindicat Agrícola de Blanes (1917-1933)
Associació Forestal de Santa Coloma de Farners (1927-1933)
Sindicat Forestal i Agrícola d'Arbúcies (1927-1933)

Província de Lleida:

Alt Urgell:

Centre Agrícola Mutualista de Peramola (1917-1921)

Garrigues:

Societat "Foment Junedenc", Juneda (1917-1931)
Sindicat Agrícola de Juneda (1919-1921)
Sindicat Agrícola de Sant Antoni Abat de Granadella (1927-1933)
Sindicat Agrícola "L'Oliva Arbequina", Arbeca (1929-1933)
Sindicat Agrícola de les Borges Blanques (1933)

Noguera:

Sindicat Agrícola de Ponts i sa comarca (1911-1933)
Sindicat Agrícola de Balaguer (1915-1931)
Sindicat Agrícola de Foradada (1917)
Societat Cooperativa Obrera "La Humanitària" de Castelló de Farfanya (1927-1933)
Sindicat Agrícola de Montgai (1929-1931)

Pallars Jussà:

Sindicat Agrícola d'Isona (1921-1925)
Sindicat Agrícola de la Conca de Tremp (1923-1933)
Sindicat Agrícola de Salàs (1925)

Comú de Particulars de la Pobla de Segur (1931-1933)

Pla d'Urgell:

Sindicat Agrícola de la Zona Regable d'Urgell, Mollerussa
(1917-1919)

Sindicat Agrícola i Caixa Rural d'Ivars d'Urgell (1917-1923)

Sindicat Agrícola de Bellví (1917-1931)

Sindicat Agrícola de Palau d'Anglesola (1917-1923)

Sindicat Agrícola i Bodegues Vinícoles de Palau d'Anglesola
(1929-1933)

Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Linyola (1929-1931)

Sindicat Agrícola de Barbens (1929-1933)

Sindicat Agrícola de Poal (1929-1933)

Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Golmés (1931-1933)

Sindicat Foment Agrícola de Torregrossa (1931-1933)

Segarra:

Sindicat Agrícola de Torà (1915-1929)

Sindicat Agrícola de Cervera i sa comarca (1921-1933)

Sindicat Agrícola de Guissona i sa comarca (1927-1933)

Segrià:

Sindicat de Regs de Sant Rufo, Lleida (1917)

Sindicat Agrícola "Fomento Mayalense", Maials (1925-1927)

Unió Curial de Beneficiats de la Catedral de Lleida (1927)

Societat Agrícola i Pràctica de Lleida (1929-1931)

Sindicat Agrícola d'Almacelles (1929-1933)

Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Rosselló (1929-1933)

Sindicat Agrícola i Caixa d'Estalvis i Préstecs d'Almacelles
(1931-1933)

Solsonès:

Sindicat Agrícola de Pinell, Sant Climent (1923-1933)

Sindicat Agrícola de Sant Llorenç de Morunys (1923-1933)

Urgell:

- Centre Agrícola de Belianes (1911-1915)
- Societat “Mina de Recs” de Belianes (1915-1931)
- Sindicat Agrícola de Verdú (1915-1931)
- Sindicat Catòlic Agrícola de Maldà (1929)
- Sindicat Agrícola de Preixana (1929-1931)
- Sindicat Agrícola de Bellpuig (1929-1933)
- Agrupació Agrícola de Tàrrega (1929-1933)
- Sindicat Agrícola i Caixa Rural d'Anglesola (1931-1933)

Província de Tarragona*Alt Camp:*

- Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Pla de Cabra (1911-1933)
- Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Vila-rodona (1921-1933)
- Secció de Vinicultura del Sindicat Agrícola de Sant Isidre de Nulles (1925-1933)
- Societat Agrícola de Valls (1929)
- Sindicat Agrícola de Vila-rodona (1929-1931)

Baix Camp:

- Cambra Agrícola de la Selva del Camp⁴ (1906-1933)
- Societat “El Porvenir” de Cambrils (1927-1931)
- Sindicat Agrícola de Mont-roig del Camp (1927-1933)
- Sindicat Agrícola de Sant Andreu de la Selva del Camp (1931-1933)
- Sindicat Agrícola i Caixa Rural d'Estalvis de Vilanova d'Escornalbou (1931-1933)
- Societat Cooperativa Agrícola de Riera (1931-1933)
- Cambra Agrícola de Reus i sa comarca (1933)
- Sindicat Agrícola de Castellvell (1933)

⁴ L'any 1909 consta com a Sindicat Agrícola de la Selva del Camp, des del 1911 apareix com a Societat Agrícola de la Selva del Camp i a partir de 1921, de nou com a Sindicat.

Baix Penedès:

Sindicat Agrícola del Vendrell (1931-1933)

Montsià:

Sindicat Agrícola d'Uldecona (1917-1931)

Sindicat Agrícola Catòlic de Masdenverge (1919-1923)

Sindicat de Regs dels Prats d'Amposta (1927-1933)

Sindicat de Regs del Delta Dret de l'Ebre, Amposta (1929-1933)

Sindicat de Regs d'Uldecona (1933)

Priorat:

Sindicat Agrícola Social dels Guiamets (1915-1933)

Sindicat Agrícola i Caixa Rural d'Estalvis i Préstecs del Priorat,
Cornudella (1927-1933)

Ateneu Bisbalenc, Bisbal de Falset (1929-1933)

Sindicat Agrícola Social de Masroig (1931-1933)

Cambra Agrícola de Falset (1933)

Sindicat Agrícola de Falset (1933)

Tarragonès:

Sindicat Agrícola Catòlic de Bonastre (1931-1933)

Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Constantí (1931-1933)

Illes Balears

Caixa Rural de Sant Joan de Mallorca (1911-1919)

Altres províncies

Sindicat Agrícola de Viver, Castelló de la Plana (1921-1923)

Amics de Fraga (1931)

Estranger

Union de Transitaires de Cérbère (1931)

Font: Elaboració pròpia a partir dels anuaris de l'IACSI (1905-1933). Entre parèntesi consten els anuaris en què les associacions hi figuren inscrites.

APÈNDIX 7

ASSOCIACIONS ADHERIDES A LA FEDERACIÓ AGRÍCOLA CATALANO-BALEAR (1899-1921)

Província de Barcelona

Alt Penedès:

- Centre Agrícola del Penedès, Vilafranca del Penedès (1899)
- Cambra Agrícola del Penedès, Vilafranca del Penedès (1899)
- Centre Agrícola del Pla del Penedès (1899)
- Sindicat Agrícola del Pla del Penedès (1899)
- Centre Agrícola de Gelida (1903)
- Gremi d'Agricultors d'Avinyonet, les Gunyoles (1904)
- Societat de Torrelles de Foix¹ (1904)
- Cambra Agrícola de l'Anoia, Sant Sadurní d'Anoia (1905)²
- Nou Sindicat Agrícola del Penedès, Sant Pere de Riudebitlles (1905)
- Centre Agrícola de Sant Sadurní d'Anoia (1905)
- Primitiva Zona Granífuga del Pla del Penedès (1905)

Anoia:

- Societat de Sant Isidre d'Igualada (1905)

¹ Fins a l'any 1909, consta com a Societat de Sant Isidre de Torrelles de Foix.

² L'any 1918 es creà (o bé reconstituí) una nova Cambra Agrícola de l'Anoia, domiciliada a Sant Sadurní d'Anoia, que també s'adherí a la FACB.

Societat de Sant Isidre d'Òdena (1905)
 Societat Cooperativa per a l'elaboració d'alcohols vínics del
 districte d'Igualada (1907)
 Cambra Agrícola d'Igualada (1907)
 Sindicat Agrícola del Bruc (1916)
 Sindicat Agrícola de Piera (1916)

Bages:

Unió Agrícola de Manresa i sa comarca (1899)
 Gremi d'Agricultors de Manresa (1901)
 Gremi Agrícola i Germandat de Sant Salvador de Guardiola
 (1903)
 Cooperativa Agrícola de Sant Fruitós de Bages (1904)
 Gremi d'Agricultors de Sant Fruitós de Bages (1904)
 Gremi d'Agricultors de Súria (1905)
 Cambra Agrícola del Pla de Bages, Manresa (1905)
 Subdelegació de l'IACSI a Artés (1905)
 Lliga de Defensa de l'Arbre Fruiter, Moià (1907)
 Sindicat Agrícola de Sallent (1910)
 Sindicat Agrícola de Santpedor (1910)
 Sindicat Agrícola de Balsareny (1917)

Baix Llobregat:

Cambra Agrícola del Baix Llobregat, Sant Feliu de Llobregat
 (1904)
 Lliga d'Agricultors i Industrials de Martorell (1904)
 Germandat de Sant Isidre Llaurador de Sant Andreu de la
 Barca (1904)
 Sindicat Agrícola "La Pagesia" de Sant Andreu de la Barca
 (1906)
 Societat de Sant Isidre de Sant Vicenç dels Horts (1904)
 Sindicat Agrícola del Prat de Llobregat (1907)
 Sindicat Agrícola i Caixa Rural d'Estalvis i Préstecs de Sant Boi
 de Llobregat³(1909)
 Unió Agrícola Cooperativa Martorellenca (1909)

³ L'any 1909 s'incorpora a la FACB com a Sindicat Agrícola de Sant Boi de Llobregat.

Sindicat Agrícola d'Olesa de Montserrat (1910)
Sindicat Agrícola d'Esparreguera (1911)
Unió Agrícola del Pla de Llobregat, Viladecans⁴ (1916)
Societat Unió Agrícola de Martorell (1916)
Sindicat Agrícola de Sant Climent de Llobregat (1917)
Sindicat Agrícola "Lo Llobregat" (1917)

Barcelonès:

Institut Agrícola Català de Sant Isidre (1899)
Cambra Agrícola de Catalunya (1899)
Secció d'Agricultura de l'Ateneu Barcelonès (1899)
Societat Nacional d'Avicultura Espanyola (1900)
Secció d'Agricultura del Foment del Treball Nacional, Barcelona
(1903)
Cercle de Propietaris i de Protecció Mútua de Gràcia⁵ (1904)
Institut Agrícola de Sant Andreu de Palomar (1904)
Societat Agrícola de Sant Isidre de Sants (1904)
Amics de la Festa de l'Arbre de Barcelona (1904)
Centre Econòmic, Agrícola i Industrial de l'Hospitalet de
Llobregat (1904)
Gremi d'Agricultors de Sant Joan d'Horta (1905)
Societat Protectora d'Animals i Plantes, Barcelona (1906)
La Protectora Agrícola de Santa Coloma de Gramenet (1906)
Càtedra "Pere-Grau" dels Estudis Universitaris Catalans
(1906)
Societat Catalana d'Horticultura (1906)
Càtedra d'Agricultura de l'Escola de Mestres de Barcelona
(1907)
Foment de la Sericicultura Espanyola (1908)
Societat Espanyola d'Apicultura (1908)
Cambra Agrícola Pràctica Experimental d'Horta (1909)
Societat Agrícola Experimental de Sant Joan d'Horta (1910)
Sindicat Agrícola Unió de Vinyaters de Catalunya (1911)

⁴ Inicialment tenia la seu a l'Hospitalet de Llobregat (Arxiu de la Delegació del Govern espanyol a Catalunya, Fons d'Associacions, exp. 7082).

⁵ També apareix com a Lliga de Propietaris de Gràcia.

Societat per al Foment del Cavall Nacional de Tir Lleuger
(1912)

Associació Agrícola de Badalona (1916)

Sindicat Agrícola de Cornellà de Llobregat (1917)

Foment Nacional d'Horticultura, Barcelona (1917)

Mutual Agrària, Barcelona (1917)

Casa Agrària, Barcelona (1918)

Sindicat Avícola de Catalunya (1919)

Berguedà:

Unió Agrícola de Casserres (1908)⁶

Garraf:

Subdelegació de l'IACSI a Vilanova i la Geltrú (1899)

Lliga de Productors de Vilanova i la Geltrú (1899)

L'Agrícola de Sitges (1903)

Societat de Treballadors Agrícoles d'Olivella (1905)

Centre Agrícola de Sant Pere de Ribes (1906)

Sindicat Agrícola de Vilanova i la Geltrú (1907)

Maresme:

Sindicat Agrícola Cooperativa de producció i venda d'Alella
(1907)

Centre d'Agricultors de Mataró i sa comarca (1907)

Sindicat Agrícola Alella Vinícola (1907)

Cambra Agrícola d'Arenys de Mar (1908)

Sindicat Agrícola de Pineda (1916)

Sindicat Agrícola de Mataró i el Litoral (1917)

Sindicat Agrícola de Tiana (1917)

Sindicat Agrícola del Masnou (1918)

Sindicat Agrícola de Premià de Mar (1920)⁷

Osona:

Cambra Agrícola Ausetana, Vic (1903)

Societat Crèdit Agrícola de Manlleu (1904)

⁶ Creada l'any 1907, va participar en el Congrés Agrícola de Vic (1908).

⁷ Té representants al Congrés Agrícola de Lleida (1920).

Vallès Occ.:

- Subdelegació de l'IACSI a Terrassa (1902)
- Societat Agrícola de Castellbisbal (1904)
- Gremi de Pagesos de Sabadell (1905)
- Lliga de Propietaris de Sabadell (1905)
- Cambra Agrícola de Sabadell (1905)
- Cambra Agrícola de Rubí (1906)
- Gremi d'Agricultors de Sant Quirze de Terrassa (1908)
- Nou Gremi de Colliters, Jornalers i Llauradors de Sabadell (1910)
- Gremi d'Agricultors de Terrassa (1910)
- Societat Agrícola de Castellar del Vallès (1910)
- Sindicat Agrícola de Sant Cugat del Vallès (1916)
- Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Sant Cugat del Vallès (1916)
- Sindicat Agrícola de Castellbisbal (1916)
- Sindicat Agrícola de Montcada (1917)
- Sindicat Agrícola de Ripollet⁸ (1917)
- Gremi d'Agricultors de Sentmenat (1917)
- Gremi d'Agricultors de Barberà del Vallès (1917)
- Sindicat Agrícola de Santa Perpètua de Mogoda (1917)
- Sindicat Agrícola de Regants del riu Ripoll (1917)
- Sindicat Agrícola Cooperatiu de Sabadell (1917)

Vallès Or.:

- Associació de Propietaris Rurals del Vallès, Granollers (1899)
- Cambra Agrícola del Vallès, Granollers (1902)
- Sindicat Agrícola Cooperatiu de Caldes de Montbui (1902)
- Delegació de la Cambra Agrícola del Vallès a Caldes de Montbui (1904)
- Secció d'Agricultura de l'Ateneu Feliuà de Sant Feliu de Codines (1904)
- Germandat de Sant Isidre de Montornès (1905)
- Sindicat Agrícola de Mollet del Vallès (1910)
- Sindicat Agrícola de Caldes de Montbui (1916)

⁸ Des del 1918, Sindicat Agrícola Cooperatiu de Ripollet.

Província de Girona***Alt Empordà:***

- Subdelegació de l'IACSI a Figueres (1899)
- Cambra Agrícola de l'Empordà, Figueres (1901)
- Associació de Sant Isidre de Ventalló (1904)
- Sindicat Agrícola de la Garrotxa, Lladó (1905)
- Gremi d'Agricultors de Castelló d'Empúries (1907)
- Sindicat Agrícola de Llançà (1910)
- Sindicat Agrícola de Sant Miquel de Fluvià (1911)
- Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Palau Saverdera (1916)

Baix Empordà:

- Sucursal de la Cambra Agrícola de l'Empordà a Palafrugell (1903)
- Sindicat Agrícola Arrosser de l'Empordà, Pals (1905)
- Subdelegació de l'IACSI a la Bisbal (1906)
- Sindicat Agrícola de la Bisbal (1909)

Cerdanya:

- Centre Agrícola Mercantil de Puigcerdà (1899)
- Cercle Agrícola de Puigcerdà (1899)
- Cambra Agrícola de la Cerdanya, Puigcerdà (1902)
- Cercle Agrícola de Llívia (1904)

Garrotxa:

- Sindicat Agrícola d'Olot i sa comarca (1903)

Gironès:

- Foment de la Indústria, el Comerç i la Propietat de Girona (1899)
- Gremi d'Agricultors de Salt (1903)
- Sindicat Agrícola de Sant Gregori (1903)
- Sucursal de la Cambra Agrícola de l'Empordà a Llagostera (1903)
- Sindicat Agrícola de Caçà de la Selva (1907)
- Sindicat Agrícola de la Selva, Llagostera (1908)
- Sindicat Agrícola de Girona (1909)

Associació de Propietaris Surers de Girona (1909)

Pla de l'Estany:

Societat de Sant Isidre de Parets d'Empordà, Vilademuls (1904)
Sindicat Agrícola de Banyoles i sa comarca (1921)⁹

Selva:

Cambra Agrícola de la Cellera (1899)
Sucursal de la Cambra Agrícola de l'Empordà a Hostalric (1904)
Centre Agrícola de Maçanet de la Selva (1904)
Centre Agrícola de Martorell de la Selva (1904)
Subdelegació de la Cambra Agrícola de l'Empordà a Santa Coloma de Farners (1905)
Sindicat Agrícola de Lloret de Mar (1906)
Subdelegació de l'IACSI a Santa Coloma de Farners (1907)
Sindicat Agrícola de Blanes (1909)
Sindicat Agrícola de Santa Coloma de Farners (1911)

Província de Lleida

Garrigues:

Societat Agrícola de l'Espluga Calba (1904)
Cambra Agrícola de l'Albí (1909)
Sindicat Agrícola de la Granadella (1909)
Sindicat Agrícola de l'Espluga Calba (1910)
Foment Agrícola de Torregrossa (1917)
Sindicat Agrícola de Sant Isidre de la Floresta (1917)
Sindicat Agrícola de Juneda (1917)

Noguera:

Comunitat de Regants d'Albesa (1904)
Sindicat Agrícola de Balaguer i sa comarca (1907)
L'Agricultura Cooperativa de Baldomar (1909)

⁹ Organitza el Congrés de la FACB a Banyoles (1921).

Pallars Jussà:

Sindicat Agrícola de la Conca de Tremp i Pallars, Tremp
(1904)

Pla d'Urgell:

Casino Agrícola de Linyola (1904)

Sindicat Agrícola general de Regants d'Urgell¹⁰, Mollerussa
(1904)

Sindicat Agrícola i Caixa d'Estalvis de Palau d'Anglesola
(1904)

"La Unió Agrícola" de Linyola (1908)

Sindicat Agrícola d'Ivars d'Urgell (1916)

Segarra:

Societat Granyenenca de Granyena (1900)

Centre Agrícola i Comercial de la Segarra, Cervera (1903)

Cambrà Agrícola de Granyena (1903)

Cambrà Agrícola de la Segarra i l'Urgell, Cervera (1905)

Cercle Catòlic Agrícola de Sanaüja (1905)

Sindicat Agrícola de Guissona i sa comarca (1909)

Sindicat Agrícola de Torà (1917)

Segrià:

Cambrà Agrícola de Lleida (1899)¹¹

Solsonès:

Cambrà Agrícola de Solsona (1912)

Urgell:

Cambrà Agrícola de Maldà (1899)

Societat d'Agricultors dels Omells de Na Gaia (1904)

Societat Agrícola de Belianes (1904)

Subdelegació de l'IACSI a Tàrrrega (1906)

Centre Agrícola de Belianes (1909)

¹⁰ Fins a l'any 1909 consta com a Sindicat Agrícola del Canal de Regs d'Urgell.

¹¹ Refundada l'any 1917 pel baró de Casa Fleix, de nou s'adherí a la FACB.

Foment de Sant Martí de Maldà (1909)

Província de Tarragona

Alt Camp:

Societat Agrícola de Valls (1900)
 Lliga de Contribuents de Valls (1902)¹²
 Gremi d'Agricultors i Productors de Valls (1904)
 Protecció Agrícola de Puigpelat (1904)
 Societat d'Agricultors de Rodonyà (1904)
 Unió Agrícola d'Alió (1904)
 Subdelegació de l'IACSI a Valls (1904)
 Unió Agrícola de Valls (1904)
 Cambra Agrícola "La Seixantena", Valls (1907)
 Centre Agrícola de Vila-rodona (1907)
 Societat Agrícola de Vila-rodona (1908)
 Sindicat Agrícola del Pla de Cabra (1910)
 Gremi de Pagesos de Valls (1910)
 Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Cabra del Camp (1916)
 Sindicat Agrícola de Vallmoll (1918)

Baix Camp:

Associació Agrícola de Reus (1899)
 Cambra Agrícola de Reus i sa comarca (1900)
 Sindicat Agrícola de Cambrils i Caixa Rural d'Estalvis i Préstecs (1903)
 Societat d'Agricultors d'Alforja (1904)
 Societat Agrícola de la Selva del Camp (1904)
 Junta Municipal Agrícola de Montbrí de Tarragona (1909)
 Sindicat Agrícola de Mont-roig del Camp (1909)
 Sindicat Agrícola de Maspujols (1910)
 Foment Agrícola de Mont-roig del Camp (1910)
 La Protectora Agrícola de Riudoms (1916)

¹² La Lliga de Contribuents de Valls exposa "*que haventse constituït en dita ciutat una Cambra Agrícola y havent disminuït per lo tant la Secció d'Agricultura de dita Lliga, se donava de baixa de la Federació*" (FACB: acta de la sessió del 2.1.1907, Rev. de l'IACSI, 5.2.1907)

Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Sant Andreu de la Selva del Camp (1917)
Gremi de Pagesos d'Alforja (1917)

Baix Ebre:

Cambrà Agrícola de Tortosa i sa comarca (1899)
Sindicat Agrícola de Tortosa (1909)
Sindicat Agrícola del Perelló (1909)
Sindicat Agrícola de la Cava, Tortosa (1909)
Sindicat Agrícola de Jesús, Tortosa (1909)
Sindicat Agrícola de Santiago, Tortosa (1909)
Sindicat Agrícola de Roquetes (1909)
Sindicat Agrícola del Patronat Catòlic, Tortosa (1909)
Sindicat "La Rama de Olivo" de Tortosa (1913)

Baix Penedès:

Associació d'Agricultors de l'Arboç (1899)
Cambrà Agrícola del Vendrell (1901)
Casino Agrícola de l'Arboç (1905)
Sindicat Agrícola del Vendrell (1906)

Conca de Barberà:

Societat de Treballadors Agrícoles de Solivella (1904)
Cambrà Agrícola de Montblanc i la Conca (1905)
Associació Catalanista "Clam" de l'Espluga de Francolí (1905)
Sindicat Agrícola i Caixa Rural de l'Espluga de Francolí¹³ (1907)
Sindicat Agrícola Catòlic de Santa Coloma de Queralt (1908)
Cambrà Agrícola de l'Espluga de Francolí (1910)
Sindicat Agrícola de Vimbodí (1910)
Federació Agrícola de la Conca de Barberà (1916)
Sindicat Agrícola de Viticultors de Sarral (1916)

¹³ Fins al 1909 consta com a Caixa Rural d'Estalvis i Préstecs de l'Espluga de Francolí.

Priorat:

- Centre Agrícola de Porrera (1904)
- Cambra Agrícola del Priorat, Falset (1905)
- Sindicat Agrícola i Caixa Rural d'Estalvis i Préstecs del Priorat, Cornudella de Montsant (1908)
- Societat Agrícola de Cabassers¹⁴ (1910)
- Sindicat Vinícola del Baix Priorat, Marçà (1916)
- Sindicat Agrícola Social dels Guiamets (1916)
- Societat "Margalef Agrícol", Margalef (1917)
- Sindicat Agrícola de Bellmunt (1917)
- Sindicat Agrícola "La Renaixença", la Vilella Baixa (1917)
- Sindicat Agrícola de Marçà (1918)

Ribera d'Ebre:

- Centre Agrícola de Móra la Nova (1905)

Tarragonès:

- Cambra Agrícola provincial de Tarragona (1899)
- Societat Agrícola i de Socors Mutus de Constantí (1903)
- Sindicat Agrícola "La Enfermeria" de Tarragona (1909)
- Cooperativa de Consum i Crèdit de Vilallonga del Camp (1916)
- Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Constantí (1916)
- Sindicat Agrícola de la Pobla de Mafumet (1917)
- Sindicat Agrícola de Vila-seca (1918)

Terra Alta:

- Subdelegació de l'IACSI a Horta (1904)
- Centre Agrícola de Vilalba (1911)

Illes Balears:

- Subdelegació de l'IACSI a Maó (1899)
- Cambra Agrícola Balear, Palma de Mallorca (1899)
- Sindicat Agrícola de Manacor (1903)
- Cambra Agrícola de Felanitx (1907)
- Societat d'Agricultors d'Eivissa (1907)

¹⁴ Des del 1918, apareix com a Sindicat Agrícola "Cabassers Agrícol".

Cambrà Agrícola d'Eivissa (1908)

Sindicat Agrícola de Mallorca, Palma de Mallorca (1909)

Cambrà Agrícola de Menorca, Maó (1916)

Font: Elaboració pròpia a partir dels anuaris de l'IACSI (1906-1909), de les actes de les reunions i dels congressos de la FACB, i, per les entitats de la província de Barcelona, també els expedients del Fons d'Associacions de l'Arxiu de la Delegació del Govern espanyol a Catalunya. Entre parèntesi, es dona l'any d'adhesió o bé la primera data que es té notícia de la seva pertinença a la FACB.

APÈNDIX 8

CONGRESSOS DE LA FEDERACIÓ AGRÍCOLA
CATALANO-BALEAR (1898-1923)

Núm.	Localitat	Comarca	Dates	Entitats organitzadores*	Ponències
I	Sant Sadurní d'Anoia	Alt Penedès	19 maig 1898	Centre Agrícola del Penedès	1. Nomenclatura y sinonimia de las variedades de vinifera cultivadas y recomendables para la región; 2. Labores culturales: su pulcritud y simplificación. Viñas espesas y viñas á bancals. Siembras entre las cepas; sus efectos; 3. Viñas cloróticas. Causas. Corrección. Remedios. Cuidados; 4. Raquitismo. Manera de prevenirlo. Medios para corregirlo. Raquitismo incurable. Podridura blanca en las raíces. Reingerto radicular; 5. Ingerto. Afinidad. Fertilidad y robustez. Épocas del ingerto. Cuidados del ingerto. Ingertos de escudete; 6. Corrimiento antiguo de las uvas. Su corrección por la poda. Plantas sujetas á la afección. El injerto como atenuante de ella. Incisión anular. Elección de plantas que no sufran corrimiento. Observaciones sobre las nuevas variedades de vinifera propias del país que no sufran corrimiento; 7. Corrimiento debido á la antracnosis. Aspecto de las viñas atacadas. Caída de los granos. Efectos del azufre y del sulfato de cobre. Embadurnados de ácido sulfúrico y agua sobre los troncos, sarmientos y yemas de la vid; 8. Acuerdos que tienden á favorecer la viticultura en su lucha contra las enfermedades actuales y en previsión de las que puedan presentarse. Vigilancia de la aparición del black rot.
II	Reus	Baix Camp	21 i 22 maig 1899	Associació Agrícola de Reus i sa comarca Lliga d'Agricultors de la província de Tarragona	1. Adaptació dels ceps de classes americanas, híbrids d'entre ells ó híbrids americans-europeus; á las diferentes classes de terra, y sa afinitat al empelt ab los ceps del país; 2. Sistemas recomanables de preparació del terreno de plantació y de successius cultius; 3. Adops per la vinya: sa confecció y maneres d'aplicarlos; 4. Lluyta contra la cochylis (cuch del rahim); medis pera combatre la plaga.
III	Lleida	Segrià	13 maig 1900	Cambra Agrícola de Lleida	1. Joaquim Aguilera: Abonos; 2. Salvador Castelló: Ventajas é importancia de la cría industrial de las aves de corral; 3. Ignasi Girona Vilanova: Mejores procedimientos de engorde del ganado; 4. Marc Mir: Ventajas y modo de repoblar los viñedos floxerados con viña americana; 5. Hermenegildo Gortá: Maquinaria agrícola; 6. Jacinto de Pitarque: Modo de obtener buenos trigos por medio de los apropiados abonos y cultivos; y especialmente de la selección de la semilla; 7. Esteve Lamotte: Aceites y olivos (llegida pel secretari del congrés per indisposició del ponent de Tortosa); 8. Marquès de Camps: Impuestos.

IV	Figueres	Alt Empordà	4, 5 i 6 maig 1901	Cambra Agrícola de l'Empordà Subdelegació de l'IACSI a Figueres	1. Joan Arderius: <i>Ganaderia</i> ; 2. Manuel Raventós: <i>Fabricación de vinos</i> ; 3. Marc Mir: <i>Crisis vinícola española</i> ; 4. Teodor Creus: <i>Sindicatos Agrícolas</i> ; 5. Fulgencio Vila: <i>Riegos</i> (la ponència havia estat encarregada a Hermenegildo Gorria, el qual no va poder assistir-hi); 6. Josep Anglada: <i>Elaboración de aceites de oliva</i> ; 7. Josep M. Vidal de Llobatera: <i>Cuestión corcho-taponera</i> .
V	Palma de Mallorca	Mallorca	31 maig i 1 i 2 juny 1902	Cambra Agrícola Balear	1. Marc Mir: <i>Viticultura americana</i> ; 2. Josep Zuheta: <i>Cereales: su cultivo, importancia de la selección en las siembras</i> (per absència del ponent, el treball fou llegit per Joaquim Aguilera); 3. Marquès de Camps: <i>Acéite: cultivo de olivos y fabricación de productos</i> ; 4. Pere Martínez: <i>Catastro</i> ; 5. Antoni Bosch: <i>Cría, engorde y enfermedades más usuales del cerdo en Mallorca</i> ; 6. Joan Munar: <i>Política sanitaria rural</i> .
VI	Manresa	Bages	7, 8 i 9 juny 1903	Gremi d'Agricultors de Manresa	1. Marquès de Camps: <i>Concerts econòmics y reformas tributarias</i> ; 2. Ignasi Girona: <i>Vinificación</i> ; 3. Jacinto de Pitarque: <i>Medis d'aumentar el rendiment dels cereals, tant al secà com al regadiu</i> ; 4. Leocadi Soler i March: <i>Agremiació de la classe agrícola</i> ; 5. Isidor Aguiló: <i>Verola de les oliveres</i> (ponència no inclosa al qüestionari previ); 6. Maurici Catllà: <i>Cultiu de les anomenades tardanias</i> ; 7. Joaquim Soler Arolas: <i>Ensenyansa agrícola</i> .
VII	Vendrell	Baix Penedès	22 i 23 maig 1904	Cambra Agrícola del Vendrell	1. <i>Beneficjos que puede reportar la cria ó recría del ganado á la agricultura y, por tanto, á la viticultura</i> ; 2. <i>Avicultura práctica. Beneficjos de la avicultura en la economía doméstica de las casas de payés</i> ; 3. <i>Contratiempos materiales con que se ha de luchar en la reconstitución de la viña sobre cepas americanas</i> ; 4. <i>Contratiempos morales con que se encuentra la agricultura delante de las tributaciones que se le imponen</i> ; 5. <i>La destilación de los alcoholes en sus relaciones con la viticultura y competencia que á los vinos puedan hacer productos no procedentes de la cepa</i> ; 6. <i>Medios de fomentar las salidas de los productos de la tierra</i> .
VIII	Cervera	Segarra	11 i 12 juny 1905	Cambra Agrícola de la Segarra i l'Urgell	1. Maria Valles i Vallès: <i>Cultiu del atmetller com a medi d'explotació de terrenos incultes y de secà</i> ; 2. Antoni Marquès: <i>Cultiu de la morera y cria de cuchs de seda</i> ; 3. Rafael Mir i Deàs (director del <i>Resumen de Agricultura</i>): <i>Cultiu de la vinya y diferents modos d'abonar-la</i> ; 4. Josep Soler: <i>Cultiu dels cereals, sos abonos y en especial el Sistema Solari</i> ; 5. Hermenegildo Gorria (director de l'Escola Provincial d'Agricultura de Barcelona): <i>Rechs y utilització d'aigües para l'agricultura</i> ; 6. Ramon Llobet: <i>Estudi econòmic del tabach de pols</i> ; 7. Isidor Aguiló: <i>Defensa contra las pedregadas</i> (ponència fora del qüestionari previ).

IX	Olot	Garrotxa	17, 18 i 19 juny 1906		<p>1. Marqués de Camps: <i>Ramaderia</i>; 2. Tomás Pujol: <i>Ramaderia</i>; 3. Ramon de Casanova: <i>Explotació forestal</i>; 4. Josep Viquer: <i>Propietat rústica</i>; 5. Teodor Creus: <i>Associació agrícola</i>; 6. Josep Zulueta: <i>Adobs químics</i>; 7. Francesc Albó: <i>Crèdit agrícola</i>.</p>
X	Manacor	Mallorca	25, 26 i 27 maig 1907	Sindicat Agrícola de Manacor	<p>1. Bartomeu Amengual: <i>Consideracions generals sobre els arbres fruyters. Ventatjes del cultiu arbutiu donades les condicions climatològiques d'Espanya</i>; 2. Pedro Estelrich: <i>Estudio de los árboles de hueso: albaricoquero, almendro, cerezo, ciruelo y melocotonero. Medios de conservar sus frutos por la desecación</i>; 3. Juan Obrador: <i>Estudio del acerolo, nispero de España, peral y manzano. Medios de conservar sus frutos</i>; 4. Llorenç Caldentey i Bartomeu Bonet: <i>Estudi de la figuera y del garrover. Industria a que poden donar lloch els seus fruits</i>; 5. Claudi Oliveras: <i>Fruits que's poden dedicar a la destilació</i>; 6. Gabriel Ribot: <i>Fruits para fabricació de pulpa, aubercocchs, aubercocquer, citreer, presseguer y prunera</i>; 8. Andrés Massanet: <i>Necesidad de atender á la perfecta alimentación del ganado. Importancia que para ella tienen los cultivos arbóreos y empleo, al efecto, de los frutos y residuos de los mismos. Importancia que tienen los referidos cultivos en la Isla de Mallorca: higuera y algarrobo</i>; 9. Joan Rosselló: <i>Industries rurals relacionades ab el cultiu dels arbres en aquesta Illa</i>; 10. Joan Àngel Genís: <i>Importancia de la presentació dels fruits: embalatjes y medis de transport</i>; 11. Josep M. Barnadas: <i>Necessitat y conveniencia de constituir Sindicats de producció y venda en la explotació dels cultius arboreescens a fi de lograr pera'ls mateixos vida econòmica e independent</i>.</p>
XI	Vic	Osona	7, 8 i 9 juny 1908	Cambra Agrícola Ausetana	<p>1. Josep Zulueta i Gomis (agricultor i diputat a Corts): <i>Medis pera que la cria del bestiar sia lucrativa</i>; 2. Joan Arderius (veterinari de Figueres i professor de la Càtedra Agrícola Pere Grau dels Estudis Universitaris Catalans): <i>Bestiar de peu rodó</i>; 3. Josep M. Bofill (Patronat de la Granja Agrícola de Sant Julià de Vilatorrada): <i>Bestiar porquí</i>; 4. Josep M. Masó i Escubós (agricultor): <i>Remugants</i>; 5. Francesc X. Tobella (perit agrònom i director de <i>L'Art del Pagès</i>): <i>Estables, menjadores y jassos</i>; 6. Ignasi Girona (agricultor i diputat a Corts): <i>Engreix del bestiar</i>; 7. Felix Sala (veterinari de Vic) i Jaume Thos (veterinari de Tona): <i>Higiene pública aplicada als animals domèstics</i>; 8. Josep Poquet (agricultor): <i>Cultius de la Plana de Vic y conveniencia d'estendre més el cultiu de les plantes forratgeres</i>.</p>

XII	Tarragona	Tarragonès	30 i 31 maig i 1 juny 1909	Consell provincial d'Agricultura i Ramaderia Cambra Agrícola Oficial de la província de Tarragona	<p>1. Josep Zulueta i Gomis (propietari, advocat, diputat a Corts per Vilafranca del Penedès); <i>Associacions agrícoles en general, especialment les de crèdit</i>; 2. Manuel Raventós i Domènech (president de l'IACSI, diputat a Corts per Valls – Montblanc); <i>Elaboració i col·locació o aprofitament en venda dels vins. Mètodes pràctics d'obtenirlos, dependents a) del Estat. b) dels agricultors o iniciativa particular</i>; 3. Josep M. Barnadas (secretari general del Sindicat agrícola "Alella Vinícola"); <i>Sindicats d'elaboració i venda de productes agrícoles, especialment vins</i>; 4. Joan Salat (elaborador i refinador d'olis d'oliva); <i>Elaboració i col·locació o aprofitament en venda dels olis</i>; 5. Manuel Ferrer i Jover (advocat i propietari, vicepresident del Sindicat agrícola de crèdit i caixa rural de descomptes i préstecs de Cornudella); <i>Elaboració i col·locació dels productes agrícoles en general –excepte vins i olis– principalment de l'avellanà</i>; 6a. Ignasi Batlle (advocat i propietari, de la Cambra Agrícola Oficial de la província de Tarragona i del Consell d'Agricultura i Ramaderia de la mateixa); <i>Producció i circumstàncies en que's desenrotlla l'Agricultura al Camp de Tarragona</i>; 6b. Josep Barceló i Martí (veterinari de Sarrà); <i>Producció i circumstàncies en que's desenrotlla l'Indústria Pecuària al Camp de Tarragona</i>.</p>
XIII	Tàrraga	Urgell	15 i 16 maig 1910		<p>Conferència inaugural: Francesc Novellas (professor de la Càtedra Agrícola Pere Grau); <i>Elaboració refinació y comerç dels olis</i>; 1. Francesc X. Rubies i Valls; <i>Producció i col·locació o aprofitament dels cereals y farratjes al Urgell y la Segarra</i>; 2. Ignasi Fages i Climent; <i>Producció y col·locació o aprofitament dels farratges a l'Empordà</i>; 3. Mateu Carbonell i Bonet; <i>Producció y circumstàncies en que's desenrotlla l'agricultura a la Segarra</i>; 4. Ignasi Girona i Vilanova; <i>Producció i circumstàncies en que's desenrotlla l'agricultura al Urgell</i>.</p>
XIV	Girona	Gironès	16, 17 i 18 juny 1911	Associació de Propietaris Sursers de Girona Sindicat Agrícola de Girona	<p>1. Marquès de Camps (expresident de la FACB, de l'IACSI i propietari-agricultor); <i>Boscos en general. Constitució econòmica dels boscos</i>; 2. Joan Torrent (propietari-agricultor i publicista); <i>Producció del suro</i>; 3. Josep Noguera (president de l'Associació de Propietaris Sursers de Girona); <i>Millorament del suro</i>; 4. Narcís Vilaseca i Remilans (diputat provincial de Girona i propietari-agricultor); <i>Arbres de ribera</i>; 5. Tomàs de Cendra (propietari); <i>Castanyer i avellaner</i>; 6. Lluís Pons i Tusquets (tresorer de l'IACSI i propietari); <i>Pastoreig en els boscos</i>.</p>

XV	Eivissa	Eivissa	26 i 27 maig 1912	Cambra Agrícola d'Eivissa	Tema general: <i>Empleu racional dels adobs</i> . 1. Jaume Riera (propietàri): <i>Terreny, cultius y bestiar en la illa de Ibiza</i> ; 2. Bartomeu Rosselló (propietàri i publicista): <i>Producció y aplicació dels adobs orgànics, especialment dels fems, en la illa de Ibiza</i> ; 3. Bartomeu Ramon Campmany (director del Museu Arqueològic, propietari i publicista): <i>Aplicació dels adobs químics pera obtenir el major rendiment possible</i> ; 4. Jaume Raventós (director del Laboratori químic de l'IACS): <i>Algunes orientacions modernes que poden canviar les actuals maneres de abonar</i> .
XVI	Igualada	Anoia	11 i 12 maig 1913	Cambra Agrícola d'Igualada i sa comarca	1. Josep Morera i Mestre (propietàri i advocat): <i>Associació agrícola en general</i> ; 2. Josep M. Barmadas (secretari del Sindicat "Alella Vinícola" i administrador general de la Unió de Vinyaters de Catalunya): <i>Associació basada en la cooperació</i> ; Joan Ribba (secretari del Sindicat Agrícola de Cambrils): <i>Associació basada en la mutualitat</i> .
XVII	Tortosa	Baix Ebre	25 i 26 juliol 1914	Cambra Agrícola de Tortosa	Tema general: <i>Olis d'oliva</i> . 1. Agustí Martí Forcadell (propietàri, de Freginals): <i>Cultiu de la olivera</i> ; Raimon Ferré (propietàri i metge, de Santa Bàrbara): <i>Malalties de l'olivera i tractament</i> ; Josep Via Raventós (propietàri i agricultor, de Tortosa): <i>Elaboració dels olis</i> ; Joaquin Bedós (comerciant d'olis, de Tortosa): <i>Comerç i exportació</i> ; Primitiu Ayuso (president de la Cambra Agrícola de Tortosa): <i>La sofisticació dels olis d'oliva</i> .
XVIII	Balaguer	Noguera	23 i 24 maig 1915	Sindicat Agrícola de Balaguer i sa comarca	1. Rvd. P. Roig (escolapi de Balaguer): <i>Ensenyança agrícola a la Escola</i> ; Josep Poch de Feliu: <i>Importància de la vaca lletera en la regió d'Urgell</i> ; Pere M. Rossell i Vila: <i>Alimentació de les vaques</i> ; Josep Huguet i Arrufat: <i>Higiene de la vaca i de la vaqueria</i> ; Ferran Zulueta: <i>Associació i Cooperació (Llieteries)</i> .
XIX	Santa Coloma de Farners	Selva	11 i 12 juny 1916	Sindicat Agrícola de Santa Coloma de Farners	1. Narcís Zaragoza (propietàri i perit agrícola): <i>Cultiu de l'arbre surer, de les suredes i de la indústria surera</i> ; 2. Josep M. Iglésias (licenciat en Ciències Químiques i propietari): <i>Del castanyer i ses aplicacions</i> ; 3. Esteve Rocafort (propietàri i perit agrícola): <i>Cultius principals de la comarca en els conreus</i> ; 4a. Joan Pelàch (propietàri-agricultor): <i>Explotació i plantació de l'avellaner com a arbre fruiter</i> ; 4b. Josep M. Font (propietàri-agricultor): <i>Cultiu i recollecció de l'avellaner com a arbre fruiter</i> ; 5. Rafael Bastier (propietàri i exvicepresident de l'IACS): <i>Cultiu i explotació del pi</i> .
XX	Maó	Menorca	27, 28 i 29 maig 1917	Cambra Agrícola de Menorca	1. Pere Mir i Mir (president de la Cambra Agrícola de Menorca): <i>L'aparceia a Menorca. Modificacions que convé introduir en el explotat contracte</i> ; 2. Josep M. Valls (director de l'Escola Superior d'Agricultura de la Diputació de Barcelona): <i>Els segurs en agricultura</i> ; 3. Miquel Gomila Jover (secretari de la Cambra Agrícola de Menorca i professor veterinari): <i>La remaderia és el principal factor de riquesa i benestar social a Menorca</i> .

XXI	Mataró	Maresme	19, 20 i 21 maig 1918		1. Pere J. Girona (professor de l'Escola Superior d'Agricultura): <i>Col·laboració popular als estudis d'economia agrícola</i> ; 2a. Jaume Nonell i Comas (enginyer agrònom): <i>Hortes. Estudi agronòmic</i> ; 2b. Josep Rovira i Rovira (propietari-agricultor, president del Sindicat Agrícola de Mataró): <i>Hortes. Explotació i exportació; estudi especial de la patata i fruits primerencs</i> ; 2c. Francesc Cabanyes i Prat (advocat, propietari-agricultor): <i>Hortes. Organització econòmic-social de l'horta de la Costa de Llevant</i> .
XXII	Valls	Alt Camp	8, 9 i 10 juny 1919	Cambra Agrícola de Valls	1. Josep Sécúli Roca (veterinari): <i>L'engreix dels porcs com a funció industrial</i> ; 2. August Matons (cap de la Secció d'Arbres Fruïters de la Mancomunitat de Catalunya): <i>Arbres fruiters i llur aprofitament</i> ; 3. Salvador Castelló (director de la Reial Escola d'Avicultura d'Arenys de Mar): <i>Cria d'aviram i de cumills</i> .
XXIII	Lleida	Segrià	23, 24 i 25 maig 1920	Cambra Agrícola provincial de Lleida	1. Baró de Casa Fleix: <i>La tassa dels productes agrícoles</i> ; 2. Jaume Culleré: <i>Aufals</i> ; 3. Josep Giné i Gené: <i>Cultiu d'hortalisses i fruiters</i> ; 4. Josep Daniel Ilop: <i>Indústries derivades d'aquells cultius</i> .
XXIV	Banyoles	Pla de l'Estany	15 i 16 maig 1921	Sindicat Agrícola de Banyoles	1. Vicenç Illa: <i>Cultiu, adobs i comerç d'all</i> ; 2. Joaquim Vayreda: <i>Reconstitució dels oliverars</i> ; 3. Miquel Ordís: <i>Femers</i> ; 4. Joan Vidal: <i>Les malalties dels alls</i> .
XXV	Sant Sadurní d'Anoia	Alt Penedès	4, 5 i 6 juny 1922	Cambra Agrícola de l'Anoia	1. Pere Mir i Rafols: <i>Reconstitució de les vinyes velles</i> ; 2. Manuel Raventós: <i>Elaboració del vi</i> ; 3. Mn. Josep M. Rovira (director de la revista <i>Avenç Agrícola</i>): <i>Venda del vi</i> .
XXVI	Sóller	Mallorca	20 i 21 maig 1923	Sindicat Agrícola Catòlic de Sant Bartomeu (Sóller)	1. Bartomeu Colom Ferrà: <i>Conreu del garrofer</i> ; 2. Jeroni Pous i Roca (pvre.): <i>Conreu del taronger</i> ; 3. Joan Aguiló Garso: <i>Algunes malalties dels tarongers i dels garrofers</i> .

Font: Elaboració pròpia a partir de les actes publicades dels congressos i de les notes de premsa de l'època. En la relació de ponències s'ha respectat la forma en què estaven transcrits en la font utilitzada (fos aquesta en català o en castellà) així com també, en el seu cas, la referència descriptiva del ponent.

* Principals associacions agràries que formen part de la comissió organitzadora del congrés.

ÍNDIX DE NOMS DE PERSONA I ASSOCIACIONS*

A

- Abadal i Calderó, Joaquim d' 114, 123, 127, 166, 245, 257
 Acció Agrícola d'Igualada 209
 Acció Catalana Republicana 177
 Acció Popular Catalana 167, 215, 216, 217, 218
 Acció de Defensa Agrària 258
 Agrícola de Baldomar, L' 143
 Agrícola de Sitges, L' 274
 Agricultors de Vilamalla 66
 Agricultura Cooperativa de Baldomar, L' 277
 Agrupació Agrícola de Tàrraga 269
 Agrupació d'Agricultors de Mataró 101
 Agrupació Catalanista del Vendrell 32
 Aguilà, marquès d'. *Vegeu* Escrivà de Romaní, Joaquim d'
 Aguilera, Joaquim 284, 285
 Aguiló i Cortés, Isidor 285
 Aguiló i Garsot, Joan 289
 Agustí i Trilla, Narcís 210
 Alandí i Canela, Joan 167, 246, 247
 Alba Bonifaz, Santiago 141
 Albert i Despujol, Josep M. d' (baró de Terrades) 251
 Albert i Terrades, Domènec d' 58, 231
 Albí, baró d' (Marià de Montoliu i de Rocabrúna) 34, 240, 242, 254
 Albó, Francesc 286
 Alegre i Roig, Francesc 187
 Alesán i Nogués, Francesc de P. 243
 Alfarràs, marquès d' (Joan Desvalls i Amat) 240, 255
 Alfons XII (Rei d'Espanya) 165
 Allendesalazar y Muñoz, Manuel 149
 Almasqué, Josep 88
 Almenara Alta, duc d' 184
 Almirall, Joan 72, 231
 Alorda, Joaquim 88

* S'exclouen d'aquest índex les referències a l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre. Tampoc hi consten els autors de la bibliografia citada.

- Alòs i de Berenguer, Francesc 58, 231
Alòs i Mateu, Lluís Enric d' (marquès d'Alòs) 244, 257
Alsina i Parellada, Ferran 77, 84, 88, 96
Àlvarez i Lacassaigne, Josep 72, 231
Álvarez del Manzano, Joaquín 120, 122, 123, 125
Àlvarez i Verdaguer, Lluís 95
Amengual, Bartomeu 286
Amics de la Festa de l'Arbre (Barcelona) 273
Amics de Fraga 270
Àngel i Genís, Joan 160, 178, 179, 188, 246, 259, 286
Anglada, Josep 285
Anguera de Sojo, Oriol 215, 217
Aragó, Estanislau 203
Arañó, Claudi 88
Arañó i Arañó, Àngel 114, 245, 258
Arderius, Joan 285, 286
Ardiaca, Lluís 40
Arqué, Crescenci 77
Asociación Agrícola por la Iniciativa Privada de Valladolid 20
Asociación Agrícola de Toledo 121
Asociación de Agricultores de España 21, 109, 122, 127, 180, 216
Asociación de Agricultura de Zaragoza 18
Asociación General de Agricultores de Navarra 20
Asociación General de Ganaderos del Reino 109, 121, 123, 183, 216
Asociación de Ingenieros Agrónomos de España 20
Asociación de Labradores de La Seca (Valladolid) 120
Asociación de Labradores de Toro (Zamora) 120
Asociación de Labradores de Torquemada (Palencia) 120
Asociación de Labradores de Villoldo (Palencia) 120
Asociación de Labradores de Zaragoza 130, 163, 186
Asociación de Olivareros de España 216
Asociación Pecuaria y Forestal de Navarra 20
Asociación de Propietarios de Azuaga (Cáceres) 120
Asociación protectora de intereses agrícolas, comerciales e industriales de Aranjuez 87
Asociación Vinícola de Navarra 20
Associació Agrícola de l'Anoia 259
Associació Agrícola de Badalona 139, 274
Associació Agrícola, Comercial i Industrial de la Conca de Tremp 87
Associació Agrícola de Reus i sa comarca 91, 92, 100, 109, 279, 284
Associació d'Agricultors de l'Arboç 108, 109, 280
Associació d'Agricultors del partit de Manresa 260
Associació Agropecuària de la Conca Hidrogràfica de l'Ebre 183
Associació d'Amics de la Festa de l'Arbre (Barcelona) 182
Associació Catalana d'Excursions Científiques 67
Associació Catalanista "Clam" de l'Espuga de Francolí 154, 280
Associació de Catòlics de Barcelona 67

- Associació d'Enginyers Industrials de Barcelona 160, 182
Associació de Fabricants de Manlleu 100
Associació Forestal de Santa Coloma de Farners 267
Associació mútua de Propietaris de Mataró i sa comarca 257
Associació de Pagesos de Sabadell 83
Associació de Propietaris Agrícoles del Vendrell i sa comarca 261
Associació de Propietaris de Manresa 72, 231
Associació de Propietaris del Partit Judicial d'Arenys de Mar 209
Associació de Propietaris del Partit Judicial de Balaguer 209
Associació de Propietaris del Partit Judicial de Berga 209
Associació de Propietaris del Partit Judicial de la Bisbal 209
Associació de Propietaris del Partit Judicial de Cervera 209
Associació de Propietaris del Partit Judicial de la Concepció (Barcelona) 210, 257, 259
Associació de Propietaris del Partit Judicial de Figueres 209
Associació de Propietaris del Partit Judicial de Girona 209
Associació de Propietaris del Partit Judicial de Granollers 209, 257, 258, 260
Associació de Propietaris del Partit Judicial de Lleida 210
Associació de Propietaris del Partit Judicial de Mataró 210
Associació de Propietaris del Partit Judicial d'Olot 210
Associació de Propietaris del Partit Judicial de Sabadell 210, 259
Associació de Propietaris del Partit Judicial de Sant Feliu de Llobregat 210, 259, 261
Associació de Propietaris del Partit Judicial de Santa Coloma de Farners 210, 256
Associació de Propietaris del Partit Judicial de la Seu d'Urgell 210
Associació de Propietaris del Partit Judicial de Solsona 210
Associació de Propietaris del Partit Judicial de Tarragona 210
Associació de Propietaris del Partit Judicial de Terrassa 210, 260
Associació de Propietaris del Partit Judicial del Vendrell 210, 261
Associació de Propietaris del Partit Judicial de Vic 210, 255, 256, 257, 258
Associació de Propietaris del Partit Judicial de Vilafranca del Penedès. *Vegeu*
Associació de Propietaris Rurals de Vilafranca del Penedès
Associació de Propietaris del Partit Judicial de Vilanova i la Geltrú 210
Associació de Propietaris Rurals del Vallès (Granollers) 54, 72, 94, 101, 109, 231, 258, 259, 260, 275
Associació de Propietaris Rurals de Vilafranca del Penedès 77, 87, 210, 216, 219, 258, 260, 261, 263
Associació de Propietaris Surers de Girona 277, 287
Associació de Propietaris de la Vall d'Àneu 72, 231
Associació de Propietaris de la Vall d'Aro 66
Associació Regional de Ramaders de Catalunya 253, 255, 257, 258, 259
Associació de Sant Isidre de Ventalló 276
Associació de Vaquers de Sant Celoni 266
Associació de Viveristes d'Espanya (Barcelona) 183
Ateneu Barcelonès 109, 110, 254, 273
Ateneu Bisbalenc (Bisbal de Falset) 270

Ateneu Feliuà (Sant Feliu de Codines) 275
 Ateneu de Gràcia 100
 Ateneu de Vilanova i la Geltrú 66
 Ayats i Surribas, Josep 215, 217
 Aymerich, Joan 70
 Ayuso i Colina, Primitiu 108, 117, 288

B

Bacardí i de Casanova, Baltasar de 231, 237
 Bach i Escofet, Josep 246, 247, 248, 249
 Bailén, duc de 123
 Balcells i Bru, Ricard 70, 239, 243, 244, 254
 Ballester i Ballester, Lluís 210
 Ballester i Vendrell, Feliu 162, 250, 261
 Barata i Rocafort, Antoni 216, 248, 249, 260
 Barberà i de la Manresana, marquès de. *Vegeu* Sarriera i de Vilallonga, Enric de
 Barceló i Martí, Josep 287
 Barnadas i Mestres, Josep M. 138, 143, 144, 145, 152, 286, 287, 288
 Barnola, Rafael de 158, 240, 241
 Barnola i de Bassols, Joaquim de 251
 Barnola i d'Espona, Pau 240
 Barnola i Verdaguer, Antoni de 240
 Bartrina i Roca, Francesc d'A. 209
 Bassedas i Montaner, Josep 219, 251
 Bassols de Climent, Lluís 217
 Baster i Llagostera, Rafael 242, 243, 288
 Batlle, Leopold 125
 Batlle i de Balle, Ignasi 287
 Batlle i Rosich, Pere 72, 231
 Batllori i Comas, Antoni 250, 261
 Bayo, Adolfo 64, 65, 67
 Bedós, Joaquim 288
 Belart, Lluís 210
 Beltran i Ulldemolins, Joan 167, 250
 Benessat, Francesc de P. 81, 84
 Bertran, Josep de 72, 231
 Bertran i d'Amat, Felip 38, 54, 77, 78, 84
 Bertrand i Sales, Manuel 88, 89
 Bertrand i Serra, Eusebi 159, 166, 246
 Blanch i Blanch, Pere 250, 251
 Blanquers i Agricultors de Vic 101
 Blanxart, Josep 72, 231
 Boerebond 13
 Bofarull i de Palau, Manuel de 159
 Bofill i Pichot, Josep M. 286

Boix i Raspall, Josep M. 159, 160, 162, 193, 247, 259
Boladeres i Romà, Guillem de 70, 77, 86, 109, 160, 163, 164, 165, 242, 255
Bonet, Bartomeu 286
Borràs i Sardà, Josep M. 149
Borrell i de Zulueta, Josep M. 245, 246, 258
Bosch, Antoni 285
Bosch i Alsina, Ròmul 96
Bosch i Andreu, Felip 248
Bosch i Labrús, Pere 92
Brocà i de Montagut, Guillem M. de 160, 228, 244
Brugués i Escuder, Casimir 58, 171, 188
Bueno y Bengoechea, Manuel 141
Bufalà i Ferrater, Ignasi de 250, 251
Bund der Landwirte 13, 25, 132
Burell y Cuéllar, Julio 141

C

Cabanyes i Prat, Francesc 289
Caixa Agrícola de Masquefa 143
Caixa Rural d'Estalvis i Préstecs de l'Espluga de Francolí. *Vegeu* Sindicat Agrícola i Caixa Rural de l'Espluga de Francolí
Caixa Rural "La Guardiola" de Sabadell 81, 82, 256
Caixa Rural de Sant Joan de Mallorca 270
Caixa Rural de Sentmenat 265
Caldentey, Llorenç 286
Calderón y Rojo, Abilio 42
Callís i Marquet, Josep 168
Cámara Agrícola de Alba de Tormes (Salamanca) 109, 120
Cámara Agrícola de Albacete 108, 130
Cámara Agrícola de Almería 120
Cámara Agrícola del Alto Aragón 29
Cámara Agrícola de Arcos de la Frontera (Cádiz) 42, 119
Cámara Agrícola de Badajoz 120
Cámara Agrícola de Baza (Granada) 42, 120
Cámara Agrícola de Cáceres 120
Cámara Agrícola de Cádiz 119
Cámara Agrícola de Carrión de los Condes (Palencia) 42, 120
Cámara Agrícola de Córdoba 42, 117, 118, 119, 123, 125
Cámara Agrícola de Cuenca 42
Cámara Agrícola de Granada 42
Cámara Agrícola de Huelva 42, 119
Cámara Agrícola de Jaén 42, 119
Cámara Agrícola de Jerez de la Frontera (Cádiz) 108, 119
Cámara Agrícola de Jumilla 130
Cámara Agrícola de La Laguna (Tenerife) 120

- Cámara Agrícola de Loja (Granada) 120
 Cámara Agrícola de Málaga 119, 120
 Cámara Agrícola Matritense 76, 121
 Cámara Agrícola de Medina del Campo (Valladolid) 109
 Cámara Agrícola de Montilla (Córdoba) 42
 Cámara Agrícola de Mula (Murcia) 42
 Cámara Agrícola de La Orotava (Tenerife) 42, 120
 Cámara Agrícola de Las Palmas de Gran Canaria 120
 Cámara Agrícola de Sevilla 42, 119
 Cámara Agrícola de Tarazona (Zaragoza) 42
 Cámara Agrícola de Tobarra (Albacete) 42
 Cámara Agrícola de Valdepeñas (Ciudad Real) 42
 Cámara Agrícola de Villafranca de los Barros (Badajoz) 42, 120
 Cambó i Batlle, Francesc 39, 93
 Cambra Agrícola de l'Albí 138, 143, 277
 Cambra Agrícola de l'Anoia (Sant Sadurní d'Anoia) 143, 259, 271, 289
 Cambra Agrícola de l'Arboç 42
 Cambra Agrícola d'Arenys de Mar 143, 274
 Cambra Agrícola Ausetana (Vic) 43, 138, 255, 256, 257, 258, 265, 274, 286
 Cambra Agrícola del Baix Llobregat (Sant Feliu de Llobregat / Sant Joan
 Despí) 32, 43, 143, 162, 176, 204, 256, 257, 258, 259, 261, 264, 272
 Cambra Agrícola Balear (Palma de Mallorca) 112, 116, 281, 285
 Cambra Agrícola de Barcelona 164, 183
 Cambra Agrícola de Castelló 126
 Cambra Agrícola de Catalunya (Barcelona) 43, 63, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 76,
 109, 162, 182, 183, 223, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 273
 Cambra Agrícola de la Celler de Ter i pobles comarcans 43, 100, 108, 109,
 277
 Cambra Agrícola de la Cerdanya (Puigcerdà) 276
 Cambra Agrícola d'Eivissa 112, 254, 282, 288
 Cambra Agrícola de l'Empordà (Figueres) 42, 43, 59, 125, 162, 203, 256, 260,
 276, 277, 285
 Cambra Agrícola de l'Espuga de Francolí 143, 280
 Cambra Agrícola de Falset. *Vegeu* Cambra Agrícola del Priorat
 Cambra Agrícola de Felanitx 112, 281
 Cambra Agrícola de Girona 164
 Cambra Agrícola de Granyena 278
 Cambra Agrícola d'Igualada i sa comarca 263, 272, 288
 Cambra Agrícola de Lleida 43, 108, 109, 253, 255, 278, 284, 289
 Cambra Agrícola de Maldà 43, 70, 76, 86, 108, 109, 253, 255, 278
 Cambra Agrícola de Menorca (Maó) 112, 282, 288
 Cambra Agrícola de Montblanc i la Conca 43, 280
 Cambra Agrícola d'Olesa de Montserrat 143
 Cambra Agrícola del Penedès (Vilafranca del Penedès) 43, 87, 95, 101, 109,
 110, 143, 162, 256, 260, 271
 Cambra Agrícola del Pla de Bages (Manresa) 32, 43, 162, 260, 272
 Cambra Agrícola de Porrera 143

- Cambra Agrícola Pràctica Experimental d'Horta 273
Cambra Agrícola del Priorat (Falset) 43, 143, 270, 281
Cambra Agrícola de Puigcerdà 43
Cambra Agrícola de Reus i sa comarca 43, 209, 269, 279
Cambra Agrícola de Rubí 43, 143, 275
Cambra Agrícola de Sabadell 43, 266, 275
Cambra Agrícola de la Segarra i l'Urgell (Cervera) 43, 138, 139, 278, 285
Cambra Agrícola de la Selva del Camp 204, 269, 279
Cambra Agrícola de Solsona 278
Cambra Agrícola de Tarragona 43, 91, 100, 103, 108, 149, 258, 281, 287
Cambra Agrícola de Tortosa i sa comarca 43, 87, 100, 108, 109, 110, 117, 118, 123, 125, 129, 209, 253, 280, 288
Cambra Agrícola de València 108, 121
Cambra Agrícola del Vallès (Granollers) 32, 42, 43, 138, 143, 162, 215, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 275
Cambra Agrícola de Valls ("La Seixantena") 43, 143, 279, 289
Cambra Agrícola del Vendrell 43, 91, 92, 101, 280, 285
Cambra de Comerç de Sabadell 82
Cambra de Comerç de Terrassa 100
Cambra de la Propietat del Partit Judicial d'Olot 266
Camín i López, Àlvar M. 243, 244
Camps, marquès de. *Vegeu* Camps i d'Olzinelles, Carles de
Camps i de Casanova, Jordi de (III marquès de Camps) 163, 213, 216, 217, 251, 261
Camps i de Matas, Pelagi de (I marquès de Camps) 67, 157, 165, 228, 237
Camps i d'Olzinelles, Carles de (II marquès de Camps) 100, 102, 105, 108, 109, 110, 113, 114, 121, 122, 124, 128, 131, 135, 136, 142, 144, 145, 149, 157, 160, 161, 162, 165, 166, 167, 188, 216, 219, 239, 240, 241, 249, 254, 284, 285, 286, 287
Canalejas Méndez, José 132, 166
Cánovas del Castillo, Antonio 21
Cañellas, Joan 98
Capell i Balanyà, Antoni 250, 261
Carbonell i Bonet, Mateu 287
Carbonell i Esteve, Jaume 216
Cárdenas, José de (conde de Retamoso) 121, 122, 123, 126
Carner i Romeu, Jaume 39, 89
Carrancio, Pedro 120
Carreras i Xuriach, Baldiri 77
Casa Agrària (Barcelona) 274
Casa Fleix, baró de 278, 289
Casamada, Josep 102
Casanova i de Galtero, Eduard de (marquès de Galtero) 228, 230, 237
Casanova i de Gayolà, Francesc de 238
Casanova i de Mir, Francesc de 238
Casanova i de Mir, Manuel de 51, 238
Casanova i de Mir, Ramon de 238

- Casanova i de Parrella, Ramon de 245, 257, 286
 Casanova i de Prat de Sant Julià, Ildefons de 158, 238, 239, 240, 241, 243, 253
 Casanova i de Vallès, Guillem de 167, 243
 Casanovas i Romeu, Modest 147
 Cascante, Lluís 217
 Casino Agrícola de l'Arboç 280
 Casino Agrícola de Linyola 278
 Casino de Pallejà 264
 Castelló i Carreras, Salvador 178, 179, 246, 258, 284, 289
 Castelló i Elias, Joaquim 242
 Catà de la Torre, Josep 238
 Catà de la Torre i Martí, Ramon M. 57, 64, 65, 70, 73, 74, 77, 84, 88, 89, 98, 230, 238, 253
 Catllà, Maurici 285
 Celler Cooperatiu d'Alella 44
 Celler Cooperatiu d'Alió 44
 Celler Cooperatiu de Marçà 44
 Celler Cooperatiu del Pla de Cabra 44
 Celler Cooperatiu de Sarral 44
 Celler Cooperatiu del Vendrell 44
 Cendra i Terrades, Tomàs de 287
 Central Chamber of Agriculture 26
 Centre Agrícola de Belianes 269, 278
 Centre Agrícola i Comercial de la Segarra (Cervera) 278
 Centre Agrícola Cooperatiu del Pla del Penedès 162, 260, 263, 271
 Centre Agrícola de Gelida 271
 Centre Agrícola d'Igualada 66, 70, 72, 87, 231
 Centre Agrícola de Maçanet de la Selva 277
 Centre Agrícola de Martorell de la Selva 277
 Centre Agrícola Mercantil de Puigcerdà 109, 276
 Centre Agrícola de Móra la Nova 281
 Centre Agrícola Mutualista de Peramola 267
 Centre Agrícola del Penedès (Vilafranca del Penedès) 54, 72, 87, 91, 94, 95, 101, 108, 133, 136, 143, 231, 271, 284
 Centre Agrícola del Pla del Penedès 109, 143, 258, 260, 271
 Centre Agrícola de Porrera 281
 Centre Agrícola de Puigcerdà 276
 Centre Agrícola de Sant Cugat del Vallès 70
 Centre Agrícola de Sant Pere de Ribes 274
 Centre Agrícola de Sant Sadurn d'Anoia 259, 271
 Centre Agrícola de Tivissa 67
 Centre Agrícola de la Vall d'Àneu 70
 Centre Agrícola de Vilafranca del Penedès. *Vegeu* Centre Agrícola del Penedès
 Centre Agrícola de Vilalba 281
 Centre Agrícola de Vila-rodona 279
 Centre d'Agricultors de Mataró i sa comarca 143, 274
 Centre Agronòmic de Barcelona 66

- Centre Català de Barcelona 101
Centre Català de Castelló d'Empúries 87, 100
Centre Català de Sabadell 67, 83, 100
Centre Català de Sant Pol de Mar 101
Centre Català de Sant Sadurní d'Anoia 33
Centre Catalanista de Girona 100
Centre Catalanista d'Olot 101
Centre Econòmic, Agrícola i Industrial de l'Hospitalet de Llobregat 273
Centre Forestal i Agronòmic de Girona 266
Centre Industrial i Agrícola d'Olot 87
Centre Industrial de Catalunya 100
Centre Industrial de Manresa 100
Centre Industrial del Vendrell 32, 100
Centre Monàrquic Conservador de Barcelona 165
Centre de la Unió Agrícola de Maldà 67
Centro de Agricultores de Moguer y Manzanilla (Huelva) 119
Centro de Labradores de Valladolid 119, 120
Cercle Agrícola de Llívia 276
Cercle Agrícola de Manresa 53
Cercle Catòlic Agrícola de Sanaüja 66, 112, 278
Cercle Conservador Liberal de Barcelona 165
Cercle de Propietaris i de Protecció Mútua de Gràcia. *Vegeu* Lliga de Propietaris de Gràcia
Cercle Vilanoví (Vilanova i la Geltrú) 66
Círculo de Agricultores de Dilar (Granada) 120
Círculo de Labradores de Castellón de la Plana 109
Círculo de Labradores de Sevilla 18, 19
Círculo Sabadellense 87
Cirera i Voltà, Josep 162, 167, 212, 213, 214, 215, 216, 218, 219, 249, 250, 251, 261
Codina i Farré, Miquel 182
Collaso i Gil, Enric 242
Colom i Ferrà, Bartomeu 289
Coma i Ferrer, Vicenç 141, 186
Combas, Eliseu 100
Comú de Particulars de la Pobla de Segur 268
Comunidad de Labradores de Almendralejo (Badajoz) 120
Comunitat de Regants d'Albesa 277
Confederación Española de Derechas Autónomas (CEDA) 167, 214, 215
Confederación Nacional de Viticultores 145
Confédération générale des vignerons du Midi 48
Cooperativa Agrícola de Sant Fruitós de Bages 272
Cooperativa de Consum i Crèdit de Vilallonga del Camp 281
Cooperativa Lletera del Cadí 162, 255
Corbella, Lluís 70
Corbera, baró de (Antoni Maria de Ramon i de Riquer) 52
Coroleu i Inglada, Josep 88, 90, 92

Corominas i Salvador, Josep 210
 Costa, Joan 88, 99
 Costa i Roca, Josep 210
 Creus i Corominas, Teodor 55, 58, 70, 100, 113, 114, 133, 134, 135, 136, 148,
 152, 231, 285, 286
 Cuadras i Feixes, Pere 58, 231
 Culleré i Massot, Jaume 289
 Cunillera, Josep 72, 231

D

Dachs i Pous, Salvador 114, 154, 163, 167, 245, 258
 Dalmases i d'Olivart, Lluís de 241, 242, 245
 Daniel i Llop, Josep 289
 Dascà i Sumsi, Artur 186
 Delàs, Josep M. de 239
 Desvalls i Amat, Joan. *Vegeu* Alfarràs, marquès d'
 Desvalls i de Sarriera, Joaquim (marquès d'Alfarràs) 240
 Desvalls i Trias, Lluís de (marquès d'Alfarràs) 249, 250
 Díaz Alonso, Mariano 122
 Díez Guirao de Revenga, Luis 122, 129, 130
 Domingo i Garriga, Domènec 246, 258
 Dou, marquès de (Joaquim d'Alòs i de Dou) 249

E

Elías i de Molins, Josep 42, 131
 Escoda i Guiteras, Manuel 209
 Escrivà de Romaní i Dusay, Josep M. d' (marquès de Monistrol) 66, 157, 231,
 239
 Escrivà de Romaní i Fernández de Córdoba, Joaquim d' (marquès de Monistrol
 i d'Aguilar) 22, 60, 61, 64, 87, 157, 160, 161, 231, 239, 240, 241, 254
 Escuder i Castellà, Miquel 88
 España, Josep d' 238, 239
 España Agrícola, La 19
 Esona i Entrambasaguas, Guillem d' 170, 177, 182, 215, 250, 251
 Esponellà, baró d'. *Vegeu* Fortuny, Carles de
 Estelrich i Fuster, Pere 286
 Esteve de Pastors, Josep 58
 Estruch Chafer, José 123, 126, 127, 141
 Eza, vescomte d' (Luis Marichalar y Monreal) 127

F

Fages i de Climent, Ignasi 114, 160, 162, 178, 179, 247, 248, 260, 287
 Fages i de Perramon, Carles 59

- Fages i de Romà, Narcís 51, 54, 59
Fages i Vilà, Fèlix 138, 162, 167, 244, 246, 257
Farnés i Farnés, Joan 247, 248, 249, 250, 259
Fatjó i Tintorer, Domènec 164
Faura i Sans, Marià 178
Febrer i Calvo-Encalada, Manuel (marquès de Gironella) 245, 246, 258
Federació Agrícola Catalana. *Vegeu* FACB
Federació Agrícola Catalano-Balear (FACB) 16, 62, 63, 76, 85, 103, 104, 105, 107, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 119, 122, 123, 125, 126, 127, 128, 133, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 162, 168, 176, 181, 182, 183, 185, 189, 190, 192, 204, 211, 223, 224, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 271, 272, 277, 278, 279, 282, 283, 287
Federació Agrícola de la Conca de Barberà 110, 280
Federació Catòlica Agrària de Barcelona 162, 215, 257, 259, 261
Federació Catòlica Agrària de Catalunya 258
Federació Catòlica Agrària de Tarragona 258
Federació Comarcal de Societats Obreres Agrícoles de l'Alt i Baix Penedès 255
Federació de Gremis Agrícoles de Catalunya 60, 73, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 84, 85, 107, 223, 253, 254, 255
Federació Patronal de Catalunya 155
Federació Sindical Agrària de Girona 206, 267
Federació de Sindicats Agrícoles del Baix Ebre i Montsià 40
Federació de Sindicats Agrícoles del Litoral 47, 226
Federació de Treballadors Agrícoles de la Regió Espanyola (FTARE) 36, 38, 39
Federación Agraria Aragonesa 121, 123, 127, 130
Federación Agraria Bético-Extremeña-Canaria 119, 122, 123, 124, 128
Federación Agraria de Castilla la Nueva 121, 122, 123, 124, 126
Federación Agraria de Castilla la Vieja 120, 122, 124, 128
Federación Agraria de las Provincias de Levante 120, 121, 122, 123, 124, 126, 128, 129, 130
Federación Agraria del Valle del Segura y antiguo reino de Murcia 129
Federación Católico-Social Navarra 122
Federación Patronal Agrícola de España 216
Federación de Propietarios de Fincas Rústicas de España 216
Federconsorzi 10
Ferran, Ignasi M. de 53
Ferran i de Dumont, Andreu de 70, 74, 167, 228, 231, 238, 239, 240, 241, 242
Ferré i Viscarro, Raimon 288
Ferrer, Ignasi 88, 101
Ferrer i Comaleras, Joan 248
Ferrer i Jover, Manuel 287
Ferrer i Rosés, Sebastià 58, 231
Figueras i Domènech, Rafael 210
Fiter i Dasca, Manuel 210
Fiveller, Mercè de (marquesa de Paredes i de Lapilla) 183

- Florensa i Farré, Manuel 210, 218
 Fluvià i Padrosa, Josep 144
 Foixà, comtessa de 183
 Folch i Solà, Joaquim 163, 165, 242
 Foment Agrícola Industrial de Calonge 266
 Foment Agrícola de Mont-roig del Camp 279
 Foment Agrícola de Torregrossa 268, 277
 Foment de l'Agricultura de Badalona 67, 72, 231, 256
 Foment de la Indústria, el Comerç i la Propietat de Girona 108, 109, 276
 Foment de Manresa 87
 Foment Mercantil, Industrial i Agrícola de Sabadell. *Vegeu* Foment Mercantil i Industrial de Sabadell
 Foment Mercantil i Industrial de Sabadell 66, 81, 82, 87
 Foment Nacional d'Horticultura (Barcelona) 274
 Foment de Sant Martí de Maldà 279
 Foment de la Sericultura Espanyola (Barcelona) 253, 255, 273
 Foment i Sindicat Agrícola de Sant Joan Despí. *Vegeu* Sindicat Agrícola de Sant Joan Despí
 Foment del Treball Nacional (Barcelona) 67, 87, 88, 89, 98, 103, 255, 258, 273
 Fomento Vendrellense (el Vendrell) 66
 Font, Josep M. 288
 Font i Sagué, Norbert 178
 Fontcuberta i de Dalmases, Ramon de 248
 Fontcuberta i de Dalmases, Xavier de (marquès de Vilallonga) 242, 246, 255
 Fontcuberta i de Perramon, Carles de 242
 Fontcuberta i de Perramon, Trinitat de 70, 242
 Fontcuberta i de Sentmenat, Ignasi M. de 243, 244, 251, 256
 Fontrodona i Almirall, Gaietà 143, 144, 154
 Fortuny i de Carpi, Epifani de (IXè baró d'Esponellà) 158, 241, 242, 247
 Fortuny i Llibre, Josep M. 144
 Fortuny i de Miralles, Carles de (Xè baró d'Esponellà) 112, 113, 115, 155, 157, 163, 164, 166, 170, 183, 184, 185, 194, 207, 219, 241, 245, 247, 248, 249, 258
 Fortuny i de Salazar, Epifani de (XIè baró d'Esponellà) 158, 181, 210, 219
 Franquet i Bertran, Ciril 238
 Franquet i Dara, Josep. *Vegeu* Purroy, baró de

G

- Galtero, marquès de. *Vegeu* Casanova i de Galtero, Eduard de
 Gamazo y Calvo, Germán 72, 73, 99
 Garriga i Massó, Joan 166, 210, 213, 250, 261
 Gasset y Chinchilla, Rafael 137, 141
 Gassol i Rovira, Bonaventura 215
 Germandat Agrícola de les Corts 204, 264
 Germandat de Sant Isidre Llauredor de Sant Andreu de la Barca 272
 Germandat de Sant Isidre de Montornès 275

- Gil-Robles y Quiñones, José M. 215
Giné i Gené, Josep 289
Ginesta i Pons, Josep M. 166, 251
Girona i Agrafel, Casimir 239
Girona i Agrafel, Manuel 98
Girona i Fernández-Maqueira, Manuel 247
Girona i Trius, Pere Joan 115, 170, 173, 174, 178, 182, 187, 188, 193, 244, 245, 258, 289
Girona i Vidal, Manuel 247
Girona i Vilanova, Ignasi 89, 100, 114, 116, 140, 157, 160, 166, 176, 187, 191, 192, 219, 228, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 253, 284, 285, 286, 287
Gironella, marquès de. *Vegeu* Febrer i Calvo-Encalada, Manuel
Gómez Braña, Francisco 120
Gómez Llombart, Eduardo 141
Gomila i Jover, Miquel 288
Gomis, Frederic 110
Gorgot i Gorgot, Miquel 209
Gorría i Royán, Hermenegildo 160, 178, 187, 188, 242, 243, 255, 284, 285
Grassot, Carles de (Mn.) 144
Grau i Buira, Ramon 182
Gremi Agrícola Municipal de Sabadell 83, 84, 100
Gremi Agrícola de Sant Salvador de Guardiola 263, 272
Gremi d'Agricultors d'Avinyonet (les Gunyoles) 143, 271
Gremi d'Agricultors de Barberà del Vallès 275
Gremi d'Agricultors de Castelló d'Empúries 85, 260, 276
Gremi d'Agricultors de Manresa 32, 84, 162, 260, 272, 285
Gremi d'Agricultors de Navarcles 85
Gremi d'Agricultors i Productors de Valls 279
Gremi d'Agricultors de Rubí 85
Gremi d'Agricultors de Sabadell 67, 87
Gremi d'Agricultors de Salt 276
Gremi d'Agricultors de Sant Fruitós de Bages 84, 272
Gremi d'Agricultors de Sant Joan d'Horta 273
Gremi d'Agricultors de Sant Quirze de Terrassa 85, 143, 275
Gremi d'Agricultors de Sentmenat 85, 275
Gremi d'Agricultors de Súria 85, 272
Gremi d'Agricultors de Terrassa 66, 275
Gremi de Colliters, Agricultors i Jornalers de Sabadell 85
Gremi de Colliters de Terrassa. *Vegeu* Gremi d'Agricultors de Terrassa
Gremi de Fabricants de Sabadell 82
Gremi de Pagesos d'Alforja 280
Gremi de Pagesos de Sabadell i sa comarca 59, 60, 77, 81, 82, 275
Gremi de Pagesos de Salt 84, 162, 254
Gremi de Pagesos de Valls 279
Gremi de Patrons Vaquers de Mataró 265
Guardiola, La. *Vegeu* Caixa Rural "La Guardiola" de Sabadell
Güell i Bacigalupi, Eusebi 159, 163, 230, 238

Guillén-García, Guillem J. de 173, 240, 242, 254
 Gullón, Manuel 141

H

Haas, Wilhelm 25
 Heras i Jordà, Poncio 241, 255
 Heras de Puig, Narcís 58, 231
 Hermandad de Labradores de Córdoba 119
 Hidalgo Tablada, José de 19
 Homs, Joan 58, 231
 Huguet i Arrufat, Josep 288

I

Ibáñez de Lara, Luis 122, 130
 Iglésias i Abadal, Josep M. 288
 Illa i Genover, Vicenç 289
 Institut Agrícola de Sant Andreu del Palomar 140, 204, 264, 273
 Institut Agrícola de Sant Martí de Provençals 264
 Institut Industrial de Catalunya 26, 27
 Institut Industrial de Terrassa 100
 Iranzo Benedito, Manuel 126
 Isabel II (Reina d'Espanya) 165
 Isasa y Vilaseca, Santos de 22
 Izquierdo, Marcos 120

J

Janer i Ferran, Carles 246
 Jansana i Llopart, Antoni 115, 160, 162, 163, 167, 176, 187, 193, 244, 246, 249, 256
 Jaumar de Bofarull, Francesc de S. 217
 Jené, Santiago 203
 Jordana Monpeón, Jorge 123, 127
 Joventut Catòlica de Barcelona 67
 Jover i Nonell, Lluís 210, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 250, 251, 261
 Julià i Villasendra, Camil (marquès de Julià) 240, 241, 243
 Junta de Defensa de les aigües dels rius Mogent i Congost 182, 204, 259, 260
 Junta de Defensa dels interessos econòmics de la província de Lleida 100
 Junta de Ganaderos de Huesa (Jaén) 119
 Junta de Ganaderos de Jerez de la Frontera (Cádiz) 119
 Junta de Ganaderos de Logrosán (Cáceres) 120
 Junta de Labradores de Vidayanes (Zamora) 120
 Junta Municipal Agrícola de Montbrió de Tarragona 279
 Junta de Propietaris de Sant Just Desvern 72, 231

Juny i Viles, Pau 249
 Justo Villanueva, Luis 170, 171, 172

L

Lacalle, Àngel 120
 Lamotte, Esteve 284
 Liga Agraria 63, 64, 65, 66, 67, 73, 118, 222
 Liga Agraria de l'Albí 64, 67, 72, 231
 Liga Agraria de Berga 64, 67
 Liga Agraria de Les Borges Blanques 64, 67
 Liga Agraria de Granada 119
 Liga Agraria de Lleida (junta provincial) 64, 65, 67, 72, 231
 Liga Agraria d'Olot 64, 66
 Liga Agraria de Sabadell 64
 Liga Agraria de Santa Cristina d'Aro 72, 231
 Liga Asturiana de Productores 103
 Liga Nacional de Productores 61, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 103, 222
 Liga de Propietarios de Valencia y su provincia 19
 Liga Vizcaína de Productores 87
 Llansó, Jaume 170
 Llanza, Manuel de (duc de Solferino) 243, 244, 256
 Llanza i de Montoliu, Ignasi de 248
 Lleó XIII (Papa) 78, 84, 237, 241
 Lleó i Morera, Albert 246, 259
 Lleó i de Moy, Guillem 250, 261
 Lleó i Ubach, Modest 100, 102, 110
 Lliga Agrícola de Productors de la província de Girona 100
 Lliga d'Agricultors i Industrials de Martorell 143, 272
 Lliga d'Agricultors de Porrera 101
 Lliga d'Agricultors de la província de Tarragona 91, 100, 103, 108, 148, 284
 Lliga Catalana. *Vegeu* Lliga Regionalista
 Lliga de Catalunya 33, 67, 101
 Lliga de Contribuents de Valls 279
 Lliga de Defensa de l'Arbre Fruiter (Moià) 204, 263, 272
 Lliga de Productors de Calaf 90
 Lliga de Productors de Calella 90
 Lliga de Productors de Conill 108
 Lliga de Productors d'Igualada 90
 Lliga de Productors de Manresa 90
 Lliga de Productors de Molins de Rei 90, 108
 Lliga de Productors d'Olot 90, 100
 Lliga de Productors del Principat de Catalunya 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93,
 94, 95, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 107, 108, 140, 162, 182, 222, 253,
 254, 255, 256
 Lliga de Productors de la província de Girona. *Vegeu* Lliga Agrícola de

- Productors de la província de Girona
 Lliga de Productors de la província de Tarragona. *Vegeu* Lliga d'Agricultors de la província de Tarragona
 Lliga de Productors de Sabadell 90, 100
 Lliga de Productors de Sant Sadurní d'Anoia 90
 Lliga de Productors de Terrassa 91, 95
 Lliga de Productors de Vilafranca del Penedès 91, 92, 95
 Lliga de Productors de Vilanova i la Geltrú 91, 101, 108, 109, 134, 274
 Lliga de Propietaris de Gràcia 273
 Lliga de Propietaris de Montornès 266
 Lliga de Propietaris de Sabadell 275
 Lliga Regionalista 29, 32, 34, 165, 166, 167, 214, 215, 216, 218, 225
 Lliga de Viticultors Rabassaires de Catalunya 36
 Llinàs i d'Arnau, Rafael de 176
 Llobet, Ramon 285
 Llobet i Sanjuan, Josep 210
 Llopart i Jorba, Jaume 147
 Lomas Martín, Félix 119
 López, Andreu 102
 López, Rafael 122
 Lorenzale, Ricard 239
 Luélmo, Ángel 120

M

- Madorell, Miquel 72, 231
 Maluquer i de Tirrell, Josep 64, 159
 Maluquer i Viladot, Joan 98
 Manjarrés i de Bofarull, Ramon de 66
 Mañanet i Roé, Josep 182
 Marcet i Carbonell, Josep 251
 Marcet i Trias, Josep 204
 Marí, Ramon 58, 231
 Mariné i Basora, Anton 58, 231
 Maristany i Oliver, Pere G. (comte de Lavern) 114, 115, 141, 145, 164, 239, 254
 Marquès, Antoni 285
 Marquès i Puig, Manuel 187
 Marrugat i Castro, Josep Oriol 162, 247, 259
 Martel y Fernández de Córdoba, Ricardo (conde de Torres-Cabrera) 117, 119, 122, 123, 124, 126, 128, 129, 130, 136
 Martí, Ramon 183
 Martí-Codolar i Pascual, Sebastià 244, 257
 Martí i Drets, Ernest C. 209
 Martí i Forcadell, Agustí 288
 Martí i Queralta, Josep 144
 Martinell i Brunet, Cèsar 217

- Martínez, Pere 285
Martínez Pérez, Roque 130
Martínez de Velasco, José 217
Martorell, Gabino de 183
Martorell i Falp, Bernardí 159, 163, 239
Mas, Josep 241
Mas i Pascual, Josep 72, 231
Masó i Arumí, Rosend 244, 245, 257
Masó i Escubós, Josep M. 286
Maspons i Camarasa, Jaume 32, 35, 52, 81, 82, 113, 114, 149, 150, 154, 155, 167, 168, 170, 177, 182, 188, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 256
Maspons i Labrós, Francesc de S. 77, 84
Massanet, Andreu 286
Matheu i Mora, Francesc 162, 244, 245, 257
Matons i Colomer, August 188, 289
Maura i Montaner, Antonio 73, 137
Medina i Brunet, Pere 210
Mestres i Mas, Josep 147
Mir i Capella, Marc 95, 96, 99, 147, 149, 151, 284, 285
Mir i Deàs, Rafael 143, 147, 171, 285
Mir i Mir, Pere 288
Mir i Navarro, Manel 77
Mir i Ráfols, Pere 114, 115, 143, 144, 145, 151, 162, 167, 215, 246, 259, 289
Mirabet i Matheu, Josep Ignasi 181
Miserachs i Rigal, Antoni 217
Monistrol i d'Aguilar, marquès de. *Vegeu* Escrivà de Romani, Joaquim d'
Monsolis, marquès de (Guillem de Pallejà i Ferrer) 248
Montoliu, marquès de (Plàcid de Montoliu i de Sarriera) 58, 231
Montoliu i de Rocabruna, Marià de. *Vegeu* Albí, baró d'
Montroig, marquès de (Antoni Ferratges i Mesa) 98
Moragas i Barret, Francesc de 159
Moragas i Rodés, Fidel de 114
Morandi, Emilio 10
Moreno i Churruca, Manuel 242, 243
Morera i Galicia, Magí 102
Morera i Mestre, Josep 63, 152, 153, 288
Moret y Prendergast, Segismundo 136, 137
Munar, Joan 285
Mútua Agrícola, La 255
Mútua Agrícola d'assegurances contra la pedregada 61
Mútua de Propietaris de Gandesa 210
Mutual Agrària (Barcelona) 274
Mutual Agrària del Bages, La 210, 216, 261
Mutual Agrària de Falset 210
Mutual Agrària de Manresa. *Vegeu* Mutual Agrària del Bages, La
Mutual Agrària de Montblanc 210
Mutual Agrària de Valls 210

N

- Nadal i Artós, Lluís de 244, 245, 257
 Nadal i Vilardaga, Josep M. 163, 165, 240
 Nart i Fontova, Tomàs 209
 Nebot i Torrens, Francesc de P. 178, 179, 188
 Nogal, Santiago de la 120
 Noguera, Josep 287
 Nonell, Isidro 243
 Nonell i Comas, Jaume 188, 289
 Nou Gremi de Colliters, Jornalers i Llauradors de Sabadell 275
 Nou Sindicat Agrícola del Penedès (Sant Pere de Riudebitlles) 143, 271
 Novellas i Roig, Francesc 187, 188, 287
 Nubiola i Cunill, Vicenç 160, 188, 247, 259

O

- Obrador, Joan 286
 Òdena i Tomàs, Camil 209
 Oliva, Ramon 243
 Olivart, marquès d' (Ramon de Dalmau i d'Olivart) 64, 72, 159, 228, 231, 241
 Oliveras i Massó, Claudi 286
 Oller i Mallol, Eduard 210
 Ordis i Bonal, Miquel 289
 Oriola-Cortada i Renom, Alfons d' 249, 250
 Orobitg i Balcells, Vicenç 209
 Ortega, Avelino 120
 Ortega, Josep M. d' 239

P

- Palmerola, marquès de 228, 230, 237
 Pardo i Wehrle, Joan 112, 114, 115, 139, 140, 144, 154
 Parellada i de Naveran, Joan 187
 Partit Agrari de Catalunya 217
 Partit Agrari Espanyol 214, 217
 Partit Catalanista Republicà 177
 Partit Conservador 9, 34, 73, 85, 117, 127, 165, 166
 Partit Liberal 65, 73
 Pascual i Alomar, Sebastià 177, 182
 Pascual i Amigó, Emili 164
 Paz, Joaquim M. de 77
 Pecero i Tos, Manuel M. de 249
 Pélach i Reixach, Joan 288
 Pérez i López, Antoni 182
 Pérez de Nueros, Frederic 173, 241
 Pérez i Xifra, Josep M. 209

- Perlins, Miguel 120
 Permanyer i Ayats, Joan Josep 39
 Peyra i Anglada, Gustau 244
 Pi i Sunyer, Carles 179
 Picó, Manuel de 183
 Piñol, Joaquim 58, 231
 Piqué i Mestres, Emili 182
 Pitarque, Jacinto de 284, 285
 Planas i Martí, Francesc 210
 Pobla, baró de la (Artur Vallès i Mas) 158, 240, 254
 Poblet i Teixidó, Joan 45
 Poch i de Feliu, Josep 178, 179, 188, 288
 Pons i Esquena, Jaume 102
 Pons i Serra, Alexandre M. 163, 165, 240, 241, 255
 Pons i Tusquets, Lluís 244, 257, 287
 Ponsich i de Castells, Josep M. 246
 Poquí, Josep 286
 Porcar i Tió, Manuel 163, 164, 165, 241, 242, 255
 Pous i Roca, Jeroni (pvre.) 289
 Prats i Rodés, Joan 239
 Primitiva Zona Granifuga del Pla del Penedès 271
 Protecció Agrícola de Puigpelat 279
 Protectora Agrícola de Riudoms, La 279
 Protectora Agrícola de Santa Coloma de Gramenet, La 273
 Puig i Àvila, Francesc 210
 Puig i de la Bellacasa, Josep 144, 145
 Puig i de Galup, Josep Bonaventura 228, 230
 Puig i Marquès, Rossend 88
 Puig i de Pallejà, Ignasi de 213, 247, 251, 259
 Puig i de Rich, Eusebi de 113, 114, 154, 162, 164, 168, 244, 245, 249, 256
 Puig i Valls, Rafael 160, 242
 Pujador i de Ventós, Josep M. 173, 244, 257
 Pujol, Jaume 88
 Pujol i Fernández, Josep 241, 255
 Pujol i Galceran, Tomàs 286
 Pujol i Sarraís, Ramon. M. 209
 Pujol i Thomàs, Pere 247, 259
 Purroy, baró de (Josep Franquet i Dara) 110, 114, 158, 238, 239, 242, 243, 244, 253

Q

- Quadras i de Feliu, Antoni de (comte de Sant Llorenç de Munt) 248
 Quadras i de Feliu, Josep M. de (comte de Sant Llorenç de Munt) 161, 248
 Querol i Bofarull, Ferran de 91, 102, 149
 Querol i Llopis, Joaquim de 216

Quintana i Sans, Armand 182

Quintana i Vergés, Albert 217

R

Rabassa, Francesc X. 149

Ragassol i Sarrà, Eduard 176, 177

Raiffeisen, Friedrich-Wilhelm 25

Ramon i Campmany, Bartomeu 288

Ramon i de Riquer, Antoni Maria de. *Vegeu* Corbera, baró de

Ramonet, Estanislau 210

Raurés, Josep M. 70, 72, 231

Raventós i Domènech, Jaume 145, 170, 171, 173, 178, 188, 288

Raventós i Domènech, Manuel 31, 33, 74, 75, 96, 100, 113, 114, 122, 123, 142,

147, 151, 154, 164, 166, 167, 185, 187, 243, 244, 245, 256, 285, 287, 289

Raventós i Poch, Jaume 147

Recolons, Tomàs 88, 89

Regull, Pere 212

Rendé i Ventosa, Josep Maria 45, 46

Respall i dels Horts, Josep 162, 249, 250, 260

Retamoso, conde de. *Vegeu* Cárdenas, José de

Riba i d'España, Santiago de 158, 160, 163, 164, 166, 167, 174, 175, 176, 184,

195, 212, 213, 219, 247, 248, 249, 250, 260

Riba i Ferré, Joan 114, 139, 141, 152, 181, 182, 288

Riba i Ferrer, Francesc 209

Ribas i Ribot, Ramon 115, 127, 144, 162, 163, 186, 187, 244, 245, 247, 248, 249,
257

Ribelles, baró de (Josep de Bofarull i Rafart) 77

Ribot, Gabriel 286

Ricart, Pau 58, 231

Riera, Jaume 288

Riera, Miquel 58, 231

Rius i Badia, Josep M. 64, 67, 70, 99, 100, 163, 228, 230, 237, 239

Rivas Moreno, Rafael 73

Rivière, Francesc 88

Rizzo i Alcoba, Joan 180, 182

Rizzo i Galofre, Joan 182

Roca, Antoni 58, 70, 231

Roca i Rodon, Miquel 167, 242, 243, 256

Roca i Sanou, Antoni 58, 231

Rocafort, Esteve 288

Rocquigny, comte de 134

Roig, Josep 95, 96

Roig, P. (Rvd.) 288

Roig i Torres, Rafael 30, 56, 58, 94, 96, 171

Romaní i Puigdengolas, Francesc 77

Ros i de Dalmases, Francesc X. de 247, 248, 249
 Ros i Sallent, Frederic 144, 159, 162, 163, 167, 246, 259
 Rosal, Antoni 240, 241
 Rosàs i Macià, Albert 163, 249, 261
 Rossell i Vilà, Pere Màrtir 178, 179, 188, 288
 Rosselló, Bartomeu 288
 Rosselló, Joan 286
 Rosselló i Oliver, Ramon 164
 Rovira, Josep M. (Mn.) 151, 289
 Rovira i Borrell, Antoni 70
 Rovira i Cañameras, Pere 147, 151
 Rovira de la Foradada, Pere. *Vegeu* Rovira i Cañameras, Pere
 Rovira i Rovira, Josep 289
 Rovira de Villar i Viver, Josep 114, 163, 167, 248, 260
 Rubies i Valls, Francesc X. 287
 Ruiz i Amado, Hilarió 160, 240
 Rusiñol i Prats, Albert 98

S

Sabaté i Civit, Josep 58, 231
 Sagarra i de Siscar, Ferran de 61, 68, 77, 83, 84, 154, 231, 237, 238, 254
 Sagarra i de Siscar, Ramon M. de 77
 Sagasta, Práxedes Mateo 73, 86
 Sagnier i Nadal, Lluís 228
 Sala, Fèlix 286
 Salas i Argelaguet, Pere 178
 Salas i Carbajo, Benigne de 158, 159, 163, 230, 237, 238
 Salat, Joan 287
 Salom i Calafell, Joan 188
 Sandiumenge, Magí 64, 65, 67, 231, 238
 Sanllehy i Girona, Carles de (IIⁿ marquès de Caldes de Montbui) 163, 245, 258
 Sans i Rossell, Lluís 251
 Sant Llorenç de Munt, comte. *Vegeu* Quadras i Feliu, Antoni de
 Santacana i Romeu, Francesc 216, 217
 Santomà i Raventós, Jaume 246, 247
 Sard, Andreu del (marquès de Vilanova i la Geltrú) 149
 Sarriera i de Vilallonga, Enric de (marquès de Barberà i de la Manresana) 210,
 247, 248, 259
 Satorras i Macià, Josep Ignasi 167, 248
 Satrústegui, baró de (Joaquín Marcos de Satrústegui) 159, 243
 Schulze-Delitzsch, Hermann 25
 Séculi i Roca, Josep 289
 Sellarès i Pla, Joan 82
 Senpau, Antoni 70, 72, 231
 Sentmenat i de Ciutadilla, marquès de. *Vegeu* Sentmenat i Despujol, Ramon de

- Sentmenat i Despujol, Ramon de (marquès de Sentmenat i de Ciutadilla) 70, 74, 82, 157, 158, 159, 163, 164, 237, 238, 240, 246, 254
- Sentmenat i Patiño, Joaquim de (marquès de Sentmenat) 163, 165, 240, 241, 246, 247, 254
- Sentmenat i Vilallonga, Joaquim de 237
- Serra i Campmany, Víctor 249, 261
- Silvela y de Vielleuze, Francisco 166
- Sindicat Agrícola Alella Vinícola 138, 152, 265, 274, 287, 288
- Sindicat Agrícola d'Almacelles 268
- Sindicat Agrícola Arrosser de l'Empordà (Pals) 276
- Sindicat Agrícola d'Artés 264
- Sindicat Agrícola de Balaguer i sa comarca 267, 277, 288
- Sindicat Agrícola de Balsareny 272
- Sindicat Agrícola de Banyoles i sa comarca 267, 277, 289
- Sindicat Agrícola de Barbens 268
- Sindicat Agrícola de Begues 264
- Sindicat Agrícola de Bellmunt 281
- Sindicat Agrícola de Bellpuig 269
- Sindicat Agrícola de Bellvis 268
- Sindicat Agrícola de Berga 265
- Sindicat Agrícola de la Bisbal 276
- Sindicat Agrícola de Blanes 143, 267, 277
- Sindicat Agrícola i Bodegues Vinícoles de Palau d'Anglesola 268
- Sindicat Agrícola de les Borges Blanques 267
- Sindicat Agrícola del Bruc 272
- Sindicat Agrícola "Cabassers Agricol". *Vegeu* Societat Agrícola de Cabassers
- Sindicat Agrícola de Cabrera de Mataró 265
- Sindicat Agrícola de Caçà de la Selva 276
- Sindicat Agrícola i Caixa d'Estalvis de Palau d'Anglesola 278
- Sindicat Agrícola i Caixa d'Estalvis i Préstecs d'Almacelles 268
- Sindicat Agrícola i Caixa Rural d'Anglesola 269
- Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Cabra del Camp 279
- Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Caldes de Montbui. *Vegeu* Sindicat Agrícola de Caldes de Montbui
- Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Cambrils. *Vegeu* Sindicat Agrícola de Cambrils
- Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Collbató 264
- Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Constantí 270, 281
- Sindicat Agrícola i Caixa Rural de l'Espluga de Francolí 280
- Sindicat Agrícola i Caixa Rural d'Estalvis i Préstecs del Priorat (Cornudella de Montsant) 270, 281, 287
- Sindicat Agrícola i Caixa Rural d'Estalvis i Préstecs de Sant Boi de Llobregat. *Vegeu* Sindicat Agrícola de Sant Boi de Llobregat
- Sindicat Agrícola i Caixa Rural d'Estalvis de Vilanova d'Escornalbou 269
- Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Golmés 268
- Sindicat Agrícola i Caixa Rural de la Granada 263
- Sindicat Agrícola i Caixa Rural d'Ivars d'Urgell 268

- Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Linyola 268
Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Palau Saverdera 276
Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Palau-solità i Plegamans 266
Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Pla de Cabra 269
Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Rosselló 268
Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Sant Andreu de la Barca 162, 256
Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Sant Andreu de la Selva del Camp 280
Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Sant Cugat del Vallès 207, 265, 275
Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Sant Medir (Celler Cooperatiu de Sant Cugat del Vallès) 207, 266
Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Vila-rodona 207, 269
Sindicat Agrícola de Caldes de Montbui 47, 162, 258, 260, 266, 275
Sindicat Agrícola de Calella 265
Sindicat Agrícola de Cambrils 143, 152, 162, 258, 279, 288
Sindicat Agrícola de Castellbisbal 275
Sindicat Agrícola de Castelló d'Empúries 162, 260
Sindicat Agrícola de Castellvell 269
Sindicat Agrícola de Catalunya 183
Sindicat Agrícola Catòlic de Bonastre 270
Sindicat Agrícola Catòlic de Masdenverge 270
Sindicat Agrícola Catòlic de Sant Bartomeu (Sóller) 289
Sindicat Agrícola Catòlic del Sant Crist de Piera 263
Sindicat Agrícola Catòlic de Santa Coloma de Queralt 112, 280
Sindicat Agrícola de la Cava (Tortosa) 280
Sindicat Agrícola de Celrà 257, 267
Sindicat Agrícola de Cervera i sa comarca 268
Sindicat Agrícola de la Conca de Tremp i Pallars (Tremp) 267, 278
Sindicat Agrícola Cooperatiu de Caldes de Montbui 260, 275
Sindicat Agrícola Cooperatiu de Ripollet. *Vegeu* Sindicat Agrícola de Ripollet
Sindicat Agrícola Cooperatiu de Sabadell 275
Sindicat Agrícola Cooperatiu Unió d'Agricultors de Vilobí del Penedès 263
Sindicat Agrícola Cooperativa de producció i venda d'Alella 274
Sindicat Agrícola de Cornellà de Llobregat 274
Sindicat Agrícola de la Costa de Llevant (Mataró) 265
Sindicat Agrícola "Emporium" de Palafrugell 266
Sindicat Agrícola "La Enfermeria" de Tarragona 281
Sindicat Agrícola d'Esparreguera 273
Sindicat Agrícola d'Espolla 162, 254, 266
Sindicat Agrícola de l'Espluga Calba 277
Sindicat Agrícola de l'Espluga de Francolí 143
Sindicat Agrícola de Falset 270
Sindicat Agrícola "Foment del Porc" de l'Hospitalet 265
Sindicat Agrícola "Fomento Mayalense" (Maials) 268
Sindicat Agrícola de Foradada 267
Sindicat Agrícola de Garriguella 266
Sindicat Agrícola de la Garrotxa (Lladó) 276
Sindicat Agrícola de Gavà 264

- Sindicat Agrícola general de Regants d'Urgell (Mollerussa) 268, 278
Sindicat Agrícola de Girona 143, 276, 287
Sindicat Agrícola de la Granadella 143, 277
Sindicat Agrícola de Guissona i sa comarca 268, 278
Sindicat Agrícola de l'Hospitalet de Llobregat 264
Sindicat Agrícola d'Isona 267
Sindicat Agrícola d'Ivars d'Urgell 278
Sindicat Agrícola de Jesús (Tortosa) 280
Sindicat Agrícola de Juneda 267, 277
Sindicat Agrícola de Llançà 143, 144, 276
Sindicat Agrícola "Lo Llobregat" 273
Sindicat Agrícola de Lloret de Mar 277
Sindicat Agrícola de Mallorca (Palma de Mallorca) 112, 282
Sindicat Agrícola de Manacor 112, 281, 286
Sindicat Agrícola de Marçà 281
Sindicat Agrícola del Masnou 139, 265, 274
Sindicat Agrícola de Maspujols 279
Sindicat Agrícola de Mataró i el Litoral 265, 274, 289
Sindicat Agrícola de Moja 263
Sindicat Agrícola de Mollet del Vallès 143, 162, 259, 275
Sindicat Agrícola de Montcada 139, 265, 275
Sindicat Agrícola de Montgai 267
Sindicat Agrícola de Mont-roig del Camp 138, 143, 269, 279
Sindicat Agrícola de Navars 264
Sindicat Agrícola d'Olesa de Montserrat 273
Sindicat Agrícola Olesanès (Olesa de Montserrat) 264
Sindicat Agrícola "L'Oliva Arbequina" (Arbeca) 267
Sindicat Agrícola d'Olot i sa comarca 276
Sindicat Agrícola "La Pagesia" de Sant Andreu de la Barca 256, 272
Sindicat Agrícola de Palau d'Anglesola 268
Sindicat Agrícola de Pallejà 259, 264
Sindicat Agrícola del Patronat Catòlic (Tortosa) 280
Sindicat Agrícola del Perelló 280
Sindicat Agrícola de Piera 272
Sindicat Agrícola de Pineda 274
Sindicat Agrícola de Pinell (Sant Climent) 268
Sindicat Agrícola del Pla de Cabra 279
Sindicat Agrícola del Pla del Penedès 271
Sindicat Agrícola de Poal 268
Sindicat Agrícola de la Pobla de Lillet 265
Sindicat Agrícola de la Pobla de Mafumet 281
Sindicat Agrícola de Ponts i sa comarca 267
Sindicat Agrícola del Prat de Llobregat 272
Sindicat Agrícola de Preixana 269
Sindicat Agrícola de Premià de Mar 139, 265, 274
Sindicat Agrícola "El Progrés" de Malgrat de Mar 47
Sindicat Agrícola "La Rama de Olivo" de Tortosa 258, 280

- Sindicat Agrícola de Regants del riu Ripoll 275
Sindicat Agrícola "La Renaixença" (la Vilella Baixa) 281
Sindicat Agrícola de Ripollet 275
Sindicat Agrícola de Riudarenes i Sils 267
Sindicat Agrícola de Roquetes 280
Sindicat Agrícola de Rupià 266
Sindicat Agrícola de Salàs 267
Sindicat Agrícola de Sallent 272
Sindicat Agrícola de Sant Andreu de Llavaneres 265
Sindicat Agrícola de Sant Andreu de la Selva del Camp 269
Sindicat Agrícola de Sant Antoni Abat de Granadella 267
Sindicat Agrícola de Sant Boi de Llobregat 139, 272
Sindicat Agrícola de Sant Climent de Llobregat 264, 273
Sindicat Agrícola de Sant Cugat del Vallès 139, 275
Sindicat Agrícola de Sant Feliu de Llobregat 264
Sindicat Agrícola de Sant Fruitós de Bages 264
Sindicat Agrícola de Sant Gregori 254, 266, 276
Sindicat Agrícola de Sant Isidre de la Floresta 277
Sindicat Agrícola de Sant Isidre de Nulles 269
Sindicat Agrícola de Sant Joan Despí 264
Sindicat Agrícola de Sant Joan de Vilassar 265
Sindicat Agrícola de Sant Llorenç de Morunys 268
Sindicat Agrícola de Sant Llorenç Savall 266
Sindicat Agrícola de Sant Miquel de Fluvià 276
Sindicat Agrícola de Sant Pere de Gelida 143
Sindicat Agrícola de Santa Coloma de Farners 277, 288
Sindicat Agrícola de Santa Coloma de Queralt 143
Sindicat Agrícola de Santa Perpètua de Mogoda 275
Sindicat Agrícola de Santiago (Tortosa) 280
Sindicat Agrícola de Santpedor 264, 272
Sindicat Agrícola de la Selva (Llagostera) 276
Sindicat Agrícola de la Selva del Camp. *Vegeu* Cambra Agrícola de la Selva del Camp
Sindicat Agrícola de Sitges 216
Sindicat Agrícola Social dels Guiamets 270, 281
Sindicat Agrícola Social de Masroig 270
Sindicat Agrícola de Teià 265
Sindicat Agrícola de Terrassa 265
Sindicat Agrícola de Tiana 265, 274
Sindicat Agrícola de Torà 268, 278
Sindicat Agrícola de Torroella de Montgrí 266
Sindicat Agrícola de Tortosa 280
Sindicat Agrícola d'Ulldecona 270
Sindicat Agrícola "La Unió" de Sant Cugat del Vallès 207, 266
Sindicat Agrícola de Vallmoll 279
Sindicat Agrícola del Vendrell 270, 280
Sindicat Agrícola de Verdú 269

- Sindicat Agrícola de Verges 266
 Sindicat Agrícola de Vic 258, 265
 Sindicat Agrícola de Viladecans 264
 Sindicat Agrícola de Vilajuïga 162, 254
 Sindicat Agrícola de Vilanova i la Geltrú 162, 261, 274
 Sindicat Agrícola de Vila-rodona 207, 269
 Sindicat Agrícola de Vila-seca 281
 Sindicat Agrícola de Vimbodí 280
 Sindicat Agrícola de Viticultors de Sarraí 280
 Sindicat Agrícola de Viver (Castelló de la Plana) 270
 Sindicat Agrícola de la Zona Regable d'Urgell. *Vegeu* Sindicat Agrícola general de Regants d'Urgell
 Sindicat d'Agricultors d'Alella 265
 Sindicat d'Agricultors de Sant Just Desvern 61, 254
 Sindicat Avícola de Catalunya 253, 255, 257, 274
 Sindicat Bodega Agrícola de les Cabanyes del Penedès 263
 Sindicat de la Cambra Agrícola de Terrassa 100
 Sindicat Catòlic Agrícola de Maldà 269
 Sindicat Catòlic Agrícola de Sant Boi de Lluçanès 265
 Sindicat Catòlic Agrícola de Santa Perpètua de Mogoda 266
 Sindicat Círcol Agrícola de Tordera 265
 Sindicat de Contribuents Agrícoles de Terrassa 94, 95
 Sindicat de Fabricants de Vins Escumosos de Catalunya 256
 Sindicat Foment Agrícola de Torregrossa. *Vegeu* Foment Agrícola de Torregrossa
 Sindicat Forestal i Agrícola d'Arbúcies 267
 Sindicat Mútua Agrícola de Letrines de Mataró 265
 Sindicat Professional de Comerciants i Assentadors de Fruïtes, Hortalisses i Patates (Barcelona) 264
 Sindicat de Propietaris de Vilanova i la Geltrú 55, 134
 Sindicat Regional. *Vegeu* Federació de Gremis Agrícoles de Catalunya
 Sindicat de Regs de Cardona 264
 Sindicat de Regs del Delta Dret de l'Ebre (Amposta) 270
 Sindicat de Regs dels Prats d'Amposta 270
 Sindicat de Regs de Sant Rufo (Lleida) 268
 Sindicat de Regs d'Ulldecona 270
 Sindicat de Sant Isidre de Sants (Barcelona) 264
 Sindicat Vinícola del Baix Priorat (Marçà) 281
 Sindicat Vitícola de Martorell 162, 217, 254
 Sindicat de Viticultors del Penedès 72, 231
 Sindicat de Viticultors del Pla del Penedès 66
 Sindicato Agrícola de Yecla (Murcia) 130
 Siscar, Ramon de 228
 Sivatte, Edmund 228
 Sociedad Económica de Amigos del País de Sevilla 19
 Sociedad Fomento Agrícola de Jerez de la Frontera (Cádiz) 19
 Sociedad de Labradores de Aguilafuente (Segovia) 120

- Sociedad de Labradores de Soria 120
 Sociedad de Labradores de Villaralbo (Zamora) 120
 Sociedad de Reforma Agrícola de Jerez de la Frontera (Cádiz) 19
 Sociedad Valenciana de Agricultura 18, 19
 Societat Agrícola de Barberà de la Conca 45
 Societat Agrícola de Belianes 278
 Societat Agrícola de Cabassers 281
 Societat Agrícola de Castellar del Vallès 275
 Societat Agrícola de Castellbisbal 275
 Societat Agrícola Cooperativa de Rocafort de Queralt 45
 Societat Agrícola de l'Espluga Calba 277
 Societat Agrícola Experimental de Sant Joan d'Horta 265, 273
 Societat Agrícola i Pràctica de Lleida 268
 Societat Agrícola de Sant Isidre de Sants 143, 273
 Societat Agrícola de la Selva del Camp. *Vegeu* Cambra Agrícola de la Selva del Camp
 Societat Agrícola i de Socors Mutus de Constantí 281
 Societat Agrícola de Treballadors de Puigpelat 100
 Societat Agrícola de Valls 39, 45, 112, 269, 279
 Societat Agrícola de Vila-rodona 279
 Societat d'Agricultors d'Alforja 279
 Societat d'Agricultors d'Eivissa 112, 281
 Societat d'Agricultors dels Omells de Na Gaia 278
 Societat d'Agricultors de Rodonyà 279
 Societat d'Agricultors de Valls "La Sexantena" 67
 Societat d'Agricultura de l'Empordà (Figueres) 51
 Societat Avícola Catalana (Barcelona) 258
 Societat Avícola Catalano-Balear (Barcelona) 258
 Societat Catalana d'Horticultura (Barcelona) 101, 273
 Societat "Cooperadora Agrícola de Sant Martí i el seu radi" (Sant Martí de Provençals) 264
 Societat Cooperativa Agrícola de Riera 269
 Societat cooperativa per a l'elaboració d'alcohols vínics del districte d'Igualada 272
 Societat Cooperativa Obrera "La Humanitària" de Castelló de Farfanya 267
 Societat Crèdit Agrícola de Manlleu 274
 Societat defensora del lliure conreu del tabac a Espanya 100
 Societat Econòmica Graciencia d'Amics del País 100
 Societat Espanyola d'Apicultura (Barcelona) 273
 Societat per al Foment del Cavall Nacional de Tir Lleuger (Barcelona) 162, 182, 204, 253, 254, 255, 256, 257, 259, 274
 Societat "Foment Junedenc" (Juneda) 267
 Societat Granyeneca (Granyena) 278
 Societat "Margalef Agricol" (Margalef) 281
 Societat "Mina de Recs" de Belianes 269
 Societat Nacional d'Avicultura Espanyola (Barcelona) 273
 Societat "El Porvenir" de Cambrils 269

- Societat Protectora d'Animals i Plantes (Barcelona) 101, 273
 Societat de Sant Isidre d'Igualada 271
 Societat de Sant Isidre d'Odena 272
 Societat de Sant Isidre de Pareds d'Empordà (Vilademuls) 277
 Societat de Sant Isidre de Sant Vicenç dels Horts 272
 Societat de Sant Isidre de Torrelles de Foix 271
 Societat de Treballadors Agrícoles d'Olivella 112, 274
 Societat de Treballadors Agrícoles de Solivella 280
 Societat Unió Agrícola de Martorell 273
 Societat de Vaquers de Tordera 265
 Société des Agriculteurs de France (París) 132
 Solà i Sert, Adolf 243
 Soler, Josep 285
 Soler, Pau 58, 231
 Soler i Arolas, Joaquim 72, 231, 285
 Soler i March, Leonci 113, 114, 126, 158, 162, 166, 191, 248, 260, 285
 Solferino, duc de. *Vegeu* Llanza, Manuel de
 Solidaritat Catalana 126, 154, 165
 Subdelegació de l'IACSI a Alacant 17, 52, 117, 222, 233
 Subdelegació de l'IACSI a Alforja 58, 66, 231, 233
 Subdelegació de l'IACSI a l'Arboç 58, 66, 231, 233
 Subdelegació de l'IACSI a Arenys de Mar, 233
 Subdelegació de l'IACSI a Artés 58, 203, 231, 233, 272
 Subdelegació de l'IACSI a Avinyó 52, 233
 Subdelegació de l'IACSI a Badalona 233
 Subdelegació de l'IACSI a Balaguer 58, 60, 66, 203, 231, 233
 Subdelegació de l'IACSI a Berga 52, 66, 231, 233
 Subdelegació de l'IACSI a la Bisbal 58, 60, 87, 203, 231, 233, 276
 Subdelegació de l'IACSI a les Borges Blanques 58, 66, 231, 233
 Subdelegació de l'IACSI a Cardona 233
 Subdelegació de l'IACSI a Castellterçol 233
 Subdelegació de l'IACSI a Cervera 52, 53, 233
 Subdelegació de l'IACSI a Ciutadella 17, 52, 117, 222, 233
 Subdelegació de l'IACSI a Esparreguera 233
 Subdelegació de l'IACSI a Figueres 53, 58, 59, 60, 66, 87, 203, 231, 233, 276, 285
 Subdelegació de l'IACSI a Girona 58, 60, 203, 231, 233
 Subdelegació de l'IACSI a Granollers 233
 Subdelegació de l'IACSI a Horta 203, 233, 281
 Subdelegació de l'IACSI a Hostalric 233
 Subdelegació de l'IACSI a Igualada 52, 233
 Subdelegació de l'IACSI a la Jonquera 234
 Subdelegació de l'IACSI a Llagostera 203, 256
 Subdelegació de l'IACSI a Lleida 70, 234
 Subdelegació de l'IACSI a Lluçanès 234
 Subdelegació de l'IACSI a Manresa 53, 146, 234
 Subdelegació de l'IACSI a Maó 17, 52, 60, 112, 117, 203, 222, 234, 281
 Subdelegació de l'IACSI a Mataró 234

- Subdelegació de l'IACSI a Molins de Rei 58, 66, 70, 87, 231, 234
Subdelegació de l'IACSI a Montblanc 58, 66, 231, 234
Subdelegació de l'IACSI a Múrcia 17, 52, 117, 222, 234
Subdelegació de l'IACSI a Olot 52, 58, 231, 234
Subdelegació de l'IACSI a Palafrugell 52, 234
Subdelegació de l'IACSI al Pla de Cabra 231, 234
Subdelegació de l'IACSI al Pla de Llobregat (l'Hospitalet) 234
Subdelegació de l'IACSI a Puigcerdà 58, 234
Subdelegació de l'IACSI a Reus 53, 234
Subdelegació de l'IACSI a Ripoll 234
Subdelegació de l'IACSI a Rubí 58, 66, 87, 231, 234
Subdelegació de l'IACSI a Sabadell 59, 82, 87, 234
Subdelegació de l'IACSI a Sant Pere de Ribes 58, 66, 231, 234
Subdelegació de l'IACSI a Sant Sadurní d'Anoia 60, 234
Subdelegació de l'IACSI a Santa Coloma de Farners 234, 277
Subdelegació de l'IACSI a la Seu d'Urgell 234
Subdelegació de l'IACSI a Sitges 58, 66, 231, 234
Subdelegació de l'IACSI a Tarragona 53, 58, 60, 66, 87, 203, 231, 234
Subdelegació de l'IACSI a Tàrrrega 53, 58, 60, 66, 203, 231, 234, 278
Subdelegació de l'IACSI a Terrassa 52, 58, 60, 66, 87, 94, 203, 231, 234, 275
Subdelegació de l'IACSI a Tordera 234
Subdelegació de l'IACSI a Torroella de Montgrí 60, 234
Subdelegació de l'IACSI a Tortosa 58, 231, 234
Subdelegació de l'IACSI a Valls 60, 203, 234, 279
Subdelegació de l'IACSI al Vendrell 235
Subdelegació de l'IACSI a Vic 52, 53, 58, 66, 231, 235
Subdelegació de l'IACSI a Vilafranca del Penedès 52, 235
Subdelegació de l'IACSI a Vilanova i la Geltrú 52, 53, 55, 58, 60, 66, 70, 87, 134,
203, 231, 235, 274
Sunyol i Casanovas, Ildefons 39

T

- Tarragó i Ruiz, Ataülf 216, 251
Tejedor, Eusebio 120
Thos, Jaume 286
Thos i Codina, Silví 160, 231, 238
Tiffon i Vila, Francesc 217
Tobella i d'Argila, Francesc Xavier 57, 58, 81, 102, 171, 173, 243, 244, 256, 286
Tomasino, Joaquim 88
Torras i Sayol, Francesc de P. 162, 163, 167, 209, 248, 260
Torre, marquès de la 183
Torrens i Dalmau, Àngel 213, 215, 216, 217, 218, 251, 261
Torrent, Joan 287
Torrens, Manuel de 241
Torres i Baldellou, Florenci 182

Torres-Cabrera, conde de. *Vegeu* Martel, Ricardo
 Tortadés, Josep de 58
 Traveria, Joan 213
 Trinxeria i de Bolòs, Marcial de la 91
 Turull, Joan 84

U

Ubach i Soler, Antoni 58, 94, 100, 231
 Unió Agrícola d'Alió 279
 Unió Agrícola de Casserres 274
 Unió Agrícola de Catalunya 63, 68, 69, 70, 71, 72, 223, 229, 230
 Unió Agrícola Cooperativa Martorellenca 112, 272
 Unió Agrícola de Gelida 143
 "La Unió Agrícola" de Linyola 278
 Unió Agrícola de Manresa 109, 272
 Unió Agrícola del Pla de Llobregat. *Vegeu* Unió d'Agricultors del Pla de Llobregat
 Unió Agrícola de Valls 279
 Unió Agrícola Vilanovina (Vilanova i la Geltrú) 67
 Unió d'Agricultors del Pla de Llobregat (l'Hospitalet de Llobregat / Viladecans) 264, 273
 Unió Catalana d'Avicultors i Cunicultors 258
 Unió Catalanista 27, 28
 Unió de Colliters d'Avellana del Vallès 162, 257, 260
 Unió de Colliters de Vins de Papiol 264
 Unió Curial de Beneficiats de la Catedral de Lleida 268
 Unió Gremial de Ripollet 266
 Unió de Lleters amb estable de Palafrugell i sa comarca 266
 Unió Mercantil de Barcelona 67
 Unió de Propietaris de Granges Lleteres de la província de Barcelona 182
 Unió de Propietaris Surers de Catalunya 254
 Unió de la Propietat Rústica i Urbana de Tordera 67
 Unió de Rabassaires 46, 47, 48, 154, 193, 194
 Unió de Sindicats Agrícoles de Catalunya (USAC) 47, 145, 207, 208, 217
 Unió de Sindicats Agrícoles Catòlics de Barcelona 256, 257, 258, 260
 Unió de sindicats per a la defensa dels productes agrícoles (Barcelona) 144, 145
 Unió Social Agrària de Barcelona 259
 Unió de Treballadors del Camp 36
 Unió de Vinyaters de Catalunya (UVC) 110, 142, 144, 145, 152, 162, 182, 204, 208, 216, 223, 226, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 273, 288
 Unió Agraria Española (UAE) 27, 117, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 136
 Union des Agriculteurs de France 132
 Union central des Syndicats des Agriculteurs. *Vegeu* Union des Agriculteurs

de France
 Union de Transitaires de Cérbère 270

V

Vall de Canet, comte de la (Ricard de Campmany i Roca) 248, 249
 Vall de Merlès, comte de la (Marià d'Oriola-Cortada-Jonquer i d'Ibáñez-Cuevas) 167, 231, 238, 245
 Vallès i Estruch, Joan 186
 Vallès i Mas, Artur. *Vegeu* Pobla, baró de la
 Vallès i Vallès, Marià 285
 Vallès i de Vega, Faust de (baró de la Pobla) 237
 Valls, Josep M. 173, 188, 288
 Valls i de Barnola, Ramon de 77
 Vallvé i Pàmies, Santiago 204
 Valverde, Calixto 120, 122
 Vancells, Ramon 58, 231
 Vayreda, Joaquim 289
 Vázquez Rodríguez, Manuel 119
 Vega, Nicolás 120
 Ventura i Gausachs, Josep 72, 231
 Vergés i Mas, Francesc de P. 110, 114, 164, 240, 242, 255
 Via i Raventós, Josep 288
 Vicens, Joan 72, 231
 Vicent i Dols, Antoni 80
 Vidal, Joan 289
 Vidal i Barraquer, Josep 115, 141, 162, 245, 247, 249, 258
 Vidal de Llobatera i d'Albó, Josep M. 154, 167, 176, 182, 203, 242, 256, 285
 Vidal i Papiol, Rafael 210, 213, 251, 261
 Vidal i Valenciano, Eduard 95, 148
 Vidal i Valenciano, Enric 77, 84
 Viguer, Josep 286
 Vila, Fulgencio 285
 Vila, Miquel 94
 Vila i Teixidor, Francesc X. 210
 Vilaclara, Raimundo 231, 237, 243
 Vilanova i Montaña, Joan 216
 Vilaró i Casulleras, Justí 213
 Vilarrúbias, Josep 59, 77, 82
 Vilaseca i Remilans, Narcís 287
 Villanueva y Gómez, Miguel 135, 136, 137
 Vinyas, Joaquim 228
 Viñas, Miquel 171
 Vives, Felix 70, 228, 231, 237, 240, 241, 253
 Vives i de Ferrater, Josep M. 246

Y

Ymbert i Manero, Erasme M. d' 160, 188, 247

Yorkshire Union of Agricultural Clubs and Chambers of Agriculture 26

Z

Zaragoza i Botet, Narcís 288

Zulueta i Giberga, Ferran 288

Zulueta i Gomis, Josep 34, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 95, 98, 99, 100, 101, 102, 103,
104, 107, 108, 113, 114, 128, 135, 140, 141, 162, 166, 185, 188, 241, 255, 285,
286, 287

La **Biblioteca d'Història Rural** és una coedició de l'Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines i del Centre de Recerca d'Història Rural (ILCC-Secció Vicens Vives) de la Universitat de Girona. Té per objectiu promoure la investigació i la difusió de la història rural en el seu sentit més ampli i en els seus diversos camps, a través de la publicació de treballs de qualsevol època, des dels orígens de l'agricultura fins a l'època més recent.

En aquests moments inclou tres col·leccions: **ESTUDIS**, destinada a investigacions i monografies inèdites; **DOCUMENTS**, orientada a la reedició de textos antics i a l'edició de manuscrits, i **FONTS**, dedicada a l'exploració de tipologies documentals específiques.

POLÍTICA EDITORIAL I PROCÉS D'AVALUACIÓ

La **Biblioteca d'Història Rural** està dirigida per una **Comissió de Publicacions** que té cura de la qualitat i del rigor de les monografies i dels treballs publicats. Està integrada per dos membres nomenats per l'Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines, i dos membres nomenats pel Centre de Recerca d'Història Rural de la Universitat de Girona. La Comissió de Publicacions s'encarrega de valorar la conveniència de publicar els treballs presentats atenent a la seva adequació temàtica i formal amb la resta de la col·lecció, de controlar el procés d'avaluació i revisió dels manuscrits, i de gestionar tot el procés d'edició. Si l'obra proposada obté una valoració positiva per part de la Comissió de Publicacions, aquesta nomena dos avaluadors anònims i independents, que confirmen la conveniència o no de la seva publicació i proposen, si és el cas, la necessitat de fer modificacions en l'obra. Totes les publicacions són sotmeses al mateix procés d'avaluació, tant si es tracta d'encàrrecs, com d'obres proposades lliurement pels autors. Podeu veure els criteris d'edició i les normes exigides a l'adreça: <http://www.ddgi.es/historiarural/>

PRESENTACIÓ D'ORIGINALS

La presentació de propostes i d'originals s'ha d'adreçar a Comissió de Publicacions de la Biblioteca d'Història Rural, per correu electrònic (ahrcg@ddgi.es) o bé per correu ordinari (Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines, Plaça de Sant Josep, 1, 17004 Girona), especificant el nom i cognoms de l'autor/s o coordinador/s i la seva adreça de contacte i correu electrònic.

SUBSCRIPCIONS

Per subscriure-us a la Biblioteca d'Història Rural, consulteu les condicions i la butlleta que es troba a l'adreça <http://www.ddgi.es/historiarural/>

